De Gids sinds 1837

De geschiedenis van een algemeen-cultureel en literair tijdschrift

samengesteld door Remieg Aerts, Piet Calis, Tineke Jacobi, Joke Relleke en Wiel Kusters

bron

Remieg Aerts, Piet Calis, Tineke Jacobi, Joke Relleke en Wiel Kusters, *De Gids sinds 1837*. Schrijversprentenboek 27. Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag / Meulenhoff, Amsterdam 1987

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/aert010gids02_01/colofon.php

© 2007 dbnl / de afzonderlijke samenstellers en/of hun rechtsopvolgers

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

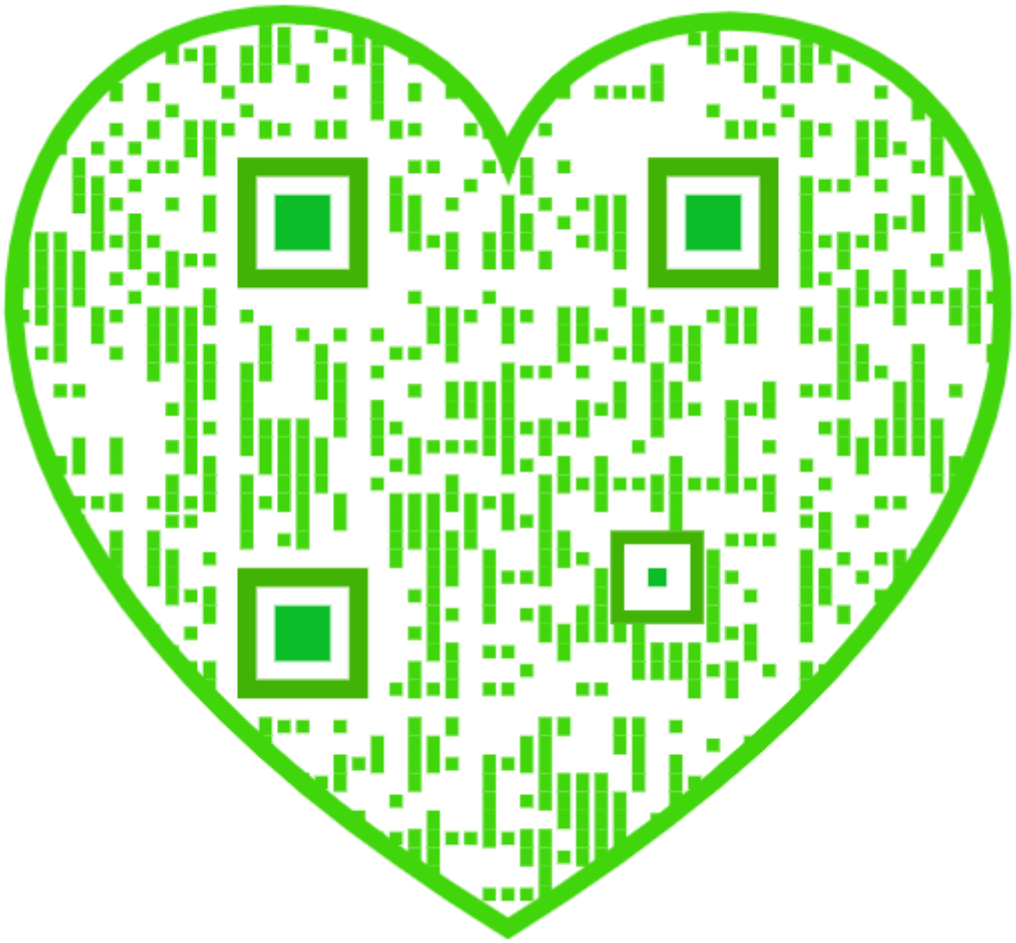

Herkomst illustraties

Bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels, Amsterdam: 1, 7, 8, 40, 55, 101, 114, 123, 124, 168, 176, 256; Universiteitsbibliotheek, Amsterdam: 2, 3, 4, 6, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 21, 28, 29, 32, 34, 37, 38, 43, 47, 52, 54, 57, 58, 59, 66, 106; Iconographisch Bureau, 's-Gravenhage: 11, 50, 60, 78, 84, 93, 103, 127; Collectie Garmt Stuiveling, Hilversum: 14; Universiteitsbibliotheek, Leiden: 30, 31, 41, 44, 45, 61, 63, 64, 72, 74, 75, 77, 85, 104, 105, 116, 120, 121, 137, 138, 154, 157, 170, 172, 173, 174, 178, 179, 181, 183, 184, 187, 190, 191, 198, 199, 203, 204, 207, 210, 212, 214, 215, 216, 226, 228, 232, 233, 235, 241, 242, 245, 249, 251, 252, 255, 262, 267, 269, 270, 271, 275, 277, 281, 292, 293, 294, 296, 298, 299, 304, 308, 309; Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage: 35, 99; Universiteitsmuseum, Groningen: 36; Academisch Historisch Museum, Leiden: 96, 130, 192, 196, 268; Historische Verzameling van de Universiteit van Amsterdam: 62; Bernhard Asselbergs, Amsterdam: 230; NFGC/Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem: 231, 254; Nederlands Postmuseum, 's-Gravenhage: 243; Mevr. J.K.E. Smit-Dijksterhuis, Naarden: 261; Bert Voeten, Amsterdam: 274, 276, 303, 306, 313; Mies Bouhuys, Amsterdam: 300, 335; G. van Benthem van den Bergh, 's-Gravenhage (*Gids*-archief), 317, 321, 322, 323, 327, 330, 338; Meulenhoff, Amsterdam (*Gids*-archief), 333, 336, 337, 339, 341. De overige illustraties zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 's-Gravenhage.

De opname van documenten, omslagen, portretten en foto's werd verzorgd door Hein de Bouter.

Woord vooraf

In 1837 werd *De Gids* opgericht. Nu, honderdvijftig jaar later, is dit algemeen-culturele en literaire tijdschrift al jarenlang het oudste van Nederland. Een overzicht van de lange geschiedenis van *De Gids* bestond nog niet. In deze leemte wordt voorzien door dit boek, een coproduktie van uitgeverij Meulenhoff, sedert 1962 uitgever van *De Gids*, en het Letterkundig Museum dat in het najaar van 1987 een tentoonstelling aan dit toonaangevende tijdschrift wijdt.

De geschiedenis van *De Gids* wordt hier geschreven door vier auteurs. De voorgeschiedenis en de eerste jaren komen voor rekening van Tineke Jacobi en Joke Relleke, die werken aan een door ZWO gesubsidieerde studie over de start en de beginjaren van dit tijdschrift. De ruim honderd jaar daarna, van 1844 tot 1945, worden beschreven door Remieg Aerts; hij bereidt een proefschrift voor over *De Gids* en anderhalve eeuw Nederlandse cultuur. Zijn onderzoek werd aanvankelijk door een subsidie van het Prins Bernhard Fonds en wordt thans door een subsidie van ZWO mogelijk gemaakt. Het laatste hoofdstuk, over de jaren na 1945, is van Piet Calis, redacteur van *De Gids*, die binnen afzienbare tijd hoopt te promoveren op de geschiedenis van een aantal literaire tijdschriften tussen 1941 en 1948. Hij had te kampen met een nadeel dat voor de andere auteurs niet gold: voor het laatste hoofdstuk zijn veel minder gegevens (en ook minder illustraties) uit geordende archieven beschikbaar dan voor de voorafgaande hoofdstukken.

Wiel Kusters, de huidige poëzieredacteur van *De Gids*, maakte voor dit boek een keuze uit de gedichten die in *De Gids* verschenen zijn. Hij heeft niet alleen de literatuurgeschiedenis willen respecteren, maar ook aan zijn persoonlijke smaak enige vrijheid gegund. Zijn bloemlezing loopt niet helemaal synchroon met de gekozen hoofdstukindeling, omdat de dichtkunst niet in alle perioden van de geschiedenis van *De Gids* een even belangrijke rol speelde. Vooral gedichten uit de negentiende-eeuwse periode waren te lang om ze in hun geheel op te nemen. Het aantal fragmenten werd beperkt gehouden. Om redenen van omvang werd ook afgezien van een bloemlezing uit het in *De Gids* verschenen proza. De gekozen gedichten werden afgedrukt zoals ze in *De Gids* verschenen; latere varianten vindt men hier dus niet, vroegere evenmin.

De Gids sinds 1837 verschijnt in de reeks Schrijversprentenboeken van het Letterkundig Museum. Het wijkt in omvang af van de eerdere delen van deze reeks. Al werd de geschiedschrijving van honderdvijftig jaar *De Gids* zo beknopt mogelijk gehouden, toch was er, vergeleken met eerder verschenen Schrijversprentenboeken, uit de aard der zaak veel tekst nodig. De illustraties houden zoveel mogelijk verband met de tekst. Ze werden gekozen door Arie Pos, die ook de informatieve bijschriften schreef. Waar nodig zijn relevante passages uit handschriften in de bijschriften samengevat of getranscribeerd. De lay-out is van Kees Nieuwenhuijzen.

Aantekening

In de tekst wordt van veel *Gids*-bijdragen vermeld in welke maand(en) of aflevering(en) ze verschenen zijn. Achter citaten uit die bijdragen worden steeds het jaar, het *Gids*-deel en de pagina genoemd.

Van 1837 tot en met 1847 zijn de maandelijkse *Gids*-afleveringen per jaar gebonden in een deel Boekbeoordelingen (B) en een deel Mengelingen (M).

Van 1848 tot en met 1862 zijn de maandelijkse afleveringen een halfjaar doorgepagineerd en jaarlijks gebonden in twee Romeins genummerde delen.

Van 1863 tot en met 1949 zijn de maandelijkse afleveringen per kwartaal gepagineerd en gebonden in vier Romeins genummerde delen. Tot 1896 is de inhoudsopgave nog per maand, daarna enkel per kwartaal vermeld.

Van 1950 tot en met 1970 zijn de afleveringen weer per halfjaar gepagineerd en gebonden in twee Romeins genummerde delen. Vanaf 1962 telt een jaargang geen twaalf, maar tien afleveringen. Vanaf 1965 is op elke aflevering niet meer de maand, maar enkel het nummer vermeld.

Vanaf 1971 loopt de paginanummering gedurende de hele jaargang door. De tien afleveringen worden niet meer naar deel, maar naar hun nummer onderscheiden.

Een ‘echt Kritiesch Tijdschrift’: 1837-1843

1 G.J.A. Beijerinck († 1851), vanaf 1837 tot en met 1840 uitgever van *De Gids*. Geschilderd portret door J.A. Kruseman.

‘Aan elk, wien de eer van onzen boekhandel ter harte gaat, die belang stelt in de Nederlandsche Letterkunde, en den roem zijns vaderlands voor meer dan een ijdel woord houdt, kan geene poging tot oprigting van een Tijdschrift, dat in uiterlijken tooi noch in innerlijk gehalte bij die van vreemden zal achterstaan, onverschillig wezen, en het is daarom dat wij, met vol vertrouwen op eene algemeene deelneming, onzen Landgenooten eene lijst aanbieden ter inteekening op het den eersten Januarij 1837 bij den Boekhandelaar G.J.A. Beijerinck uit te geven en hieronder breedvoeriger aangekondigd Tijdschrift:

> DE GIDS.
> NIEUWE
> VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.’

Zo kondigde de redactie van *De Gids* in een twaalf pagina's tellende prospectus van 26 augustus 1836 haar nieuwe tijdschrift aan. Aan de oprichting en het verschijnen van het eerste nummer is het nodige voorafgegaan.

Instabiliteit zowel in economisch als in politiek en cultureel opzicht kenmerkte de eerste helft van de negentiende eeuw. Armoede en een aarzelend begin van industriële ontwikkeling gingen hand in hand; de Franse overheersing en de Belgische Afscheiding hadden het nationaal zelfbewustzijn geschokt; op cultureel gebied heerste er middelmatigheid en was men over het algemeen bang voor buitenlandse invloeden en zeker voor de Franse romantiek.

Deze situatie weerspiegelde zich in de culturele en literaire tijdschriften. Een van de belangrijkste tijdschriften was de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, dat, opgericht in 1761, zich gedurende zesenzeventig jaargangen ontwikkelde tot een gezapig, de

gangbare meningen bevestigend tijdschrift. Wars van buitenlandse romantische nieuwlichterij zwaaide sinds 1813 uitgever Jacob IJntema de scepter en hielden hij en zijn medewerkers zich bezig met, deze periode kenmerkende, 'flauwe, kleur- en beginsellooze Critiek', zoals Jonckbloet het later uitdrukte. Concurrentie ondervond dit blad nauwelijks. Stond een blad als de *Recensent, ook der Recensenten* (vanaf 1806) minder negatief ten opzichte van nieuwe buitenlandse stromingen, men kon het niet verwijten bijdragen geleverd te hebben tot een nieuwe literaire kritiek. Ook tijdschriften als de *Boekzaal der Geleerde Wereld* (vanaf 1811), het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* (vanaf 1822) of de *Algemeene Konst- en Letterbode* (vanaf 1788) zetten niet aan tot literaire vernieuwingen. Toch boden sommige periodieken wel ruimte aan nieuwe literatoren, zoals de *Vriend des Vaderlands* (vanaf 1827) en de *Nederlandsche Muzen-Almanak* (vanaf 1819). Ook de letterkundige rubriek van de *Vriend des Vaderlands*, geleid door Aer-

nout Drost en Jan Pieter Heije, kon geen doorbraak van de nieuwe literaire praktijk en een nieuwe literaire kritiek bewerkstelligen.

In de eerste decennia werden diverse pogingen ondernomen om tot de oprichting van een nieuw kritisch tijdschrift te komen. Bladen als *Apollo* (1827-1828), *Argus* (1828-1829), *De Nederlandsche Mercurius* (1828-1829), die zich in meer of mindere mate verwant voelden met de nieuwe romantische stromingen en een objectievere literaire kritiek voorstonden, hielden het om uiteenlopende redenen niet lang uit. De positie van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* bleef onaangetast. Ook het tijdschrift *De Muzen* beleefde van 1834 tot 1835 slechts zes nummers, terwijl toch veelbelovende jonge literatoren als Heije, Drost, Potgieter, Bakhuizen van den Brink, Hasebroek, Beets en Withuys hun medewerking verleenden en met dit 'billijk en onpartijdig, van wijsgeerig-aesthetische beginselen uitgaand Tijdschrift' (voorwoord *De Muzen*) zeker invloed hebben uitgeoefend. Er wordt geen recht gedaan aan deze tijdschriften als zij alleen maar gezien worden als voorlopers van *De Gids*. Zij hadden wel degelijk een eigen literaire identiteit. De behoefte aan een modern kritisch tijdschrift bleef echter bestaan. 'Wenschelijk ware het - maar dit hoort onder de vrome wenschen! - dat wij in dit kleine land ten minste één goed critiesch tijdschrift hadden en dat ieder bij de onmogelijkheid een nieuw opterigten, ter verbetering van het bestaande bijdroeg; maar het is den doove gepredikt', schreef de zevenentwintigjarige commissionair Everhardus Johannes Potgieter, die zelf overigens bijdragen leverde aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, aan de theologiestudent Nicolaas Beets op 30 januari 1836. Er moest echter een concrete aanleiding komen om het verlangen naar een nieuw tijdschrift te vervullen.

Medio 1836 verscheen er in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* een niet ondertekende recensie van drie boeken die bij de Amsterdamse uitgever Beijerinck uitgekomen waren: *De Rijn, in Afbeeldingen en Tafereelen geschetst, Zwitserland en de Alpen van Savoije, in Afbeeldingen en Tafereelen geschetst* en *Bijbelsche Landschappen, in Afbeeldingen en Tafereelen geschetst*. Deze boeken met aardrijkskundige en bijbelse onderwerpen bestonden voor het grootste gedeelte uit, in het buitenland vervaardigde, gravures. Deze gravures vormden voor de anonieme recensent de steen des aanstoots. Het was snel een publiek geheim dat professor Samuel Muller, hoogleraar aan het Doopsgezind Seminarium te Amsterdam en vriend van IJntema, de steller van het artikel was. Hij vond het een slechte zaak dat uitgevers, in dit geval Beijerinck, buitenlandse gravures in hun uitgaves opnamen. Er was in Nederland immers genoeg graveertalent aanwezig. Uitgevers deden dit alleen maar ten eigen voordele, zo stelde Muller. Nu waren de gravures van de drie werken behalve zeer talrijk

(15021) BIJBELSCHE LANDSCHAPPEN, *naar Afbeeldingen, op de plaats zelve vervaardigd, met bijgevoegde Tafereelen door* ABM. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, *in kl. 4°. form*

ZWITSERLAND en de Alpen van Savoye, *in Tafereelen naar Afbeeldingen op de plaats zelve geteekend, beschreven door* N. G. VAN KAMPEN, *in 4°. formaat.*

De Inteekening op bovenstaande Werken gesloten zijnde, worden Heeren *Bockhandelaren* verzocht, voor zoo verre dit niet reeds door hen gedaan is, mij ten spoedigste het getal hunner Inteekenaren op te geven, met bijvoeging van de Namen der Inteekenaren op eerstgenoemd Werk.

De algemeene bijval dezer kostbare ondernemingen heeft mij overtuigd hoe zeer het oordeel van het Nederlandsch Publiek in geenen deele instemt met den schrijver van de VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN, die gemeend heeft deze en dergelijke ondernemingen te moeten afkeuren, omdat hij het nadeelig voor ons Land keurde, dat de platen buitenlandsch gegraveerd zijn. Doch de steller oordeelde daar *zonder verstand van zaken*, want het aantal graveurs in Nederland is zoo gering, dat de verdienstelijke kunstenaars in dit vak ten onzent *altijd zulk een overvloed van werk hebben*, dat zij met den besten wil meestal de uitgeveren langer moeten laten wachten, dan door derzelver ondernemingen wenschelijk is, zoodat het hun onmogelijk zoude zijn in een kort tijdsbestek werken gelijk bovenstaande te leveren; doch al bestond die mogelijkheid dan zouden in een zoo klein Land als het onze, de kosten te hoog loopen voor staal-gravures, gelijk de hier geleverden. Om alzoo in *kostbaarheid* en *goedkoopheid* met den Buitenlander te kunnen wedijveren, is men genoodzaakt zich afdrukken van Engelsche gravures aan te schaffen; en ik geloof mijn vaderland dus werkelijk met de *goedkoope* uitgaven dezer *Prachtwerken* een dienst te hebben gedaan, daar het menig jong Kunstenaar in ons Land zal aanmoedigen om zich meer en meer in die schoone kunst te bekwamen, en te meer ook, dewijl de bearbeiding van den tekst aan mannen is opgedragen, op welker kunde en smaak zich Nederland te regt verheft.

AMSTERDAM, *7 Julij 1836.*

G. J. A. BEIJERINCK.

2 Advertentie van uitgever Beijerinck in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad* van 11 juli 1836.

vooral ook uiterst bewerkelijk en waarschijnlijk stond de graveerkunst in Nederland niet op het niveau om dergelijke boeken voort te kunnen brengen. Bovendien zouden zulke grote ondernemingen voor een klein afzetgebied financieel onhaalbaar zijn. Beijerinck reageerde dan ook geprikkeld in een advertentie voor de drie bij hem uitgekomen boeken in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad* van 11 juli en de *Opregte Haarlemsche Courant* van 12 juli. waarin hij deze argumenten naar voren bracht: ‘De algemeene bijval dezer kostbare ondernemingen heeft mij overtuigd hoe zeer het oordeel van het Nederlandsche Publiek in geenen deele instemt met den schrijver van de Vaderlandsche Letteroefeningen, die gemeend heeft deze en dergelijke ondernemingen te moeten afkeuren, omdat hij het nadeelig voor ons Land keurde, dat de platen buitenlandsch gegraveerd zijn.’

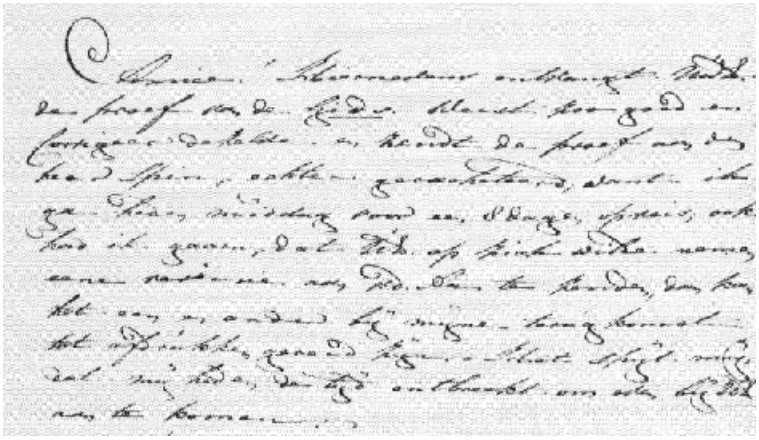

3 Beijerinck aan Potgieter, 17 augustus 1836. De brief is het vroegste document waarin de naam van het tijdschrift wordt genoemd. ‘Amice! Hiernevens ontvangt UwEd. de proef van de Gids. Weest zoo goed en corrigeer dezelve en zendt de proef aan den heer Spin, echter gecacheteerd; want ik ga heden middag voor een 8 dagen op reis; ook had ik gaarn, dat UEd. op zich wilde nemen eene revisie aan v.d. Aa te zenden, dan kan het een en ander bij mijne terugkomst tot afdrukken gereed zijn. Het spijt mij, dat mij heden de tijd ontbreekt om even bij UEd. aan te komen.’

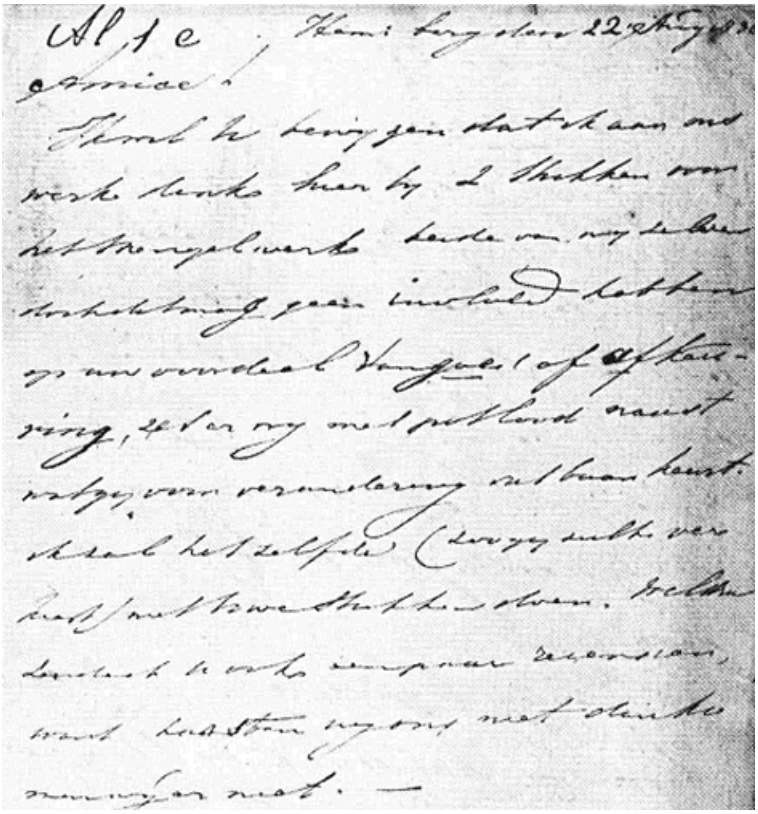

4 Robidé van der Aa aan Potgieter over de voorbereiding van het eerste nummer, 22 augustus 1836. ‘Amice! Ik wil U bewijzen dat ik aan ons werk denk. Hier bij 2 Stukken voor het Mengelwerk, beide van mij zelven doch dit mag geen invloed hebben op uw oordeel van goed- of afkeuring. Zet er vrij met potlood naast wat gij voor verandering vatbaar keurt. Ik zal het zelfde (zoo gij zulks verkiest) met Uwe Stukken doen. Weldra zende ik U ook een paar recensien, want haasten wij ons niet dan komen wij er niet.-’

De *Vaderlandsche Letteroefeningen* haalde vervolgens forser en ook persoonlijker uit naar uitgever Beijerinck in het julinummer. Zijn drie werken dienden alleen maar

tot ‘uitspanning en weelde’, met andere woorden zij waren alleen maar nuttig voor de uitgever zelf.

Een conflict was ontstaan, de kiem voor een nieuw tijdschrift was gelegd. Beijerinck zag in deze frontale aanvallen een reden om een nieuw blad te beginnen en hij benaderde daarvoor zijn vriend, de toen vierenveertigjarige jurist C.P.E. Robidé van der Aa, schrijver van onder meer *De Rijn*, een van de door de *Vaderlandsche Letteroefeningen* aangevallen werken. Robidé van der Aa redigeerde diverse almanakken en Beijerinck had veel werken van hem in zijn fonds. Op aanraden van Robidé van der Aa viel de keuze op Potgieter als mederedacteur. Zo kreeg Potgieter een tweede kans, na *De Muzen*, om vernieuwing te bewerkstelligen en de monopoliepositie van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* te doorbreken.

Eind augustus 1836 verscheen het *Prospectus* van *De Gids, Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, ondertekend door ‘De Redactie’, maar waarschijnlijk geheel van Potgieters hand.

In het prospectus sprak de redactie in eerste instantie het duidelijkst uit wat zij met *De Gids* wilde bereiken en hoe zij voor *De Gids* een eigen functie binnen het geheel van kunsten en wetenschappen in de negentiende-eeuwse maatschappij zag. Het prospectus vangt aan met de mededeling dat de negentiende eeuw al veel goeds heeft voortgebracht op het gebied van wetenschap en kunst. Echter, er ontbreken gidsen en wegwijzers op de velden der letterkunde. Nederland bezit geen ‘echt *Kritiesch Tijdschrift*’. De bestaande tijdschriften zijn traag, nalatig en partijdig. Elke rechtgeaarde Nederlander kan zich alleen maar schamen als hij een vreemdeling die naar het gezaghebbendste tijdschrift op het gebied van de letterkunde vraagt, de *Vaderlandsche*

5 C.P.E. Robidé van der Aa (1791-1851), medeoprichter en tijdens de eerste jaargang redacteur van *De Gids*. Portret uit de *Nederlandsche Muzen-Almanak* voor 1833.
Gravure door P. Velijn naar W. Grebner.

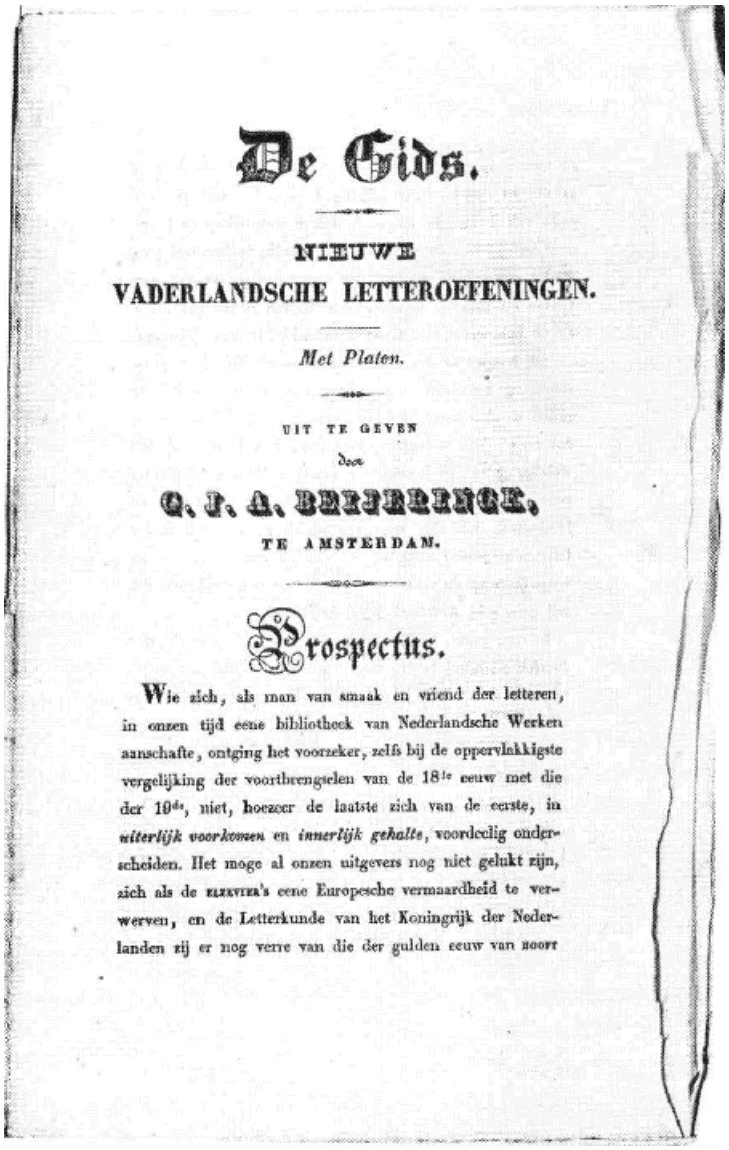

De Gids.

NIEUWE
VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

Met Platen.

UIT TE GEVEN
door
Q. J. A. BEIJERINCK,
TE AMSTERDAM.

Prospectus.

Wie zich, als man van smaak en vriend der letteren, in onzen tijd eene bibliotheek van Nederlandsche Werken aanschafte, ontging het voorzeker, zelfs bij de oppervlakkigste vergelijking der voortbrengselen van de 18te eeuw met die der 19de, niet, hoezeer de laatste zich van de eerste, in *uiterlijk voorkomen* en *innerlijk gehalte*, voordeelig onderscheiden. Het moge al onzen uitgevers nog niet gelukt zijn, zich als de ELZEVIER's eene Europesche vermaardheid te verwerven, en de Letterkunde van het Koningrijk der Nederlanden zij er nog verre van die der gulden eeuw van noort

7 Eerste pagina van het prospectus waarin het nieuwe tijdschrift werd aangekondigd, gedateerd 26 augustus 1836.

(16135) Bij G. J. A. BEYERINCK, Boekhandelaar, te *Amsterdam*, zal met 1e Januarij 1837 en vervolgens, telkens op den eersten dag der maand worden uitgegeven:

DE GIDS,

NIEUWE NEDERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN, met 18 Platen in elken Jaargang, uit 12 Nommers bestaande, volgens het uitvoerig alom te bekomen *Prospectus*.

Heeren Bestuurders van Leesgezelschappen wordt dit *Tijdschrift* bijzonder aanbevolen, daar hetzelve zich aan zijnen naam getrouw, ijverig zal bevlijtigen, hen door spoedige en juiste beoordeelingen in de keuze van verdienstelijke werken voor te lichten. De Inteekenlijsten zullen tot den 1sten November 1836, bij alle voorname Boekhandelaren des Rijks, gereed liggen.

Voorts is bij Bovengenoemden van de pers gekomen en alom verzonden:

1°. De Mensch, de Wereld en het Leven. Beschouwingen en Opmerkingen, naar het Hoogduitsch van C. VON HACKE, in gr. 8vo. . . *f* 2.10

2°. Blikken in het gebied der Geesten en Geestenzieners, door W. SCOTT, 1ste Deel, met Platen, in gr. 8vo. . . . . *f* 3.25

3°. Schetsen en Verhalen; door den Schrijver van *Hasmingard van de Eikenterpen*; in gr. 8vo, met Vignet en Portret. . . . *f* 5.60

4°. Romans en Verhalen, van G. C. KERMERS, geb. BROUWER, Schrijfster van de *Kleine Pligten*, Mr. A. VAN HALMAEL JR., enz., in gr. 8vo. *f* 3.30

5°. E. L. BULWER, de Laatste Dagen van Pompeji; 3 deelen, in gr. 8vo, met Vignet, . *f* 7.80

6°. LUBLINK WEDDIK, Pandora, Lectuur voor den Beschaafden Stand; 4de stukje, in gr. 8vo. *f* 1.25

7°. O. G. HELDRING, Winteravond-lectuur van Pachter Gerhard; 2de stukje, in gr. 8vo. . *f* 1.25

6 Advertentie van de uitgever in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant en Algemeen Handelsblad* van 29 september 1836.

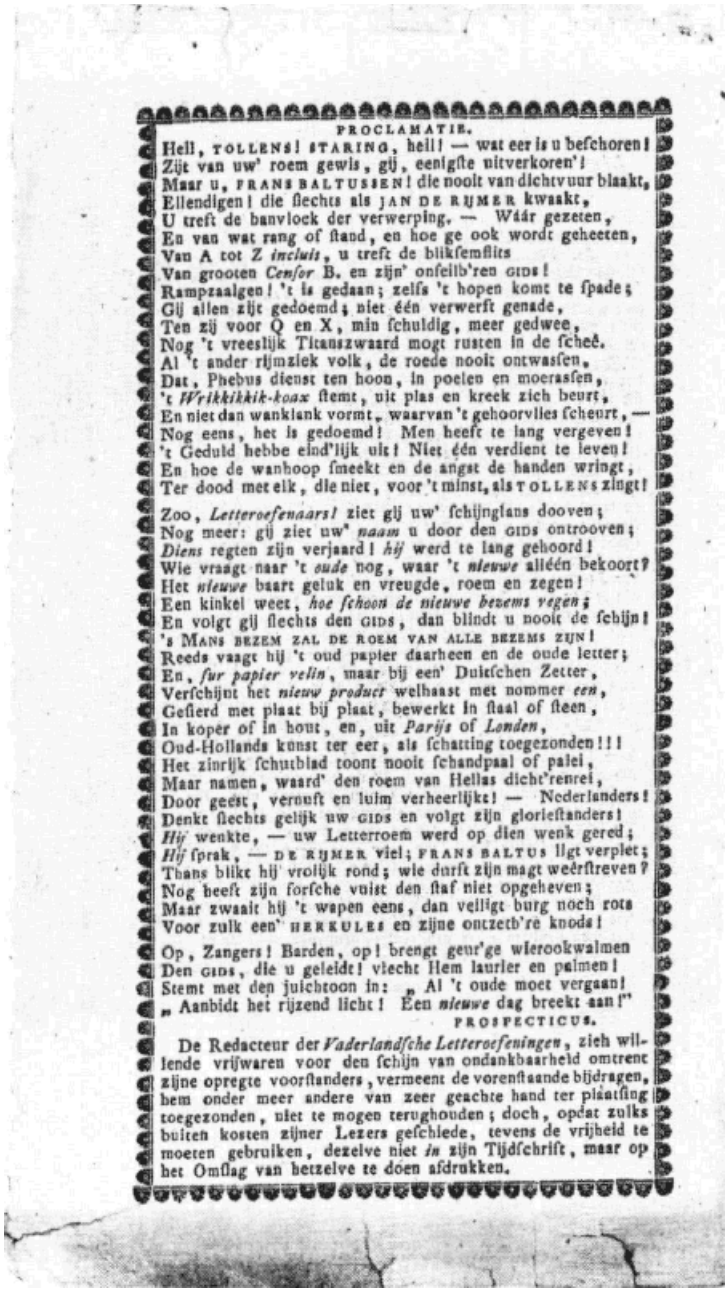

PROCLAMATIE.

Hell, TOLLENS! STARING, hell! — wat eer is u beſchoren!
Zijt van uw' roem gewis, gij, eenigſte uitverkoren'!
Maar u, FRANS BALTUSSEN! die nooit van dichtvuur blaakt,
Ellendigen! die ſlechts als JAN DE RIJMER kwaakt,
U treft de banvloek der verwerping. — Wáár gezeten,
En van wat rang of ſtand, en hoe ge ook wordt geheeten,
Van A tot Z *incluis*, u treft de blikſemſlits
Van grooten *Cenſor* B. en zijn' onfeilb'ren GIDS!
Rampzaalgen! 't is gedaan; zelfs 't hopen komt te ſpade;
Gij allen zijt gedoemd; niet één verwerft genade,
Ten zij voor Q en X, min ſchuldig, meer gedwee,
Nog 't vreeslijk Titanszwaard mogt rusten in de ſcheê.
Al 't ander rijmziek volk, de roede nooit ontwaſſen,
Dat, Phebus dienst ten hoon, in poelen en moeraſſen,
't *Wrikkikkik-koax* ſtemt, uit plas en kreek zich beurt,
En niet dan wanklank vormt, waarvan 't gehoorvlies ſcheurt, —
Nog eens, het is gedoemd! Men heeft te lang vergeven!
't Geduld hebbe eind'lijk uit! Niet één verdient te leven!
En hoe de wanhoop ſmeekt en de angst de handen wringt,
Ter dood met elk, die niet, voor 't minst, als TOLLENS zingt!

Zoo, *Letteroefenaars!* ziet gij uw' ſchijnglans dooven;
Nog meer: gij ziet uw' *naam* u door den GIDS ontrooven;
Diens regten zijn verjaard! *hij* werd te lang gehoord!
Wie vraagt naar 't *oude* nog, waar 't *nieuwe* alléén bekoort?
Het *nieuwe* baart geluk en vreugde, roem en zegen!
Een kinkel weet, *hoe ſchoon de nieuwe bezems vegen*;
En volgt gij ſlechts den GIDS, dan blindt u nooit de ſchijn!
's MANS BEZEM ZAL DE ROEM VAN ALLE BEZEMS ZIJN!
Reeds vaagt hij 't oud papier daarheen en de oude letter;
En, *fur papier velin*, maar bij een' Duitſchen Zetter,
Verſchijnt het *nieuw product* welhaast met nommer *een*,
Geſierd met plaat bij plaat, bewerkt in ſtaal of ſteen,
In koper of in hout, en, uit *Parijs* of *Londen*,
Oud-Hollands kunst ter eer, als ſchatting toegezonden!!!
Het zinrijk ſchutblad toont nooit ſchandpaal of palei,
Maar namen, waard' den roem van Hellas dicht'renrei,
Door geest, vernuft en luim verheerlijkt! — Nederlanders!
Denkt ſlechts gelijk uw GIDS en volgt zijn glorieſtanders!
Hij wenkte, — uw Letterroem werd op dien wenk gered;
Hij ſprak, — DE RIJMER viel; FRANS BALTUS ligt verpletterd;
Thans blikt hij vrolijk rond; wie durft zijn magt weêrſtreven?
Nog heeft zijn forſche vuist den ſtaf niet opgeheven;
Maar zwaait hij 't wapen eens, dan velligt burg noch rots
Voor zulk een' HERKULES en zijne ontzetb're knods!

Op, Zangers! Barden, op! brengt geur'ge wierookwalmen
Den GIDS, die u geleidt! vlecht Hem laurier en palmen!
Stemt met den juichtoon in: „ Al 't oude moet vergaan!
„ Aanbidt het rijzend licht! Een *nieuwe* dag breekt aan!"

PROSPECTUS.

De Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen*, zich willende vrijwaren voor den ſchijn van ondankbaarheid omtrent zijne opregte voorſtanders, vermeent de vorenſtaande bijdragen, hem onder meer andere van zeer geachte hand ter plaatſing toegezonden, niet te mogen terughouden; doch, opdat zulks buiten kosten zijner Lezers geſchiede, tevens de vrijheid te moeten gebruiken, dezelve niet *in* zijn Tijdſchrift, maar op het Omſlag van hetzelve te doen afdrukken.

8 Gedicht naar aanleiding van het prospectus van *De Gids*, afgedrukt op het omslag van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, november 1836.

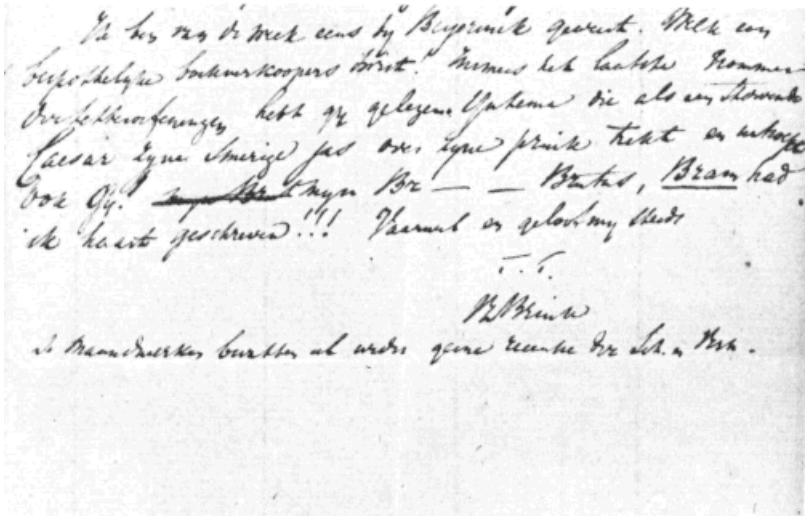

9 Bakhuizen van den Brink aan Potgieter, omstreeks september 1836. ‘Ik ben van de week eens bij Beijerinck geweest. Welk een bespottelijke boekverkoopers twist! Immers het laatste nommer der Letteroefeningen hebt gij gelezen. IJntema die als een stervende Caesar zijne smerige jas over zijne pruik trekt en uitroept Ook Gij! mijn Br- - Brutus, Bram had ik haast geschreven!!! Vaarwel en geloof mij steeds T.T.v.d.
Brink. De Maandwerken bevatten al weder geene recensie der Sch. en Verh.’ De roepnaam van Beijerinck was Bram. Potgieter en Bakhuizen van den Brink hadden samen een uitgave van werk van Aernout Drost verzorgd onder de titel *Schetsen en verhalen*.

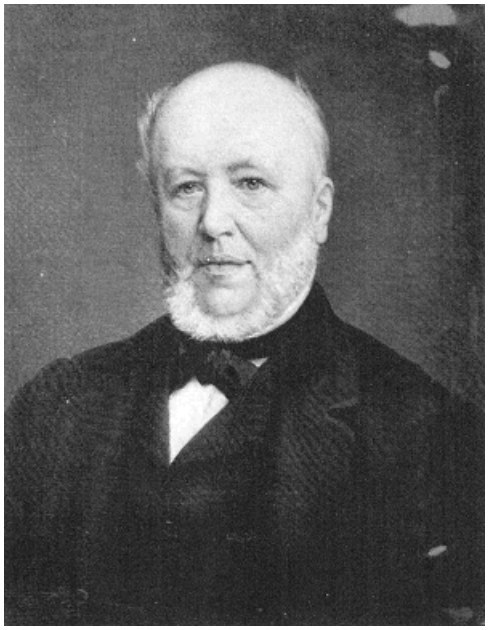

10 E.J. Potgieter (1808-1875), medeoprichter en van 1837 tot 1865 redacteur van *De Gids*. Postuum portret, 1878. Door H.A. van Tricht.

Letteroefeningen in handen moet geven. *De Gids* verlangt ‘in Nederland op te treden om onafgebroken voor de eer onzer letterkunde te waken’. Partijdigheid zal hem vreemd zijn. ‘De Gids wil noch in het staatkundige, noch in het godsdienstige, noch in de letterkunde als partijganger optreden.’ Opvallend is dat *De Gids* als algemeen cultureel tijdschrift zich in zijn prospectus toch hoofdzakelijk een taak toebedeelde op het gebied der vaderlandse letterkunde.

Verder wordt de indeling, die niet afweek van wat in andere tijdschriften gebruikelijk was, uit de doeken gedaan: er zullen een gedeelte Boekbeoordeelingen en een gedeelte Mengelingen komen. Het eerste zal recensies en anti-kritieken bevatten die ‘bescheiden moeten gesteld zijn’. De Mengelingen zullen zich door ‘verscheidenheid en belangrijkheid voordeelig onderscheiden. De bij de Redactie reeds gereed liggende voorraad, zoowel als de door verdienstelijke mannen toegezegde bijdragen, waarborgen eene onderhoudende lektuur. Schetsen op het gebied der Nederlandsche Geschiedenis verzameld, zullen met kleine verhalen *(novellen)* uit het dagelijksch leven worden afgewisseld, terwijl de medewerking van goede dichters der rubriek Poëzij eene bijzondere belangstelling waardig zal maken.’

Later zou op voorstel van Robidé van der Aa aan de Boekbeoordeelingen een rubriek Album toegevoegd worden waarin korte boek besprekingen en aankondigingen geplaatst werden.

Het prospectus eindigt met een aantal ‘Voorwaarden’, zakelijke mededelingen omtrent de uitgave. Elke maand, met ingang van ‘primo Januarij 1837’, zal een nummer bestaande uit zes bladen druks (een blad telt zestien pagina's) verschijnen; de prijs bedraagt niet meer dan *ƒ*12,- per jaar; elke jaargang zal achttien platen bevatten; de heer C.A. Spin, geavanceerd drukker

11 S. Muller (1784-1875), schrijver van de anonieme stukken gericht tegen Beijerinck en *De Gids*, 1838.
Gravure door D.J. Sluyter naar J. Schoemaker Doyer.

te Amsterdam, zal *De Gids* een modern, negentiende-eeuws uiterlijk geven.

De *Vaderlandsche Letteroefeningen* en Beijerinck bestookten elkaar nog enkele maanden met venijnige artikelen en advertenties. In nummer 13 van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* schreef S. Muller als 'Recensent der prachtwerken bij Beijerinck' een kwaadaardig artikel als reactie op het *Gids*-prospectus. Nummer 14 had op het omslag twee stukken afgedrukt, 'Nog iets over den Gids' door Q.N. en 'Proclamatie' door Prospecticus. Al deze stukken maakten de vete alleen maar groter. Waarschijnlijk heeft de ondertitel van *De Gids, Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, extra kwaad bloed gezet. Schreef Beijerinck in een advertentie in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant* van 2 november 1836 dat hij het beneden zich achtte iemand aan te spreken 'die zijne vuilen en onteerende pen tot een werktuig van wrok en wrevel bezigt, en zich niet ontziet die tot een middel van laster en eerroof te vernederen', *De Gids* reageerde in het voorwoord van het eerste nummer toch nog op de stukken van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*: 'Wij hebben op den vermeenden *titelroof* nog slechts te antwoorden: dat wij de uitgave van een Letterkundig Tijdschrift voor geen privilegie, voor geen monopolie houden, en niemand er van zullen beschuldigen, die morgen verkiezen mogt, *Allernieuwste Vaderlandsche Letteroefeningen* uit te geven.'

Met de derde jaargang verdween de ondertitel. Daarmee werd ook het laatste spoor van een niet wezenlijk conflict uitgewist.

In deze maanden voor het eerste nummer van *De Gids* waren vader IJntema en de zijnen beducht voor de nieuwe concurrent. Misschien bewees de *Vaderlandsche Letteroefeningen* in deze periode het duidelijkst zijn ge-

*** De Ondergeteekende, in den twist tusschen twee Tijdschriften, DE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN en DE GIDS, NIEUWE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN, op 1 Januarij 1837 door hem uit te geven, zijns ondanks persoonlijk betrokken, door een naamloos Schotschrift, geplaatst in N°. 13 der Vaderlandsche Letteroefeningen, van October 1836, houdt zich verpligt er openlijk voor uit te komen, dat hij iemand die zijne vuilen en onteerende pen tot een werktuig van wrok en wrevel bezigt, en zich niet ontziet die tot een middel van laster en eerroof te vernederen, te zeer beneden zich acht, om zijn geschrijf eenige wederlegging waardig te keuren.

Amsterdam, 1 *November* 1836. G. J. A. BEYERINCK.

12 Reactie op het anonieme schotschrift uit de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, verschenen in de *Amsterdamsche Courant* van 5 november 1836.

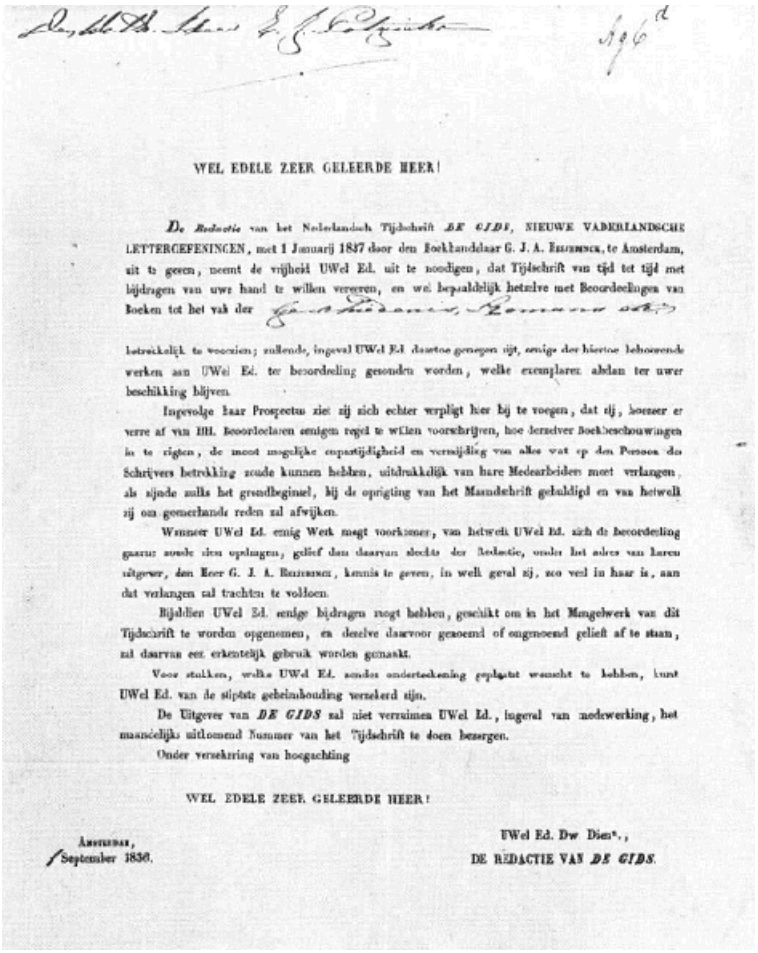

WEL EDELE ZEER GELEERDE HEER!

De Redactie van het Nederlandsch Tijdschrift *DE GIDS*, NIEUWE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN, met 1 Januarij 1837 door den Boekhandelaar G. J. A. Beijerinck, te Amsterdam, uit te geven, neemt de vrijheid UWel Ed. uit te noodigen, dat Tijdschrift van tijd tot tijd met bijdragen van uwe hand te willen vereeren, en wel bepaaldelijk hetzelve met Beoordeelingen van Boeken tot het vak der [illegible]

betrekkelijk te voorzien; zullende, ingeval UWel Ed. daartoe genegen zijt, eenige der hiertoe behoorende werken aan UWel Ed. ter beoordeeling gezonden worden, welke exemplaren alsdan ter uwer beschikking blijven.

Ingevolge haar Prospectus ziet zij zich echter verpligt hier bij te voegen, dat zij, hoezeer er verre af van HH. Beoordeelaren eenigen regel te willen voorschrijven, hoe derzelver Boekbeschouwingen in te richten, de meest mogelijke onpartijdigheid en vermijding van alles wat op den Persoon der Schrijvers betrekking zoude kunnen hebben, uitdrukkelijk van hare Medearbeiders moet verlangen, als zijnde zulks het grondbeginsel, bij de oprigting van het Maandschrift gehuldigd en van hetwelk zij om gemeenlande reden zal afwijken.

Wanneer UWel Ed. eenig Werk mogt voorkomen, van hetwelk UWel Ed. zich de Beoordeeling gaarne zoude zien opdragen, gelieve dan daarvan slechts der Redactie, onder het adres van Haren uitgever, den Heer G. J. A. Beijerinck, kennis te geven, in welk geval zij, zoo veel in haar is, aan dat verlangen zal trachten te voldoen.

Bijdien UWel Ed. eenige bijdragen mogt hebben, geschikt om in het Mengelwerk van dit Tijdschrift te worden opgenomen, en dezelve daarvoor genoemd of ongenoemd gelieft af te staan, zal daarvan een erkentelijk gebruik worden gemaakt.

Voor stukken, welke UWel Ed. zonder onderteekening geplaatst wenscht te hebben, kunt UWel Ed. van de stiptste geheimhouding verzekerd zijn.

De Uitgever van *DE GIDS* zal niet verzuimen UWel Ed., ingeval van medewerking, het maandelijks uitkomend Nummer van het Tijdschrift te doen bezorgen.

Onder verzekering van hoogachting

WEL EDELE ZEER GELEERDE HEER!

Amsterdam, September 1836.

UWel Ed. Dw Dienst.,
DE REDACTIE VAN *DE GIDS*.

13 'De Redactie' nodigt Potgieter uit tot het schrijven van kritieken over geschiedkundige werken, romans etc. Het handschrift is van uitgever Beijerinck.

De Gids,

NIEUWE
VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

N. 1.

TE AMSTERDAM,
BIJ G. J. A. BEIJERINCK
1837.

14 Omslag van het eerste nummer, januari 1837.
Vignet door A. Cranendoncq.

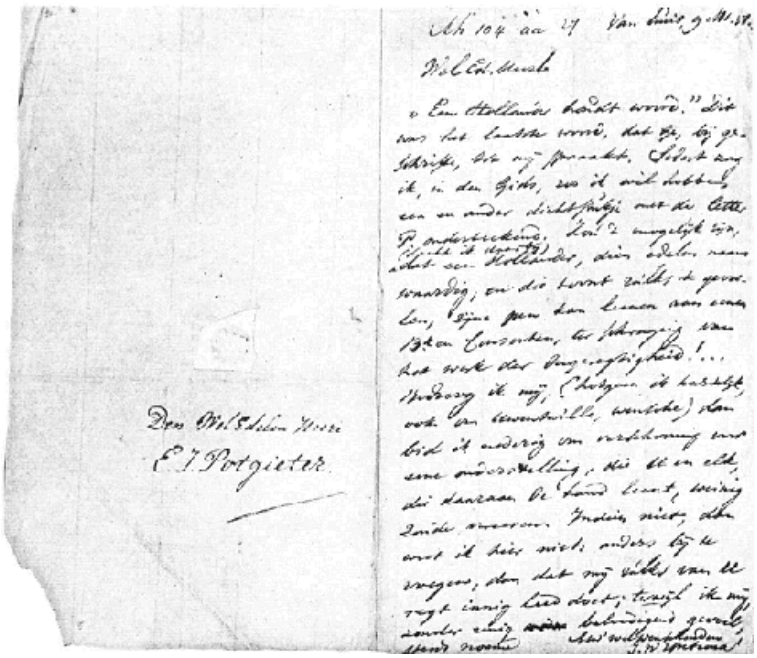

15 J.W. IJntema aan Potgieter, 9 maart 1837. De uitgever van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* heeft het vermoeden dat Potgieter meewerkt aan *De Gids*. ‘WelEd. Heer! “Een Hollander houdt woord.” Dit was het laatste woord, dat Ge, bij geschrifte, tot mij spraakt. Sedert zag ik, in den Gids, zoo ik wel hebbe, een en ander dichtstukje met de letter P. onderteekend. Zou 't mogelijk zijn (dacht ik daarbij), dat een Hollander, dien edelen naam waardig, en die toont zulks te gevoelen, zijne pen kan leenen aan eenen Bk. en Consorten, ter schraging van het werk der Ongeregtigheid!... Bedroog ik mij, (hetgeen ik hartelijk, ook om Uwentwille, wensche) dan bid ik nederig om verschooning voor eene onderstelling, die U en elk, die daaraan de hand leent, weinig zoude vereeren. Indien niet, dan weet ik hier niets anders bij te voegen, dan dat mij zulks van U regt innig leed doet; terwijl ik mij, zonder eenig beleedigend gevoel, steeds noeme Uw' welwenschenden J.W. IJntema.’

16 Illustratie bij ‘Vondel met Roskam en Rommelpot’ van Bakhuizen van den Brink, verschenen in vier afleveringen in *De Gids* van mei tot december 1837. Het plaatje werd opgenomen in het juninummer.
Getekend en geëtst door J.W. Kaiser.

zapigheid; het tijdschrift toonde namelijk het onvermogen om analytisch te werk te gaan en op theoretisch niveau geschilpunten uit te werken, en miste zo een kans om de discussie over wetenschap en kunst op een hoger plan te brengen. Hierdoor schiep het ongewild een voorsprong voor *De Gids* om deze kans wel te grijpen. Goed in het oog moet worden gehouden dat ondanks het feit dat een kwaadaardig, triviaal conflict de directe aanleiding tot de oprichting van *De Gids* geweest is, hier nooit de werkelijke bestaansgrond in gelegen kan zijn. Een tijdschrift dat alleen maar was geboren vanuit een conflict, vanuit *‘oneerlijkheid, wraakzucht, aanmatiging, misleiding* en *hebzucht’,* zoals S. Muller het in het dertiende nummer van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* formuleerde, en dat niet kon terugvallen op gefundeerde opvattingen en ideeën over de functie van wetenschap en kunst binnen de negentiende-eeuwse maatschappij en over de richting die een tijdschrift daar zelf aan kon geven, zou geen lang leven beschoren zijn. Enkele dagen na het verschijnen van het prospectus, op 1 september 1836, verzond de redactie een circulaire aan literatoren en wetenschappers met een uitnodiging om mee te werken aan *De Gids*. Er werden later ook mede-

werkers aangezocht in een begeleidende brief bij het eerste nummer van het nieuwe maandblad. De redactie ontving veel toezeggingen, maar de anonimiteit van de redacteuren veroorzaakte bij sommigen een weigerachtige houding. Anonimiteit van redacteuren en medewerkers was weliswaar nog heel gebruikelijk bij tijdschriften uit de eerste helft van de negentiende eeuw, maar langzamerhand stond men meer openheid voor en zeker in deze netelige kwestie tussen een oud en een nieuw periodiek was het enigszins riskant partij te kiezen zonder te weten wie de verantwoordelijken waren. Intussen werkten Beijerinck, Potgieter en Robidé van der Aa hard aan de totstandkoming van het eerste nummer. Beijerinck plaatste op 29 september 1836 in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant* de eerste van een reeks advertenties waarin *De Gids*, naast andere uitgaven, genoemd werd. De intekening buiten de kring der ingewijden kon beginnen.

De samenwerking tussen Potgieter en Robidé van der Aa wilde vanaf het allereerste begin niet vlotten. Potgieter trok veel werk naar zich toe en hij hield zijn mederedacteur dikwijls van belangrijke redactiezaken onkundig. Zo hield hij nogal eens geheim welke stukken van zijn hand waren. Ook toen Robidé van der Aa met een hekelschrift lastiggevallen werd om een scherpe, anonieme recensie, kwam Potgieter hem niet te hulp door aan hem te onthullen dat hij de steller ervan was.

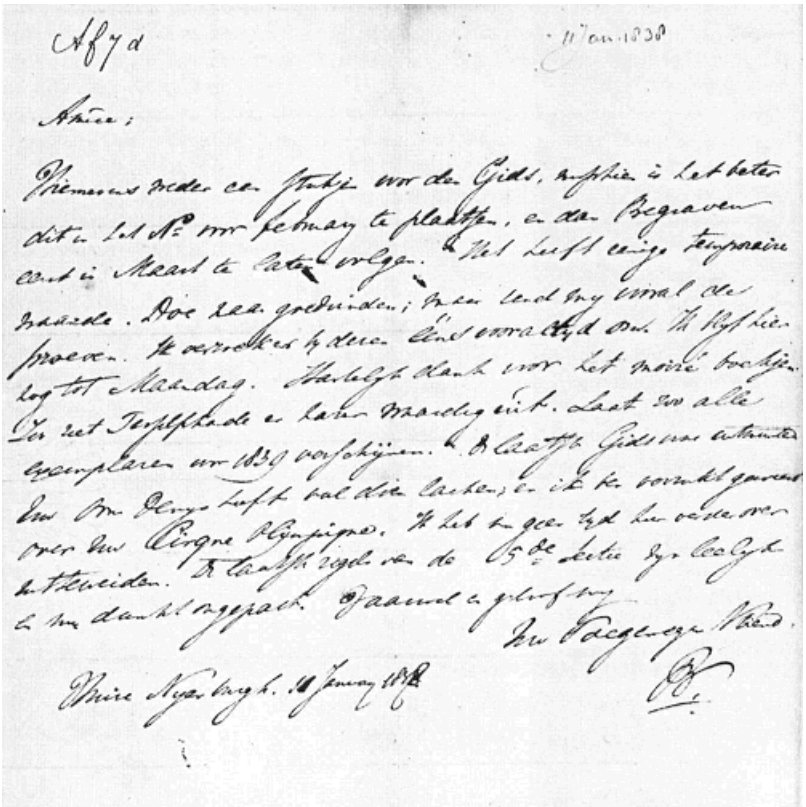

17 Beets aan Potgieter, 11 januari 1838. ‘Amice; Hiernevens weder een stukjen voor den Gids, misschien is het beter dit in het No. voor february te plaatsen, en dan Begraven eerst in Maart te laten volgen. Het heeft eenige temporaire waarde. Doe naar goedvinden; maar zend mij vooral de proeven. Ik verzoek er bij dezen eens voor altijd om. [...] De laatste Gids was uitmuntend. Uw Oom Denys heeft veel doen lachen; en ik ben verrukt geweest over Uw Cirque Olympique. Ik heb nu geen tijd hier verder over uitteweiden. De laatste regels van de 5de Sectie zijn leelijk en mij dunkt ongepast.’ Beets stuurde ‘Het water’, dat in februari onder het pseudoniem Hildebrand verscheen. Hij doelt op Potgieters prozastuk ‘Mijn Oom Dionys’.

De vlieg

(Naar Oldis)

1
Vlugt niet weg uit bangen schrik,
Dorstig Vliegje! drink als ik;
Welkom bij mijn volle fluit,
Rust er op en lep haar uit, -
Smaak zoo veel genots ge moogt,
's Levens wel is ras verdroogd!

2
Hoe mijn lot naar 't uwe zweemt,
Dra verdorren bosch en beemd;
Eéns slechts ziet gij ze in hun praal:
Ach! al zag ik 't zestigmaal,
Zestig zomers, wen verleên,
Schijnen ons zoo kort als één.

S.O. [= E.J. Potgieter]
1837

18

18 Nicolaas Beets (1814-1903). Portret uit de *Nederlandsche Muzen-Almanak* voor 1838. Gravure door J.P. Lange naar W. Grebner.

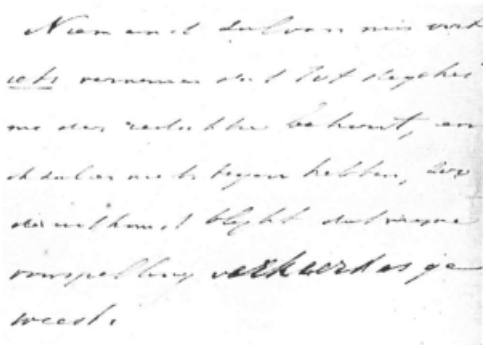

19 Robidé van der Aa aan Potgieter, 16 februari 1838. Van der Aa legt zijn redacteurschap neer. ‘Niemand zal van mij ooit iets vernemen dat tot de geheimen der redaktie behoort, en ik zal er niets tegen hebben, zoo de uitkomst blijkt dat mijne voorspelling verkeerd is geweest.’

Wat Robidé van der Aa ook niet goed wist, was welke gewichtige rol Potgieters vriend R.C. Bakhuizen van den Brink, student theologie en letteren, voor *De Gids* speelde. Tegen de zin van Robidé van der Aa in werd Bakhuizen in oktober 1836 voor het redacteurschap gevraagd - ieder zou dan *f* 150 in plaats van *f* 200 per jaar als honorarium ontvangen - en hoewel hij wegens een ‘vrij hardgrondigen haat aan den uitgever’ formeel weigerde, werkte hij toch, buiten medeweten van Robidé van der Aa, ten nauwste met Potgieter samen. Samen schreven zij het voorwoord bij het eerste nummer van *De Gids*, dat Robidé van der Aa pas bij verschijning onder ogen kreeg. Robidé van der Aa zat er slechts voor spek en bonen bij en zijn artikelen werden - gelukkig voor de kwaliteit van *De Gids* - meestal afgewezen. Hij ondermijnde zijn zwakke positie nog verder door grote onderworpenheid aan Potgieters oordeel, waar Potgieter nogal eens misbruik van maakte. Inziende dat hij als redacteur weinig in te brengen had, trok Robidé van der Aa zich februari 1838 enigszins teleurgesteld terug. Bakhuizen van den Brink, niet langer weerhouden door zijn antipathie jegens de uitgever, en de Amsterdamse jurist W.J.C. van Hasselt namen toen plaats in de redactie.

De Gids heeft zijn beloftes in het *Prospectus* gedaan in belangrijke mate waar kunnen maken. In het boekbeoordelingsgedeelte kwamen vele terreinen van wetenschap en kunst aan de orde. Vanaf de eerste jaargang besteedden de recensenten, vaak buitengewoon deskundig binnen hun discipline, aandacht aan zojuist verschenen werken op het gebied van letterkunde, rechten, taalkunde, sterrenkunde, geschiedenis, geneeskunde, filosofie, economie en wis- en natuurkunde. *De Gids* wist bijvoorbeeld de sterrenkundige F. Kaiser als recensent aan te trekken, een geleerde met een internationale reputatie die als eerste de baan van de komeet Halley heeft berekend.

Potgieter en Bakhuizen van den Brink namen het merendeel der letterkundige beoordelingen voor hun rekening. Zij samen hebben *De Gids* gedurende de eerste jaren op literair-kritisch gebied tot een richtingbepalend tijdschrift gemaakt. Zij stonden - en brachten dat ook veelvuldig in de praktijk - een verwetenschappelijking van de literaire kritiek voor: niet meer het eenvoudigweg beoordelen van een werk op basis van subjectieve criteria, maar het funderen van de mening over de kwaliteit van dat werk. Pas dan kan een beoordeling ‘vooruitgang’ betekenen, een term die Potgieter en Bakhuizen van den Brink vaak in de mond namen. Een geslaagd voorbeeld van een recensie die ‘vooruitgang’ teweegbracht is die van Bakhuizen van

den Brink over Jacob van Lenneps historische roman *De Roos van Dekama* in de eerste jaargang. De beoordelaar legde uit aan welke criteria een historische roman door een Nederlands auteur geschreven, moest voldoen. Een dergelijke roman moest nationale stof behandelen; de auteur moest schitterende periodes uit de nationale geschiedenis kiezen waarbij de gouden eeuw voorkeur verdiende boven de onbeduidende riddertijd; edele figuren met een goed karakter dienden een belangrijke rol te spelen; en tenslotte moest gedegen studie aan de roman ten grondslag liggen. Daarnaast gaf Bakhuizen van den Brink een nauwkeurige analyse van de inhoud van Van Lenneps roman. Hij deed uitspraken over de stijl, de verteltrant, de psychologie der karakters en toetste de inhoud van deze roman aan zijn geformuleerde criteria. Behalve tot een theoretisering van de literaire kritiek droeg deze wijze van beoordelen ook bij tot de ontwikkeling van een bepaald literair genre; een manier van recenseren die nog niet eerder in een literair tijdschrift was gebezigd.

Met name in ziin theoretische, literair-historische en ook tegelijkertijd sprankelende en zeer geestige beschouwingen ‘Kritiek-Hyperkritiek-Onkritiek’ uit 1839 en ‘Personeel en Profaan’ uit 1841, beide in het Mengelingen-gedeelte, gaf Bakhuizen van den Brink aan hoe in zijn ogen de literaire kritiek moest functioneren: ‘ik zou ernstig kunnen waarschuwen tegen alle bedenkingen van gemak en voordeel: en der kritiek kunnen raden, dat zij in plaats van te sluimeren, wake, en zich scherpe, opdat zij blijve of worde, wat zij wezen moet “HET GEWETEN DER KUNST”.’ (1839, M, 520) beëindigde hij vol vuur zijn eerste pleidooi.

Naast hun streven doordachte en uitvoerig beargumenteerde literaire kritieken te schrijven, hadden Potgieter en Bakhuizen van den Brink een grote hang naar nationalisme. Zij stelden steeds de Hollandse zeventiende eeuw als voorbeeld: de degelijke werkzaamheid, de ka-

20 A.L.G. Toussaint (1812-1886). Portret uit de *Nederlandsche Muzen-Almanak* voor 1842. Gravure door J.P. Lange naar N. Pieneman.

uit: WIJSHEID VAN DEN INDISCHEN BRAHMAN
Proeven uit Friedrich Rückert's Leerdicht

Critiek

Zij prezen mij - en 'k bloos om lof zoo dwaas geschonken,
Zij laakten mij - en moed en lust zijn mij ontzonken.

Een hulde, die 'k mij schaam, een gisping, die mij deert:
Werd ze averegts gehoôn, of vatte ik die verkeerd?

Want lofspraak en verwijt moet ons 't bewustzijn geven,
Dat wij gevorderd zijn, maar verder moeten streven.

P. [= E.J. Potgieter]
1837

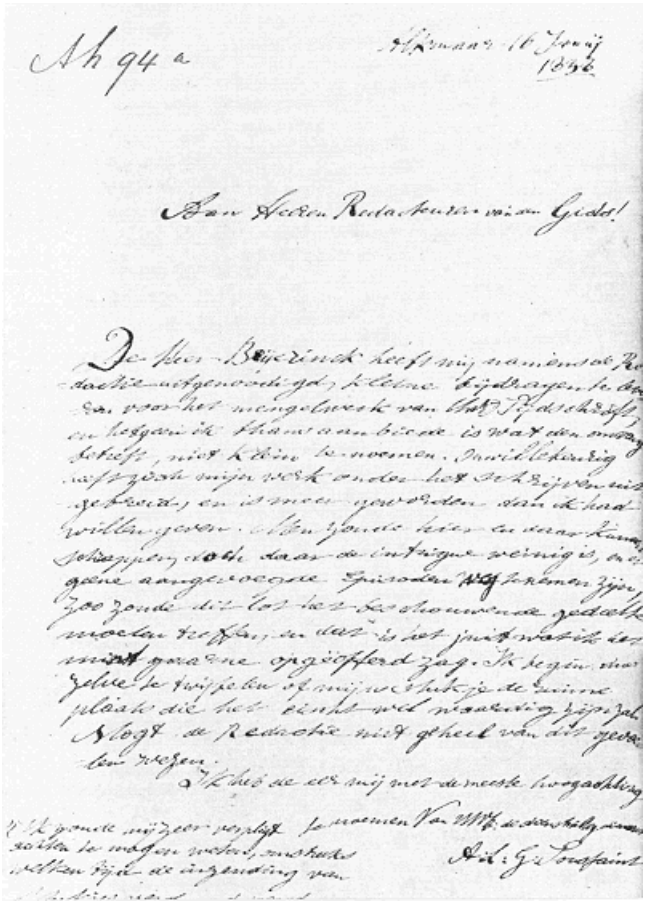

21 A.L.G. Toussaint aan de redactie, nadat ze was uitgenodigd tot medewerking aan *De Gids*, 16 juni 1838. In oktober verscheen haar eerste bijdrage, het prozastuk ‘Het blijspel van de markiezin de Caumartin’.

raktervastheid en de creativiteit binnen kunst en wetenschappen; eigenschappen die zo haaks stonden op de middelmatigheid en het statische karakter van de eerste decennia van de negentiende eeuw. Dit als voorbeeld stellen van de zeventiende eeuw manifesteerde zich alleen al in de titels van de bijdragen voor het Mengelingen-gedeelte in de eerste jaargang. Potgieter schreef onder meer de prozabijdragen 'Frans Hals en zijne Dochter' en 'Marten Harpertsz.'; Bakhuizen van den Brink gaf een gedegen verhandeling over de hekeldichten van Vondel in zijn 'Vondel met Roskam en Rommelpot', waarin hij pleitte voor hernieuwd en grondig onderzoek naar Vondels oeuvre.

Potgieter gaf nog nadrukkelijker blijk van zijn streven het Nederlandse volk op te stoten naar de oorspronkelijkheid, de kracht en het zelfbewustzijn van de zeventiende eeuw. In zijn beroemde prozastuk 'Jan, Jannetje en hun jongste kind' uit 1842 onderstreepte hij zijn Hollands ideaal: de negentiende-eeuwse Jan Salie is een verwerpelijke mislukkeling en moet een voorbeeld nemen aan zijn grote zeventiende-eeuwse broers Jan Cordaat, Jan Contant, Jan de Poëet en Jan Compagnie. Jan Kritiek, een niet mis te verstane benaming, moet verhinderen dat er kwalijke invloeden van Jan Salie uit kunnen gaan. Ook in een eerdere prozabijdrage kon Potgieter zijn afkeer van de lamlendigheid en middelmatigheid van zijn tijd niet verhullen. In 'Albert' uit 1841 uitte hij zijn bittere kritiek op de negentiende-eeuwse maatschappij en zijn afschuw over de op-de-borstklopperij van middelmatige genootschapsdichters en -schrijvers. Wanneer wij in het volgende citaat uit 'Albert' het ikpersonage gelijk stellen aan Potgieter, dan zien wij hoe hij vol zelfmedelijden op menig ander literator neerkijkt, als hij zegt: '"Wij leven niet in Hollands gulden eeuw," - zeggen zij; - "waarom zouden wij ons met de vergelijking kwellen? *Streven* kost moeite; laten we ons verbeelden dat wij *slagen,* we zullen veel meer pleizier hebben! Heden een prijsje voor uwe onbeduidendheid, morgen eene lofspraak voor de mijne, en wij wandelen gevierd en geloofd in den wierook der bewondering om." - Dat niet, al zou ik alleen staan."' (1841, M, 66) Binnen *De Gids* stonden Bakhuizen van den Brink en Potgieter zeker niet alleen. Ook de recensenten van niet-literaire werken toonden hun deskundig en objectief oordeel. Daarbij schroomden zij niet nieuwe en moderne wetenschapsopvattingen te bespreken en zich daar open, of op z'n minst niet afwijzend, tegenover op te stellen. Ook op het gebied der wetenschap moesten recensies bijdragen aan de 'vooruitgang'. Soms kwamen de ernst, de wetenschappelijkheid van het betoog en de lengte van de recensies de leesbaarheid niet ten goede. Bakhuizen van den Brink memoreerde enkele taaie, zeer gespecialiseerde recensies uit de eerste tijd in een brief van 21 september 1847 aan de redactie: 'ook toen werden dikwijls specialiteiten met een uitvoerigheid behandeld, welke het groote publiek wanhoopig maakte

22 J. van Geuns (1808-1880), redacteur van 1838 tot en met 1849. Portret uit de *Amsterdamsche Studenten-Almanak* voor 1854.
Gravure door D.J. Sluyter.

en ik herinner mij zeer goed hoe wij in de eerste jaren onder eene recensie van wijlen Prof. Weijers over de Arabische grammatica van Roorda en onder een andere van Dr. Bussemaker over ik weet niet welken Griekschen medicus hebben gezucht.'

Het valt moeilijk te bepalen hoe de kwaliteit van de wetenschappelijke bijdragen zich verhoudt tot die van bijdragen in de verschillende vaktijdschriften. De classicus en Leidse professor Jacob Geel, die vaak als raadsman van de redactie optrad, was echter niet geheel tevreden gestemd over de mengeling van literatuur en wetenschap in *De Gids*. 'De behoefte doet zich sterk gevoelen naar een zuiver *wetenschappelijk* journaal; maar ik zie geen kans het tot stand te brengen. Indien ik 20 jaren jonger was, dan sloeg ik de handen aan het werk. *Ik moet het nu van de juniores wachten*. Als het tot stand komt, laat de *Gids* zich dan bij de Hollandsche letteren houden', schreef hij in een brief van oktober 1841 aan zijn collega J. Boot.

De ontoegankelijkheid van deze recensies kan een van

23 Illustratie bij ‘Het avontuur in eene overoude diligence’, een vertaling door Potgieter uit *The Posthumous Papers of the Pickwick-Club* van Charles Dickens. *De Gids*, september 1838. Steendruk door H.J. Backer.

Arme Geerte

Op den hoek van den Dam, bij het dagen in 't Oost,
Zingt een lijster, sinds jaren haar kooi er getroost;
De arme GEERT moest er langs, om uit schommlen te gaan,
Leende 't oor aan het lied, en bleef peinzende staan.

't Is een toovergezang; maar wat deert haar: zij ziet
Een' zachtglooijenden heuvel, een groenend verschiet;
Uit de Kalverstrsat kronkelt een zilveren vloed,
En 't Paleis wijkt als mist voor der uchtendzon gloed.

Daar is 't pad naar de wei, dat zij huppelend ging,
Waar zij bloemen op zocht, waar zij vlinders op ving;
Daar is 't éénige huis, dat ze op aarde bemint,
Eene armzalige stulp, waar ze in dartelde als kind.

In den hemel is GEERTE, terwijl zij 't aanschouwt!
Maar de heuvel verdwijnt als de stroom en het woud,
En de mist en de hut, het werd uchtend in 't Oost',
Waar ook zij, als de lijster, haar' kerker getroost!

v.H. [= E.J. Potgieter?] Wordsworth verhollandscht
1838

24 Illustratie bij ‘Gulliver in Brobdignac’ uit *Gulliver's Travels* van Jonathan Swift, met een verklarende tekst opgenomen in *De Gids* van maart 1839.
Steendruk door H.J. Backer.

de redenen geweest zijn dat het aantal abonnees gedurende de eerste jaren niet steeg en *De Gids* slechts voorbehouden bleef aan een kleine groep van ingewijden. De ‘gereed liggende voorraad’ en ‘de door verdienstelijke mannen toegezegde bijdragen’ voor het veertig pagina's per nummer tellende Mengelingen-gedeelte waren snel opgesoupeerd. En deze Mengelingen moesten nog wel lezers, liefst abonnees, aantrekken! Potgieter, een bewonderenswaardig stugge werker, die naast veel eigen werk proza en poëzie uit de buitenlandse literatuur vertaalde en bewerkte, vulde in de eerste jaargangen minstens de helft van de beschikbare bladzijden Mengelingen. De vertalingen die hij afleverde waren niet slechts bedoeld om het Mengelingen-gedeelte te vullen maar getuigden van zijn brede, ook naar buiten gerichte kijk op de literaire praktijk, waarbij het zijn streven was in zijn ogen opmerkelijke buitenlandse literatuur voor het Nederlandse publiek toegankelijk te maken. Naast Franse, Duitse, Engelse en Italiaanse auteurs zoals Hugo, Goethe, Schiller, Scott en Dante kregen ook Amerikaanse en Scandinavische auteurs aandacht. Maar ook Bakhuizen van den Brink en andere bekende auteurs zoals N. Beets, A.L.G. Toussaint, J.P. Hasebroek, S.J. van den Bergh, J.P. Heije en J.F. Oltmans verleenden hun medewerking aan het Mengelingen-gedeelte. Zij kregen hiervoor in deze begintijd *f*12,- à *f*15,- per blad voor oorspronkelijk werk en *f*6,- à *f*7,50 voor vertaalwerk. Boekbeoordelaars ontvingen slechts een presentexemplaar van het besproken werk als beloning en bij trouwe levering een abonne-

25 J.P. Heije (1809-1876), 1841.
Gravure door J.P. Lange naar N. Pieneman.

26 S.J. van den Bergh (1814-1868).
Gravure door J.P. Lange naar C. Hamburger.

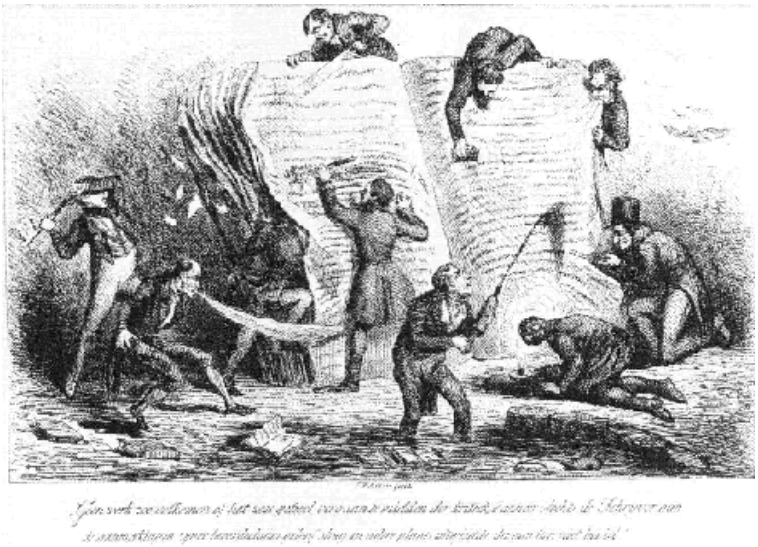

27 Illustratie bij het eerste deel van het tweedelige artikel ‘Kritiek-Hyperkritiek-Onkritiek’ van Bakhuizen van den Brink, verschenen in *De Gids* van november en december 1839.
Gravure door J.W. Kaiser.

Stilte

Is er stilte in loof en twijgen,
Is er stilte in beek en vloed? -
Waarom jaagt een wilde gloed
Door mijn bloed
Dat de borst naar adem hijgen
't Hart naar laafnis smachten moet?
Schoon de nacht, aan allen goed,
Koelen daauw doet nederzijgen
Zoele windjes waaijen doet: -
Stilte heerscht in loof en twijgen;
Stilte heerscht in beek en vloed;
Drift, die in mijn ziele woedt,
Zult ge nimmer, nimmer zwijgen!

J.P. Heije
1839

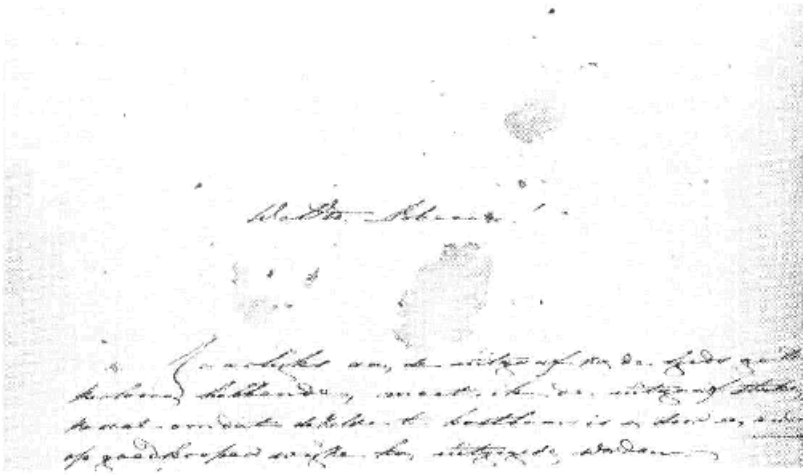

28 Beijerinck aan Bakhuizen van den Brink, 7 juli 1840. Hij stopt de uitgave van het tijdschrift. ‘WelEd. Heer! Jaarlijks aan de uitgaaf van de Gids geld verlooren hebbende, moet ik de uitgaaf staken, vooral omdat dezelve te kostbaar is en door een ander op goedkooper wijzer kan uitgegeven worden.’

29 R.C. Bakhuizen van den Brink (1810-1865) in zijn studentenjaren, omstreeks 1832. Van den Brink was van 1838 tot en met 1843 redacteur van *De Gids*.
Tekening door P. Cool.

ment op *De Gids*. Sommige lezers wilden toch meer variatie in het Mengelingen-gedeelte en klachten over te veel bijdragen van één hand drongen tot uitgever Beijerinck door. Deze klachten, een dalend aantal abonnees en een jaarlijks financieel verlies waren de redenen dat Beijerinck in een brief van 7 augustus 1840 Bakhuizen van den Brink meldde dat hij de uitgave van *De Gids* moest staken. Hij voerde ook aan dat *De Gids* 'te kostbaar is en door een ander op een goedkooper wijze uitgegeven kan worden'.

Deze ander was P.N. van Kampen, die per 1 januari 1841 een boek- en kantoorhandel te Amsterdam opende, na zes jaar bij Beijerinck te zijn opgeleid. Door minnelijke schikking met zijn voormalig patroon was hij eigenaar geworden van het tijdschrift, zoals hij in een advertentie in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* van donderdag 7 januari 1841 stelde. Op het moment dat Van Kampen *De Gids* overnam schommelde het aantal abonnes rond een zorgwekkende tweehonderd, erg weinig vergeleken bij de *Vaderlandsche Letteroefeningen* die ongeveer veertienhonderd abonnees telde.

De uitgeversoverdracht zal Bakhuizen van den Brink en Potgieter niet onwelgevallig zijn geweest. Twee jaar na de oprichting schreef Bakhuizen van den Brink in een brief over *De Gids* aan Potgieter: 'Ik had een vrij hardgrondigen haat aan den uitgever zoo als ik nog heb.' En verderop: 'In uwe afkeer van B[eijerinck] geve ik u volkomen regt.' De commerciële en vaak naar opportunisme neigende opvattingen van Beijerinck kwamen dikwijls in botsing met de idealistische en bevlogen ideeën van Potgieter en Bakhuizen van den Brink. In november 1840 stelde Van Kampen een contract op met de *Gids*-redactie die inmiddels was uitgegroeid tot zeven leden: E.J. Potgieter, R.C. Bakhuizen van den Brink, W.J.C. van Hasselt, J.F. Oltmans, auteur van histori-

sche romans, de medicus J. van Geuns, de rechtsgeleerde C.J. Fortuijn en de privaatdocent H. Pol. Dit contract garandeerde het voortbestaan onder dezelfde voorwaarden als bij Beijerinck. Voor de abonnees zou er niet veel veranderen, de abonnementsprijs bleef hetzelfde.

Hoewel *De Gids* op de oude voet bleef voortgaan geeft de inhoud van de jaargangen vanaf 1840 toch een lichte verschuiving te zien. Lag het zwaartepunt in de beginjaren duidelijk bij de letterkunde, allengs verschoof die belangstelling, ten dele door het uitblijven van interessante letterkundige werken, ten dele ook door de uitbreiding van de redactie, waarin nu meer disciplines vertegenwoordigd waren. Er kwam meer aandacht voor koloniale politiek, voor handel, voor het armenvraagstuk, maar vooral ook voor concrete politieke zaken zoals de Grondwetsherziening en de herziening van het kiesstelsel. Deze interessesferen traden echter niet zo prominent op de voorgrond als de letteren in het begin.

In de recensies van werken van de briljante, liberale Leidse hoogleraar staatsrecht J.R. Thorbecke kon *De Gids* zijn opvatting over vooruitgang en vrijheid van beginsel expliciet maken, een opvatting die in eerdere jaren, met name in de literaire kritieken, impliciet steeds naar voren kwam. Hier zag de overwegend liberale *Gids*-redactie een politieke vertaling van datgene wat zij nastreefde en propageerde: vrijheid van denken die moest leiden tot ontplooiing en vooruitgang. In zijn bespreking uit 1840 van Thorbeckes *Aanteekening op de Grondwet* sprak recensent C.J. Fortuijn de volgende hoopvolle stelling uit: ‘De natie is *begonnen* te ontwaken. De vertegenwoordiging is *begonnen* zich te doen gelden. De publieke geest *begint* zich weder te ontwikkelen.’ (1840, B, 79)

Potgieter en Bakhuizen van den Brink zullen zich aangesproken hebben gevoeld in hun zeventiende-eeuwse ideaal van daadkracht, creativiteit en ondernemingslust door deze liberale beginselen die vooruitgang en vrijheidszin inhielden. Thorbecke leverde in 1842 en 1843 een drietal boekbesprekingen voor *De Gids* onder meer over het staatskrediet en ‘over eene vereenvoudigde huishouding van Staat’, waarin hij de noodzaak tot politieke verandering benadrukte.

30 Eerste blad van het contract dat de redactie in november 1840 sloot met de nieuwe uitgever P.N. van Kampen.

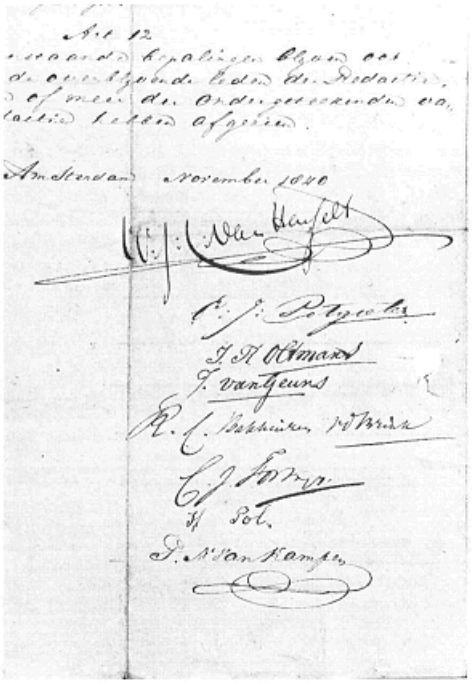

31 De handtekeningen van de redacteuren Van Hasselt, Potgieter, Oltmans, Van Geuns, Bakhuizen van den Brink, Fortuijn en Pol en van uitgever Van Kampen onder het contract voor uitgave van *De Gids*, november 1840.

Hoe de omgeving zou reageren op de degelijke, vaak niets en niemand ontziende, liberale *Gids,* heeft de redactie misschien al zelf het beste geformuleerd in 1838: ‘Toen wij allereerst ondernamen beoordeelingen te geven van de Werken, die dag aan dag in het licht verschenen, hadden wij reeds een voorgevoel van den strijd, die ons te wachten stond.’ (1838, B, 6 Bijlage)

De andere tijdschriften streden niet openlijk maar gaven slechts stoten onder de gordel en kwamen vaak niet boven het niveau van scheldpartijen uit. De *Vaderlandsche Letteroefeningen* hield zich, na zijn eerste fulminaties, gedurende de verdere zeven jaar betrekkelijk rustig en noemde nog slechts terloops *De Gids*. Een recensent van het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* kreeg in 1838 het boek *De Gids, of de verrassing van Bergen op Zoom in Maart 1814* in handen. Hij dacht te doen te hebben met *De Gids* ‘die zich-zelven *per fas et nefas* als zoodanig had gequalificeerd en gepriveligeerd, en zoo weinig van den regten weg wist, dat hij de meesten, die zich aan hem toevertrouwden, op een dwaalspoor bragt, terwijl hij bovendien, uit nijd of hebzucht, allen bij wie iets te halen viel, of die hem in den weg stonden, heimelijk met dolksteken poogden te kwetsen of te vermoorden; en weinig scheelde het, of hij had het boek ongelezen en onbeoordeeld weggeworpen.’ (1838, B, 24)

Deze indirecte maar niet mis te verstane kritiek zette

P. N. VAN KAMPEN, Boekh. te Amsterdam, door vriendelijke schikking met den Heer G. J. A. BEIJERINCK, eigenaar geworden van het Tijdschrift:

DE GIDS,

heeft daarvan 1°. Jan. ll. het Eerste Nommer aan de Geabonneerden verzonden, die daaruit zullen hebben ontwaard, dat het, zoowel wat Redactie, als wat wijze van uitgave betreft, geheel op den onden voet gebleven is.

De prijs van dit Maandwerk, dat gunstig genoeg bekend is om zijne grondige Recensiën en zijn keurig Mengelwerk, nu en dan door stukken van de Heeren *Beets*, *Potgieter*, *Oltmans*, *Mej. Toussaint* en anderen verrijkt, en dat op het Omslag, in de namen van een aantal der eerste Vaderlandsche geleerden en letterkundigen, de meesten zijner medewerkers vermeldt, is voor eenen geheelen jaargang, voorzien met minstens ZES Platen, *f* 12.—, terwijl men aparte Nommers, voor zooverre die voorhanden zijn, tegen *f* 1,25 kan bekomen. (52250)

32 Advertentie van de nieuwe uitgever, een voormalig medewerker van Beijerinck, verschenen in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant* van 6 januari 1841.

Lente

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Uit duizend bloemen bloeit en blikkert,
Uit duizend droppen gloeit en flikkert,
Op luchtjens zweeft, uit geuren walmt
't Gebed dat de aard doorgalmt.

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Het hart tot God omhoog geheven,
Die ons de Lent' ten pand wil geven,
Dat al wat dood is weêr herleeft,,
Wanneer zijn adem zweeft!

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Wat heden sterft zal morgen bloeien,
Wat heden stolt zal morgen vloeien,
En waar de zeisse heeft gemaaid,
Wordt morgen weêr gezaaid.

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Verwisling ligt in de eeuwige orde;
Elk doodsbevel is een: *'Er worde!'*
En 'k zie op ied'ren grafzerk staan:
'VERWISSELD - NIET VERGAAN!'

S.J. van den Bergh Mei 1838
1839

zich gedurende de eerste zeven jaar in het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* voort, en was exemplarisch voor de onmacht van de literaire tijdschriften een intelligente polemiek met een volwaardige concurrent aan te gaan. Zij vonden *De Gids* arrogant, een kille koude analyticus van proza en poëzie, en kwamen niet verder dan schimpscheuten gericht aan het adres van deze 'wolfsnatuur' en 'blaauwe Beul', zoals het onder anderen door J.J.L. ten Kate geredigeerde hekelblad *Braga* (1842-1843) vermeldde. De laatste kwalificatie had *De Gids* te danken aan de blauwe kleur die het omslag korte tijd in 1840 had. Met name de letterkundige tijdschriften bevestigden ongemerkt in hun vaak ongefundeerde, rancuneuze kritiek de bestaansreden van *De Gids*: het objectief en onderbouwd beoordelen van datgene wat zich binnen kunsten en wetenschappen afspeelde. Sommige vaktijdschriften, met name op het gebied van geschiedenis, theologie en rechten, noemden *De Gids* bij discussies over ontwikkelingen binnen het vakgebied en beschouwden hem als serieuze gesprekspartner. Zij gaven daarmee aan dat *De Gids* daadwerkelijk het zijne heeft bijgedragen aan de 'vooruitgang' binnen menig wetenschappelijk gebied.

Maar ook het beeld van de immer liberale, elke nieuwe beweging open tegemoet tredende en de 'vooruitgang' beogende *Gids* behoeft enige nuancering. Dit kan het duidelijkst geschetst worden aan de hand van een incident dat in 1843 plaatsvond. De vrijzinnige, onorthodoxe theoloog Johannes van Vloten, vriend van Bakhuizen van den Brink, uitte in een uitgebreide recensie zijn kritiek op F.C. de Greuve, die kritische kanttekeningen had geplaatst bij *Das Leben Jesu* uit 1835 van D.F. Strauss. Deze Duitse, zich op Hegel baserende theoloog poneerde in zijn boek de stelling dat de evangeliën slechts mythische verbeeldingen zijn rond de historische figuur van Jezus. Een opvatting die bij orthodoxe theologen veel beroering teweegbracht. Zo ook bij De Greuve. Van Vloten viel op wetenschappelijke, *De Gids* waardige wijze, de argumentatiestructuur van De Greuves betoog aan en drukte hem op de onwetenschappelijkheid van zijn bewijsvoering. Deze in maart

33 J. van Lennep (1802-1868), 1832.
Lithografie door Desguerrois en Co. naar Clermans.

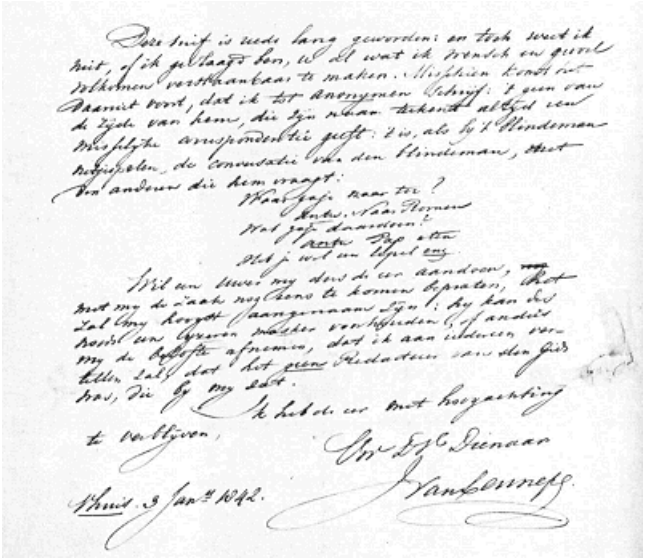

34 Slot van een brief van J. van Lennep aan de redactie over de anonieme redacteuren en medewerkers van *De Gids*, nadat hij was uitgenodigd aan het blad mee te werken, 3 januari 1842. ‘Deze brief is reeds lang geworden: en toch weet ik niet, of ik geslaagd ben, U al wat ik wensch en gevoel volkomen verstaanbaar te maken. Misschien komt het daaruit voort, dat ik tot anonymen schrijf: 't geen van de zijde van hem, die zijn naam teekent altijd een misselijke correspondentie geeft: 't is, als bij 't blindemannetjespelen, de conversatie van den blindeman, met den anderen die hem vraagt: Waar ga je naar toe? Antw. Naar Romen. Wat ga je daar doen? Antw. Pap eten. Heb je wel een lepel enz. Wil een Uwer mij dus de eer aandoen, met mij de zaak nog eens te komen bepraten, het zal mij hoogst aangenaam zijn: hij kan desnoods een ijzeren masker voorhouden, of anders mij de belofte afnemen, dat ik aan iedereen vertellen zal, dat het geen Redacteur van den Gids was, die bij mij zat.’

15 Januarij 1843.

.... Latijn als water spreekt,
En 't meest zich zelf bewondert.
Braga, bl. 4.

Fools are my theme,
let satire be my song.
Lord Byron.
Engl. Bards & Sc. Rev. v. 6.

BRAGA.

DICHTERLIJKE MENGELINGEN.

Eene huishoudelijke Vergadering der Redacteuren van den GIDS; gevolgd door de plechtige installatie van een nieuw Lid.

(Afgeleerd door een Profaan.)

I.

DE HUISHOUDELIJKE VERGADERING.

Barbilexemius à Brinckbo, *de Praeses*, *heeft het woord*:

Viri pedantissimi!
Kakki, messam non habentes!
Gidsi, vinum nescientes!
Fratres conjunctissimi!
Vos salvere jubeo!.....
Est aperta sessio. (*Een hamerslag.*)

Praelegantur notulae!...
Recte! — Nunc *Recensiones*
Dividantur per tirones...
Cuique suum .... optime!
Tu, Albebte, scribas tres,
Quae supersunt mihi des!

Heye per sonetticum,
Potgietrius per prosam
Humanistico-morosam
Vullant mengelweckium!...
Sic secundus Nummerus
Fiat meesterstukkius!

Igitur, Fraternitas!
Fisce, Membra et Ab-actis!
His felicter peractis,
Clausa est societas!....
Nam jam dudum zweetimus
Paleris his laboribus.

Nunc plaudatur poculo!
Maneat γαλλιαστειον!
Vivat χαρλαταναρεια!
Floreat φιλαυτια!
Et per omne saeculum
Nostrum sodalitium! (*Een tweede hamerslag. De vergadering is geëindigd.*)

II.

DE INSTALLATIE VAN HET NIEUWE LID.

Novitius:

Coram vobis inclinatus,
Illustrissime senatus,
Viri nobilissimi!
Precor, quaeso audiatis,
Membrum me accipeatis
Vestri sodalitii!

Praeses:

Tu si optas hoc sincere,
Primum hâcce vesperi
Eruditionis verae
Nobis des specimina.
Qui, exempli gratiâ,
Decet rite *recensere*?

35 Pagina uit het satirische tijdschrift *Braga* van 15 januari 1843. J.J.L. ten Kate geeft anoniem in potjeslatijn een ‘verslag’ van een redactievergadering. Het motto linksboven stamt uit een eerder gepubliceerd spotversje op *De Gids*.

1843 binnengekomen recensie, met een onorthodoxe, kritisch-theologische visie, is in de ogen van de redactie ketters en te vooruitstrevend geweest. Daarom verlangde zij ondertekening. Van Vloten heeft deze beoordeling, die over vier nummers gespreid was, inderdaad ondertekend. Het is mogelijk dat Bakhuizen van den Brink het met de eis van ondertekening principieel oneens was. Hij stond heel dicht bij Van Vlotens ideeën, hoogstwaarschijnlijk dichter dan Potgieter. Een eerste, ideologisch schisma tekende zich af. Het is niet onaannemelijk dat de redactie om deze reden op 10 juni 1843 opstapte. Bakhuizen moest *De Gids* verder alleen leiden.

In deze periode wreekte zich de levenswijze die Bakhuizen van den Brink erop na hield. Drank en financieel wanbeheer keerden zich medio 1843 tegen hem. Schuldeisers dreigden met gijzeling en Bakhuizen van den Brink moest begin oktober 1843 naar België vluchten. Zijn vriend, de letterkundige W.J.A. Jonckbloet, sinds 1842 medewerker bij *De Gids,* deed hem uitgeleide, en aan hem werd de zorg voor *De Gids* overgedragen. Jonckbloet wilde zich goed van zijn taak kwijten, maar Potgieter, Pol, Van Geuns en Van Hasselt namen auto-

Duinlied

Luchtig gesprongen door 't mullige duin;
Lustig gezongen op helling en kruin;
Hoor! in ons lied stemt het lied van de streek,
't Bruisen der zee en het ruischen der beek.

Holland! zoet Holland! hoe zwelt ons het hart
Dáár, waar uw duinwand de zeevloeden tart;
Waar al de schat van uw' weligen tuin
Grenst aan de dorheid van 't stuivende duin!

Nedrig van buiten, maar rijk in uw borst,
Zijt ge, zoet Holland! door duinen omschorst;
Wat u belaag' op den vloed of op 't land,
Zwigte als de golven voor 't schuttende zand.

J.P. Heije
1838

Kus en lied

Lest groette my een rozenmond,
Een liedjen huppelde op mijn lippen,
Ik liet het onbedachtzaam glippen
En 't werd een kus in d' eigen stond.

Thans is mijn meisjen ver van my,
En daar mijn mond zich spitst tot kussen,
Doch 't zoetst verlangen niet kan blusschen,
Wordt ieder kusjen melody.

Vliegt, lieve verzen! vliegt aldus!
En drukt ze ontgloeid u aan de tippen
Der nektarzoete rozenlippen,
Zoo wordt weer wat ge waart - een kus.

De Thouars [= G.A.C.W. markies de Thouars]
1839

36 W.J.A. Jonckbloet (1817-1885), omstreeks 1855. Geschilderd portret door Jan Ensing.

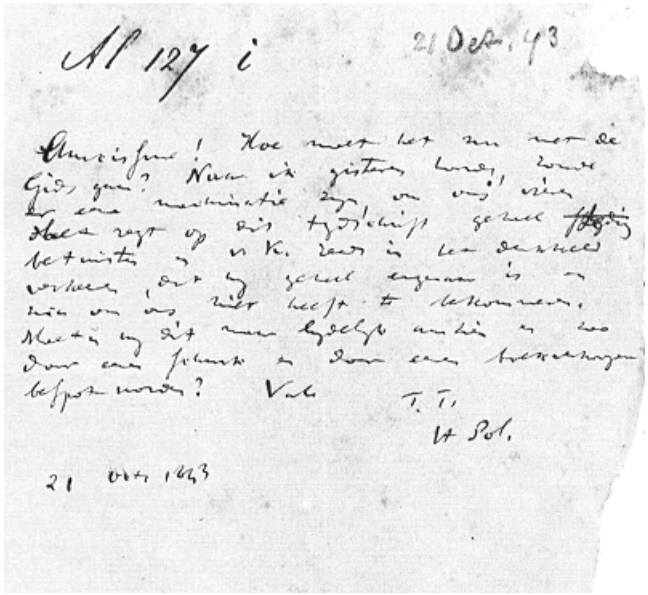

37 H. Pol aan Potgieter, nadat Bakhuizen van den Brink *De Gids* had achtergelaten in de handen van W.J.A. Jonckbloet, 21 oktober 1843. ‘Amicissime! Hoe moet het nu met de Gids gaan? Naar ik gisteren hoorde, zoude er eene machinatie zijn, om ons vieren het regt op dit tijdschrift geheel te betwisten en v.K. reeds in het denkbeeld verkeeren, dat hij geheel eigenaar is en zich om ons niet heeft te bekommeren. Moeten wij dit maar lijdelijk aanzien en zoo door eenen schurk en door eenen boekverkooper bespot worden?’

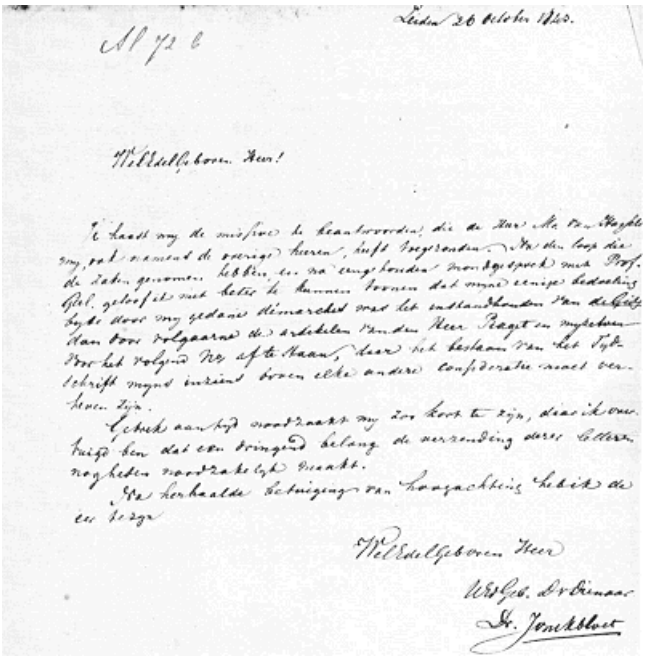

38 W.J.A. Jonckbloet aan Potgieter, 26 oktober 1843. ‘WelEdelGeboren Heer! Ik haast mij de missive te beantwoorden, die de Heer Mr. van Hasselt mij, ook namens de overige heeren, heeft toegezonden. Na den loop die de zaken genomen hebben, en na een gehouden mondgesprek met Prof. Geel, geloof ik niet beter te kunnen toonen dat mijne eenige bedoeling bij de door mij gedane démarches was het instandhouden van de Gids dan door volgaarne de artikelen van den Heer Piaget en mijzelven voor het volgend No. af te staan, daar het bestaan van het Tijdschrift mijns inziens boven elke andere consideratie moet verheven zijn.’

matisch aan dat bij het vertrek van Bakhuizen van den Brink zij de leiding van *De Gids* weer op zich zouden nemen. Er ontstond een patstelling, waarin Jonckbloet, Potgieter en uitgever Van Kampen professor Geel te Leiden raadpleegden. Al in een brief aan Potgieter van 23 oktober 1843 was deze van mening ‘dat de *Gids niet* moet verongelukken’. Ondanks het feit dat Geel pleitte voor een redactie die zo veel mogelijk uit vroegere redactieleden zou bestaan, sprak hij wederom tot Potgieter in een ernstig schrijven van 29 oktober 1843 toch zijn twijfels over de gang van zaken uit. De vier redactieleden zaten op dat moment, eind oktober 1843 weer stevig in het zadel, Jonckbloet had zich teruggetrokken. Geel wees Potgieter op een mogelijke consequentie van het gedrag van de redactie: als de redactie om een meningsverschil met Bakhuizen van den Brink op was gestapt, dan zou zij, nu zij weer op haar plaats zat, bij terugkomst Bakhuizen van den Brink moeten weren. Hier aangekomen sprak Geel zich duidelijk voor Bakhuizen van den Brink uit, die hij zeer hoogachtte, ondanks zijn niet onbesproken levenswandel. Hij voegde er zelfs een min of meer ernstig dreigement aan toe: ‘Indien de Heer Bakhuizen, bij zijne terugkomst, door de alsdan bestaande Redactie afgewezen of zelfs *nu* reeds als afgesneden en buitengesloten beschouwd wordt, dan zal ik afkeerig zijn van den Gids, en hem het ophouden van alle Leidsche medewerking voorspellen. Nog meer: zoo de Hemel mij leven schenkt, en eene belangstelling, zooals ik ze thans gevoel, zal ik niet rusten, eer de Heer Bakhuizen, misschien wel te Leyden zelf, aan het hoofd staat van een Tijdschrift, dat vooruitgang, stilstand, en teruggang weet te beoordeelen, en dat hij zelf met zijne schitterende bekwaamheden zal kunnen bezielen.’ Potgieter en de overige redactieleden moesten dit wel ter harte nemen. In *De Gids* van 1844 verscheen al snel een stuk van de hand van Bakhuizen van den Brink, in zijn Belgische ballingschap geschreven. Ook de wederzijds inspirerende vriendschap tussen Potgieter en Bakhuizen van den Brink werd weer hersteld. Een conflict dat rote gevolgen had kunnen hebben voor de inhoud heeft zich hoogstwaarschijnlijk buiten medeweten van de abonnees en andere lezers afgespeeld. De gemoederen waren tot bedaren gekomen. De redactionele gelederen sloten zich aaneen en *De Gids* zou in de komende periode weer de functie vervullen die Geel hem in zijn schrijven aan Potgieter toedacht: ‘ik wensch een’ Gids, die inderdaad den weg wijst, die aantoont, wáár men voorzigtig gaan moet, welk zijpad men moet laten liggen, en die zijn gezelschap niet dwingt, om den eenen voet achter den anderen te zetten.’

TINEKE JACOBI
JOKE RELLEKE

Avondstond

Eene Recensie

't Is schoon te zien, hoe de avondzonnestralen
En land en zee doen schittren van rood goud;
't Is mooi voor eens, - maar zag men 't honderd malen,
't Blijft de eigen tint, ook die manier wordt oud!
Vorstin des dags, of hoe haar naam moog' luiden,
Oorspronklijk, zie, de Zon is 't niet; zij rijst
Altoos in 't Oost, en drijft dan steeds door 't Zuiden,
Tot langer schaaûw haar komst in 't West bewijst; -

Zoodra zij wijkt, verschijnt het heir der starren:
Wat tintlen ze ons van verre vriendlijk toe!
Neen, blijven stil en statig ginder marren,
Als waren zij het kijkje op de aarde moê;
Veel eers voorwaar! - Stil, stil, in 't loover kweelde
Een nachtegaal het zoete lied der min;
Daar slaat hij weêr, al hooger rijst zijn weelde! -
Och of hij zweeg! - 'k vind geen methode er in.
't Is slechts natuur; ook zingt het dier voorbarig;
't Heeft om de kin ter naauwer nood nog dons, -
En was 't ook reeds van kop tot staart ruigharig,
Voor zijn gezang, gelijk voor 't muggegons,
Kon wel de dag volstaan! - Het woud ontrezen,
Drijft ginds de Maan, - ze is toch zoo leelijk niet,
Maar wisselziek, wat ben je me, van wezen
En figurante in aller rijmren lied!
Een forscher wind steekt op en zweept de baren:
Ik mag dat schuim, mits 't in zijn perken blijv', -
Zie, in 't geheel valt wel genie te ontwaren,
Maar 't heeft toch meer, waarachtig! niet om 't lijf.

E.J. Potgieter Naar het Deensch van H.C. Andersen
1841

32 Jacob Geel (1789-1862). Lithografie door F. Waanders naar J.G. d'Arnaud Gerkens.

Een liberaal tijdschrift: 1844-1865

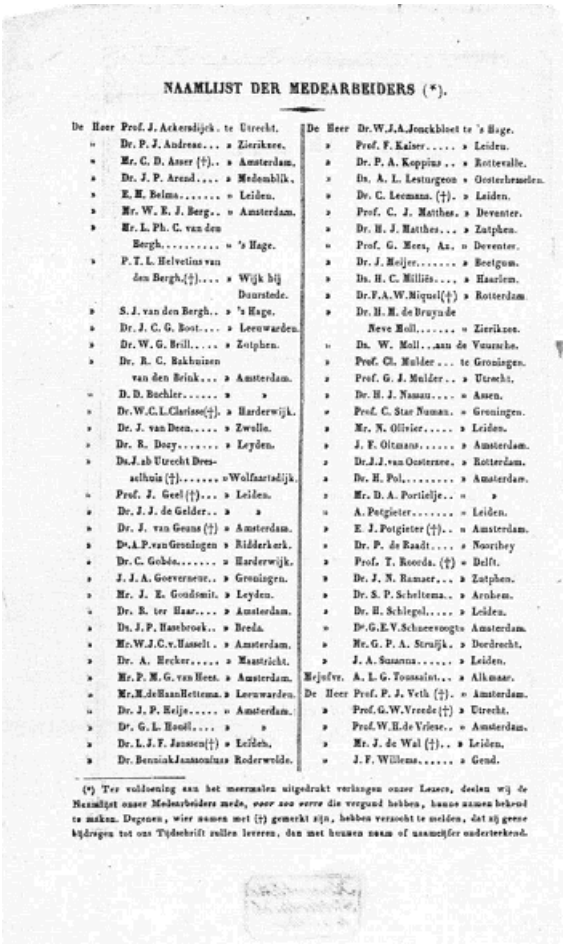

NAAMLIJST DER MEDEARBEIDERS (*).

De Heer	Prof. J. Ackersdijck	te Utrecht.	De Heer	Dr. W. J. A. Jonckbloet	te 's Hage.
»	Dr. P. J. Andreae	» Zierikzee.	»	Prof. F. Kaiser	» Leiden.
»	Mr. C. D. Asser (†)	» Amsterdam.	»	Dr. P. A. Koppius	» Rotterdam.
»	Dr. J. P. Arend	» Medemblik.	»	Ds. A. L. Lesturgeon	» Oosterhesselen.
»	E. H. Belma	» Leiden.	»	Dr. C. Leemans. (†)	» Leiden.
»	Mr. W. E. J. Berg	» Amsterdam.	»	Prof. C. J. Matthes.	» Deventer.
»	Mr. L. Ph. C. van den Bergh	» 's Hage.	»	Dr. H. J. Matthes	» Zutphen.
»	P. T. L. Helvetius van den Bergh. (†)	» Wijk bij Duurstede.	»	Prof. G. Mees, Az.	» Deventer.
»	S. J. van den Bergh	» 's Hage.	»	Dr. J. Meijer	» Beetgum.
»	Dr. J. C. G. Boot	» Leeuwarden.	»	Ds. H. C. Milliès	» Haarlem.
»	Dr. W. G. Brill	» Zutphen.	»	Dr. F. A. W. Miquel (†)	» Rotterdam.
»	Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink	» Amsterdam.	»	Dr. H. M. de Bruyn de Neve Moll	» Zierikzee.
»	D. D. Buchler	» »	»	Ds. W. Moll, aan de Vecht	»
»	Dr. W. C. L. Clarisse (†)	» Harderwijk.	»	Prof. Ch. Mulder	te Groningen.
»	Dr. J. van Deen	» Zwolle.	»	Prof. G. J. Mulder	» Utrecht.
»	Dr. K. Doey	» Leyden.	»	Dr. H. J. Nassau	» Assen.
»	Ds. J. ab Utrecht Dresselhuis (†)	» Wolfaartsdijk.	»	Prof. C. Star Numan	» Groningen.
»	Prof. J. Geel (†)	» Leiden.	»	Mr. N. Olivier	» Leiden.
»	Dr. J. J. de Gelder	» »	»	J. F. Oltmans	» Amsterdam.
»	Dr. J. van Geuns (†)	» Amsterdam.	»	Dr. J. J. van Oosterzee	» Rotterdam.
»	Dr. A. P. van Groningen	» Ridderkerk.	»	Dr. H. Pol	» Amsterdam.
»	Dr. C. Gobée	» Harderwijk.	»	Mr. D. A. Portielje	» »
»	J. J. A. Goeverneur	» Groningen.	»	A. Potgieter	» Leiden.
»	Mr. J. E. Goudsmit	» Leyden.	»	E. J. Potgieter (†)	» Amsterdam.
»	Dr. R. ter Haar	» Amsterdam.	»	Dr. P. de Raadt	» Noordbey
»	Ds. J. P. Hasebroek	» Breda.	»	Prof. T. Roorda. (†)	» Delft.
»	Mr. W. J. C. v. Hasselt	» Amsterdam.	»	Dr. J. N. Ramaer	» Zutphen.
»	Dr. A. Hecker	» Maastricht.	»	Dr. S. P. Scheltema	» Arnhem.
»	Mr. P. M. G. van Hees	» Amsterdam.	»	Dr. H. Schlegel	» Leiden.
»	Mr. H. de Haan Hettema	» Leeuwarden.	»	Dr. G. E. V. Schneevoogt	» Amsterdam.
»	Dr. J. P. Heije	» Amsterdam.	»	Mr. G. P. A. Struijk	» Dordrecht.
»	Dr. G. L. Hooft	» »	»	J. A. Susanna	» Leiden.
»	Dr. L. J. F. Janssen (†)	» Leiden.	Mejufvr.	A. L. G. Toussaint	» Alkmaar.
»	Dr. Benniak Jansonius	Rederwolde.	De Heer	Prof. P. J. Veth (†)	» Amsterdam.
			»	Prof. G. W. Vreede (†)	» Utrecht.
			»	Prof. W. H. de Vriese	» Amsterdam.
			»	Mr. J. de Wal (†)	» Leiden.
			»	J. F. Willems	» Gend.

(*) Ter voldoening aan het meermalen uitgedrukt verlangen onzer Lezers, deelen wij de Naamlijst onzer Medearbeiders mede, *voor zoo verre* die vergund hebben, hunne namen bekend te maken. Degenen, wier namen met (†) gemerkt zijn, hebben verzocht te melden, dat zij geene bijdragen tot ons Tijdschrift zullen leveren, dan met hunnen naam of naamcijfer onderteekend.

40 Alfabetische naamlijst van de medewerkers aan *De Gids*, 1844. Omdat de anonimiteit van redactie en medewerkers steeds meer weerstanden opriep werd tot openbaarmaking van de namen besloten.

In het kalme gezelschap van de redacteuren Van Hasselt, Van Geuns, Pol, de dichtende predikant Bernard ter Haar - die Bakhuizen van den Brinks plaats innam - en de Amsterdamse hoogleraar P.J. Veth, kenner van de oosterse talen en de bijbelse oudheid, toonde Potgieter zich opmerkelijk geïnspireerd. Aan de jaargangen 1844 en 1845 droeg hij veel bij: naast recensies en vertalingen van verzen en stukjes uit het Engels en het Zweeds zijn eigen novellen ‘Hoe het Weeûwtje van het Hof van Holland gevrijd werd’, ‘De Zusters’ (1844), ‘Blaauw Bes, Blaauw Bes’ (1845) en enkele tijdzangen, als het hekelende ‘De Stilstaanders’ en het spottende ‘Een wonder is de nieuwe beurs! Geloof het maar, Jan Salie!’ (1845). Zijn belangrijkste bijdrage was het kritisch-nationale essay ‘Het Rijksmuseum te Amsterdam’ (1844), waarin met retorische kracht opnieuw aan de eigen tijd de burgerzin, daadkracht en artistieke oorspronkelijkheid van de Hollandse zeventiende eeuw werden voorgehouden. Steeds meer kreeg Potgieters kunst een ideologische functie.

Ook Bakhuizen van den Brink vond nu, in België levend, gelegenheid voor historisch werk van grotere omvang: zijn ‘Andries Bourlette. Een hoofdstuk uit de geheime geschiedenis van den Vrijheidsoorlog, 1568’ (1844) en ‘Cartons voor de geschiedenis van den Nederlandschen vrijheidsoorlog’ (1846) gingen naar *De Gids*.

De wetenschappelijke studies, over vaderlandse geschiedenis, kerkelijke geschiedenis en kunst, of oosterse letterkunde vormden een groeiend aandeel in de afdeling Mengelingen, die ongeveer veertig procent van de maandelijkse honderdzestien bladzijden besloeg. Daarnaast bevatte het mengelwerk reisverhalen, uit buitenlandse boeken en tijdschriften overgenomen proza- en dichtstukjes, en eigen literair werk van Potgieter, S.J. van den Bergh, J. Kneppelhout, de katholieke handelsman J.A. Alberdingk Thijm, de jonge schrijfster A.L.G. Toussaint en de dichters J.P. Heije en A.J. de Bull. Een echt met het tijdschrift verbonden kring vormden deze auteurs overigens niet.

Het merendeel van elk nummer was gewijd aan 'boekbeoordeelingen': recensies, sommige kort, andere zeer uitgebreid en grondig, van in Nederland verschenen boeken over de meest uiteenlopende onderwerpen op wetenschappelijk en maatschappelijk gebied. Besprekingen van literair werk waren in de minderheid. In de tweede helft van de jaren veertig begon het mengelwerk gezichtsbepalend te worden, vooral door de opzienbarende bijdragen van een nieuwe medewerker: de jonge jurist Gerrit de Clercq, door een latere tijdgenoot genoemd 'den geniaalsten publicist van de jonge liberale partij', intelligent, geestig en bij uitstek 'de *moderne* man' in een vrij behoudzuchtig Amsterdam. In februari 1845 vroeg Potgieter deze opvallende stadsgenoot, wiens optreden hem aanstond, in de redactie.

De Clercq bracht nu de bedoeling van *De Gids* - beweging en vernieuwing in het openbare en intellectuele le-

ven te wekken - op de actualiteit over. Namens *De Gids* stelde hij zich, in het artikel ‘Het voorstel ter Grondwetsherziening’ (1845), volledig achter een door Thorbecke en acht andere progressieve kamerleden in december 1844 ingediend herzieningsontwerp. Een herleving van de ‘publieke geest’ was alleen te verwachten als een ruim en direct kiesrecht de burgerij medeverantwoordelijkheid zou geven voor het staatsbestuur. De Clercq verwachtte echter van de huidige Staten-Generaal weinig bereidheid tot ingrijpende democratische hervorming en drong daarom aan op een ‘algemee-

Lied

o' Wisten de bloemen, de kleenen,
Wat wonde me brandt in het hart,
Ze zouden gewis met mij weenen,
En heelen mijn foltrende smart.

En wisten 't de vogels in 't lommer,
Hoe treurig ik ben en hoe krank,
De nachtegaal suste mijn' kommer
Met zoet en verkwiklijk gezangk.

En ware aan de starren, die dwalen
Daarboven, mijn lijden bekend,
Ze zouden tot mij willen dalen,
Mij troosten in al mijne ellend.

Die allen toch kunnen 't niet weten;
Eéne enkele kent slechts mijn smart:
Zij zelv' heeft haar opengereten,
De brandende wond van mijn hart.

-h. [= ?] Naar Heine
1844

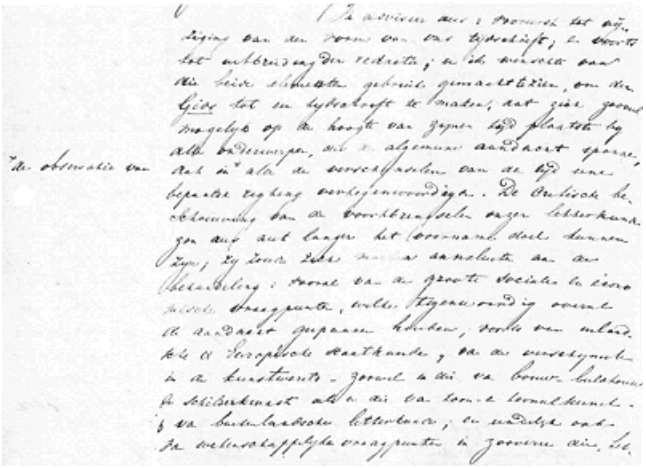

41 Fragment uit het voorstel tot modernisering van de inhoud en doelstelling van *De Gids* door G. de Clercq, 14 maart 1847. ‘Ik adviseer dus: vooreerst tot wijziging van den vorm van ons tijdschrift; en voorts tot uitbreiding der redactie; en ik wenschte van die beide elementen gebruik gemaakt te zien, om den Gids tot een tijdschrift te maken, dat zich zooveel mogelijk op de hoogte van zijnen tijd plaatste bij alle onderwerpen, die de algemeene aandacht spannen, dat in de observatie van alle de

verschijnselen van den tijd eene bepaalde rigting vertegenwoordigde. De critische beschouwing van de voortbrengselen onzer letterkunde zou dus niet langer het voorname doel kunnen zijn; zij zoude zich moeten aansluiten aan de behandeling: vooral van de groote sociale en economische vraagpunten, welke tegenwoordig overal de aandacht gespannen houden, voorts van inlandsche & Europesche staatkunde, van de verschijnselen in de kunstwereld - zoowel in die van bouw-, beeldhouw- en schilderkunst als in die van toon- en tooneelkunst - van buitenlandsche letterkunde; en eindelijk ook van wetenschappelijke vraagpunten [...].'

42 G. de Clercq (1821-1857), redacteur van 1846 tot en met 1849.
Gravure door J.H. Rennenfeld.

ne petitioneering' ter ondersteuning van het herzieningsvoorstel. De gelegenheid tot hervorming mocht niet worden gemist. 'Geen verderfelijker raadslieden, dan die ons tot gehechtheid aan onze instellingen, tot vasthouden aan het bestaande vermanen. [...] Zonder staatkundige ontwikkeling is voor een volk geene enkele ontwikkeling op den duur mogelijk. [...] Dat mijn vaderland ontwaakte, eer zijn slaap doodslaap geworden zij!' (1845, M, 96)

Dit waren woorden naar Potgieters hart. De algemene aarzeling jegens het herzieningsvoorstel - dat in mei 1845 werd afgewezen - gaf Potgieter (onder zijn pseudoniem W.D-s) het hekeldicht 'De Stilstaanders' in de pen. *De Gids* wilde nog geen liberaal partijorgaan zijn, maar een wat verontruste medewerker kreeg in november 1845 wel van de redactie te horen 'dat wij persoonlijk de liberale beginselen met warmte zijn toegedaan, en eene geheele hervorming onzer staatsinstellingen van harte wenschen. Het spreekt dus wel van zelve, dat wij die beginselen niet verzwijgen, waar wij zelve staatkundige artikelen leveren, en ook bij de keuze onzer politieke collaborateurs liefst naar gelijkgezinden omzien'.

De Clercq ging nog verder en toonde een meer sociaal en democratisch dan liberaal-economistisch standpunt in zijn bijdragen 'Louis Blanc' (1846) en 'Arnold Ruge over de Fransche socialisten' (1847). De opvattingen van de socialisten en vooral de ernstige tekortkomingen die zij aanwezen in het ongeremde 'laissez faire, laissez aller' mochten ook in Nederland niet genegeerd worden. Dat juist de eeuw van het politieke gelijkheidsstreven een snel toenemende economische en sociale ongelijkheid te zien gaf, vond De Clercq schrijnend en een gevaar voor de nabije toekomst. Hij hoopte op een toenadering tussen socialisten en economisten, en probeerde met zijn artikelen het belang van arbeidsorganisatie en -bescherming te tonen. Dat iemand met kennis van zaken en met sympathie over zulke onderwerpen schreef en dan nog in een gerespecteerd burgerlijk tijdschrift, was in het toenmalige Nederland hoogst opzienbarend en gedurfd. De Clercq zette met deze bijdragen de toon voor een lange *Gids*-traditie: artikelen waarin, vanuit een neutraal standpunt, een onbevooroordeelde en zakelijke behandeling van een controversieel onderwerp gegeven of gevraagd wordt.

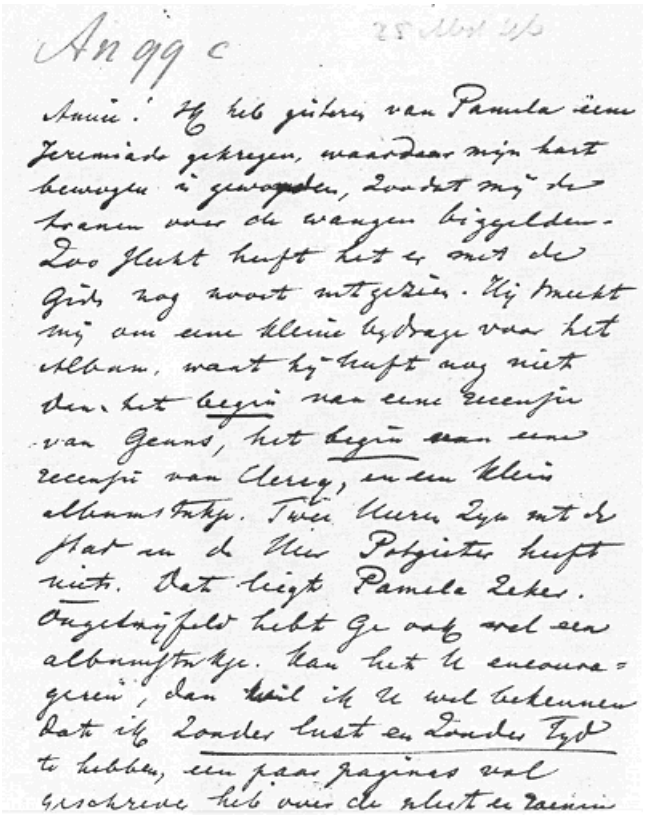

43 G.E. Voorhelm Schneevoogt aan Potgieter, 25 maart 1846. Er is een groot gebrek aan kopij voor het tijdschrift. ‘Amice! Ik heb gisteren van Pamela eene Jeremiade gekregen, waardoor mijn hart bewogen is geworden, zoo dat mij de tranen over de wangen biggelden. Zoo slecht heeft het er met de Gids nog nooit uitgezien. Hij smeekt mij om eene kleine bijdrage voor het Album, want hij heeft nog niets dan het begin van eene recensie van Geuns, het begin van eene recensie van Clercq, en een klein albumstukje. Twee Heeren zijn uit de stad en de Heer Potgieter heeft niets. Dat liegt Pamela zeker. Ongetwijfeld hebt Ge ook wel een albumstukje. Kan het U encourageren, dan wil ik U wel bekennen dat ik zonder lust en zonder tijd te hebben, een paar pagina's vol geschreven heb [...].’ Pamela is uitgever P.N. van Kampen.

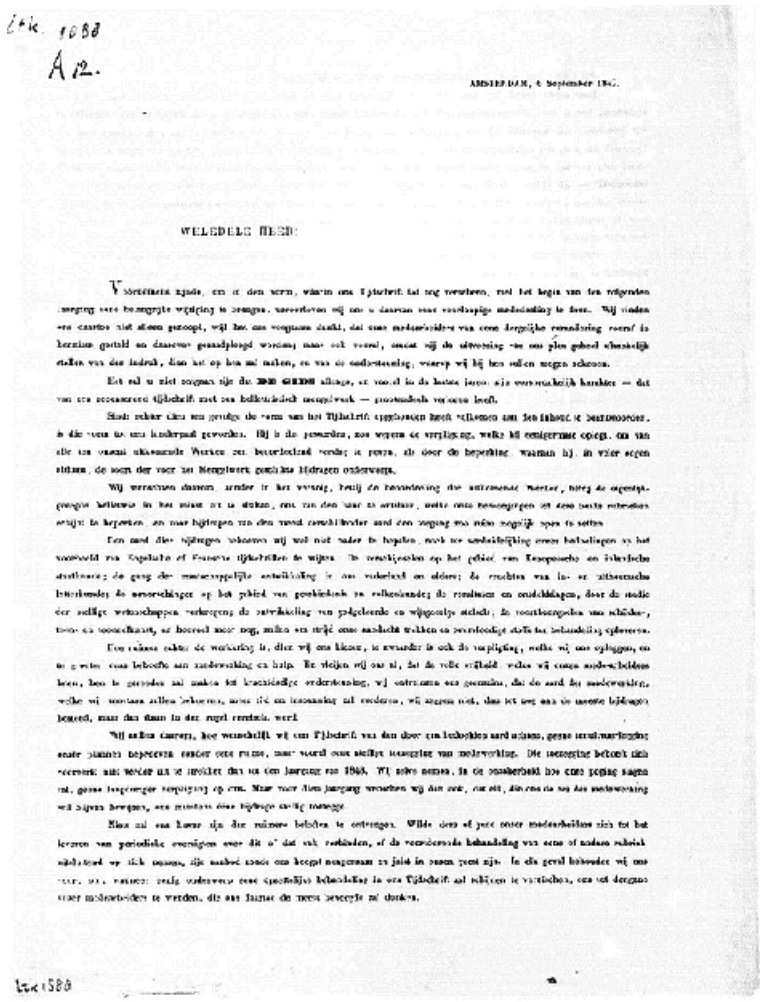

44 Uitnodiging tot medewerking aan de komende jaargang van *De Gids*, waarin de nieuwe formule zal worden uitgeprobeerd, 6 september 1847.

De Clercq, inmiddels redacteur-secretaris geworden, kwam in maart 1847 met een plan om de opzet van *De Gids* te moderniseren. Al enkele jaren werd er weinig Nederlandse literatuur gerecenseerd, de boekbesprekingen begonnen zelfstandige opstellen over een bepaald onderwerp te worden en het mengelwerk bevatte steeds minder bellettrie en steeds meer verhandelingen. De Clercq stelde daarom voor *De Gids* naar het voorbeeld van Franse en Engelse periodieken voort te zetten als algemeen tijdschrift, gevuld met zelfstandige beschouwingen over *actuele* kwesties en ontwikkelingen op de gebieden van binnen- en buitenlandse politiek, maatschappij en recht, literatuur en kunst, geschiedenis en volkenkunde, theologie en wijsbegeerte, natuurwetenschap, geneeskunde en techniek. Niet toevallig verschijnende boeken, maar de ontwikkelingen in maatschappij en wetenschap zelf moesten becommentarieerd worden. Tevens wenste De Clercq een redactie die veel meer dan thans door 'eenheid van geest en streven' bezield zou zijn, en daaromheen een kring van vaste medewerkers, die op verzoek specialistische bijdragen over actuele kwesties zouden leveren.

Het voorstel ontmoette geen groot enthousiasme; maar omdat niemand meer veel perspectief zag in de bestaande opzet van het tijdschrift en de vraag eigenlijk was: 'Zullen wij de *Gids* begraven of de reorganisatie be-

proeven' (in de woorden van redacteur Van Geuns), besloot men tot het laatste. Ook Potgieter ging, hoewel aarzelend, mee met De Clercqs plannen. Uitgever Van Kampen was er weinig mee ingenomen en verwachtte, anders dan De Clercq, geen stijging maar daling in het aantal van zijn - vierhonderd - betalende abonnees. Hij zou in de eerstvolgende jaren gelijk krijgen. Pas na 1858 begon de aanhang van *De Gids* te groeien, tot bijna achthonderd abonnees in 1864. Ook belangrijke medewerkers als Thorbecke en Bakhuizen van den Brink lieten weten enkel een functie voor *De Gids* als wetenschappelijk recenserend periodiek te zien.

In 1848 begon *De Gids* niettemin een nieuwe serie. De Clercqs opzet is nooit geheel verwezenlijkt. Wel week de oorspronkelijke bedoeling van het tijdschrift: het verhogen van het literair peil door een strenge richtinggevende kritiek, naar de achtergrond. Ook ging *De Gids* zich veel directer dan voorheen met de maatschappelijke actualiteit bezighouden en werd hij meer het orgaan van een richting - de liberale - dan een open forum. Hoewel in deze periode de samenstelling van de redactie bijna jaarlijks veranderde, bestond zij toch steeds uit hervormingsgezinde Amsterdammers. In 1848 waren dat De Clercq, Potgieter, de medici Van Geuns en G. Voorhelm Schneevoogt, wiens beminnelijke, charmante persoonlijkheid tot 1871 toe een rustpunt in de *Gids*-kring is blijven vormen, de veelzijdige Veth, de liberale hoofdredacteur van de *Amsterdamsche Courant* S. Vissering, de liberale jurist J. Heemskerk Bz., bevriend met Vissering en De Clercq, en tenslotte de theoloog H.C. Millies, hoogleraar aan het Luthers seminarie.

De totstandkoming van de liberale grondwet van 1848 werd met waardige blijdschap begroet. De dichterlijke drogist S.J. van den Bergh hief een feestzang aan op 'Koning en Volk', en Piet Bogcheljoen [= J.P. Heije] dichtte 'Een nieuw Wilhelmus' (april 1848). De Clercq besprak de dagelijks verschijnende vlugschriften over het herzieningsontwerp, en verdedigde met kracht de invoering van rechtstreekse verkiezingen en een vrij uitgebreid kiesrecht. Hij genoot van de plotseling zo levendige publieke discussie. Want dit was wat de *Gids*-mannen - vooral Potgieter en De Clercq - eigenlijk van de nieuwe grondwet verwachtten: een algemene herleving van de natie, het ontwaken van het burgerlijk verantwoordelijkheidsbesef, van ondernemingslust en economische bedrijvigheid.

Potgieter voelde zich, na twee jaren van zwijgen, weer opgewekt tot het schrijven van grote kritieken: 'Hollandsche Politieke Poëzij' (juni 1848) en 'Jacob van Heemskerck en vijf en twintig jaren Hollandsche Poëzij' (januari-oktober 1849). Vissering gaf, in een poging de mogelijkheden van een ondernemend, vooruitstre-

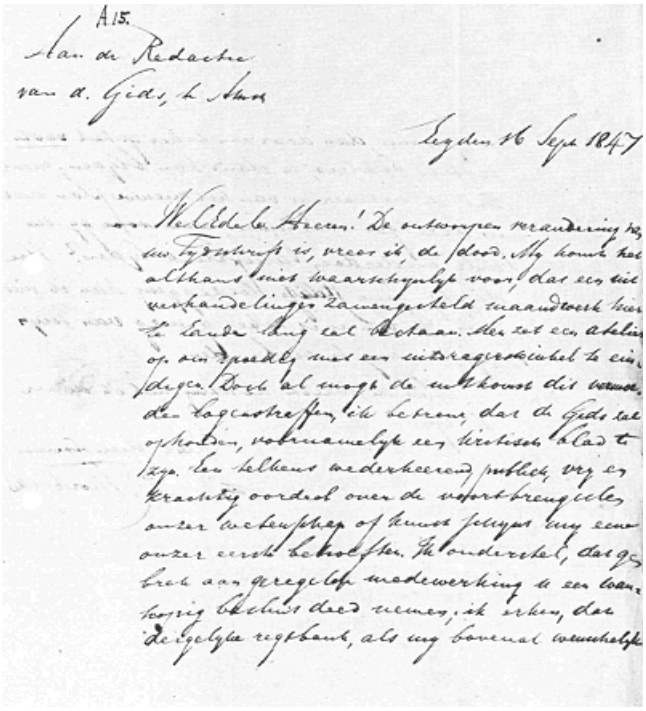

45 Thorbecke aan de redactie van *De Gids* in antwoord op de uitnodiging tot medewerking aan het vernieuwde blad, 16 september 1847. ‘Wel Edele Heeren! De ontworpen verandering van uw Tijdschrift is, vrees ik, de dood. Mij komt het althans niet waarschijnlijk voor, dat een uit verhandelingen zamengesteld maandwerk hier te lande lang zal bestaan. Men zet een atelier op om spoedig met een uitdragerswinkel te eindigen. Doch al mogt de uitkomst dit vermoeden logenstraffen, ik betreur, dat de Gids zal ophouden, voornamelijk een kritisch blad te zijn. Een telkens wederkeerend, publiek, vrij en krachtig oordeel over de voortbrengselen onzer wetenschap of kunst schijnt mij eene onzer eerste behoeften. Ik onderstel, dat gebrek aan geregelde medewerking u een wanhopig besluit deed nemen [...].’

46 J.R. Thorbecke (1798-1872).
Steendruk door P.W.M. Trap.

Eerlijke armoe's klagte en kreet

I ***Het lied van het hemd***

Onvrouwlijk haveloos gekleed
Viel 't werk der arme naaister bang;
En toch, hoe zeer 't hare oogen deed,
En scherp door 't eelt der vingers sneed,
Weêr gingen naald en draad hunn' gang -
Stik! stik! stik!
De borst, door wreed gebrek beklemd,
Zong zij, met neêrgeslagen blik,
Zoo droef het 'Lied van 't Hemd!'

'Werk! werk! werk!
Als 't haangekraai van verr' weêrklinkt,
En werk - werk - werk,
Tot door het dak 't gestarnte blinkt!
Wat heet de vrouw hier vrij?
Wat kent de kerk een ziel haar toe?
Veel ligter Turksche slavernij
Dan Christlijke arremoê!

'Werk - werk - werk!
Al wordt het ons in 't hoofd zoo ligt,
Werk - werk - werk!
Al vallen de oogen scheemrend digt;
Een naad, een boord, een spil,
Een spil, een naad en weêr een zoom,
Tot ik de knoopen krijgen wil,
En ze aanzette in den droom!

'o Mannen, wie ge ook zijt,
U, wien een moeder 't aanzijn gaf!
Het is geen linnen, dat gij slijt,
Ons leven slijt gij af!
Stik - stik - stik,
Hoe wél 't uw vrouw, uw zusters ga,

Met d'eigen' dubblen draad naai ik
Uw hemden en mijn wa'!

'Wat spreke ik van den Dood!
Ben ik dan voor 't geraamte bang?
Helaas! ter prooi aan elken nood,
Gelijke ik 't al zoo lang! -
Wat vastte ik menig middaguur!
De loonverlaging kent geen peil,
Ach, God! waarom is 't brood zoo duur,
En menschenvleesch zoo veil!

'Ik werk, werk, werk, gestaâg;
Ik slaap op 't stroo vaak hongrend in;
't Zijn vuile vodden, die ik draag;
Wat vraagt ge, wat ik win?
Zie maar dit zolderhok eens aan,
Daar 'k op gebroken' stoel in huis,
Verweêrd van dak, van vloer vergaan,
Is nog zijn huur me een kruis!

'Werk - werk - werk!
Van uur tot uur, altijd alleen,
Ja, werk - werk - werk
Als boeven, met het blok aan 't been!
Een spil, een boord, een naad,
Een zoom, een spil en weêr een boord,
Tot alles meê in 't ronde gaat,
Als dwarrelden wij voort!

'Werk - werk - werk!
In 's winters doffe duisternis,
En werk - werk - werk,
Als 't buiten zoel en zonnig is -
Als 't vrolijk zwaluwpaar
Zijn nest bouwt onder gindsche goot,
En 'k gaarne huns gelijke waar,
En gaarne als zij genoot!

'Och! dat ik weêr werd, die ik was!
Och! stond het me eens nog vrij
Te hupplen over 't groene gras,
Den hemel boven mij!
Den geur te rieken van 't gebloemt',
Te voelen als ik plag,
Eer tot gebrek ik werd gedoemd,
Ik, die niet uitgaan mag!

'Een uur, een wijle, een omzien rust,
Waar' wél aan mij besteed!
Geen vierdag meer voor Liefde of Lust,
Maar tijd tot troost in 't Leed!
Och! dat voor 't minst ik schreijen mogt,
Dat me ook niet vrij meer staat;
Want ieder drop van 't zilte vocht
Belemmert naald en draad!'

Onvrouwlijk haveloos gekleed,
Viel 't werk der arme naaister bang;

En toch, hoe zeer 't hare oogen deed,
Toch gingen naald en draad hunn' gang -
Stik! stik! stik!
De borst door wreed gebrek beklemd,
Zong zij, met neêrgeslagen' blik,
(Dat hooger loon haar dra verkwik'!)
Zoo droef dit 'Lied van 't Hemd!'

E.J. Potgieter Naar het Engelsch van Thomas Hood
1845

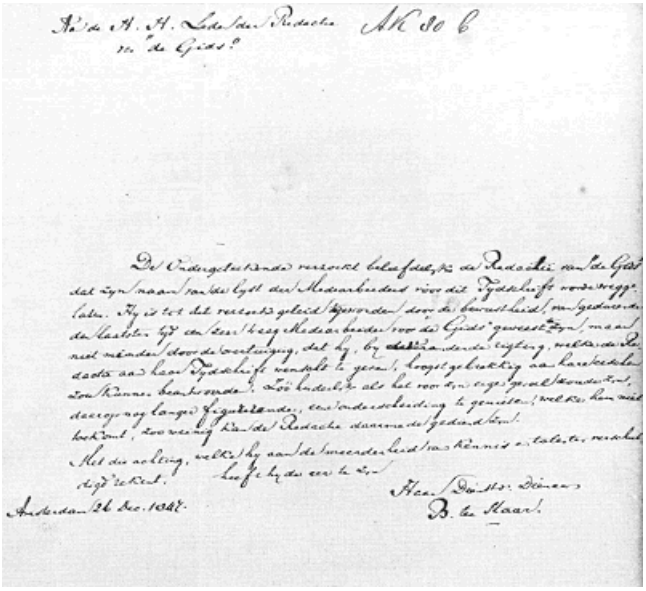

47 B. ter Haar aan de redactie van *De Gids*, 26 december 1847. Hij zegt zijn medewerkerschap op. ‘De Ondergeteekende verzoekt beleefdelijk de Redactie van “de Gids” dat zijn naam van de lijst der Medearbeiders voor dit Tijdschrift worde weggelaten. Hij is tot dit verzoek geleid geworden door de bewustheid, van gedurende den laatsten tijd een zeer traag Medearbeider voor “de Gids” geweest te zijn, maar niet minder door de overtuiging, dat hij, bij de veranderde rigting, welke de Redactie aan haar Tijdschrift wenscht te geven, hoogst gebrekkig aan hare eischen zou kunnen beantwoorden. Zoo hinderlijk als het voor zijn eigen gevoel zoude zijn, daarop nog langer figurerende, eene onderscheiding te genieten, welke hem niet toekomt, zoo weinig kan de Redactie daarmede gediend zijn. Met die achting, welke hij aan de meerderheid van kennis en talenten verschuldigd rekent, heeft hij de eer te zijn Haar Dienstw. Dienaar, B. ter Haar.’

vend Nederland te contrasteren met de nog heersende behoudzucht, een pakkend toekomstbeeld van een dynamische maar nog imaginaire zeehaven, waarvoor hij de naam ‘Y-Muiden’ bedacht (december 1848). Veth bepleitte in overeenstemming ‘met de gansche rigting des tijds, met de liberale instellingen thans aan het moederland toegezegd’, ook invoering van volledige persvrijheid en openbaarheid van bestuur in de Indische kolonie (1848, III, 112). In de volgende jaargang verdedigde hij de belangrijkste woordvoerder van de zogeheten ‘koloniale oppositie’, W.R. van Hoëvell. Opnieuw ijverde Veth voor betere controle op het Indisch bestuur (maart-augustus 1849).

Een felle aanklacht tegen het voortbestaan van de slavernij in Suriname deed redacteur Millies, bij gelegenheid van de inhuldiging van koning Willem III (juni 1849). Zo direct en zo bitter was nog niet eerder in *De Gids* geschreven tegen machtsmisbruik, drogredenen en de hypocrisie van burgers en autoriteiten. De Nederlandse burgerij, aldus Millies, heeft zich vrijheden en politieke rechten verworven, maar ‘de eerste pligten, de pligt van menschelijkheid, van geregtigheid, godsvrucht en trouw jegens een deel van Neerland's verdrukte onderdanen, de regten van hen, die van hunne menschenregten worden beroofd, zijn voorbijgezien’ (1849, I, 728).

Vanaf 1848 gaf *De Gids* uitdrukking aan het liberalisme

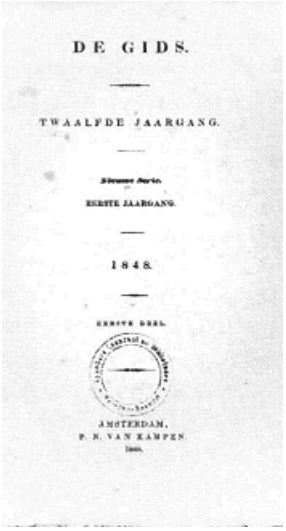
DE GIDS.

TWAALFDE JAARGANG.

Nieuwe Serie.
EERSTE JAARGANG.

1848.

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN.

48 Titelpagina van het ingebonden eerste deel van de twaalfde jaargang (1848). Met deze jaargang startte een nieuwe serie.

49 B. ter Haar (1806-1880), redacteur van 1843 tot en met 1845.
Gravure door J.P. Lange naar C.J.L. Portman.

50 P.J. Veth (1814-1895), redacteur van 1844 tot en met 1876, omstreeks 1860.

in ruimste zin: politiek, economisch, sociaal, levensbeschouwelijk. Actueel werd deze keuze toen Thorbecke in 1849 eindelijk de gelegenheid kreeg te gaan regeren. *De Gids* heeft steeds met Thorbeckes wetgevende arbeid, die tot 1853 duurde, gesympathiseerd. In de periode dat Thorbecke van de regeringsmacht werd afgehouden (1853-1861) vormde het blad de stem van de zelfbewuste liberale oppositie. *De Gids* ondersteunde bij elke gelegenheid het nog wankele constitutionele stelsel, drong aan op openbaarheid en controleerbaarheid van bestuur, ook in de kolonie, wenste een strikte scheiding van kerk en staat en een onbelemmerde maar verstandig gebruikte vrijheid van meningsuiting en organisatie, en propageerde vrijheid van handel en verkeer en uiterste beperking van de rol van de staat.

In de jaren 1849 tot 1854 hielden het vraagstuk van het pauperisme en de voorstellen tot wettelijke regeling van de armenzorg de pennen driftig in beweging. Naast zakelijke beschouwingen over de kwestie verschenen er zelfs erudiete opstellen over de armenzorg in het oude Griekenland en Rome. Op één na waren alle auteurs in *De Gids* van mening dat er geen *recht* op ondersteuning bestond en het niet de taak van de staat was ‘de rol van weesvader, van hofjeshouder, van aannemer van openbare werken, van makelaar tusschen arbeiders en meesters, en wat al niet meer, te vervullen’, aldus mr. W.R. Boer (1850, II, 411). Het idee van een be-

Recensent

Daar had ik onlangs een' vent te gast,
Hij was me niet lief, maar toch ook niet tot last;
Ik had mijn gewoon, mijn dagelijksch eten;
En kijk, hij heeft zich propvol gevreten
Van iederen schotel en flesch die ik had: -
En pas is de kerel behoorelijk zat,
Of 'k hoor van mijn naaste buren verhalen,
Dat hij op mijn kost zit te schimpen en smalen:

‘De soep had krachtiger kunnen zijn,
't Gebraad wat bruiner - wat ouder de wijn!’
Wat een duivelsche vent!
Sla den hond dood; het is een Recensent!

H. [= J.P. Heije] Goethe nagehinkt
1846

51 H.C. Millies (1810-1868), redacteur van 1848 tot en met 1850. Postuum portret, 1869. Door J.H. Neumann.

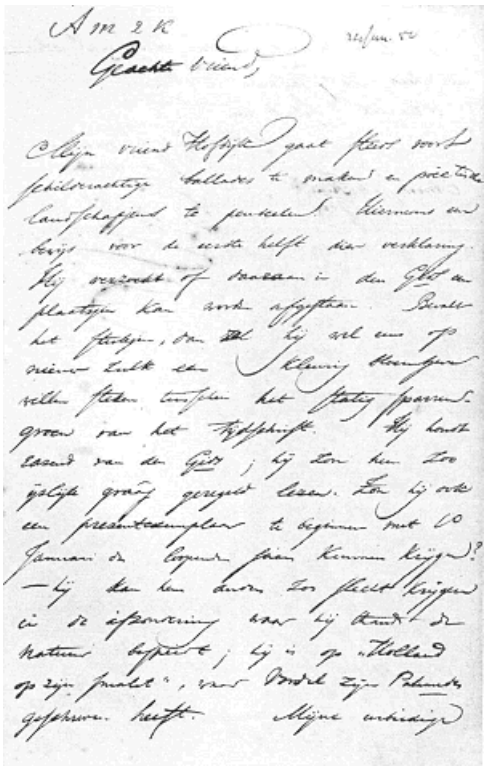

52 J.A. Alberdingk Thijm aan Potgieter, 24 juni 1850. Thijm zendt poëzie van W. Hofdijk in en schrijft over het enthousiasme van zijn vriend voor *De Gids*. ‘Geachte vriend, Mijn vriend Hofdijk gaat steeds voort schilderachtige ballades te maken en poëtische landschapjens te penseelen. Hiernevens een bewijs voor de eerste helft dier verklaring. Hij verzoekt of daaraan in den Gids een plaatsjen kan worden afgestaan. Bevalt het stukjen, dan zal hij wel eens opnieuw zulk een kleurig bloemtjen willen steken tusschen het statig sparrengroen van het tijdschrift. Hij houdt razend van den Gids; hij zou hem zoo ijslijk graag geregeld lezen. Zou hij ook een prezentexemplaar te beginnen met 1° Januari des loopenden jaars kunnen krijgen? - hij kan hem anders zoo slecht krijgen in de afzondering waar hij thans de natuur bespiedt; hij is op “Holland op zijn smalst”, waar Vondel zijn Palamedes geschreven heeft. [...].’

lasting, ter bekostiging van staatsarmenzorg, werd beschouwd als regelrecht ‘socialismus’. Geen wettelijke plicht moest de burgers verbinden, maar *zedelijke* plicht, gebaseerd op het gebod van christelijke naastenliefde. De oplossing van het probleem was niet het uitbreiden van de demoraliserende bedeling - dit was ‘verkeerd begrepen philantropie’ -, maar het bieden van werkgelegenheid en ‘het opvoeden der armen tot vlijt, tot orde, tot spaarzaamheid, tot zedelijkheid’, in de woorden van een anonieme recensent (1850, I, 234). Ook Vissering, inmiddels hoogleraar economie in Leiden, sprak zich in september 1852 stellig uit tegen elke staatsinmenging in de armenzorg; wel wenste hij een betere organisatie van de particuliere armenzorg. Dezelfde opvatting uitte jhr. Van der Heim in twee opstellen (februari 1853 en november 1854), waarin hij als eerste wees op ‘de geringheid van het loon, de slechte voeding en de slechte woningen’ als mede-oorzaak van verpaupering en demoralisatie: ‘het schijnt zoo ongelooflijk, dat er jaarlijks in den lande eenige duizenden sterven, en eenige duizenden een ellendig leven lijden moeten, omdat zij niet zoo ruim wonen als wij op onze pleinen en breede grachten!’ (1853, I, 165)

Zelfstandigheid, eigen verantwoordelijkheid en het opheffen van alle belemmeringen in handel, bedrijf en verkeer waren de kernbegrippen in de

Gids-artikelen over economie. Visserings Leidse entreerede 'Vrijheid, het beginsel der staathuishoudkunde', in *De Gids* afgedrukt (mei 1850), was ook voor het tijdschrift zoiets als een beginselverklaring. Redacteur Heemskerk probeerde aan de hand van de discussie over de hervorming van de scheepvaartwetten in het eerbiedwaardige Engelse parlement te tonen dat de stap naar vrije handel en mededinging weldoordacht en doelmatig was (maart-juli 1850). *De Gids* gaf vrij veel aandacht aan statistiek en economische wetenschap. Deze leek namelijk als economische 'natuurwet' te hebben vastgesteld dat de welvaartsgroei het grootst was waar de werking van de maatschappelijke krachten het minst belemmerd werd. Nu moest deze waarheid enkel nog algemeen ingezien en in praktijk gebracht worden. Auteurs als Vissering en jhr.Quarles van Ufford streefden er dan ook naar via hun *Gids*-artikelen 'gezonde staathuishoudkundige begrippen' te verbreiden (1854, I, 466).

De liberale boodschap werd vooral enthousiast uitgedragen door de met Potgieter bevriende handelsman P.N. Muller, die in 1854 redacteur werd. In zijn talrijke bijdragen over handel, nijverheid en verkeer drong hij aan op het wegnemen van ouderwetse produktiebelemmerende reguleringen en accijnzen, en op modernisering van de Nederlandse infrastructuur. Evenals Potgieter waardeerde hij de Engelse en Amerikaanse maatschappij, waar zelfstandigheid en ondernemingszin deugden waren en ijver en talent de sleutel tot succes vormden.

Een bittere teleurstelling was voor *De Gids* de Aprilbe-

Koning en volk

Een lied in 1848

De koning heeft gesproken,
Het volk van Holland juicht;
De hoogmoed ligt verbroken,
De onbuigbare onwil buigt.
De koning liet zich hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!
En Holland is herboren,
De vrijheid krijgt bestaan.

Nu wordt door alle tongen,
O vorst, door ons bemind,
Het danklied opgezongen,
Dat duizend echo's vindt,
De koning liet zich hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!
Nu mag de morgen gloren
Van ons verjongd bestaan.

De koning en de zonen
Op Hollands grond gekweekt,
Zij zullen de aard weêr toonen
Dat hier nooit de eendragt breekt.
De koning liet zich hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!
Wien klinkt het niet in de ooren
Als ons verjongd bestaan?

Waar ze elders troonen sloopen -
Hier staat hij ongedeerd:
Geen vrijheid is te hopen,
Waar bandloosheid regeert!
De koning liet zich hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!
Nu zal het volk hem schoren,
Trotsch op 't verjongd bestaan.

‘De natie en de koning!
Oranje en 't vaderland!’
Dus rolt uit elke woning
De kreet langs heide en strand.
De koning liet zich hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!
Dus heilgen duizend choren
Ons weêr verjongd bestaan.

Vooruit! blijft onze leuze,
Vooruit! ons aller kreet,
Nu Willem onzer keuze
Dien met ons rijzen deed;
En wie 't niet luid doet hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!

Niet hem is de eer beschoren
Van ons verjongd bestaan!

Wie vrijheid mint als 't leven,
Wie vaderland en vorst
Een hechten steun wil geven,
Hij zinge uit ruime borst:
De koning liet zich hooren:
Ik sluit aan 't volk mij aan!
Gods zegen kroon 't herboren
't Herzenuwd volksbestaan!

S.J. van den Bergh
1848

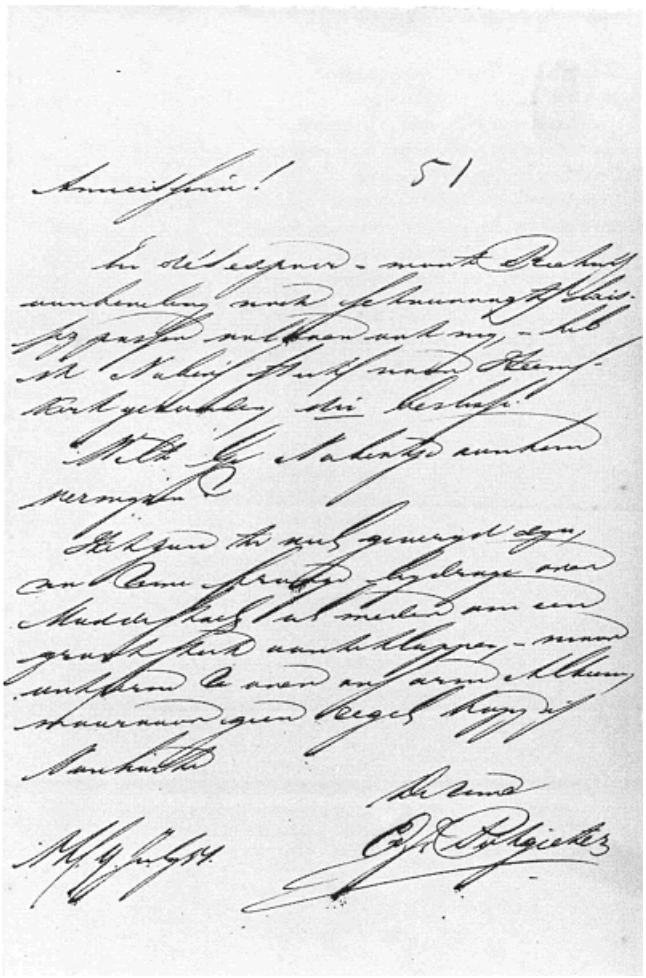

53 Potgieter aan H.J. Schimmel, 9 juli 1851. De kopijnood is wederom hoog. ‘Amicissime! En désespoir - want Riehm's aanbeveling noch Schneevoogts laissez passer voldoen ook mij, - heb ik Naber's stuk naar Heemskerk gezonden, die beslisse. Wilt Ge Nabertje aan hem verwijzen? Het zou te veel gevergd zijn, na Uwe fraaye bijdrage over Mad. de Stael al weder om een groot stuk aan te kloppen, - maar ontferm U over ons arm Album, waarvoor geen regel kopy is.’

Liedje van piet bogcheljoen

Lands wijs, lands eer

Van buiten ijs, van binnen gloed,
Is 't 's winters in de Nederlanden,
Al zijn er turfjes om te branden,
De grond is sneeuw en ijs de vloed; -
En ja! het huis zoo digt te sluiten,
De jas te knoopen tot den hoed,
Dat staat misschien wel kil van buiten,
Maar haard en hart zijn warm en goed...
Van buiten ijs, van binnen gloed.

Elk land heeft zoo zijn eigen wijs
En ook zijn eigen eer, mê vrinden!
Zoo zult gij andre landen vinden
Van buiten gloed, van binnen ijs: -
Mogt iemand uwer dan verkiezen
Te zijn in Napels of Parijs,
Ik wil geen woord er om verliezen,
En gun hem graag dat Paradijs...
Van buiten gloed, van binnen ijs.

Maar ik - ik zeg het rond en goed -
Ik hoû het met de Nederlanden!
Wij schijnen mooglijk niet te branden,
Maar doen het, - waar het mag en moet.
Wij hebben te allen tijd gegeven
Den Arme wat zijn leed verzoet,
Den vriend ons hart, - der trouw ons leven...
En 't lieve Vaderland ons bloed...
Van buiten ijs, van binnen gloed.

J.P. Heije
1848

weging van 1853: de door protestante predikanten en conservatieven aangewakkerde anti-katholieke agitatie die volgde op het door de liberale regering goedgekeurde herstel van de katholieke hiërarchie. De regering-Thorbecke, door het parlement maar niet door de koning gesteund, trad af, waarna de liberalen tot 1862 de regeringsmacht verloren. *De Gids* reageerde in 1854 met een honderdachtenvijftig bladzijden lang stuk, ‘De Aprilbeweging’ (januari-mei 1854), onder verantwoordelijkheid van de redactie, maar geschreven door een buitenstaander, D. Koorders. Zijn opvatting van de zaak was dat de agitatie door de reactionaire tegenstanders van de liberale grondwet was opgewekt, niet uit oprechte religieuze bezorgdheid, maar met de louter politieke bedoeling Thorbecke ten val te brengen en de situatie van voor 1848 te herstellen. Het was zeker niet uit sympathie met het katholicisme dat de bedaard-hervormde *Gids*-kring het herstel van de hiërarchie steunde, maar uit respect voor de grondwet, die de katholieke kerk dit recht gaf. De scherpe geloofstegenstelling die zich in 1853 manifesteerde werd overigens zeer betreurd. Potgieter wenste geen ‘provincialismus en sektenhaat’: het Nederlandse

volk had beters te doen dan z'n krachten uit te putten in kerkelijke geschillen (1854, I, 145).

Vanaf 1853 maakte *De Gids* vooral front tegen de antirevolutionairen, die beschouwd werden als de meest

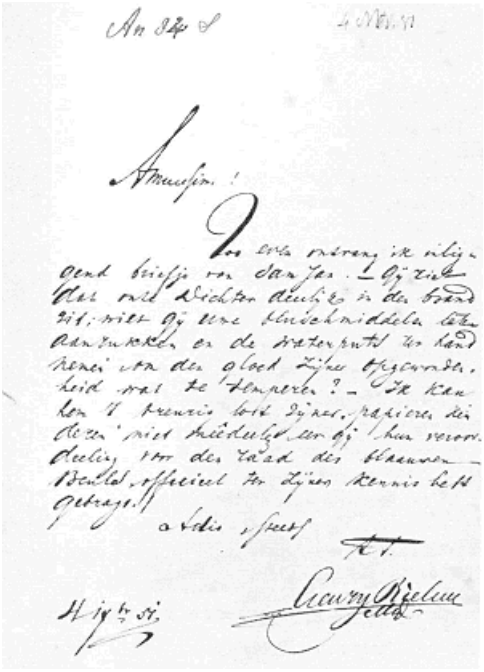

54 Henry Riehm aan Potgieter, 4 november 1851. S.J. van den Bergh maakt zich zorgen over enkele ingezonden verzen. ‘Amicissime! Zoo even ontvang ik inliggend briefje van Sam Jan. - Gij ziet dat onze Dichter deerlijk in den brand zit; wilt Gij Uwe bluschmiddelen laten aanrukken en de waterputs ter hand nemen om den gloed zijner opgewondenheid wat te temperen? - Ik kan hem 't treurig lot zijner “papieren kinderen” niet meedeelen eer Gij hun veroordeeling voor den raad des blaauwen Beuls officieel ter zijnen kennis hebt gebragt.’

principiële tegenstanders van het constitutionele stelsel. Einde 1853 kwam politiek redacteur Heemskerk in botsing met enkele mederedacteuren, toen hij de antirevolutionaire staatsleer enigszins in bescherming nam tegen een kritiek van de liberale historicus Fruin. Heemskerk verliet daarop *De Gids*. Zijn opvolger in de redactie, de pas vierentwintigjarige mr. P.A.S. van Limburg Brouwer, toonde zich in zijn artikelen van de volgende jaren een scherpzinnig en vasthoudend bestrijder van 'de Reactie', vertegenwoordigd door de antirevolutionairen. Verzet tegen de moderne constitutionele monarchie, tegen democratie en toenemende vrijheid, tegen de vooruitgang in het algemeen, zo zette Van Limburg Brouwer uiteen in 'Een protest tegen de Reactie' (januari 1855), was kortzichtig en nutteloos: de Geschiedenis kende stilstand noch teruggang, zij was 'eene ontwikkeling, die steeds voorwaarts zich beweegt en nimmer terugziet op de reeds aflegde baan' (1855, I, 17). Zulke geschiedfilosofische argumenten ten gunste van een geleidelijke uitbreiding van rechten, vrijheden en democratie vond de hegeliaan Van Limburg Brouwer ook in het werk van moderne geschiedschrijvers als De Tocqueville, Gervinus en Motley, dat hij in 1856 en 1858 uitgebreid besprak.

Liberale opvattingen verdedigde *De Gids* ook inzake het koloniaal beleid, waaraan met enige regelmaat principiële of technische opstellen werden gewijd: controle van het parlement op dat beleid, vrijheid voor de Indische pers om zich over het bestuur kritisch te uiten, opheffing van het monopolie van de regering op de exploi-

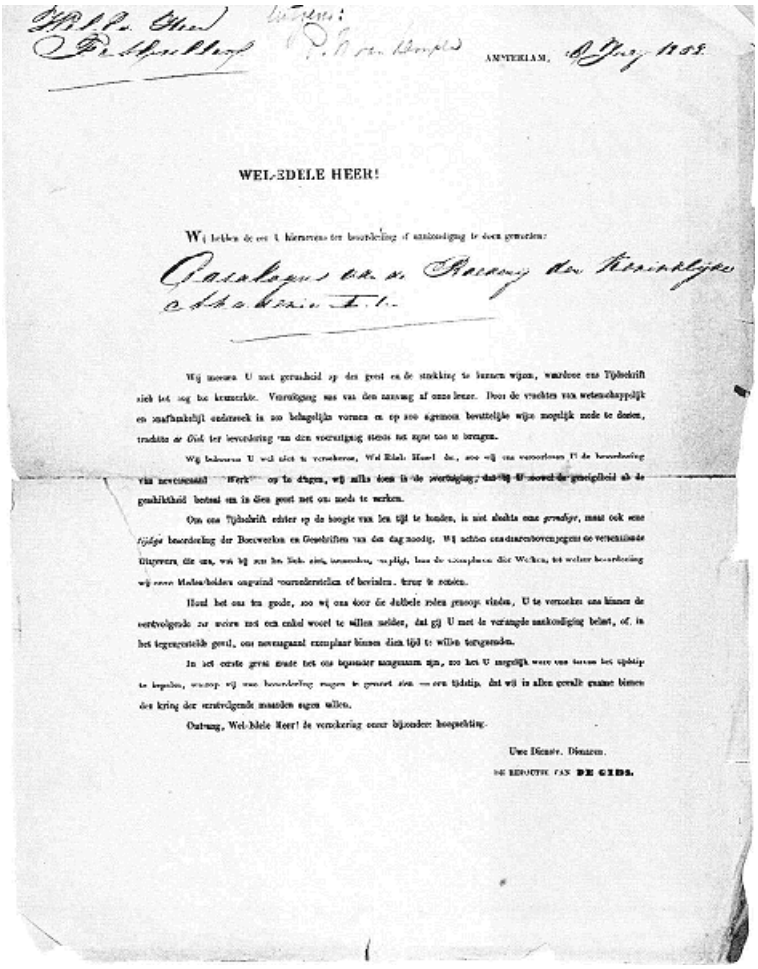

AMSTERDAM, 8 Juij 1852.

WEL-EDELE HEER!

Wij hebben de eer U hiervoren ter beoordeeling of aankondiging te doen geworden:

Catalogus van de Bibliotheek der Koninklijke Akademie te Delft.

Wij meenen U niet geraadsel op den geest en de strekking te hunnen wijzen, waardoor ons Tijdschrift zich tot nog toe kenmerkte. Voortgang was van den aanvang af onze leuze. Door de vruchten van wetenschappelijk en maatschappelijk onderzoek in zoo behagelijken vormen en op zoo algemeen bevattelijke wijze mogelijk voor te dienen, trachtte *ze Gids* ter bevordering van den vooruitgang steeds het zijne toe te brengen.

Wij behoeven U wel niet te verzekeren, Wel Edele Heer! dat, zoo wij ons voornemen U de beoordeeling van nevenstaand Werk op te dragen, wij alles doen in de overtuiging, dat Uw zoowel de grondigheid als de geschiktheid betreft om in dien geest met ons mede te werken.

Om ons Tijdschrift echter op de hoogte van den tijd te houden, is niet alleen ons *gevraagd*, maar ook ons *tijdige* beoordeeling der Boekwerken en Geschriften van den dag noodig. Wij achten ons daarom bevoegd en verpligt de vervaardigde uitgevers, die ons, wij bij een der Edele eigenschappen, verpligt, hun de exemplaren dier Werken, tot verdere beoordeeling wij onze Medeschelders ongaarne voorwaardelijken of bevalen, terug te zenden.

Houd het ons ten goede, zoo wij ons door de dubbele reden genoopt vinden, U te verzoeken ons binnen de eerstvolgende zes weken met een enkel woord te willen melden, dat gij U met de verlangde aankondiging belast, of, in het tegengestelde geval, ons nevenstaand exemplaar binnen dien tijd te willen terugzenden.

In het eerste geval zoude het ons bijzonder aangenaam zijn, zoo het U mogelijk ware ons binnen het tijdstip te bepalen, waarop wij van beoordeeling mogen te gemoet zien — een tijdstip, dat wij in allen gevalle zouden binnen den kring der eerstvolgende maanden zoeken willen.

Ontvang, Wel-Edele Heer! de verzekering onzer bijzondere hoogachting.

Uwe Edelen. Dienaren.

DE REDACTIE VAN **DE GIDS.**

55 Begeleidend schrijven bij de zending van te recenseren boeken aan P.N. Muller, 8 juli 1852.

tatie van de kolonie, afschaffing van het cultuurstelsel, bevordering van vrije arbeid en onderneming op Java, beëindiging van de ‘batig slot’-politiek die geen hoger doel had dan de kolonie uit te buiten ten behoeve van 's Rijks schatkist.

Nederland had de edele plicht de Javanen tot beschaving en christendom op te voeden, schreef Millies in augustus 1853. Dat vond ook Veth, die door zijn kennis van de talen en de geografie van Indië als een koloniaal specialist gold. De Indische volken moesten tot geestverwanten en duurzame vrienden worden gemaakt door algemeen toegankelijk westers onderwijs. Hij veroordeelde de bestaande segregatiepolitiek als een verhuld streven ‘den muur tusschen het heerschende en het overheerschte geslacht in stand te houden’ (1858, II, 775). Volgens J.C. Zimmerman, een jonge Amsterdamse suikermakelaar die Potgieter en Thorbecke vereerde en sinds 1852 tot de *Gids*-redactie behoorde, werd het beheer van de kolonie gekenmerkt door kortzichtigheid, behoudzucht en onbekwaamheid. Dat de legitimatie van de Nederlandse overheersing geen andere was dan het *‘regt van het buskruit’* wenste hij - zoals ook andere *Gids*-auteurs - niet te verheimelijken; maar dit eenmaal aangenomen voogdijschap bracht de zedelijke plicht mee de kolonie economisch en geestelijk tot ontwikkeling te brengen (september 1859). Twee jaar eerder had de *Gids*-redactie zich in een uitgebreide beschouwing uitgesproken tegen het repressieve ‘Reglement op de Drukwerken in Nederlandsch Indië’ en voor ‘een van de hoogste algemeene belangen der menschheid, de vrije mededeeling der gedachte’ (1857, II, 374).

In juli en augustus 1860 werd onder de titel ‘Multatuli

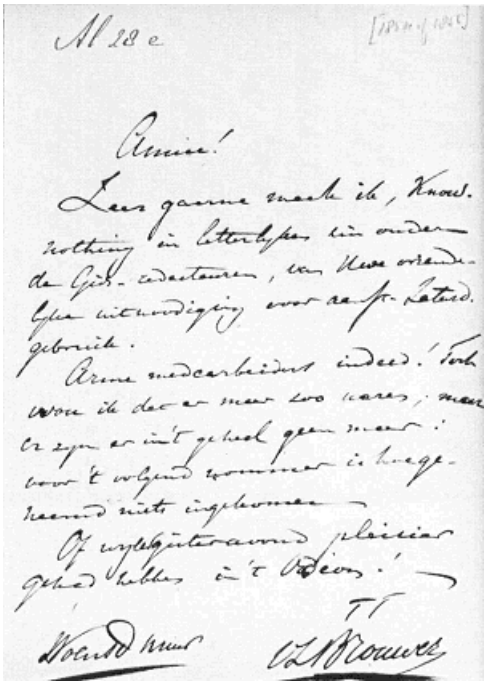

57 P.A.S. van Limburg Brouwer aan Potgieter, vermoedelijk 1854. ‘Amice! Zeer gaarne maak ik, Know-nothing in letterlijken zin onder de Gids-redacteuren, van Uwe vriendelijke uitnoodiging voor aanst. Zaterd. gebruik. Arme medearbeiders indeed! Toch wou ik dat er meer zoo waren; maar er zijn er in 't geheel geen meer: voor 't volgend nommer is hoegenaamd niets ingekomen.’

56 P.A.S. van Limburg Brouwer (1829-1873), redacteur van 1854 tot 1865, omstreeks 1870.
Foto door M. Verveer.

versus Droogstoppel, Slijmering en Comp.' *Max Havelaar* besproken, niet door Potgieter maar door koloniaal specialist Veth. Hij waardeerde het boek in gelijke mate als pleidooi en als literair meesterstuk en stelde zich in hoofdzaak achter Multatuli's voorstelling van zaken. Anderen hadden eerder dan Multatuli op het onrecht gewezen, maar nog nooit was dat zó krachtig, welsprekend en meeslepend gebeurd. In gloeiende verontwaardiging deed de geleerde Veth overigens niet voor Multatuli onder, getuige zijn artikel van vijf jaar eerder, 'Suriname' (februari 1855), een vlammend protest tegen het voortbestaan van de slavernij in de kolonie en tegen het gedemoraliseerde en gecorrumpeerde bestuur. De Nederlander, die in eigen land recht en christelijke waarden in ere hield, toonde zich in Suriname 'een barbaar, die menschelijkheid en schaamte schijnt te hebben uitgeschud' (1855, I, 219) en Veth gaf daarvan schokkende bewijzen.

Tot redactionele discussie leidde einde 1862 een radicaal-principieel opstel van mr. H.A. des Amorie van der Hoeven, waarin van de liberalen werd geëist dat zij hun oppositie tegen de batig slot-politiek en het cultuur-stelsel niet langer mede zouden baseren op economische

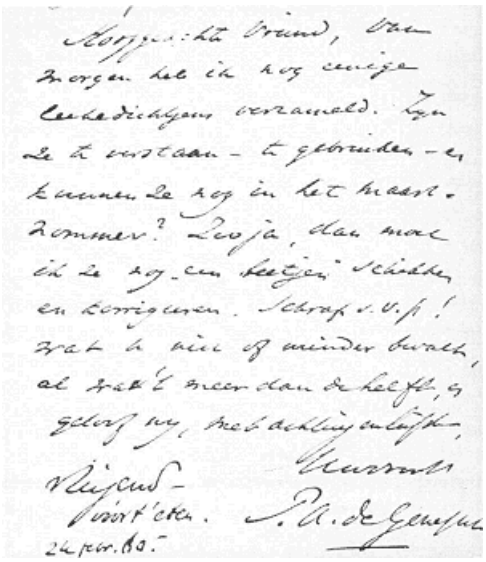

58 P.A. de Genestet aan Potgieter, 24 februari 1860. De Genestet stuurt een aantal 'Leekedichtjens' in. 'Hooggeachte Vriend, vanmorgen heb ik nog eenige leekedichtjens verzameld. Zijn ze te verstaan - te gebruiken - en kunnen ze nog in het maart nommer? Zoo ja, dan moet ik ze nog "een beetjen" schikken en korrigeeren. Schrap s.v.p.! wat u niet of minder bevalt, al was 't meer dan de helft, en geloof mij, met achting en liefde, Uw dw P.A. de Genestet. Vliegend - voor 't eten.'

Van 't looze molenarinnetje

Des zomers als het regent,
Als 't regent in den vliet,
Dan komt een aardig visschertje
En vischt er in het riet.

De looze molenaarster
Ging in haar deurtje staan,
Omdat het aardig visschertje
Voorbij haar heen zou gaan.

- Wat heb ik je misdreven,

Wat heb ik je misdaan,
Dat ik nu niet met vreden mag
Voorbij je deurtje gaan? -

‘Gij hebt mij niets misdreven,
Gij hebt mij niets misdaan,
Maar wie geen molenpacht betaalt,
Hier niet voorbij mag gaan!’

Het visschertje met eeren
Dat kuste haar op steê;
En nam de looze moolnarin
Als visschervrouwtje meê.

J.P. Heije
1850

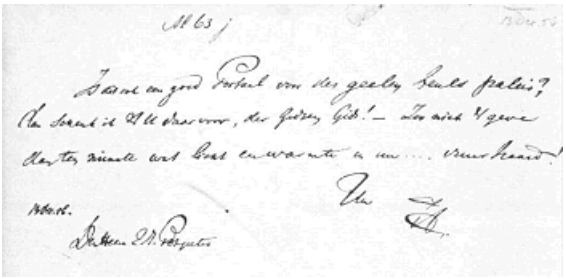

59 J.P. Heije aan Potgieter, 13 december 1856. Heije stuurt een vers in. ‘Is dit ook een goed Portaal voor des geelen beuls paleis? Dan schenk ik 't U daarvoor, der Gidsen Gids! - Zoo niet 't geve dan ten minste wat licht en warmte in uw ... vuurhaard!’ Vermoedelijk betrof het het gedicht ‘Volharding’, waarmee de jaargang 1857 opende.

60 S. Vissering (1818-1888), redacteur van 1847 tot en met 1849 en van 1865 tot en met 1876, omstreeks 1870.

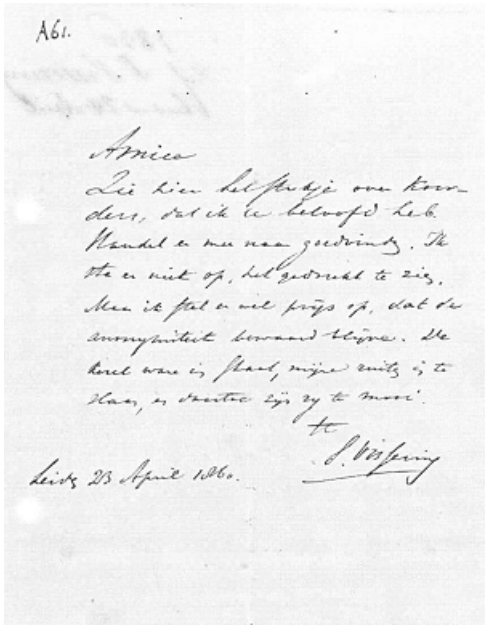

A61.

Amice
Zie hier het stukje over Koorders,
dat ik u beloofd heb. Handel er mee naar goedvinden. Ik
sta er niet op, het gedrukt te zien,
Maar ik stel er wel prijs op, dat de
anonymiteit bewaard blijve. De
kerel ware in staat, mijne ruiten in te slaan,
en daartoe zijn zij te mooi.
Tot
Leids 23 April 1860. J. Vissering

61 S. Vissering aan Joh. C. Zimmerman, 23 april 1860. ‘Amice Zie hier het stukje over Koorders, dat ik u beloofd heb. Handel er mee naar goedvinden. Ik sta er niet op, het gedrukt te zien. Maar ik stel er wel prijs op, dat de anonymiteit bewaard blijve. De kerel ware in staat, mijne ruiten in te slaan, en daartoe zijn zij te mooi.’

argumenten, maar uitsluitend op een besef van plicht en rechtvaardigheid jegens Indië. Sommige redacteuren ging dit te ver. Toch werd het opstel geplaatst: Van der Hoevens idealistisch standpunt werd tenminste een openbaar debat waard gevonden.

Meer echter nog dan de koloniale politiek stond rond 1860 de theologie in het centrum van de belangstelling. Al sinds de jaren 1840 handelde gemiddeld een op de tien *Gids*-bijdragen over een kerkelijk of theologisch vraagstuk, kerk- of bijbelse geschiedenis of stichtelijke lectuur. Ook in de behandeling van economische, sociale, koloniale, wetenschappelijke en zelfs krijgskundige onderwerpen maakten de toenmalige scribenten geen geheim van hun christelijke levensovertuiging. Kerkelijk gebonden of dogmatisch was *De Gids* nooit. Wel was de kring van het tijdschrift in

hoofdzaak protestant: hervormd, luthers en doopsgezind. In de jaren veertig, zo herinnerde Vissering zich in 1886, was *De Gids* nog vrij rechtzinnig en trouw aan ‘de geloofsregelen der Nederlandsche Hervormde Kerk, getemperd, waar zij al te steil mochten wezen, door rede, verlichting en verdraagzaamheid’ (1886, IV, 523). De school van Hegel en alles wat zweemde naar deïsme, pantheïsme, spinozisme en atheïsme werd afgewezen, als het bederf van zedelijkheid, wet en beschaving.

Een nieuwe bijdrage van de theologisch geschoolde vrijdenker Van Vloten, betreffende een vertaling van Plato's *Phaedo,* leidde in oktober 1847 net als vier jaar tevoren tot uitgebreide, redactionele discussie. Veth wees het stuk af, omdat daarin op zijns inziens onvoldoende gronden de persoonlijke onsterfelijkheid ‘zeer kras genegeerd’ werd. Maar De Clercq wenste in *De Gids ‘vrijheid* voor de wetenschappelijke verdediging van alle, ook van de meest afwijkende stelsels’ en Vissering ging daarin voorzichtig mee. Potgieter echter was mordicus tegen, zelfs als Van Vloten persoonlijk ondertekende: zo kon ‘De Gids wel een vuilnisbak worden mits ieder by his spitting zijn naam zette’. Het stuk werd niet geaccepteerd. Aan een andere recensie (1847) en een reisverhaal van Van Vloten (mei 1848) wenste men een afkeurende redactionele noot toe te voegen.

Veth zag ‘met klimmenden weerzin en walging’ de door verschillende auteurs bij *De Gids* ingezonden artikelen met een materialistische, de goddelijke voorzienigheid loochenende strekking. Hij vond vooral Potgieter aan zijn zijde, die enkele meer vrijzinnige redactieleden zelfs ter verantwoording riep, omdat zij zich voor deze stukken uitspraken: ‘Toen Schneevoogt en De Clercq zich der vroegere redactie aansloten wisten zij dat deze aan pligt geloofde, regt erkende, eerbied voor zedelijkheid had, en er de maatschappij niet te slechter om zou achten, zoo zij in waarheid Christelijker werd. Wat is er van hun toenmalige sympathie geworden? [...] De geest die thans heerschende tracht te worden, boezemt mij weerzin in’ (april 1848).

In de vroege jaren 1850 - De Clercq had inmiddels de re-

dactie verlaten en was ministerieel ambtenaar geworden - bevatte *De Gids* veel zware theologische bijdragen en ook de wonderlijke lekenpreken en bespiegelingen van de bevlogen filoloog W.G. Brill. Wetenschappelijkheid overheerste overigens bij de vaste theologische medewerkers A. Niermeijer, D. Harting, L.S.P. Meijboom en J. van Gilse, de laatste sinds 1852 redacteur, als opvolger van Millies. In de beginnende discussie over de verhouding tussen geloof en wetenschap, het gezag van de bijbel, de godsidee, de figuur van Jezus en de rol van de kerk in de moderne maatschappij stelden zij zich zeer terughoudend op. Harting bijvoorbeeld meende dat de 'nieuwe, op Hegeliaanschen bodem ontkiemde, historisch-kritische rigting' die aan Jezus en de evangeliën hun bovennatuurlijk karakter ontnam, bestreden moest worden; niet echter met emotionele argumenten of door alle bijbelonderzoek te verbieden, maar juist door 'den geest des bedachtzamen onderzoeks' (1850, I, 703), die het ongerijmde van deze speculaties zou aantonen. Dit was de algemene opvatting.

Verandering kwam hierin door het optreden van redacteur Van Limburg Brouwer die in *De Gids* met evenveel gezag over wijsbegeerte als over geschiedenis en staatsrecht schreef. In 1855 deed hij een eerste, nog voorzichtige, poging tot rehabilitatie van het in Nederland zo lang verketterde spinozisme (april 1855) en verdedigde hij de Duitse speculatieve wijsbegeerte tegen de gebruikelijke beschuldiging dat zij leidde tot goddeloosheid, nihilisme en revolutie (augustus 1855). In de recensie

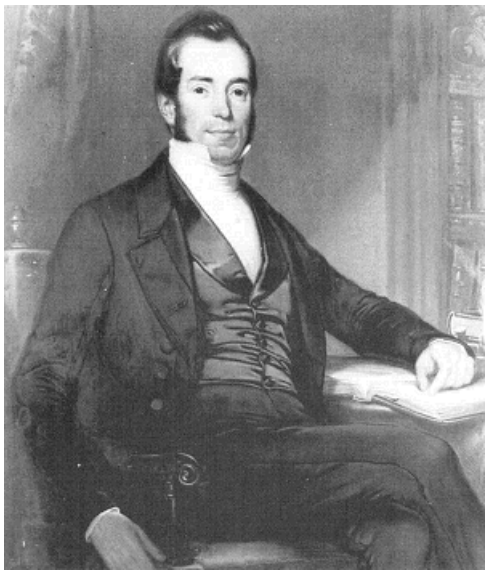

62 J. van Gilse (1810-1859), redacteur van 1852 tot en met 1859
Geschilderd portret door G. Postma.

Troost

Och! wat maakt men In deze Eeuw
Van de Vrijheid toch geschreeuw!
Eer er honderd jaar voorbij zijn,
Zullen wij al te zamen vrij zijn...
Wat zal Heer en Knecht dan blij zijn!...
Mits ze er allebeî maar bij zijn!

Jan Bijl [= J. van Gilse]
1858

uit: BLOEMPJES

- Naar de stembus, naar de stembus,
Oefen 't regt dat gij geniet! -
Blinden, die de kreuplen leiden,
Kent ge dan uw volk nog niet?

‘Waarom nutloos mij vermoeijen?
Nu is 't koud en dan weêr heet!
Wie eens zit, wel laat hem zitten,
Hem doen opstaan ware wreed!

- Maar ze sluimren op het kussen -
‘Dwaze, die mij wakker schudt,
Die mij 't best vertegenwoordigt
Is degeen die dikwijls dut.’

H.J. Schimmel
1858

*

Zal 'k met een zomerdag u vergelijken?
Maar lieflijker, gematigder zijt gij;
Vaak doet een storm de bloem der Mei bezwijken,
En al te ras gaat zomerglans voorbij.
Ondraaglijk soms kan 't oog des hemels gloeijen,
Verduistring grimt vaak 't gouden aanzigt aan,
En ieder schoon moet in zijn schoon vervloeijen,
Door wisling der natuur van tooi ontdaan.
Uw eeuwge zomer echter zal niet kwijnen,
Noch 't schoon verwelken, wat u toebehoort;
Geen dood zal u in 't lijkkleed doen verschijnen,
Want immer leeft ge in eeuwig lofdicht voort.
Zoo lang een oog kan zien of menschen leven,
Zal 't door zich-zelf ook u het aanzijn geven.

William Shakespeare vert. A.S. Kok
1859

‘Twee ketters van onzen tijd’ (juni-juli 1858) vroeg hij om een zakelijke, wetenschappelijke dialoog met - dus niet meer als Harting, een zakelijke bestrijding van - de ‘historisch-kritische’ richting, die de evangelieteksten en het ontstaan van het christendom als zuiver historische verschijnselen onderzocht en verklaarde. Deze richting beschouwde Van Limburg Brouwer zelfs als de enig juiste.

Jaargang 1858 toonde een doorbraak. Ook uit artikelen van Van Gilse en van de theoloog Allard Pierson bleek dat de ‘ketters’ van weleer - D.F. Strauss, C.F. Baur, F. Schleiermacher - geaccepteerd waren geraakt en dat van af nu de vrijheid en zelfstandigheid van de wetenschap volledig erkend werden. In de volgende jaren werd *De Gids* het podium waarop de ‘moderne theologie’, die tot dan toe binnen de studeerkamers van enkele progressieve predikanten was gehouden, in de openbaarheid werd gebracht. Vrijzinnige predikanten als Cd. Busken Huet, A. Pierson, E.J.P. Jorissen, A.D. Loman en C.P. Tiele zetten in een groot aantal opstellen en besprekingen, nu eens behoedzaam, dan weer strijdlustig, de ‘moderne theologie’ uiteen: een niet dogmatische en niet kerkgebonden christelijke overtuiging, die in overeenstemming was met het moderne natuurwetenschappelijke wereldbeeld en met het rationalisme en geestelijk individualisme van de negentiende-eeuwse mens. Kerk en geloofsleer moesten zich aanpassen aan de moderne wereld en niet krampachtig hechten aan een vaderlijk godsbeeld, het geopenbaarde karakter van de bijbel, de bijbelse wonderverhalen en de bovennatuurlijke aard van Jezus. In *De Gids* werden nu kerkelijk traditionalisme en theologische orthodoxie bestreden. Pierson ging zelfs het christendom en z'n godsidee relativeren (mei 1861). Dat deed ook Van Limburg Brouwer, die in september 1860 een reeks studies over de literatuur en wijsbegeerte van het oude Indië begon met een verdediging van het boeddhisme als een aan het christendom gelijkwaardige wereldreligie.

De gezagsverhouding tussen godsdienst en wetenschap bleek in het voordeel van de laatste bepaald. A. Winkler Prins, die in mei 1861 de Nederlandse vertaling van Darwins *On the origin of species* (1859) besprak, verzekerde dat het evolutionisme in beginsel niet het geloof bestreed. Maar waren de geloofsartikelen ‘in het een of andere opzigt niet bestand tegen de magt der onloochenbare feiten, zoo moeten wij zelfs onze meest geliefkoosde begrippen als dwalingen afleggen, ons verheugende in eene wetenschap, die het juk der vooroordeelen van onze schouderen neemt’ (1861, I, 720).

Overigens was de redactie helemaal niet zo ingenomen met de stroom van modern-theologische publikaties. Vooral Potgieter vond het voortdurende geschrijf over

A 168

AMSTERDAM, 1 December 1861.

WEL-EDELE HEER!

De Redactie van het Tijdschrift **DE GIDS** heeft de eer U mede te deelen, dat zij besloten heeft de berekening van het honorarium volgens den maatstaf der jaarlijksche rekening en verantwoording met het einde van dit jaar te doen ophouden.

Zij wenscht haren medearbeiders in het vervolg een vast honorarium aan te bieden en hen niet te doen deelen in de altijd meer of minder wisselvallige kansen van het debiet van het Tijdschrift.

Zij vleit zich door deze wijziging in het belang te handelen van allen, die haar met hunne medewerking ondersteunen en vereeren, en zal te beginnen met 1862 voor elke Bijdrage, (zoowel voor de Hoofdartikelen als voor het Bibliographisch Album) de bepaling van het honorarium aan de plaatsing doen voorafgaan.

Ieder medearbeider zal aldus in de gelegenheid zijn om te beoordeelen, of hij zijn stuk op de aangeboden voorwaarden ter plaatsing wil afstaan.

De Redactie acht het niet overbodig ten slotte te herinneren, dat al de stukken in haar Tijdschrift opgenomen **de eigendom blijven der Schrijvers.**

Zij heeft de eer met hoogachting te zijn,

DE REDACTIE VAN "DE GIDS".

63 Bericht over een vaste honorering van bijdragen, 1 december 1861.

theologie vervelend. Op het eind van 1862 besloot *De Gids* voorlopig zo min mogelijk over dit onderwerp op te nemen. Van dit streven kwam echter niet veel terecht. De theologie had wel een auteur in contact met De Gids gebracht, die in de volgende jaren binnen het blad een hoofdrol zou gaan vertolken: de vrijzinnige Waalse predikant Busken Huet, die door Van Gilse in 1857 was benaderd en sindsdien enkele geruchtmakende theologische bijdragen had geleverd. Busken Huet was inmiddels faam gaan verwerven met lezingen over de nieuwere Nederlandse letterkunde, die vooral door Potgieter met belangstelling werden gevolgd.

Potgieter was in 1847 akkoord gegaan met de nieuwe, meer algemene opzet, maar niet van ganser harte. Zijn ideaal was gebleven een *Gids* die door een zakelijke, maar strenge, corrigerende en sturende kritiek een bezielende nationale letterkunde zou vormen. Zo'n kritiek wijdde Potgieter in 1850, onder de titel 'Hollandsche dramatische poëzij', aan het toneelwerk van H.J. Schimmel, in wie hij een belofte zag, een jong auteur die de kwaliteiten bezat het Nederlandse toneel te maken tot een bron van nationale inspiratie. Het jaar daarop werd Schimmel - evenals Potgieter, Zimmerman en Muller werkzaam in de Amsterdamse handel - in de redactie opgenomen. Hij trad nu zelf in de voetsporen van Potgieter als criticus. Daarnaast leverde Schimmel in 1851 en 1852 het overgrote deel van het verhalend proza dat *De Gids* in dit hele decennium bevatte: enkele zorgvuldige historische novellen en een toneelfragment, alles met het karakter van gedramatiseerde geschiedschrijving of van rijk gestoffeerde historiestukken.

Ook voor poëzie was in *De Gids* weinig plaats. Incidenteel een vertaling naar Heine, Uhland, Lenau, Longfellow of De Béranger, in 1851 enkele wrang-humoristische 'balladen' van W.J. Hofdijk, soms wat 'liedjes' van J.P. Heije (1851, 1852, 1853), zo nu en dan een vermanende tijdzang van Potgieter, gericht tot de Nederlandse dichters of de Amsterdamse burgerij. Bij gelegenheid uitten *Gids*-redacteuren als Potgieter, Schimmel, Zimmerman, Van Gilse en Veth zich in satirische of hekelende versjes, onder titels als 'Splinters', 'Bloempjes' of 'Mozaiek' over actuele toestanden in politiek, kerk en literatuur. De jaargangen 1859 en 1860 bevatten een paar reeksen 'Leekedichtjes' van P.A. de

65 H.J. Schimmel (1823-1906), redacteur van 1851 tot en met 1867, 1865.

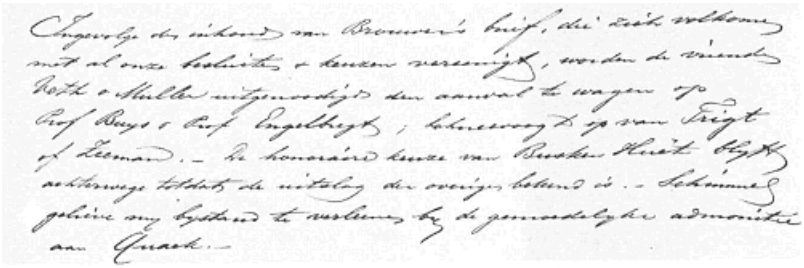

64 Secretariaatsnotitie van Zimmerman over een aankomende redactieuitbreiding, 11 oktober 1862. ‘Ingevolge den inhoud van Brouwer's brief, die zich volkomen met al onze besluiten + keuzen vereenigt, worden de vrienden Veth en Muller uitgenoodigd den aanval te wagen op Prof. Buys en Prof. Engelbregt; Schneevoogt op van Trigt of Zeeman. - De honoraire keuze van Busken Huet blijft achterwege totdat de uitslag der overigen bekend is. - Schimmel gelieve mij bijstand te verleenen bij de gemoedelijke admonitie aan Quack.’

Voor het eeuwfeest van Friedrich Schiller's geboorte

10 november 1759

Verder dan de heilige eiken
Van d'aêlouden duitschen grond,
't Siersel dat den storm weêrstond,
Kransen voor zijn dichter reiken,
Doet de faam zijn eeuwfeest kond;
En waar ergens onder vreemden
't Licht uit blaauwe kijkers blinkt,
Als het: du! trouwhartig klinkt,
't Innig: du! van berg en beemden,
Daar men rhijnschen bleeker drinkt,
Niet alleen door heel Europe,
Over de oceanen meê
Ruischt zijn lof van steê tot steê
Die der jonkheid zoetste hope,
Die der menschheid grootsch verschiet
Schilderde in 't onsterflijk lied!

E.J. Potgieter
1859

Genestet, mild-ironische commentaren op de verdeeldheid binnen kerk en wetenschap. In dezelfde jaren hervond Potgieter zijn dichterlijke inspiratie. De beste vrucht daarvan was de cyclus ‘Jacoba. Rijmen gevonden in het kamp bij Zeist’ (1860).

Als geheel was de bellettristische oogst mager. Bijna geen enkele van de toentertijd gevierde schrijvers en dichters heeft aan *De Gids* bijgedragen. Pas in 1861 was er weer een novelle van mevrouw Bosboom-Toussaint en een dramafragment van Schimmel, die ook - om in kopijnood te voorzien - een historische roman begon. ‘Mylady Carlisle’ werd als feuilleton, overigens zonder veel succes, tot mei 1863 voortgezet.

Belangrijker waren de literaire kritieken en studies die Schimmel, Potgieter en Zimmerman voor *De Gids* schreven: zeer uitgebreide en scherp-analyserende, soms zelfs pedante beoordelingen van taal, stijl, gebruik van de literaire middelen, inhoud en gedachte van een proza- of dichtwerk. In jaargang 1853 openden Schimmel, Potgieter en Zimmerman een georganiseerd offensief tegen het wereldverachtende ‘piëtisme’ in de Nederlandse letteren, dat zich van literaire vormen bediende om te preken en te stichten en dat vertegenwoordigd werd door Beets, Ten Kate, Ter Haar, Albertine Kehrer en Elise [van Calcar]. In Schimmels twee ‘Blikken in de werkelijkheid’ (januari, juli) en in Potgieters scherpe kritiek ‘Piëtistische poëzij’ (september) werd de

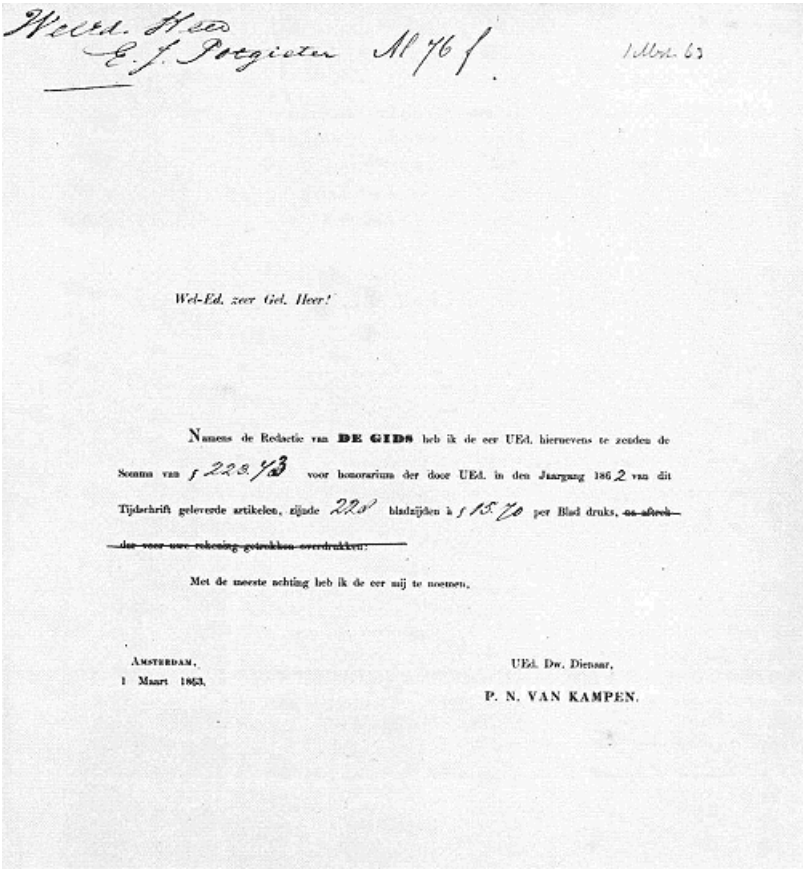

Wel-Ed. zeer Gel. Heer!

Namens de Redactie van **DE GIDS** heb ik de eer UEd. hierneevens te zenden de Somma van ƒ 228.½3 voor honorarium der door UEd. in den Jaargang 186.2 van dit Tijdschrift geleverde artikelen, zijnde 228 bladzijden à ƒ 15.70 per Blad druks, ~~en afdrukken voor uw rekening getrokken overdrukken~~.

Met de meeste achting heb ik de eer mij te noemen,

AMSTERDAM,
1 Maart 1863.

UEd. Dw. Dienaar,
P. N. VAN KAMPEN.

66 Opgave van Potgieters honorarium voor zijn talrijke bijdragen in 1862, 1 maart 1863.

eis gesteld van een plastische en levensgetrouwe literatuur, die haar inspiratie, onderwerpen en beelden zocht in de werkelijkheid van de - liefst eigen - maatschappij en natuur. D.W. [= Zimmerman] toonde in zijn vrij pedante bespreking van de humoristische zedenschetsen van Alexander Verhuell (maart-juni) dat *De Gids* een idealiserend realisme bedoelde: geen 'daguerreotype', maar een kunst die gedragen werd door een hogere idee en haar onderwerpen met fijn gevoel koos en behandelde.

Daarna begon de *Gids*-kritiek een wat incidenteel karakter te krijgen, hoewel Schimmel nog degelijke, nuchtere en verrassend scherp geformuleerde opstellen bijdroeg over een eeuw Nederlands drama (1855) - een studie met de omvang van een boek -, over Hendrik Conscience (1856), J.J. Cremer (1857), K.L. Ledeganck (1858), Jan van Beers (1859), Isaac da Costa (1860), nogmaals het Nederlandse toneel (1860), en de teloorgang van Hildebrand in dominee Beets (1860). Zimmerman schreef over de algemeen bewonderde Dickens (1854-1855), Longfellow (1858), de historische romans van A.L.G. Bosboom-Toussaint (1860), Schimmel (1861) en de jonggestorven De Genestet (1861). Potgieter vond pas in 1858 en 1859 de kracht, niet alleen tot nieuw dichtwerk, maar ook tot zijn typische, rapsodisch geschreven, erudiete maar overladen opstellen over de populaire dichter De Béranger en over George Crabbe.

Ondanks de opbloei van de literaire activiteit rond 1860 was *De Gids*, die langzamerhand het ideaal van de - inmiddels overleden - De Clercq begon te benaderen, niet naar Potgieters zin. Ongeduldig en veeleisend als hij was, raakte hij teleurgesteld in Schimmel en Zimmerman. In 1862 meende hij in Busken Huet, die juist zijn ambt neerlegde en de Kerk verliet, de zelfstandige, bezielde en prikkelende criticus te vinden die *De Gids* nodig had. Met Huet naast zich, zoals een kwart eeuw eerder Bakhuizen van den Brink, hoopte Potgieter nogmaals leiding te kunnen gaan geven aan de literatuur. In december 1862 kreeg Huet, die in februari zijn eerste literaire bijdrage, over P.C. Hooft, had geleverd, een eigen rubriek in *De Gids:* Letterkunde. Kronijk en Kritiek, waarin hij voortaan maandelijks geheel naar eigen inzicht zijn visie zou geven op oude en nieuwe Nederlandse en buitenlandse auteurs.

De Gids maakte trouwens in alle opzichten een levendige periode door. De hele discussie over de moderne theologie markeerde de overgang naar een vrijer intellectueel klimaat en naar maatschappelijke vernieuwing. Het tijdschrift stond hier middenin. De terugkeer van Thorbecke achter de regeringstafel (1862) werd voorafgegaan en begeleid door *Gids*-artikelen waarin Van Limburg Brouwer een waar gericht hield over de zwakke, beleidloze kabinetten sinds 1853, die naar zijn mening enkel gevormd waren om de gevreesde Thorbecke van de macht te houden en aldus werkelijke hervormingen te verhinderen. Dit was een ontoelaatbare bespotting van het constitutionele stelsel en een gevaar voor het gezag van de politiek. De organen van de publieke opinie moesten hiertegen hun stem verheffen, aldus Brouwer in het opstel 'Parasitische politiek' (februari 1861). Ook Brouwers volgende stukken, van 1862 en 1863, steeds namens *De Gids,* toonden een scherp clairobscur, dat het Thorbeckiaanse liberalisme als de enig beginselvaste en consequente, de vooruitgang en het algemeen belang vertegenwoordigende politiek in een helder licht zette, terwijl de oppositie zonder nuance een egaal duister vormde. Het *Gids*-archief leert dat de redactie vanaf 1862 geen stukken aannam die tegen Thorbecke en zijn beleid gericht waren.

In oktober 1862 besloten de redacteuren Potgieter, Muller, Zimmerman, Schimmel, Schneevoogt, Van Limburg Brouwer en Veth hun gezelschap uit te breiden. Het liberaal-politieke element werd nog versterkt door de toetreding van J.T. Buys, hoogleraar recht en staatsleer te Amsterdam, en de jonge econoom H.P.G. Quack, die al sinds 1861 voor *De Gids* een regelmatig overzicht van de buitenlandse politiek schreef. De toetreding van C.A. Engelbregt, hoogleraar geschiedenis te Amsterdam, bevestigde de historische belangstelling van *De Gids:* niet alleen vond de bellettrie haar inspiratie in het verleden en deed een sterk historiserende beschouwingswijze zich in de behandeling van bijna alle onderwerpen gelden; ook vormden al sinds de jaren veertig historische opstellen in het tijdschrift de grootste groep, met bijdragen van Bakhuizen van den Brink, J. Heemskerk Bz., R. Dozy, C.A. Engelbregt, Van Limburg Brouwer, de onuitputtelijke krijgshistoricus kolonel W.J. Knoop, en de belangrijkste van allemaal, R.J. Fruin, wiens 'Het voorspel van den tachtigjarigen oorlog' (1859-1860) klassiek is geworden.

De vierde nieuwe redacteur, op wiens uitnodiging vooral Potgieter aandrong, werd Busken Huet. Hij zou geen beoordelend, maar alleen schrijvend redacteur worden. Eveneens op Potgieters aandringen zou aan Huet voor zijn werk een hoger honorarium, van dertig gulden per vel (zestien bladzijden), betaald worden; de overige redacteuren ontvingen vierentwintig gulden, belangrijke medewerkers, als Vissering, Dozy en Fruin, twintig, gewone medewerkers zestien, incidentele inzenders tien. De omvang van *De Gids* werd van honderdvierenzestig naar honderdtweeënnegentig bladzijden vergroot. Zo begon het tijdschrift in januari 1863 een derde serie jaargangen.

In een bijblad bij dat januarinummer trad *De Gids* trots en zelfbewust op tegen de minister van oorlog die, geïrriteerd door het kritisch 'geschrijf' van officier Knoop, de vrijheid van openbare meningsuiting voor militairen ter discussie stelde. 'Het is niet aldus, dat men van een schrijver spreekt als de Generaal Knoop; het is niet op deze wijze, dat men een tijdschrift bejegent als het onze.' In maart 1863 plaatste de redactie een prikkelend

artikel, waarin de jonge mr. S. van Houten duchtig afrekende met de economische opvattingen van de gezaghebbende hoogleraar en *Gids*-medewerker Vissering. De maart- en aprilafleveringen bevatten een indrukwekkende, zorgvuldig gedocumenteerde reportage van dr. S. Coronel over de mensonterende arbeids- en leefomstandigheden van het Hilversumse proletariaat. Zo direct was de *Gids*-lezer nog nooit geconfronteerd met uitzichtloze ellende en gewetenloze uitbuiting. Aan de plaatsing was uitgebreide discussie voorafgegaan. Het stuk maakte op de meeste redacteuren een diepe indruk. ‘Zelden zijn de wonden van eenig deel der maatschappij zoo diep en grondig gepeild’, oordeelde Veth geschokt. Potgieter was als enige tegen. Hij, die in vroeger jaren over ‘eerlijke armoede’ dichtte, wenste deze realistische reportage liever niet, omdat hij de presentatie ‘saai, vervelend, walgelijk’ vond.

Het aspect van vorm en stijl was in *De Gids* altijd belangrijk geweest, maar nu Potgieter Huet naast zich wist legde hij er meer dan ooit de nadruk op. De nauwe samenwerking met Huet inspireerde hem. Jaargang 1863 bevatte vier, jaargang 1864 zelfs zeven dichterlijke

No. 19 1863. DE GIDS VAN NOVEMBER 1861 TOT MEI 1863.
Lord Strafford dankt Mylady Carlisle voor de gunste dat hij na 19 maanden doodsangst
nu nog worden geëxecuteerd.

67 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 9 mei 1863, naar aanleiding van de roman *Mylady Carlisle* van H.J. Schimmel, die na anderhalf jaar als feuilleton in *De Gids* te zijn verschenen in mei 1863 eindelijk werd afgesloten.

DE GIDS.

ZEVEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

Derde Serie.

EERSTE JAARGANG.

1863.

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN.
1863.

68 Titelpagina van het eerste deel van de ingebonden zevenentwintigste jaargang. Men begon de nieuwe serie na een aanzienlijke redactieuitbreiding.

bijdragen van zijn hand, naast de schetsen ‘Eene novelle?’ en ‘Onderweg in den regen’. In februari 1864 vertrok Engelbregt uit de redactie, nadat Potgieter onverholen zijn afkeuring had laten blijken over diens bijdragen. Bovendien werd het Engelbregt kwalijk genomen dat hij zich met een lang artikel over de actuele kwestie Sleeswijk-Holstein had begeven op het voor Quack gereserveerde terrein van de buitenlandse politiek.

Quack zelf plaatste in het oktobernummer een kort maar sympathiserend opstel over de briljante radicale Duitse arbeidersleider Lassalle. Het was het eerste artikel gewijd aan een sociale hervormer sinds De Clercq over Louis Blanc geschreven had. Veel begrip ontmoette Quack niet: een enkeling die het stuk gelezen had, hield het voor een novelle, zo schreef hij later in zijn *Herinneringen*.

Tot de meest spirituele bijdragen van 1863 en 1864 behoorden de maandelijkse opstellen van Busken Huet. Hij bezat meer persoonlijkheid en was een veel minder schoolse criticus dan Schimmel en Zimmerman. Potgieter overtrof hij in geestigheid en leesbaarheid. Zijn benadering week sterk af van de objectiverende *Gids*-kritieken van voorheen. Huet zocht de persoon van de schrijver. Hij benaderde zijn onderwerp subjectief, beurtelings met hartstocht en met ironisch vernuft, en was in staat tot briljante en treffende typeringen van auteurs en perioden. In het eerste jaar besprak hij naast Nederlandse ook buitenlandse publikaties; in het tweede jaar troffen zijn maandelijkse kwinkslagen de eigentijdse vaderlandse auteurs: Potgieter, Van Koetsveld, Beets, Ter Haar, Bogaers, Withuys, S.J. van den Bergh, Helvetius van den Bergh, Van Zeggelen, Schimmel, Bosboom-Toussaint, Van Lennep.

Toch wekte Huet binnen de redactie van het begin af enige irritatie. De stemming werd zelfs slecht toen in de loop van 1863 en 1864 bleek dat Potgieter en Huet het beleid geheel aan zich trokken. In onderling overleg, vaak buiten medeweten van de collega's, beslisten zij over de plaatsing van stukken, over de verdeling van recensies, over stilistische bewerking van reeds aangeno-

69 Cd. Busken Huet (1826-1886), redacteur van 1863 tot 1865, 1862.
Foto door Ch. Binger & Co.

men artikelen. Want zij waren in hoofdzaak geïnteresseerd in vorm en stijl, in literaire kwaliteit. Quack heeft later, in zijn herinneringen aan Huet, beschreven hoe Potgieter de door hem bewonderde jongere opnam ‘in een soort van exclusieve, de anderen uitsluitende vriendschap’. De redactie, voorheen een gemoedelijke vriendenkring, dreigde nu uiteen te vallen. Het eigenzinnige, autoritaire leiderschap van Potgieter werd langzamerhand ook niet meer als vanzelfsprekend geaccepteerd. Potgieter en Huet bleken in oktober 1864 bovendien, tot ongenoegen van de overige redacteuren, achter de rug van Van Kampen om naar een andere uitgever te zoeken, omdat Huet als feitelijk eindredacteur een veel hoger honorarium wenste dan Van Kampen kon of wilde afstaan.

De bom barstte in januari 1865. In dat nummer waren twee stukken van Huet opgenomen die, te zamen, voor de overige redacteuren onverteerbaar bleken. In zijn letterkundige kroniek besprak hij het almanakje *Aurora,* een onbeduidend bric-à-brac van versjes en schetsjes, dat jaarlijks werd opgedragen aan de koningin. Hij gaf zijn bespreking de vorm van een gesprek tussen de kunstlievende vorstin en haar hofdames, en legde daar-

Leekedichtjens

Question brûlante

De Wil, de vrije Wil! dat was, mijn Theologen!

Úw spoorwegkwestie, ja, in onzer dagen strijd:
Elk had zijn richting, had zijn lijn, die hij met vlijt
En nijd,
Verdedigde, voor 't volk, - slachtoffer van een tijd,
Zoo veel-, zoo aaklig veel- en nog eens *veel-bewogen*.
Doch ai! zoo hier als ginds, voor kerk, als staat en steê,
Wat jammer was van al die *lijnen* en *systemen* -
Geen schepsel kwam er *verder* meê,
En menig burger waar tevrêe,
Zoo 't hasplen, hoe dan ook, nu maar een eind mocht nemen!

P.A. de Genestet
1859

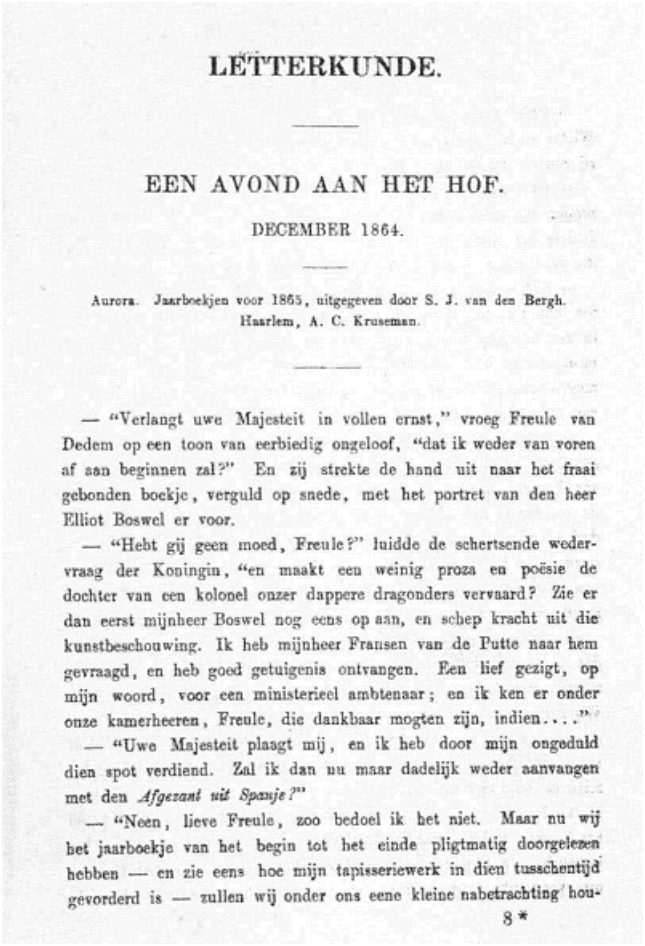

LETTERKUNDE.

EEN AVOND AAN HET HOF.

DECEMBER 1864.

Aurora. Jaarboekjen voor 1865, uitgegeven door S. J. van den Bergh. Haarlem, A. C. Kruseman.

— "Verlangt uwe Majesteit in vollen ernst," vroeg Freule van Dedem op een toon van eerbiedig ongeloof, "dat ik weder van voren af aan beginnen zal?" En zij strekte de hand uit naar het fraai gebonden boekje, verguld op snede, met het portret van den heer Elliot Boswel er voor.

— "Hebt gij geen moed, Freule?" luidde de schertsende wedervraag der Koningin, "en maakt een weinig proza en poësie de dochter van een kolonel onzer dappere dragonders vervaard? Zie er dan eerst mijnheer Boswel nog eens op aan, en schep kracht uit die kunstbeschouwing. Ik heb mijnheer Fransen van de Putte naar hem gevraagd, en heb goed getuigenis ontvangen. Een lief gezigt, op mijn woord, voor een ministerieel ambtenaar; en ik ken er onder onze kamerheeren, Freule, die dankbaar mogten zijn, indien...."

— "Uwe Majesteit plaagt mij, en ik heb door mijn ongeduld dien spot verdiend. Zal ik dan nu maar dadelijk weder aanvangen met den *Afgezant uit Spanje?*"

— "Neen, lieve Freule, zoo bedoel ik het niet. Maar nu wij het jaarboekje van het begin tot het einde pligtmatig doorgelezen hebben — en zie eens hoe mijn tapisseriewerk in dien tusschentijd gevorderd is — zullen wij onder ons eene kleine nabetrachting hou-

8 *

70 Begin van een van de twee geruchtmakende bijdragen van Cd. Busken Huet die zouden leiden tot zijn vertrek uit de redactie. *De Gids*, januari 1865.

71 J. van Vloten (1818-1883), omstreeks 1880.
Foto door A. Böeseken.

bij dit gezelschap enkele toespelingen op persoonlijke omstandigheden in de mond. Tegelijk had Huet, buiten medeweten van zijn mederedacteuren, met uitzondering van Potgieter, een venijnig artikel doen afdrukken over de Nederlandse parlementaire welsprekendheid. In dit uitdagende stuk viel hij Thorbecke aan op diens stijl en verweet hij de liberale leider gebrek aan integriteit, omdat deze in de Kamer het beginsel van de volkssoevereiniteit had verloochend, terwijl dit beginsel toch volgens Huet de kern van 1848 en de liberale politiek vormde: 'Nederland is feitelijk sedert 1848 eene demokratische republiek met een vorst uit het Huis van Oranje tot erfelijken voorzitter' (1865, I, 62).

De redactie was verontwaardigd. Niet alleen werd algemeen 'Een Avond aan het Hof' weinig gepast geoordeeld; ook het feit dat Huet het stuk over de Tweede Kamer niet persoonlijk had ondertekend - het was gesigneerd 'Een geabonneerde op het Bijblad' - wekte ergernis, omdat de redactie nu als geheel verantwoordelijk was voor de inhoud. En dat terwijl het stuk zich slecht verdroeg met de politieke en staatsrechtelijke opvattingen die *De Gids* gewoonlijk met overtuiging verdedig-

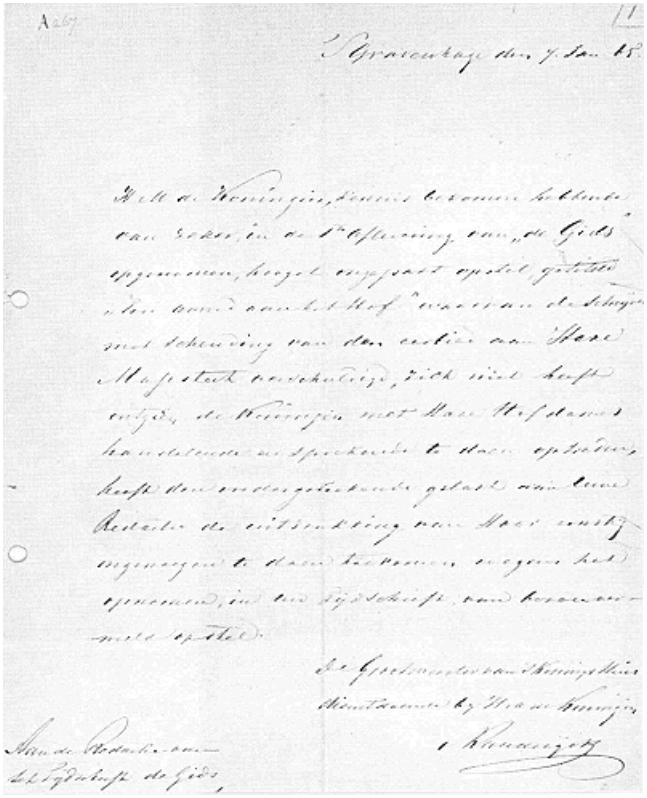

72 Brief aan de redactie van *De Gids*, namens koningin Sophie geschreven door L.N. graaf van Randwijck, naar aanleiding van ‘Een avond aan het Hof’ van Cd. Busken Huet, 7 januari 1865. ‘H.M. de Koningin, kennis bekomen hebbende van zeker, in de 1ste aflevering van “de Gids” opgenomen, hoogst ongepast opstel, getiteld “Een avond aan het Hof” waarvan de Schrijver met schending van den eerbied aan Hare Majesteit verschuldigd, zich niet heeft ontzien de Koningin met Hare Hofdames handelende en sprekende te doen optreden, heeft den ondergeteekende gelast aan Uwe Redactie de uitdrukking van Haar ernstig ongenoegen te doen toekomen wegens het opnemen, in Uw Tijdschrift, van bovenvermeld opstel. De Grootmeester van 's Konings Huis dienstdoende bij H.M. de Koningin v. Randwijck.’

Ingezonden stukken.

Ne touchez pas à la Reine. 1)

Men heeft, in de eerste dagen van dit jaar, bovenstaande Spaansche hofleus, in deze onspaansche Nederlanden, op de beleefdelijkste en onwaardigste wijze zoeken toe te passen, en de Nederlandsche dagbladpers heeft daardoor, in minstens vijf of zes harer vertegenwoordigers (anders zeker *less éloignés de se trouver ensemble*) — Arnhemer courant, Haagsche dagblad, Kamper courant Amsterdamsche courant en Utrechtsche courant — van een deerniswaarde bekrompenheid blijk gegeven. Als één man is dit anders zoo uiteenstuivende vijftal, in broederlijke, maar niet minder beklagenswaarde eendracht, tegen den geestigen kout te velde getrokken, in het Januarij-nommer van den *Gids*, op „een avond aan 't Hof" gevoerd. Het heeft daar *Hue-majesté, Hue-femme*", en de hemel mag weten wat meer al! in gezien. En niet één dagblad daarenteegen heeft zich onbevooroordeeld genoeg getoond, tegen dien dissonant der vrouwe verzet aan te teekenen, en voor den geestigen schrijver op te treden. Wij vermoeden ons daarom dat hier onbeleefdheid te doen. Wij toch zouden ons inderdaad — in tegenoverstelling dier bekrompen opvatting — geen vereerender hulde kunnen voorstellen dan die, de koningin zelve, als toonbeeld en beschermster van den goeden smaak en de ware poëzy te laten optreden, en haar hofkring, in hare tegenwoordigheid, een jaarboekje te laten ontleden en vercordeelen, dat het, in spijt van zijn jammerlijke onbeduidendheid, gewaagd heeft, zich met haar naam te versieren. Mocht het werkelijk waar zijn, wat, een dag of wat later, door 't Utrechtsche dagblad is medegedeeld, dat H. M. haar misnoegen over het stukje aan de Redactie van den *Gids* heeft te kennen doen geven, dan zou dat alleen bewijzen kunnen óf dat H. M. den goeden dunk, door den schrijver van haren smaak gekoesterd, niet verdiende, of dat zij, tegen haar eigen beter oordeel in, te kwader uur gehoor heeft gegeven aan de voorstellingen, door anderen haar om strijd als opgedrongen.

Wij willen daarmede niet deze of gene uitdrukking voor onze rekening nemen, aan de pen van den geestigen steller ontvallen, en van welke, met name de Amsterdamsche courant, het schromelijkste misbruik heeft gemaakt, door ze als een stuitje (*zoo was diese eines*, gelijk het gekeerde blad schrijft,) van 't gehoel te geven. Huet, die gewoon is, in eigen naam het woord te voeren, en de scherpte zijner uitdrukkingen dan niet schroomvallig te wikken, dacht er zeker niet aan, dat niet hij zelf, maar eene hofjuffer sprak, toen hij deze dat, maar al te herachte, „uitzakken" in den mond lei. Even zoo is de aanmerking van den *Spectator* over 't valsch vernuft dier échte vergelijking van 'tochtendgoud en dat der maan niet te weêrspreken, en had de schrijver, ten derde, wellicht aan een enkel meer verdienstelijk dichtjen in 't jaarboekjen een welverdiend lof kunnen geven. Maar wat beteekenen die twee of drie smetjens, bij al de leelijkheden den geest, de waarheid en juistheid, die er in al 't overige doorstraalt? Hoe kan — om maar op een enkel punt te wijzen — Nederlands koningin zich treffender en waarer uiten, dan in die enkele uitdrukking over de November-steenigging, waarin zij de inderdaad zoo hartelijke toespraak Zijner Majesteit ver boven al de gezwollen perioden van een feestredenaar verheft? — Op de beide bladzijden aan 't slot, in herinnering aan haar moederland gezit, is ook elders (in den *Nederl. Spectator*) de zaadneht gevestigd. En hare hofjuffers, — 't is inderdaad voor deze te wenschen, dat zij zich zoo smaakvol en geestig weten te onderhouden, als het — die enkele misplaatste woorden daargelaten — de schrijver haar hier laat doen. Men mag echter, zegt de *Spectator*, het huiselijke leven niet zoo in 't publiek brengen, en dat van 't hof, zoo min als dat van een of ander burgerman.

Wat zou Huet zelf zeggen, wanneer men hem, zijn vrouw, en zijn vrienden, zoo sprekende invoerde? — De aanmerking is volkomen juist, maar ongelukkig hier volstrekt niet van toepassing. Er is door Huet, in zijn Avond aan 't hof, geen enkel hof- of huiselijk geheim verraden. De gekoelde voorstelling is kennelijk verdicht, met onverdichte namen, en zij zou (in dit geval) slechts dan onbetamelijk en verwerpelijk moeten heeten, wanneer er de kentende personen, in plaats van geestig, onderhoudend en smaakvol, langdradig, wansmaakelijk en zonteloos warm voorgesteld. Dan kon er wellicht van *Hue-majesté* sprake zijn; maar thans? — Een koninklijke vrouw, die algemeen als zijn beschaafd en geletterd te boek staat, als een ideaal van goeden smaak te schilderen en haar in dien geest sprekende in te voeren; wat zou daar kwetsends in liggen kunnen, en waarom zou dat niet vergoelijk zijn? Integendeel, verdient zij dien naam inderdaad, dan kan het haar niet anders dan vleijen en streelen. Evenzoer als het voor Huet, of welk ander Nederlandsch burger, niets onaangenaams zou kunnen hebben, in een of ander verdichte voorstelling, in dien geest en zin, geïdealiseerd op te treden, als zij in 't werkelijke leven doen. Van dat denkbeeld is hij, bij zijn schrijven, kennelijk uitgegaan, en 't strekt der edele verantwaardiging van de Nederlandsche dagbladpers — zoo *liberale* als *behoudende* — wèinig tot eer, dat zij, bij de waardeering dier zienswijze, zoo schromelijk heeft misgetast, zich zoo deerlijk heeft toe toon gesteld! —

Deventer, 15 Januarij. J. VAN VLOTEN.

1865

1) Wij hebben reeds in ons nommer van 14 deezer te kennen gegeven dat wij voor de wijze waarop de heer Huet zijn oordeel over het jaarboekje Aurora inkleedt, geen onvoorwaardelijke sympathie gevoelen, zelfs de zijner uitdrukkingen achten wij zelfs geheel verwerpelijk; doch tevens, dat wij met de afkeuring, welke de dagbladpers als in voor daarover uitspreekt, nog veel minder kunnen instemmen. Voor het ons door den hoogleeraar van Vloten toegezonden stuk nemen wij, zuiv het nog op zeker oogenblik onwaardige tenvallen en zeer partijdige aanmerkingen, gaarne een plaats in. RED.

73 Ingezonden stuk van J. van Vloten over de reacties in de Nederlandse dagbladen op ‘Een avond aan het Hof’ van Cd. Busken Huet. Verschenen in de *Middelburgsche Courant*, januari 1865.

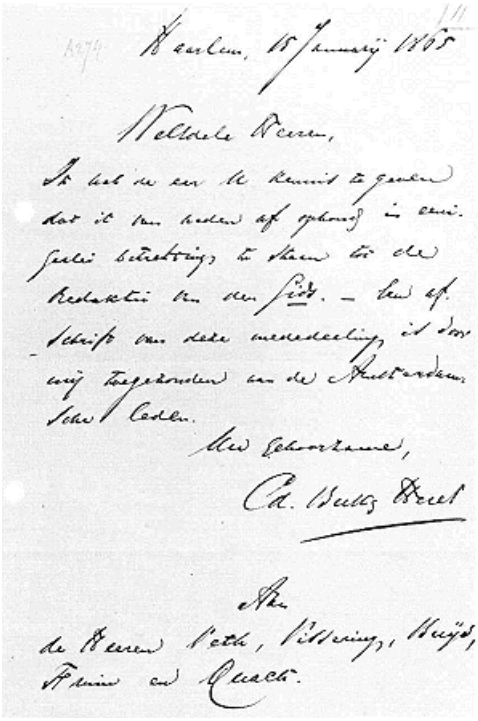

Haarlem, 15 January 1865

Weledele Heeren,

Ik heb de eer U kennis te geven dat ik van heden af ophoud in eenigerlei betrekking te staan tot de Redaktie van den Gids. - Een afschrift van deze mededeeling is door mij toegezonden aan de Amsterdamsche leden. Uw gehoorzame, Cd. Busken Huet.

Cd. Busken Huet

Aan de Heeren Veth, Vitringa, Huijt, Prins en Cras.

74 Cd. Busken Huet aan de Leidse redactieleden van *De Gids*, 15 januari 1865. Hij treedt uit de redactie. ‘Weledele Heeren, Ik heb de eer U kennis te geven dat ik van heden af ophoud in eenigerlei betrekking te staan tot de Redaktie van den Gids. - Een afschrift van deze mededeeling is door mij toegezonden aan de Amsterdamsche leden. Uw gehoorzame, Cd. Busken Huet.’

Aan Twenthe, op twikkel fragment

Het vaal, maar schilderachtig schoon
Der hei ten hoon,
Verrezen muren,
Met tal
Van vensters hoog en smal,
Waaruit daemonen streek en dal
Bedreigend schenen in te gluren!
Of groet gij slechts een schoorsteenzuil
In dien van vlammen zwangren muil,
Wiens adem heel den grond doet hijgen,
En uit wiens snavel, viesch en vuil,
Die zware, zwarte dampen stijgen?
Zoo waag, wat dolle drift er raas,
U in 't gesis, gegons, geblaas,
Waarvan de koenste zou ontzetten,
Bleek bij den fakkel van 't genie,
Die bajert niet beheerscht door wetten...
O helsche, o heerlijke industrie!

E.J. Potgieter
1861

de, en vooral met het politieke hoofdartikel ‘De donkere dagen voor Kersmis’ van redacteur Buys in hetzelfde januarinummer, waarin de staatsrechtgeleerde juist zijn ernstige afkeuring uitsprak over een ondoordacht gebruik van het begrip

volkssoevereiniteit. Huet verkondigde publiekelijk en schijnbaar namens *De Gids* een mening die volgens Buys staatsrechtelijk onjuist en een ontkenning van de constitutionele monarchie was. Het eigenzinnige beleid van Potgieter en Huet was voor deze situatie verantwoordelijk. In december, toen Potgieter beide stukken in handen had gekregen, had hij duidelijk gekozen voor Huets kritiek van de parlementaire welsprekendheid: diens artikel, oordeelde hij, 'behandelt het onderwerp van het standpunt van de Gids. De Donkere Dagen kunnen in elk journaal worden geplaatst.' Enig redactioneel overleg had hij niet nodig gevonden.

Op 7 januari ontving *De Gids* een afkeurend schrijven van L.N. graaf van Randwijck, namens het Koninklijk Huis, wegens Huets 'hoogst ongepast opstel'. Van Limburg Brouwer nam daarop, overigens in alle kalmte en vriendschap, ontslag uit de redactie, omdat Huets beide stukken hem als liberaal kamerlid in een onaangename situatie brachten. De Amsterdamse redacteuren Zimmerman, Muller en Schimmel namen Huet vooral zijn 'Avond aan het Hof' kwalijk; de in Leiden werkzame redacteuren Buys, Veth en de juist toegetreden Vissering en Fruin hadden met die scherts minder moeite, maar vergaven Huet zijn ketterij over volkssoevereiniteit niet. Zij wensten dat hij de verantwoordelijkheid zou nemen voor zijn onbekookte uitspraken en zich voortaan zou onthouden van politieke uitlatingen in *De Gids*. Op 15 januari besloten Potgieter en Huet de redactie te verlaten. De zesenvijftigjarige oprichter van het tijdschrift was teleurgesteld, niet zozeer in de opvattingen als wel in de houding van zijn mederedacteuren: in een emotionele, nooit verzonden afscheidsbrief (20 januari) verweet hij zijn mederedacteuren dat zij niet trouw en vriendschap boven meningsverschil hadden gesteld; hij had al veel eerder moeten vertrekken toen bleek dat *De Gids* een 'school van etiquette' en een bijwagen in plaats van een locomotief was geworden. Een aanbod van de voltallige redactie, af te treden en hem als eerste rechthebbende het tijdschrift ter beschikking te stellen (22 januari), wenste hij niet meer te overwegen.

REMIEG AERTS

Leekedichtjens

De rechte maat

‘Haast al te pikant’ is - juist van pas,
Want zoo het niet op 't kantjen was,
Dan waar' 't ook gaauw
Weêr: ‘wel wat flaauw.’

Formulier van eenigheid

't Geloof van de Eeuw, in 't kort gezegd,
Is dit: Och alles koomt te recht.

Systematisch

Ja, dát 's wel wáar: doch in 't *systeem*.
Daar zou 't volstrekt niet deugen;
En dies, dat ik de vrijheid neem,
Te zeggen: 't is een leugen!

P.A. de Genestet
1860

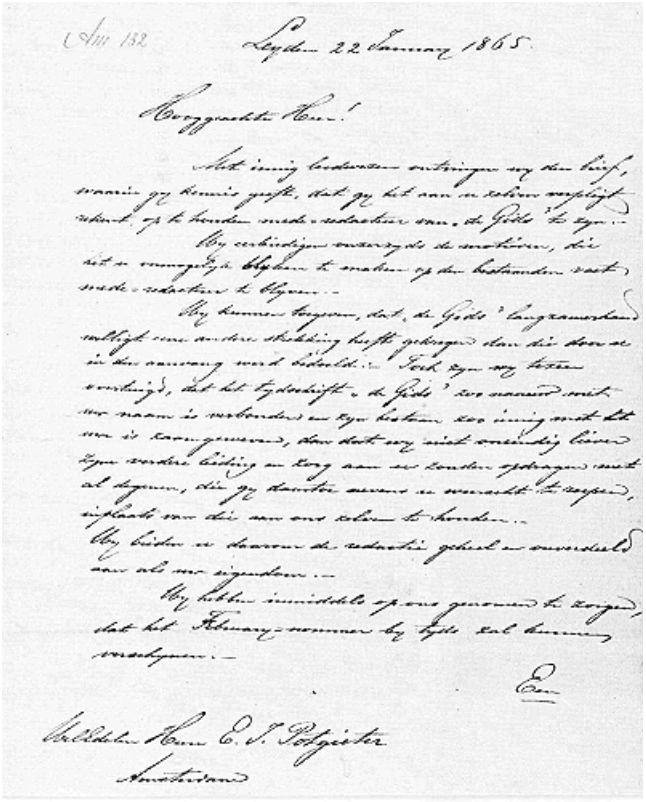

75 De overgebleven redactieleden aan Potgieter, 22 januari 1865. Ze bieden hem het tijdschrift aan. ‘Hooggeachte Heer! Met innig leedwezen ontvingen wij den brief, waarin gij kennis geeft, dat gij het aan u zelven verpligt rekent op te houden mede-redacteur van “de Gids” te zijn. - Wij eerbiedigen onzerzijds de motieven, die het u onmogelijk blijken te maken op den bestaanden voet mede-redacteur te blijven. Wij kunnen toegeven, dat “de Gids” langzamerhand welligt eene andere strekking heeft gekregen dan die door u in den aanvang werd bedoeld. - Toch zijn wij tezeer overtuigd, dat het tijdschrift “de Gids” zoo naauw met uw naam is verbonden en zijn bestaan zoo innig met het uwe is

zaamgeweven, dan dat wij niet oneindig liever zijne verdere leiding en zorg aan u zouden opdragen met al degenen, die gij daartoe nevens u wenscht te roepen, inplaats van die aan ons zelven te houden. Wij bieden u daarom de redactie geheel en onverdeeld aan als uw eigendom. - Wij hebben inmiddels op ons genomen te zorgen, dat het February-nommer bij tijds zal kunnen verschijnen. -’

‘De fakkel der verlichting’: 1865-1880

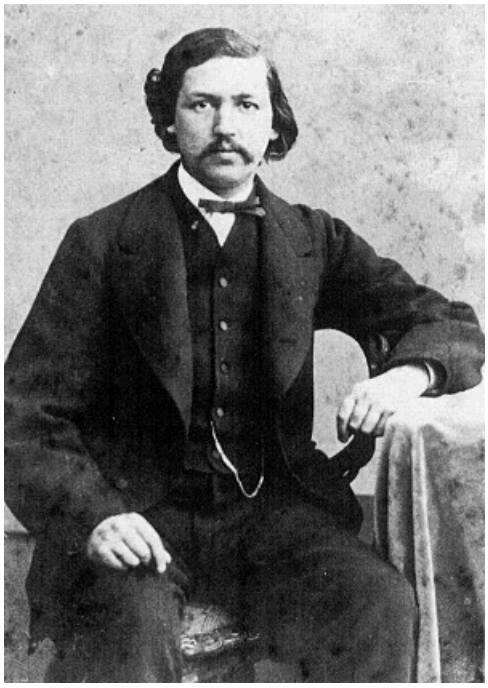

76 H.P.G. Quack (1834-1917), redacteur van 1863 tot en met 1894, omstreeks 1870.

Potgieter heeft na januari 1865 geen goed woord meer voor *De Gids* over gehad. In zijn brieven aan Huet voorzag hij de afleveringen jaar na jaar en met opmerkelijk weinig variatie van zijn zuur commentaar. Minachting toonde hij voor zijn voormalige Amsterdamse vrienden. Rancuneus was hij jegens de Leidse redacteuren: Buys, Vissering, Veth en Fruin waren ‘pruiken’, ‘Leydsche doctrinairtjes’, en de laatste, die eigenlijk weinig met het conflict te maken had gehad, was maar een ‘flauw kereltje’, saai en duf. Toonde het blad een duidelijke koers, dan was het ‘doctrinair’; bood het ruimte aan tegengestelde meningen, dan ‘ademde het niet één geest’. Waren de bijdragen degelijk en wetenschappelijk, dan vond hij ze taai en droog; het overige was zonder meer middelmatig.

Aanvankelijk hoopten Potgieter en Huet nog het tijdschrift spoedig te kunnen overnemen. In juli 1865 informeerde Potgieter bij uitgever Van Kampen ‘of de Heeren met 1° jan. '66 dachten voort te gaan?’, iets dat hem, met het oog op het huidige peil, ‘weinig wenschelijk’ leek. Een jaar later meldde Huet dat er sprake zou zijn van een aanstaande opheffing, en hij voegde er malicieus aan toe ‘dat het oogenblik daartoe inderdaad gekomen schijnt’. Het was echter met *De Gids* helemaal niet zo slecht gesteld als Potgieter en Huet meenden of hoopten. Uit niets blijkt dat de redactie moeite had het blad voort te zetten, of dat het haar ontbrak aan kritische zin, richting of overtuiging, al waren er in de volgende jaren momenten van onenigheid en gebrek aan inspiratie.

Het onderscheid tussen *De Gids* van voor en na januari 1865 is niet gelegen in de kwaliteit, zelfs niet zozeer in de soort van bijdragen. Hooguit is de inspiratie veranderd: voor Potgieter en Huet was het bestaan van *De Gids* alleen zinvol zolang het blad een opvoedende taak vervulde en probeerde dwingend leiding te geven aan het Nederlandse geestesleven. Potgieter kon deze eis stellen omdat hij een overtuigde

idealist was die de invloed en mogelijkheden van een cultureel tijdschrift verre overschatte.

Zijn voormalige mederedacteurs waren minder veeleisend, maar toonden misschien meer realiteitszin. Onder hun leiding werd vooral het instructieve en voorlichtende karakter van *De Gids* versterkt. '"De Gids" poogde in die jaren [...] de fakkel der verlichting in ons land vrij hoog te doen schijnen. [...] Doch het zwaartepunt van den inhoud was naar de richting der wetenschap verplaatst. De beste hoogleeraren van ons land zonden hun opstellen.' Zo typeerde redacteur Quack later in zijn *Herinneringen* het decennium na 1865. De taak van *De Gids* werd in hoofdzaak, de geschoolde liberale burgerij op de hoogte te houden van recente ontwikkelingen op wetenschappelijk, maatschappelijk, politiek, economisch en letterkundig gebied, en deze ontwikkelingen te beoordelen.

Dat gebeurde zeer degelijk, in de vorm van periodieke

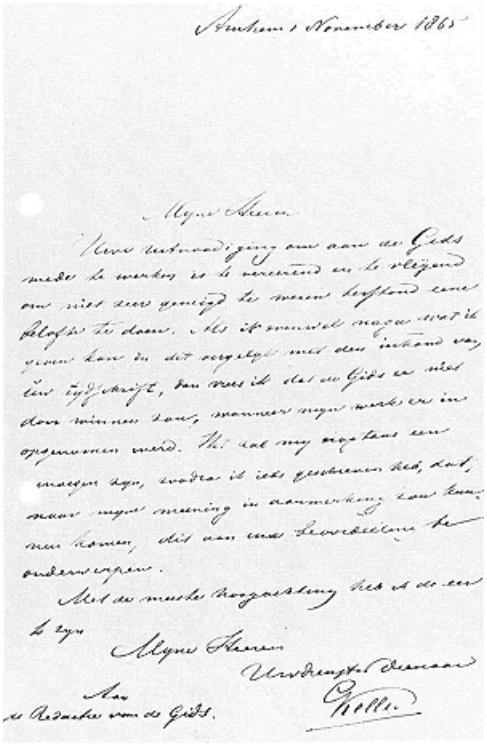

77 Gerard Keller aan de redactie van *De Gids*, 1 november 1865. Hij was uitgenodigd aan het blad mee te werken. ‘Mijne Heeren Uwe uitnoodiging om aan de Gids mede te werken is te vereerend en te vleijend om niet zeer geneigd te wezen terstond eene belofte te doen. Als ik evenwel naga wat ik geven kan en dit vergelijk met den inhoud van uw tijdschrift, dan vrees ik dat de Gids er niet door winnen zou, wanneer mijn werk er in opgenomen werd. Het zal mij nogtans een genoegen zijn, zoodra ik iets geschreven heb, dat naar mijne meening in aanmerking zou kunnen komen, dit aan uwe beoordeeling te onderwerpen. Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn Mijne Heeren Uw dienstw. dienaar G. Keller.’

78 R.J. Fruin (1823-1899), redacteur van 1865 tot en met 1875, omstreeks 1865.

overzichten van wetenschappelijke literatuur en in de vorm van omvangrijke, kritische en diepgravende opstellen over vooral wijsgerige en theologische, politieke en sociaal-economische vraagstukken. Men moet een hoge dunk gehad hebben van het publiek: de studies op het gebied van ethiek, kennisleer of economische theorie die meestal tientallen, soms meer dan honderd bladzijden besloegen, stellen het geduld, de intellectuele ijver en het concentratievermogen van de lezer zwaar op de proef.

Opvallend in deze periode is de open blik en de oprechte belangstelling voor niet-Europese landen en volken. Het Midden-Oosten, Noord-Afrika, de Indische archipel, Australië en de Verenigde Staten werden in reisverslagen en studies beschreven, en zeer informatief waren de jaarlijkse verslagen die A.J.C. Geerts in 1871, 1872 en 1873 gaf van het leven in Japan.

Historische studies vormden nog steeds de grootste groep van bijdragen. Alleen al Fruin, de belangrijkste Nederlandse historicus van de negentiende eeuw, hoogleraar te Leiden en sinds januari 1865 redacteur, publiceerde vijftien studies over belangrijke momenten en personen uit het nationale verleden. Misschien is juist Fruin, de meester van de detailstudie en voor alles de bedachtzame, vrijzinnige intellectueel, strevend naar wetenschappelijke degelijkheid en objectiviteit, de verpersoonlijking van de geest die in deze jaren *De Gids* beheerste.

In de vijftien jaren na 1865 is het tijdschrift geleidelijk aan het orgaan geworden van de liberale establishment. Degelijkheid, ernst en een wat stijve deftigheid gingen

79 Gerard Keller (1829-1899), omstreeks 1870.
Gravure door D. Sluyter.

nog meer dan voorheen *De Gids* kenmerken. ‘De Gids [...] heeft smaak, maar het frissche is er wel wat af’, constateerde Fruin in 1868. Ook Veth, al sinds 1844 redacteur, meende dat de ‘deftigheid’ wel wat erg op de voorgrond stond, toen zijn collega's in 1871 een eenvoudige novelle van ds. P. Heering voor *De Gids* te onbeduidend oordeelden.

Na het midden van de jaren 1870 begon *De Gids* ook duidelijk aarzeling en vervolgens terughoudendheid ten aanzien van vernieuwing en verandering te tonen. Men geloofde voor alles in bedachtzaamheid en verwachtte verbetering alleen van geleidelijkheid. Wat Quack eens over zijn mederedacteur Buys heeft opgemerkt geldt ook enigermate voor *De Gids* in deze jaren: ‘hij wilde wel vooruit, doch hield de rem der lokomotief stevig in de hand.’

Intussen bleef *De Gids* een leidinggevend of tenminste gezaghebbend blad. Waarschijnlijk nam, met het meer gevestigde karakter, het gezag op politiek en maatschappelijk gebied zelfs toe: de Nederlandse burgerij, die Potgieter had willen opvoeden, was nu eenmaal geneigd het degelijk betoog en de kalme vermaning ernstiger te nemen dan briljante spot en opvoedende tuchtiging. Wel verdwenen, met het vertrek van Potgieter en Huet, het streven naar literair leiderschap en de sterke betrokkenheid bij de vaderlandse letterkunde.

De bellettrie *De Gids* beleefde geen bloeiperiode. Van

80 P. Heering (1838-1921), omstreeks 1890.
Foto door Chits & Fils.

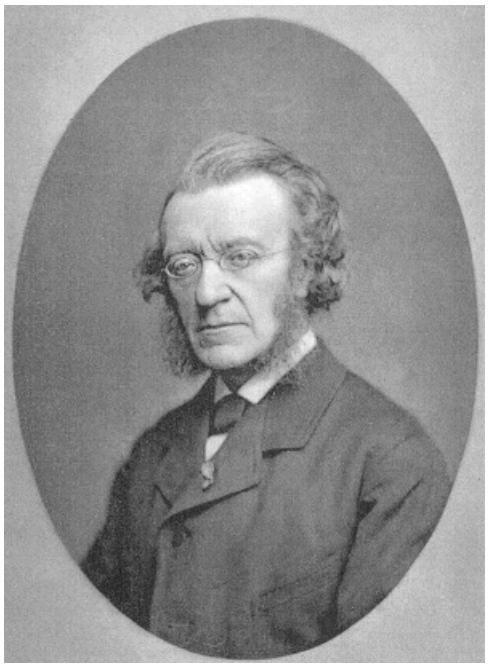

81 J.A. Alberdingk Thijm (1820-1889), omstreeks 1880.
Foto door Boussod, Valadon & Cie.

Geertruida Bosboom-Toussaint verscheen na de roman ‘De verrassing van Hoey in 1595’ (1865-1866), nog door Potgieter en Huet binnengehaald, alleen een tentoonstellingspraatje en pas in 1877 nog de roman ‘Langs een omweg’. Waardering - zelfs die van Potgieter - oogstten de pittige reisbrieven uit Arcachon (1867) van de jonge doopsgezinde predikant Simon Gorter, en de novelle ‘Hilda’ (1871) van Constantijn [= M.P.W.C. van der Does-Scheltema]. Incidenteel was er een Indisch reisverhaal of een dorpsvertelling van ds. P. Heering, of een historische novelle, meestal gesitueerd in het zeventiende-eeuwse Holland, van de hand van J.A. Alberdingk Thijm of W.P. Wolters. Na 1875 werd het scheppend proza vertegenwoordigd door het grillig-romantische verhaal van C. van Nievelt, maar vooral door het genre van de dorpsnovelle, in navolging van de populaire J.J. Cremer beoefend door auteurs als P. Heering, H.E. Beunke, Marion Hope en H. Hollidee, en gekenmerkt door realistische tekening, levensechte dialoog in Overijssels, Walchers, Gelders of Brabants dialect, en een herkenbare thematiek van algemeen-menselijk lief en leed.

De literaire kritiek werd na het vertrek van Busken Huet wat plichtmatig overgenomen door Schimmel. Hij was

nog steeds een nauwgezet criticus met een rake pen, maar zijn enthousiasme was gedoofd toen hij ten gunste van Huet ter zijde was gesteld. In september 1866 besprak hij *Klaasje Zevenster* van de populaire Jacob van Lennep. Veel kwaliteit vond hij niet in dit boek, maar vooral nam hij er aanstoot aan dat de auteur zijn esthetische plicht verzuimd had door ook 'het allergemeenste', de 'realiteit van steeg en kot' te tonen. Ook in het algemeen bejubelde gedicht *De Schepping* van de gevierde predikant J.J.L. ten Kate, dat Schimmel in juni 1867 recenseerde, kon hij niet meer vinden dan een virtuoos in versvorm verpakte gematigd-rechtzinnige kanselrede. 'Een prachtig gedicht' noemde hij het werk ironisch, om de 'schat van schoonheden van den tweeden rang' (1867, II, 531).

Zette hij zo als criticus de *Gids*-traditie voort - ook Potgieter verafschuwde de 'versifex' Ten Kate -, het was toch ook voor hem zelf duidelijk dat hij in vergelijking met Busken Huet te kort schoot in zelfstandigheid en kracht van visie. Maar toen hem in september 1867 bleek dat Zimmerman namens de redactie weer serieus met Huet onderhandelde over diens terugkeer als mede-

De auteur is bezig met het bewerken van *Klaasje Zevenaar*

82 Spotprent uit een serie 'Klaasje Zevensterrebeelden', verschenen in *De Hollandsche Illustratie* naar aanleiding van het succes van de roman in vijf delen van Jacob van Lennep, 1866. Gravure door Jan Potlood.

Aan den dichter van 'De schepping'*

'k Stond bewondrend als zoo velen
Voor den rijken boekenschat,

* **J.J.L. ten Kate**

Dien uw arbeid in zich vat.
En ik hoorde uit al die deelen
Stemmen fluistren, tonen kweelen:
Gants Eeropaas dichtrenrij
Toog mij als voorbij.

‘Ongeëvenaard vertaler!’
Hoorde ik fluistren om mij heen,
‘Sterk geheugen als niet één!
Stout en onnavolgbaar maler,
Met de woorden op 't papier,
Maar...altijd scholier!

‘In zijn orthodox gefemel,
In zijn aardsche spotternij,
Wat ondeugends soms er bij,
In zijn hel en in zijn hemel,
In zijn klank- en kleurgewemel,
In dat alles hoort ge mij’
Lispt de dichtrenrij.

‘Als hij, zwaar met werk beladen,
Neêrzit, bijna schrijvens moê,
Komen we allen naar hem toe,
Brengen wij, als kameraden,
Elk ons deel gedrukte bladen,
Schoon hij ons niet altijd noemt,
En ons zelfs verbloemt.’

Dichter, die met woorden toovert
Als vóór u maar zelden een,
Waarom werkt gij nooit alleen?
Dichter, die ons oor verovert,
Ons met paarlen overstrooit,
Waarom geeft ge úw schatten nooit?

H.J. Schimmel
1867

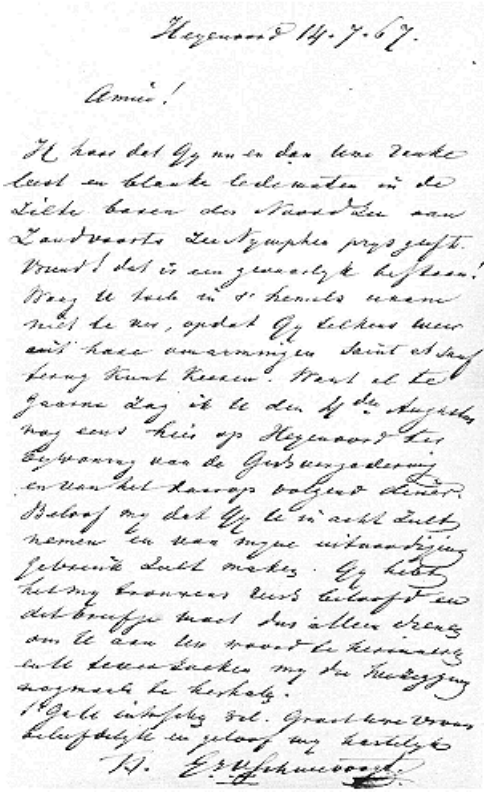

83 G.E. Voorhelm Schneevoogt nodigt H.J. Schimmel uit voor een redactievergadering, 14 juli 1867. ‘Amice! Ik hoor dat Gij nu en dan Uwe ranke leest en blanke ledematen in de zilte baren der Noordzee aan Zandvoorts zeeNymphen prijs geeft. Vriend! dat is een gevaarlijk bestaan! Waag U toch in 's hemels naam niet te ver, opdat Gij telkens weer uit hare omarmingen saint et sauf terug kunt keeren. Want al te gaarne zag ik U den 4den Augustus nog eens hier op Heijenoord ter bijwoning van de Gidsvergadering en van het daarop volgend diner. Beloof mij dat Gij U in acht zult nemen en van mijne uitnoodiging gebruik zult maken. Gij hebt het mij trouwens reeds beloofd en dit briefje moet dus alleen dienen om U aan Uw woord te herinneren en U te verzoeken mij die toezegging nogmaals te herhalen. 't Ga U intusschen wel. Groet Uwe vrouw beleefdelijk en geloof mij hartelijk T.T. G.E.V. Schneevoogt.’

werker nam hij verontwaardigd zijn ontslag. Huet keerde echter niet terug: hij nam zijn voor *De Gids* bestemde opstel over de Vondel-waardering in Nederland terug toen Potgieter bezwaar maakte tegen het stuk, omdat het de onthulling van het Vondel-standbeeld zou ontluisteren: Huet beweerde namelijk dat de dichter wel geëerd maar niet gelezen werd, en ook nauwelijks tot lezen noodde.

De redactie zocht verder naar een goede medewerker voor literatuur. Zimmerman had al in juli 1867 aan Potgieter bekend met welke moeilijkheden hij als redacteur-secretaris kampte: ‘ik beul mijzelven af [...] ik bied hoog honorarium, ik doe laagheden, maar er is geen talent! Het is niet vol te houden.’ ‘Eigen schuld’, antwoordde Potgieter droogjes, ‘de juiste man werd uitgezet.’ In Simon Gorter, de talentvolle auteur van onder meer het reisverslag ‘Arcachon’, die in zijn stukken een kritisch nationaal gevoel liet doorklinken, meende men de opvolger van Huet en Schimmel te vinden. De redactie bood hem in oktober 1869 een jaarlijks honorarium van duizend gulden als hij zich verplichtte maandelijks een artikel over literatuur of schilderkunst te leveren. Dit was meer dan Busken Huet indertijd voor zijn werk

gekregen had. Wel maakte men hem duidelijk niet gesteld te zijn op Huet-achtige branie. Gorter

84 G.E. Voorhelm Schneevoogt (1814-1871), redacteur van 1846 tot en met 1871, omstreeks 1865.

Uit: Typen
Tante Klare

Zachter ziel dan tante Klare
Op deze aard' ten deele viel,
‘Teêrder’ (zegt ze) ‘dan de hare,
Was er nooit eens menschen ziel.
Ze is gevoelig, zeer gevoelig.
Te gevoelig (naar zij zegt)
En de wereld is zoo woelig,
En de menschen zijn zoo slecht.’
Vaak ontspringt een traan haar oog,
En dien wischt ze ongaarne droog.

Tante Klare is zeer voor 't goede:
't Extra goede, 't supra fijn;
En zij zwaait een scherpe roede
Voor wie niet van 't clubje zijn.
‘Ik doorzie de list en logen’
(Zegt ze) ‘van dat boos gebroed,
Want God-dank! ik heb twee oogen,
En mijn oogen die zijn goed!’
't Is ook laster, anders niet,
Dat ze iets door de vingers ziet.

Tante Klare had twee mannen;
‘Beide waren’ (zucht ze) eilaas!
‘Als de mannen zijn...tirannen,
Maar mijn geestkracht bleef de baas!
De eene werd steeds ongeduldig,
Als ik hem van 't goede sprak,
De ander voelde zich zoo schuldig,
Dat hij d'echt met mij verbrak.
'k Spreek geen kwaad, en, daar 'k ze ken,’
(Klaagt zij) ‘zwijg ik liefst van hen!’

Tante Klare kan niet dulden,
Dat de mensch zich zelven roemt;
‘Zwart zijt ge allen, zwart van schulden,’
(Roept ze) ‘in Adam reeds verdoemd!
Mogt ge uw inborst beter kennen,
Maar doorzien met heldren blik,
Schaamrood zoudt ge u wel ontwennen
Om te poghcen op uw ik!’
En, vol ootmoed, voegt ze er bij:
‘Neemt een voorbeeld reis aan mij!’

Tante Klare zegt: ‘wees de eerste,
Waar uw naaste in smarte leeft.’
Haar ook vindt gij 't liefst en 't teêrste,
Als haar meid roode oogen heeft.
Tante kan niet aakligs hooren,
Daar 't heur teeder harte breekt,
En dies sluit zij steeds haar ooren,
Als me' een gift of aalmoes smeekt.

Slechts van onheil, moord en brand,
Vindt zij gaarne iets in de krant.

Tante Klare zegt: ‘och menschen!
Zijt elkaâr toch niet ten plaag;
Schikt u eens ook naar mijn wenschen,
'k Doe naar de uwen 't mij gestaâg.
Moog 't u dan ook eeuwig rouwen,’
(Riep ze laatst in heilgen gloed
Tot haar dienstmaagd, die ging trouwen)
‘Dat zúlk volk ook trouwen moet!’
‘Prul der prullen!’ (gilt ze en schreit)
‘Maar - hoe krijg 'k ooit weêr zóó'n meid!’

Tante Klare zegt: ‘de Christen
Zij te vreden met zijn lot;
Mag niet om een voorrang twisten,
Moet niet tuk zijn op genot.
Mag ik me in fortuin verblijden,
'k Doe met 't stillen, dankbren geest
Even graag zoû 'k armoê lijden,
Waar 't mijn deel op aard' geweest!’
En zij leêgt haar derde glas,
Daar ook dit haar deel zoo was.

Tante Klare heeft vier katten,
Kort van pootjes, mollig-rond;
Ieders nest van dons en watten,
Rond den kagchel, op den grond.
Tante is ‘o, zoo zenuwachtig!’
(Zegt ze) en raast op de oude nicht;
Doch haar poesjes aait ze aandachtig,
En dekt ze eens zoo vriendlijk digt.
‘Ach!’ (zucht nicht) ‘ik gaf heel wat,
Had ik 't leven van zoo'n kat!’

Tante Klare zal eens sterven;
En zij zelve heeft verteld:
‘Nicht noch neef zal van mij erven:
'k Vrees voor hen de magt van 't geld!’
Ook toen ze, in haar jongste krankte,
Liefde en zorg aan de oude nicht
Danken moest, maar niet haar dankte,
Sprak zij: ‘zwijgen is mijn pligt:
Wat is geld of eerbetoon?
Deugd vindt in zich-zelv' haar loon!’

Tante Klare zal eens sterven.
‘Nooit’ (zegt ze) ‘in mijn needrigheid,
Wilde ik wereldsche eer verwerven...
Dat dient op mijn graf gezeid!’ -
Haar koetsier, die nooit ontsnappen -
Nooit haar luim ontkomen - mogt,
Bromt: ‘'k zal dáár mijn zweep doen klappen,
Hoog doen klappen in de locht!
Klits, klets, klets, klats! 'k reken af,
'k Ben de faam op tantes graf!’

G.H.J. Elliot Boswel

1867

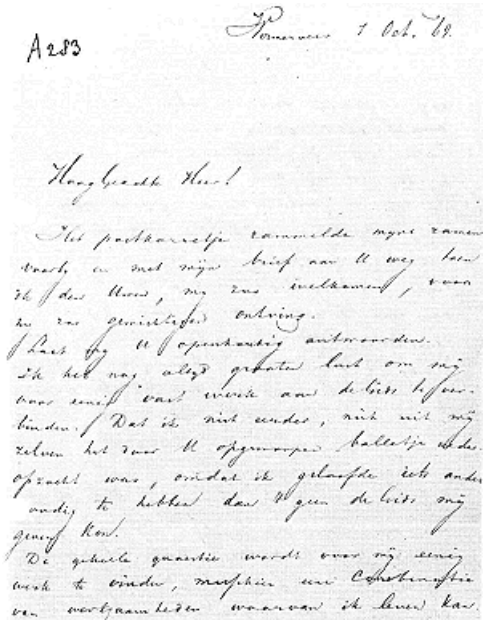
A283

Hoog Geachte Heer!

Het postkarretje rammelde mijne ramen voorbij en met mijn brief aan U weg toen ik den Uwen, mij zoo welkomen, voor mij zoo gewichtigen ontving. Laat mij U openhartig antwoorden. Ik heb nog altijd grooten lust om mij voor eenig vast werk aan de Gids te verbinden. Dat ik niet eerder, niet uit mij zelven het door U opgeworpen balletje wederopzocht was, omdat ik geloofde iets anders noodig te hebben dan 't geen de Gids mij geven kon. De geheele quaestie wordt voor mij eenig werk te vinden, misschien eene combinatie van werkzaamheden waarvan ik leven kan.

85 Simon Gorter aan Joh. C. Zimmerman, 1 oktober 1869. Hem was gevraagd regelmatig bijdragen over literatuur of schilderkunst te leveren. ‘Hoog Geachte Heer! Het postkarretje rammelde mijne ramen voorbij en met mijn brief aan U weg toen ik den Uwen, mij zoo welkomen, voor mij zoo gewichtigen ontving. Laat mij U openhartig antwoorden. Ik heb nog altijd grooten lust om mij voor eenig vast werk aan de Gids te verbinden. Dat ik niet eerder, niet uit mij zelven het door U opgeworpen balletje wederopzocht was, omdat ik geloofde iets anders noodig te hebben dan 't geen de Gids mij geven kon. De geheele quaestie wordt voor mij eenig werk te vinden, misschien eene combinatie van werkzaamheden waarvan ik leven kan.’ Gorter had om gezondheidsredenen zijn emeritaat als predikant aangevraagd.

86 Simon Gorter (1838-1871), omstreeks 1870.
Lithografie door Emrik & Binger.

De drie godinnen Anna Rooze, Lidewijde en Hermine voor den heer Paris-Gorter.
(*Gids*, Februari).

87 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 7 maart 1869, naar aanleiding van de kritiek van Simon Gorter in *De Gids* van februari, waarin hij *Anna Rooze* van J.J. Cremer, *Lidewyde* van Cd. Busken Huet en *Van huis* van Gerard Keller had besproken.

kon het aanbod, om gezondheidsredenen, uiteindelijk niet aannemen. In 1871 overleed hij, na een jaar hoofdredacteur te zijn geweest van het juist opgerichte *Nieuws van den Dag*.

Zijn belangrijkste kritische bijdrage is een breedvoerige, maar soms verrassend satirische recensie van drie nieuwe Nederlandse romans geweest (februari 1869). Hij toonde dat zijn beoordelingsnorm vooral ethisch was. Dit kenmerk zou de *Gids*-kritiek na 1870 trouwens in het algemeen dragen. De romans *Van Huis*, door Gerard Keller, en *Lidewijde*, door Busken Huet, veroordeelde Gorter vooral omdat ze niets gemoedelijks, niets verzoenends of verheffends hadden. In Huets boek werd ‘over alle instellingen, grondbeginselen en vormen van menschelijke waarheid en gerechtigheid op eene verbijsterende, soms lichtvaardige, soms cynische wijze [gesproken]’. Uiteindelijk prefereerde Gorter dan ook J.J. Cremers *Anna Rooze*: dit mocht dan een onbenullig boek zijn, breedsprakig, overladen, diep noch hoog - het getuigde tenminste van trouwhartigheid en rechtschapenheid. ‘Hier spreekt men onze taal, hier vallen de gedachten in den Hollandschen plooi’ (1869, I, 343-344).

De tweeslachtigheid die Gorters bespreking kenmerkt: een oprecht verlangen naar het hoge, het grootse, het bezielende, maar uiteindelijk een veilige keuze voor het gemoedelijke, eenvoudige en burgerlijke, is ook typerend voor de stukken van Charles Boissevain, die in 1872 literair redacteur werd en in de volgende jaren meer dan twintig grotere bijdragen leverde. In maart 1871 zei hij zijn literair credo, in een aan Potgieter en Shelley ontleende beschouwing over de onmisbaarheid van de poëzie in het leven. In een tijd die, naar hij meende, gekenmerkt werd door ‘dor en droog intellectualisme’, scepticisme, materialisme en vulgariteit, had de dichtkunst de hoge taak een ideaal, een hoger levensbesef te tonen. De ware poëzie was harmonieus en optimistisch van strekking, stemde ‘tot vreugde en rust’ en bevorderde de ‘zedelijke veerkracht’. Natuurlijk diende zij enkel de schoonheid, maar - en hier toonde Boissevain waar hij stond - juist door het hart te openen voor de schoonheid van het zuivere en harmonische bevorderde zij deugd en godsdienst. Kracht en oorspronkelijkheid van expressie mochten dan ook niet ten koste gaan van ‘bevalligheid’, ‘welluidendheid’ en ‘bekoorlijke evenredigheid’.

De romantische vergoding van het kunstenaarschap, die Boissevain in dit opstel zei te veroordelen, toonde hij zelf in zijn geestdriftige pleidooi voor het grillige en radicale ‘genie’ Victor Hugo, ‘de grootste lyrische dichter dezer eeuw’ en voor het type van de controversiële kunstenaar in het algemeen: ‘wat aan onze fatsoenlijke, onverschillige, zelfzuchtige maatschappij ontbreekt, dat zijn juist die dwazen en waanzinnigen, die de beweegkracht zijn der maatschappij, die de wereld verjongen en de deftige lieden doen beven. O! wij hebben ze

Aan Holland's vrijwilligers fragment

't Is not the grapes of Canaän that repay,
But the high faith that failed not by the way.

Wie kent niet dat land, waar in luwte der duinen
De duinroos zoet geurt, wijl de woeste Oceaan
De kusten bedreigt, doch der heuvelen kruinen
Steeds d' aanval der woedende baren weêrstaan?
Wie kent niet dat land, waar een volk, kloek van zeden,

Die duinen bewoont en die golven gebiedt,
Dat land met zo heerlijk en grootsch een verleden,
Dat land met wellicht nog zoo schoon een verschiet?
Waar heilige hartstocht voor vrijheid den reuzen
Des voortijds het zwaard in de vingeren drong,
Wijl zeebries of landwind het vaandel der Geuzen
Deed wapperen, en ieder het vrijheidslied zong?

O! Holland, lief Holland, in 't boek der historie
Komt wein'gen een plaats toe aan d' uwe gelijk,
De geurende duinrozen zijn u tot glorie,
Zij bloeiden, beschermd door uw duin en uw dijk.
Gij toondet alle eeuwen 't geen burgers vermogen,
Door strijd en gevaren gekweekt en gevormd,
Die roest op geen zwaarden of spaden gedoogen,
Met branding vertrouwd zijn eer 't Noord-Westen stormt.
Gij hebt, toen de Spanjaards uw ondergang zochten,
Toen Britten en Franschen bedreigden uw kroost,
In honderde tochten de zege bevochten,
De vrijheid beschermd en veroverd uw Oost.

Charles Boissevain
1870

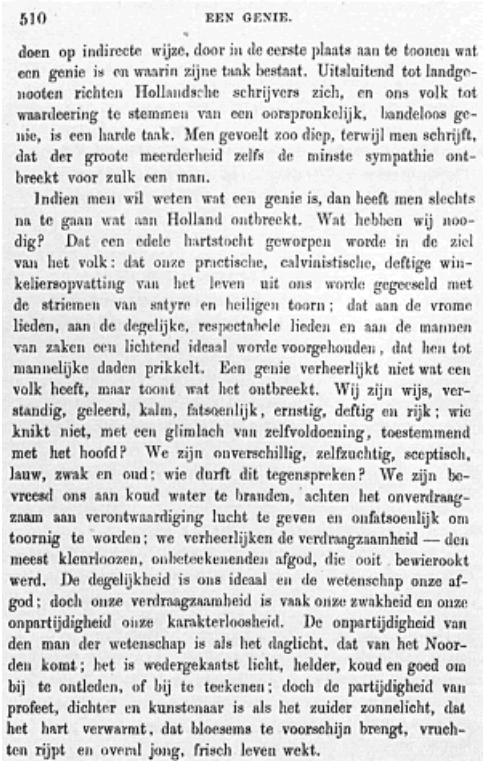

510 EEN GENIE.

doen op indirecte wijze, door in de eerste plaats aan te toonen wat een genie is en waarin zijne taak bestaat. Uitsluitend tot landgenooten richten Hollandsche schrijvers zich, en ons volk tot waardeering te stemmen van een oorspronkelijk, handeloos genie, is een harde taak. Men gevoelt zoo diep, terwijl men schrijft, dat der groote meerderheid zelfs de minste sympathie ontbreekt voor zulk een man.

Indien men wil weten wat een genie is, dan heeft men slechts na te gaan wat aan Holland ontbreekt. Wat hebben wij noodig? Dat een edele hartstocht geworpen worde in de ziel van het volk: dat onze practische, calvinistische, deftige winkeliersopvatting van het leven uit ons worde gegeeseld met de striemen van satyre en heiligen toorn; dat aan de vrome lieden, aan de degelijke, respectabele lieden en aan de mannen van zaken een lichtend ideaal worde voorgehouden, dat hen tot mannelijke daden prikkelt. Een genie verheerlijkt niet wat een volk heeft, maar toont wat het ontbreekt. Wij zijn wijs, verstandig, geleerd, kalm, fatsoenlijk, ernstig, deftig en rijk; wie knikt niet, met een glimlach van zelfvoldoening, toestemmend met het hoofd? We zijn onverschillig, zelfzuchtig, sceptisch, lauw, zwak en oud: wie durft dit tegenspreken? We zijn bevreesd ons aan koud water te branden, achten het onverdraagzaam aan verontwaardiging lucht te geven en onfatsoenlijk om toornig te worden; we verheerlijken de verdraagzaamheid — den meest kleurloozen, onbeteekenenden afgod, die ooit bewierookt werd. De degelijkheid is ons ideaal en de wetenschap onze afgod; doch onze verdraagzaamheid is vaak onze zwakheid en onze onpartijdigheid onze karakterloosheid. De onpartijdigheid van den man der wetenschap is als het daglicht, dat van het Noorden komt; het is wedergekaatst licht, helder, koud en goed om bij te ontleden, of bij te teekenen; doch de partijdigheid van profeet, dichter en kunstenaar is als het zuider zonnelicht, dat het hart verwarmt, dat bloesems te voorschijn brengt, vruchten rijpt en overal jong, frisch leven wekt.

88 Fragment uit ‘Een genie’, een lovend artikel over Victor Hugo van Charles Boissevain. *De Gids,* december 1872.

zoo noodig, de onpractische helden, die [...] bankiers, burgemeesters en professors in de theologie tegen zich in het harnas durven jagen.’ (1872, IV, 511)

Maar wat waren deze frasen waard naast de lof die Boissevain enige maanden eerder had toegezwaaid aan het frisse, maar onbeduidende talent Cornelis Honigh, in wie hij een ware dichter, een ‘gunsteling der muzen’ meende te hebben ontdekt? Een jaar later betoogde hij, namens ‘alle fatsoenlijke lieden van het land’, dat een ongegeneerde polemist als Johannes van Vloten buiten de kring van de Nederlandse letterkundigen behoorde te worden gesloten (januari 1873). En toen zich in 1879 het eerste controversiële talent sedert jaren in Nederland aandiende, Marcellus Emants met zijn pessimistische mythe *Lilith* en zijn eerste naturalistische novellen, mengde Boissevain zich namens *De Gids* in het koor van critici die luidkeels getuigden van hun zedelijke verontwaardiging. Boissevain veroordeelde in het werk van Emants en Zola vooral hun schenden van al wat hij, namens de burgerlijke kring die hij vertegenwoordigde, voor edel, heilig en onaantastbaar hield op zedelijk, godsdienstig en maatschappelijk gebied. Zijn idealistische literatuur- en levensbeschouwing én zijn burgerlijk conformisme verzetten zich tegen het naturalisme en

89 Charles Boissevain (1842-1927), redacteur van 1872 tot en met 1888, 1893.
Lithografie door Jan Veth.

pessimisme, die rond 1880 in Nederland onderwerp van discussie werden.

Een decennium eerder toonde *De Gids* zich vrijzinniger en ruimer van opvatting. Tot de meest opvallende bijdragen van deze hele periode behoren wel de vertalingen en opstellen van Van Limburg Brouwer, tot 1865 redacteur, van 1866 tot aan zijn vroege dood in 1873 medewerker. Jurist van studie, archivaris van beroep en liberaal politicus daarnaast, had deze eenzelvige geleerde zich een grondige kennis van de wijsbegeerte, de geschiedenis, het Hebreeuws, Arabisch, Sanskriet en Chinees bijgebracht. Al in 1860 was hij begonnen de aandacht van het *Gids*-publiek te vragen voor de oude oosterse literatuur en levensbeschouwing. Nu zette hij zijn idealistische zendingswerk voort met vertalingen van oude Indische leerdichten, novellen en toneelstukken en zelfstandige studies over de Indische filosofie, de vedanta, maar ook over de kabbala en het confucianisme. Zijn bedoeling met dit pionierswerk was de waarde van de christelijke leer en de westerse intellectuele beschaving te relativeren. Hij was allerminst een dweper - Potgieter, die zijn karakter en volharding bewonderde, typeerde hem als ‘louter man des verstands’ - maar hij meende stellig dat alle dogmatisme en

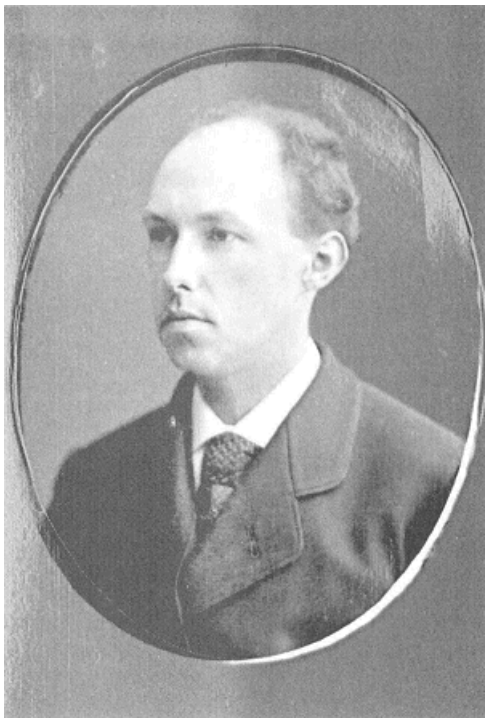

90 Marcellus Emants (1848-1923), 1880.
Foto door M. Verveer.

religieus parochialisme zich zouden gaan oplossen in een wereldwijd humanisme, en dat de uitingen van alle beschavingen in heden en verleden even belangwekkend waren, alleen al uit het oogpunt van de beschavingsontwikkeling van de mensheid. Zijn interesse was zuiver wetenschappelijk. Nuchter, vrij van enig vooroordeel was hij bereid elk standpunt, zelfs het atheïstische, rustig en tactvol aan zijn tijdgenoten voor te leggen en hij liet zich daarvan niet weerhouden door ‘den smaad hem om de vrijgeesterij aangedaan, den spot waarmede dat overoud oostersche werd begroet’, zoals Potgieter schreef bij de dood van Brouwer.

Wijsgerige en theologische vraagstukken werden in deze jaren ijverig en diepgaand besproken. Elf procent van de bijdragen betrof een dergelijk onderwerp. De discussie over de moderne theologie duurde onverminderd voort. De zeventien artikelen die de professoren A.D. Loman en C.P. Tiele op dit terrein bijdroegen, tonen dat de moderne theologie inmiddels van aanvallende tot verdedigende partij was geworden: veel voormalige verdedigers van de moderne theologie verlieten de kerk toen zij zich de consequenties van hun intellectualistische godsdienstopvatting zonder geloof realiseerden en keerden zich tegen de achterblijvers.

Tiele en Loman bleven in hun *Gids*-opstellen zoeken naar een functie voor de moderne godsdienstopvatting binnen de kerk. Vooral in Lomans beschouwingen weerspiegelt zich het probleem van veel toenmalige intellectuelen die geen persoonlijke God, geen goddelijke Christus en geen geopenbaarde bijbel meer konden aanvaarden, maar wel hechtten aan religie en zelfs aan het

91 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 20 december 1879, naar aanleiding van de pennestrijd over het epische gedicht *Lilith* van Marcellus Emants.

92 C.P. Tiele (1830-1902), omstreeks 1880.
Foto door J. Baer.

93 J.A. Sillem (1840-1912), redacteur van 1871 tot en met 1894, omstreeks 1870.

christendom. Uiteindelijk zochten zij in de schoonheid van de christelijke gedachte en het ‘wonder’ van het historische christendom zelf een substituut, dat aan hun religieuze behoefte enig houvast bood.

Rond 1870 werden in *De Gids* gelijktijdig twee tegengestelde wereldbeschouwelijke opvattingen verdedigd. De ene was gebaseerd op de natuurwetenschap en stelde dat de ijzeren logica van de noodzakelijkheid de sleutel vormde tot begrip van zowel de natuur als de maatschappij en de menselijke geest. Zij aanvaardde het materialisme en ook het pessimisme. De andere opvatting, die in de jaren zeventig in *De Gids* de voorrang verwierf en duidelijk meer aan de geestelijke behoefte van de *Gids*-kring

voldeed, ging ook uit van de natuurwetenschap maar stelde dat het empirisme, determinisme en materialisme achterhaald waren, juist door de modernste inzichten in de aard van de materie en de menselijke waarneming. Er was daardoor opnieuw ruimte voor het geestelijke en het ethische, voor de individuele vrijheid en verantwoordelijkheid.

Belangwekkend is vooral jaargang 1871. In een uiterst vrijmoedig opstel beschouwde 'angry young man' S. van Houten 'De methode der natuurwetenschap in verband met die der geestelijke wetenschappen'. De theologie, de wijsbegeerte, de sociale wetenschappen en de staatkunde konden van de natuurwetenschap vooral de les opdoen, niet de leer boven de feiten te stellen. Van Houten verwierp het krampachtige geloof van zijn liberale tijdgenoten in voortdurende vooruitgang en kritiseerde de liberale dogma's van het maatschappelijk individualisme 'met het "ieder voor zich" tot leus', en van de natuurlijke harmonie van alle maatschappelijke belangen. Maar vooral beklemtoonde hij dat niet God maar de maatschappij zelf voor haar ontwikkeling verantwoordelijk is: 'Het ongeloof, dat bestreden worden moet, is het ongeloof aan den noodwendigen zamenhang der dingen; de meening, b.v. dat men de regelen der gezondheidsleer verwaarloozen kan, en toch (zoo God wil, D.V.) van ziekten bevrijd kan blijven, of dat men in de maatschappij onregt kan laten voortbestaan en niettemin (altijd wederom Deo Volente) aan maatschappelijke beroering ontkomen kan, enz. enz. Dat ongeloof maakt de handen traag en de knieën slap. In ons land heeft het duizende leerstoelen.' (1871, III, 341) Opvallend in dit liberale tijdschrift was ook Van Houtens stelling dat het individu niet altijd verantwoordelijk kon worden gehouden voor zijn eigen succes of falen, omdat zijn vrijheid beperkt was door maatschappelijke omstandigheden die hij niet kon beheersen. Deze mening verkondigde ook mr. S.M.S. de Ranitz, in hetzelfde augustusnummer, in een humane beschouwing over het strafrecht: 'Heeft men eenige gelegenheid gehad met den toestand van de lagere bevolkingsklasse bekend te worden, zoo verwondert men zich, niet dat er zoovele, doch dat er niet meer misdrijven gepleegd worden. [...] Het valt niet te ontkennen dat de inrigting der maatschappij aanleiding geeft tot vele ellende, en dientengevolge tot vele misdrijven.' (1871, III, 311)

Tot heel andere conclusies kwam Allard Pierson, hoogleraar theologie te Heidelberg, in zijn studie 'Een keerpunt in de wijsgeerige ontwikkeling' (juni 1871). Uit de nieuwste natuurwetenschappelijke inzichten meende hij te mogen afleiden dat de sfeer van het geestelijke en zedelijke vrij is van het schijnbaar in de natuur geldende determinisme. Dit betekende dat het stellen van idealen, het onderscheiden van goed en kwaad, het accentueren van de zedelijke verantwoordelijkheid van het individu weer zinvol werden, en zelfs plicht, want juist hierdoor

verhief de mens zich boven de natuur: ‘de mensch wiens kwaad doen op rekening wordt gesteld van gewoonte, opvoeding, voorbeeld, duizend omstandigheden, hij ziet zijne adelsbrieven verscheurd.’ (1871, II, 482)

Piersons gevoelsmatige idealisme en zijn afkeer van het determinisme vielen in de jaren zeventig ook te beluisteren bij Boissevain, bij redacteur J.A. Sillem, een bankier en *homme de lettres* die in *De Gids* over geschiedenis schreef, en - consequenter doordacht - bij de filosofen C. Bellaar Spruyt en B.H.C.K. van der Wijck, die regelmatig specialistische, soms zeer omvangrijke, studies in het blad publiceerden.

Sterk in de aandacht stond in deze jaren de Engelse filosoof John Stuart Mill. Professor S. Hoekstra Bzn. wijdde in 1865 bijna honderd bladzijden aan een kritische beoordeling van Mills utilitaristische ethiek - zijn studie is misschien het zwaarste stuk dat ooit in *De Gids* is verschenen -, Van der Wijck vatte bij Mills dood in 1873 diens verdiensten samen, en Pierson, in deze periode de meest prominente *Gids*-medewerker, gaf in 1874 onder meer een strenge kritiek van Mills beroemde *On liberty,* dat sinds 1859 ongeveer het vademecum van de Nederlandse liberalen was geworden. Pierson greep juist dit boek aan, omdat hij wilde aantonen dat de geijkte liberale argumenten voor een volledig ‘Staats-laisser-aller’ niet steekhoudend waren. De waarde van vrijheid en individualisme, zo betoogde Pierson, is niet absoluut,

94 Allard Pierson (1831-1896), omstreeks 1870.

Aan het strand

't Is 't volle badsaizoen aan 't Scheveningsche strand,
Waar breede golven slaan op 't zacht fluweelen zand,
Alsof het verzen zijn van Helmers, zoo plechtstatig,
Zoo deftig en zoo kalm, zoo fier en regelmatig.
Daar komen uit chalet, uit villa en hotel
De rijke kindren aan - en straks begint het spel.

De voetjes in het nat; de kieltjes opgetrokken;
't Genot ziet de oogen uit. Op blonde en bruine lokken
Prijkt een matrozenhoedje in lossen, eedlen zwier;
Zij zien er krachtig uit, gezond, hun blik is fier;
En al die knapen, zie, in dolle vreugde, graven
Ze in 't fijne gouden zand, met hand of schop, een haven,
't Gecompliceerdst kanaal, een droogdok of een sluis.
En de eigen Oceaan, die, in zijn toorn, tot gruis
Meedoogenloos vernielt de grootste, sterkste vloten,
Laat, oud toegevend man, zijn golven in de sloten
Geleiden, naar 't ontwerp der grillen van een kind.
Daar staan zij, 't oog vol vuur, de haren in den wind,
Niet ver van een Mama, die stil zit te borduren,
En vinden 't dood gewoon, dat steeds voor al hun kuren
De zee zoo willig is, en zich met hen vermaakt.

Een andre kinderstoet, als zij de voeten naakt,
- Het water stijgt hun langs de welgevormde beenen -
Matroosjes, visscherskroost, trekt stil voorbij hen henen;
De bruin gebrande nek kromt onder 't wicht der ben;
't Zijn kindren uit het volk, van de armsten onder hen.
Voor hen geen spel; hun lot zal strijd en arbeid wezen;
Toch staat op 't streng gelaat geen jalouzie te lezen
Voor de andre knapen en hun ongestoord vermaak.
Als kleine zeelui, flink verrichten zij hun taak;
Hun dagwerk is hun lief, al is ook 't leven strijden.
Neen, zij behoeven geen dier rijken te benijden;
De zee - zij weten 't - is een moeder voor elk kind;
Voor 't kleine visschersvolk waait ook de zilte wind,
Die kracht en schoonheid schenkt, als zij hun wangen streelt,
Aan 't arme kind dat werkt, aan 't rijke kind dat speelt.

J.N. van Hall Naar François Coppée
1878

Uit: In 's levens lente weggerukt
Als klein-zusje niet wil slapen

Als klein-zusje niet wil slapen,
Daar 't wat vroeg haar dunkt voor 't bed,
Zoekt haar Moeder te overreden:
'Daad'lijk gaan we ons ook ontkleeden,
Voor gij slaapt, zijn wij hier net.'

Onder 't wachten, onder 't waken
Vallen haar dan de oogjes toe,
Zweven om haar mondje lachjes,
Prevelt ze in haar slaap nog zachtjes:
'Komt u spoedig bij me, Moe?'

Droomt gij ook dus in uw doodslaap,
Jongsken, aan ons denkend nog?
Vaak was 't ons in 't schemerduister,
Als vernamen we uw gefluister:
'Vader, Moeder, kom dan toch!'

Ja, wij zullen eenmaal komen.
Wel zijt gij ons voorgegaan,
Maar, schijnt soms 't ons lang te duren,
Nog maar weinig, weinig uren
En ons klokjen ook zal slaan.

C. Honigh
1879

maar kan slechts bepaald worden binnen een concrete maatschappelijke toestand. De staat is veel meer dan alleen de politie van de maatschappij en kan heel wel een positieve functie hebben.

Dit was een veelbesproken vraagstuk in de liberale *Gids*-kring. Ook in het sociale werden de opvattingen minder dogmatisch. De jonge econoom N.G. Pierson gaf in november 1869 een positief oordeel over het stakingsmiddel en kritiseerde de onredelijkheid en onbillijkheid in de sociale opvattingen van de liberale bourgeoisie in de jaren 1850 en 1860. Ook Quack verkondigde in zijn sociale opstellen (1874) en zijn studies over de verhouding tussen staat en maatschappij (1868 en 1875) steeds opnieuw dat een gemeenschapsbesef in de plaats moest komen van het liberale individualisme en het economische egoïsme, en dat de sociale kwestie niet genegeerd moest worden, maar opgelost door versterking van de band tussen de sociale klassen.

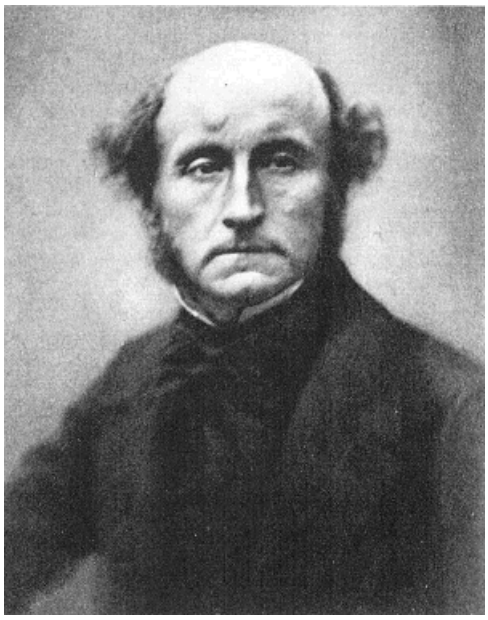

95 John Stuart Mill (1806-1873), omstreeks 1865. Daguerreotypie door Emery Walker.

Maar liberaal bleef *De Gids*. De inzet, maar ook de uitkomst van het conflict van 1865 was geweest: loyaliteit van *De Gids* jegens de liberale beweging en haar onbetwiste leider, de staatsman Thorbecke. In hoofdzaak kenmerkte het blad zich in de volgende jaren door een onwankelbaar, tot iets als een geloof groeiend vertrouwen in de juistheid van de liberale beginselen en een dogmatische gehechtheid aan de constitutionele vormen van 1848. Maar tegelijk was er toenemende kritiek op de liberale partij en op het functioneren van de volksvertegenwoordiging.

Politiek woordvoerder van *De Gids* werd nu J.T. Buys en hij zou dat blijven tot aan zijn dood in 1893. Hij was een koele, gereserveerde man die sterk hechtte aan correctheid van spreken en handelen en bij het woord vrijheid vooral dacht aan verantwoordelijkheidsbesef en eerbied voor orde. In zijn twee of drie opstellen per jaar, zorgvuldig bewerkt en ondanks de ernstige bedoeling vaak meesterlijk van beheerste ironie, analyseerde en becommentarieerde Buys de parlementaire situatie: het functioneren van regering en vertegenwoordiging, de opvattingen en stromingen binnen de partijen en hun wijze van politiek voeren. In Den Haag werden zijn stukken gretig gelezen en het woord van deze man, die Thorbeckes opvolger had kunnen worden maar verkoos buiten de politiek te blijven, bezat zeker in liberale kring gezag.

In zijn *Gids*-beschouwingen toonde Buys vooral een hoge, te weinig plooibare, opvatting van politieke ethiek, een streng vasthouden aan de constitutionele regels, afkeer van demagogie en wantrouwen in de democratie, waarvan hij geen kwalitatieve verbetering van het staatsbestuur verwachtte. In de politiek bewogen jaren na 1865 volgde hij, waarschuwend en gispend, de toenemende verdeeldheid en improduktiviteit van de liberalen. Hij adviseerde de volksvertegenwoordigers dringend zich aaneen te sluiten tot een conservatief en een liberaal blok, herkenbaar aan duidelijke beginselen en beleidsvoornemens, zodat tenminste de parlementaire verhoudingen helder zouden worden en er een einde kon komen aan de aanhoudende onvruchtbaarheid op wetgevend gebied. In de jaren zeventig werd zijn toon somberder. In juni 1872 waarschuwde Buys dat de machteloosheid om tot hervormende wetgeving te komen een bedreiging zou worden voor het parlementaire stelsel zelf: het 'nationaal gezond verstand' kon weleens 'praktische resultaten zonder parlement' gaan prefereren boven 'een parlement zonder praktische resultaten' (1872, II, 495).

Hij schreef deze woorden naar aanleiding van het roemloze uiteenvallen van het derde kabinet-Thorbecke, vooral veroorzaakt door de verdeeldheid onder de liberalen zelf. Kort daarop, in juni 1872, overleed de liberale leider. Redacteur Vissering herdacht in een kort en sober maar van de hoogste bewondering getuigend woord de man die ook op het tijdschrift zo'n grote invloed had uitgeoefend: 'nooit is een staatsman gestorven, zoo diep, zoo algemeen, zoo oprecht betreurd door zijn volk als THORBECKE.'

De Gids had Thorbecke incidenteel bekritiseerd, maar in beginsel onderschreef de redactie zijn opvattingen en bedoelingen. Nog in februari 1872 wees zij, hoewel niet eensgezind, een kritiek van de oppositionele radicaalliberaal Van Houten op Thorbeckes staatsleer af: 'Ik ben er tegen, dit stuk te drukken en te releveeren door het gezag van de *Gids*,' oordeelde Zimmerman, die het onbetamelijk en onstaatkundig vond 'om nu den open strijd in ons tijdschrift te doen aanbinden tegen den leider der liberale partij, die zoolang hij leeft [...] de eenig mogelijke man is.' In plaats daarvan schreef Vissering in april een kritiek op het inmiddels als brochure uitgegeven stuk.

Toch zag ook *De Gids* in deze jaren geen rechtlijnig spoor meer. Tegenover de jong-liberalen, die onder andere voor kiesrechtuitbreiding en een meer sociale politiek waren, stelde het blad zich aarzelend op. Incidenteel bood het ruimte aan opstellen uit deze kring, omdat de jong-liberalen tenminste idealen hadden en vooruit wilden, en elk constructief voorstel welkom was. 'Wij liberalen van '48 worden oud en neigen tot conservatisme over. Laten nu maar de jongelieden opkomen en met een flink programma hunne desideria formuleeren', noteerde Vissering in 1873 bij zo'n opstel van

96 J.T. Buys (1828-1893), redacteur van 1863 tot en met 1893, 1861.

mr. J.D. Veegens. Maar *De Gids* maakte zich zeker niet tot woordvoerder van de jong-liberale richting en verweet deze zelfs scheurmakerij en gebrek aan realiteitszin. In 1874 begonnen de jong-liberalen en kathedersocialisten dan ook een eigen tijdschrift, *Vragen des Tijds*, dat door Vissering in *De Gids* vriendschappelijk maar met scepsis werd begroet.

Een centraal vraagstuk was in deze jaren of een beter functioneren van regering en volksvertegenwoordiging bereikt kon worden door kiesrechtuitbreiding of een ander kiesstelsel. Auteurs als Buys en Vissering meenden van niet: het landsbestuur moest niet berusten op de macht van het getal, maar op de persoonlijke bekwaamheid en integriteit van de vertegenwoordigers, en daarop oefende noch het kiesstelsel noch het aantal kiezers invloed uit. Ook toonde men zich steeds beducht voor overheersing van de intellectuele minderheid door de menigte, die een werktuig zou zijn ten dienste van bisschoppen, predikanten en patroons. Zo zocht Fruin, in 'De Quaestie der Kiesdistricten' (oktober 1869), naar een stelsel dat aan minderheden recht zou doen.

Opzienbarend was dan ook dat *De Gids* in april 1871 het artikel 'Democratie en constitutioneele monarchie' publiceerde, slechts ondertekend L. De auteur, mr. M.C.L. Lotsy, betoogde hierin dat uitbreiding van de democratie onafwendbaar was en dat het parlement niet een vergadering van 'intellectueele artistocraten' moest zijn, maar een ware vertegenwoordiging van alle volksbelangen. 'Waar het zwaartepunt van het gezag van den troon is gevallen in het parlement, daar is dat parlement slechts de trechter, die het gezag moet laten afdalen naar de bron van die vergadering, het volk.' (1871, II, 73) In november 1873 confronteerde ook de jongliberaal J.D. Veegens het *Gids*-publiek met de harde waarheid. In zijn 'Politieke gedachten van een leek' toonde hij dat van de zo noodzakelijke belasting-, kiesrecht- en dienstplichthervorming niets zou komen zolang het bestaande census-stelsel slechts de vertegenwoordigers van de gegoede burgerij in de Kamer bracht, die niet bereid waren tegen hun eigen groepsbelang te handelen. Voor het eerst werd in *De Gids* uitgesproken dat het parlement feitelijk een klassevertegenwoordiging was en de liberale partij niet meer het algemene belang, maar dat van de *bourgeoisie satisfaite* voorstond. Het waren de jaren waarin *De Gids* tenminste ruimte bood aan opvallende discussiestukken: november 1873 bracht de drieëntachtig bladzijden lange aanklacht 'Holland op zijn Smalst', van jhr.mr. Victor de Stuers, een treurigstemmende reeks voorbeelden van verwaarlozing, moedwillige vernieling en verkoop van kunstvoorwerpen en monumenten door Nederlandse particulieren, instellingen en overheden. De Stuers vroeg dringend van de rijksoverheid de kunst te erkennen als een wezenlijk nationaal belang 'waarvoor even goed als voor Waterstaat, Defensie en Koloniën behoort gezorgd te worden' en hij toonde dan ook vooral het economisch voordeel 'in guldens Nederlandsch courant' aan van een consistent kunstbeleid (1873, IV, 320-321). In de twee volgende jaren hamerde hij, strijdvaardig, nogmaals op hetzelfde aambeeld, al probeerde hij in de opstellen 'Iteretur decoctum' (= het medicijn worde opnieuw toegediend) en 'Unitis viribus' (= met vereende krachten) vooral bij het Nederlandse *publiek* het besef van verantwoordelijkheid voor het nationale kunstbezit te wekken.

De Stuers' artikelen herinnerden in toon en bedoeling aan die van de jonge Potgieter. In 1875 werd hij genoemd als mogelijke opvolger van Fruin in de redactie. Zo ver kwam het echter niet, omdat Zimmerman en Muller zijn kandidatuur afwezen, evenals die van Carel Vosmaer. Vanaf het midden van de jaren zeventig gingen conservatisme

en conformisme in *De Gids* overheersen. Niet onjuist oordeelde Busken Huet over jaargang 1878 dat ‘frissche denkbeelden en verrassende gezigtspunten’ ontbraken. ‘De wegbereider van voorheen is eene industriële onderneming tot plaatsing van kopij geworden, die eene bepaalde lengte moet hebben en niet

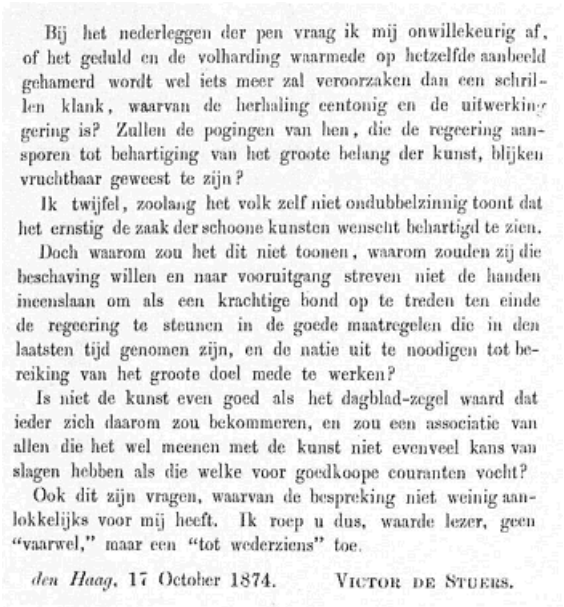

Bij het nederleggen der pen vraag ik mij onwillekeurig af, of het geduld en de volharding waarmede op hetzelfde aanbeeld gehamerd wordt wel iets meer zal veroorzaken dan een schrillen klank, waarvan de herhaling eentonig en de uitwerking gering is? Zullen de pogingen van hen, die de regeering aansporen tot behartiging van het groote belang der kunst, blijken vruchtbaar geweest te zijn?

Ik twijfel, zoolang het volk zelf niet ondubbelzinnig toont dat het ernstig de zaak der schoone kunsten wenscht behartigd te zien.

Doch waarom zou het dit niet toonen, waarom zouden zij die beschaving willen en naar vooruitgang streven niet de handen ineenslaan om als een krachtige bond op te treden ten einde de regeering te steunen in de goede maatregelen die in den laatsten tijd genomen zijn, en de natie uit te noodigen tot bereiking van het groote doel mede te werken?

Is niet de kunst even goed als het dagblad-zegel waard dat ieder zich daarom zou bekommeren, en zou een associatie van allen die het wel meenen met de kunst niet evenveel kans van slagen hebben als die welke voor goedkoope couranten vecht?

Ook dit zijn vragen, waarvan de bespreking niet weinig aanlokkelijks voor mij heeft. Ik roep u dus, waarde lezer, geen “vaarwel,” maar een “tot wederziens” toe.

den Haag, 17 October 1874. VICTOR DE STUERS.

97 Slot van De Stuers' tweede artikel over het kunstbeleid in Nederland, getiteld ‘Iteretur decoctum’. *De Gids*, november 1874.

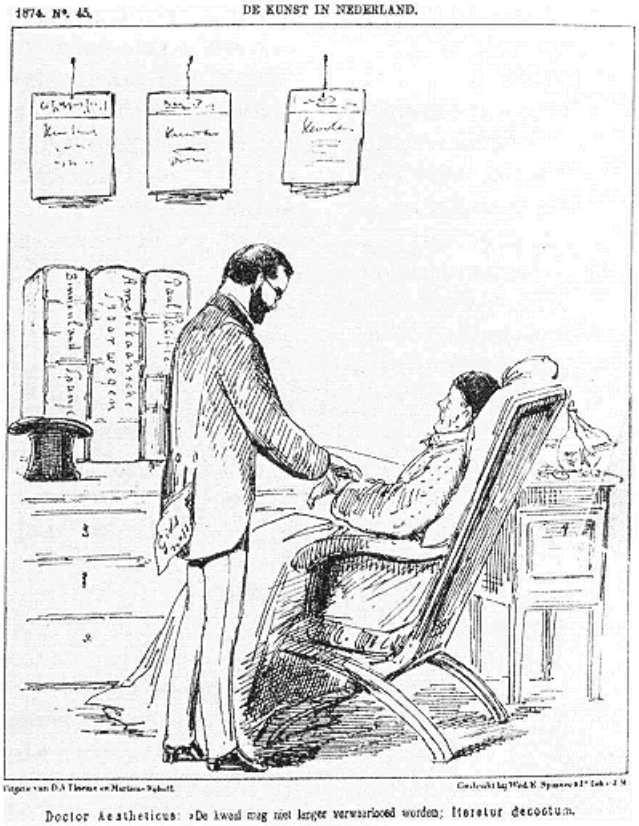

98 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 7 november 1874 naar aanleiding van het artikel ‘Iteretur decoctum’ van Victor de Stuers.

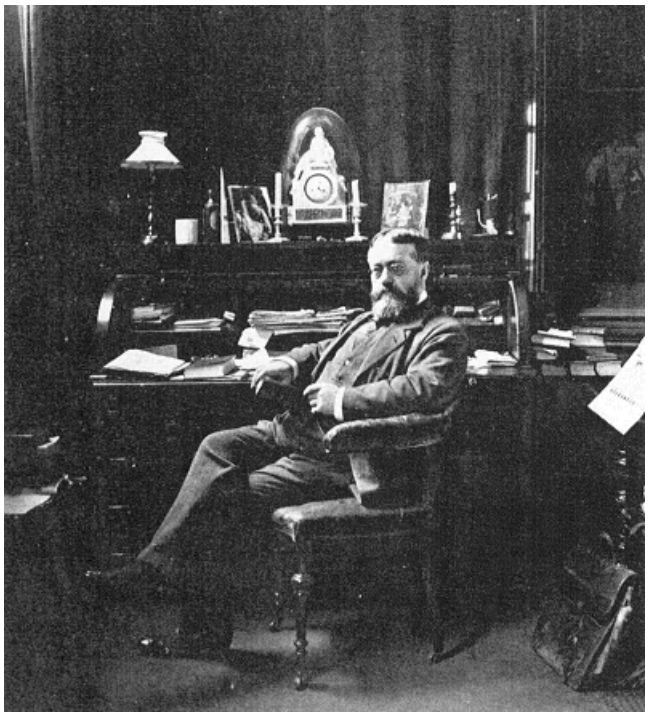

99 Jhr. Mr. Victor de Stuers (1843-1916) in zijn werkkamer op het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waar hij sinds 1875 als referendaris werkzaam was, omstreeks 1900.

Bij 't wiegjen

Waar komt ge van daan,
Lief wichtjen, klein hachjen?
Uw traan is een lachjen,
Uw lachjen een traan.

Gezeglijk noch stil!
Naar 's wiegekens randtjen
Tast stouter het handtjen.
Ge toont reeds een wil!

Naar iederen kant
Gluurt doelloos 't gezichtjen;
In 't oog toch een lichtjen,
Een vonk van verstand!

Waar komt ge van daan?
Bracht, domlig-wijs kindtjen,
Een zoetelijk windtjen
Een zonstraal u aan?

Zij vraagt er niet naar,
Zij, die daar gebogen,
In 't licht van die oogen
In 't zijde blond hair,

In 't malsch van dat schoon
Zich baadt vol verrukken,
En kussen gaat plukken
Van lip en van koon;

Die jubelt: 'wat pijn
Eer 'k u mocht verwerven!
Toch duizendmaal sterven
Om moeder te zijn!'

Zij ziet noch zij hoort,
In 't diep van de heemlen,
Lichtstarren als weemlen,
En 't zoetvloeiend woord:

'Gij, kleene, op 't geklots
Van de baren des levens -
Materie en tevens
Een uitstraling Gods,

'Gij gingt van ons uit;
Zorg weder te komen,
Gedrenkt aan de stroomen
Die de aarde in zich sluit!'

H.J. Schimmel
1879

onrustig mag wezen.’ Fruin, Veth, Vissering en Zimmerman hadden inmiddels de redactie verlaten, die alleen werd aangevuld met mr. W.H. de Beaufort, een welgestelde, bedaarde man met een liberale overtuiging en een historische belangstelling. De redactie was zich bewust van haar gebrek aan enthousiasme, maar vond geen oplossing. ‘Ik heb meestal een paar dagen na een Gidsvergadering noodig, om het ontmoedigende van de pessimistische, het verleden verheerlijkende, in het heden twijfelende gesprekken te vergeten,’ klaagde Boissevain in november 1877 tegenover redacteur-secretaris Quack. In juli 1878 was het Buys die Quack over de kwestie aansprak: ‘'t Wordt dunkt mij hoog tijd dat wij eens ernstig de toekomst bespreken, want ik ben het geheel met u eens dat er verandering behoort te komen.’ Nieuwe redacteurs moesten het leven in *De Gids* terugbrengen. ‘Zou Van Hall, die nu te Amsterdam gevestigd is, niet bruikbaar zijn?’

REMIEG AERTS

100 W.H. de Beaufort (1845-1918), redacteur van 1876 tot en met 1894, omstreeks 1880. Foto door De Lavieter & Co.

Wachten

(L'attente)
Van François Coppée

Aan 't open havenfront, in 't laatste huis der kade,
Van waar het oog een woud van masten overziet,
Ontwaart ge een jonge vrouw aan 't venster, vroeg en spade.
Wat weder 't ook mag zijn, steeds tuurt ze op 't ver verschiet.

Al is haar wang verbleekt als droeg ze zware rouwe,
Al leest ge ook op 't gelaat, dat zorg daar binnen knaagt,
Toch is haar kleed niet zwart als 't kleed der weduwvrouwe,
Maar licht van kleur en juist zooals een meisje 't draagt.

En altijd zit ze daar verlangend uit te staren,
Van 't uur waarop de zee bij 't uchtendkrieken blauwt,
Totdat het stervend licht de rustelooze baren
Als in een nevel hult van purper en van goud.

En elken morgen ziet ze de uchtendstarre kwijnen,
Zij volgt de zonneschijf elke' avond in haar val,
Tot op de plek waar ze eens het vaartuig zag verdwijnen,
En waar, zoo hoopt ze steeds, het eens herrijzen zal.

Zij bleef hem altijd trouw, zij blijft hem altijd wachten,
Want zeker is ze, dat ook hij haar niet vergeet.
Reeds tien jaar is hij weg, toch kweekt ze in haar gedachten
Zijn beeltnis onverflauwd bij alle lief en leed.

Veranderd is ze niets in al haar doen en laten;
Ook haar omgeving bleef getrouw gelijk voorheen.
Soms komt een oude vriend een uurtje bij haar praten,
Doch dat gebeurt niet vaak, want ze is het liefst alleen!

De vreemdling die haar ziet met gladgestreken haren,
Een penningske op de borst bevestigd aan een lint,
Geheel gekleed, geschoeid als in haar meisjesjaren,
Beschouwt haar meestal als een schuw en pruilend kind;

Maar die haar gadeslaat, wanneer zij 't hoofd laat rusten
Op 't handje blank en teêr, dat somtijds koortsig beeft,
Terwijl haar geest hem zoekt op verre, verre kusten,
Begrijpt den zilvren draad, die door het haar zich weeft.

O! alles spreekt van hem, waar ze ook den blik mag wenden;
Zijn kijker, zijn horloge en duizend kleinigheên.
Gebroken zijn ze en oud; maar toch het zijn bekenden,
Haar lief en heilig als herinring aan 't verleên.

Hij liet zijn boeken thuis, om ruimte aan boord te winnen.
Ze sluimren rij aan rij, vergeten on 't stof.
Een reuzenhagedis hangt tusschen 't web der spinnen.
Het was zijn karabijn die 't monster doodlijk trof.

Aan elk der wanden prijkt een aantal snuisterijen.
Hij zelf bracht ze indertijd van verre reizen meê.
Daar tusschen hangt een kaart, die 't wisslen der getijen,
Den stroom en diepgang meldt van 't machtig rijk der zee.

Die gele, sombre kaart schijnt 't arme kind te hoonen.
Een reeks van spelden volgt het vaartuig op zijn tocht,
Maar de afgebroken lijn is daar, om aan te toonen,
Dat zij slechts korten tijd den zeeman volgen mocht.

Die kronkelende lijn loopt tot de keerkringstreken,
Die 't vaartuig had bereikt, orkaan en stroom ten spijt,
Van daar ontving ze een brief - en plotsling mist ge 't teeken,
Want 't was zijn laatst bericht en ... sinds verstreek de tijd.

En juist waar 't spoor verdwijnt vertoont zich op de zeekaart
(Een werk van meesterhand) een donkre vlek, een stip.
Daar spookt de dwarrelwind, die geesel van de zeevaart,
Daar schuurt de branding over rif en blinde klip.

Maar daaraan denkt ze niet, nu ze in gepeins verzonken
Met achtelooze hand het plantenboek doorblaârt,
Dat hij zijn jonge bruid voor jaren heeft geschonken:
Verwelkte bloemen, door hem zelf bijeengegaard.

Zoo droomt zij heel den dag van 't blijde wederkeeren,
En haar verbeelding zweeft als in een tooverkring.
Zij hoeft den twijfel niet uit haar gemoed te weren:
Dáár is slechts plaats voor hoop en voor herinnering.

En als in 't schemeruur de golven zachtkens kozen,
Dan zinkt haar hoofd terneêr en sluit ze de oogen dicht:
Dan hoort ze 't blij gejuich der keerende matrozen,
En ziet een naadrend schip in 't gulden avondlicht.

J.L. Wertheim Jan. 1880
1880

‘De vloek der impotentie’: 1880-1890

‘Wij zijn in een periode, dat in ons land achtereenvolgens de lampen uitgaan van een op zijn einde loopend feest.’ Met deze woorden gaf mr. J.N. van Hall, sinds 1880 letterkundig redacteur, in juni 1883 treffend de stemming weer - niet die in Nederland, maar die in *De Gids* heerste. Het tijdschrift was in deze jaren behoudend en retrospectief. Opvallend is het aantal herdenkingsartikelen, gewijd aan letterkundigen, wetenschapsmannen en *Gids*-redacteuren van de vorige generatie. Het jubileumnummer bij het vijftigjarig bestaan (december 1886) was voortreffelijk van kwaliteit, maar bevatte bijna enkel bijdragen van en over oudredacteuren en -medewerkers. Zo veel eerbied als het blad toonde voor de reputaties van het verleden, zo weinig waardering bracht het op voor de verdiensten van de opkomende generatie. Tegenover de literaire, de levensbeschouwelijke en de sociale veranderingen in de jaren tachtig heeft *De Gids* zich niet welwillend, maar hooghartig en zelfgenoegzaam getoond. Hij gaf in deze periode geen leiding aan de smaak en de opinies van het publiek, maar conformeerde zich daaraan.

De verjonging, de vernieuwing, waarvan de noodzaak aan het einde van de jaren zeventig wel was beseft, werd niet in de juiste personen gezocht. P.N. Muller, al sinds 1854 redacteur, stelde in september 1880 zijn plaats be-

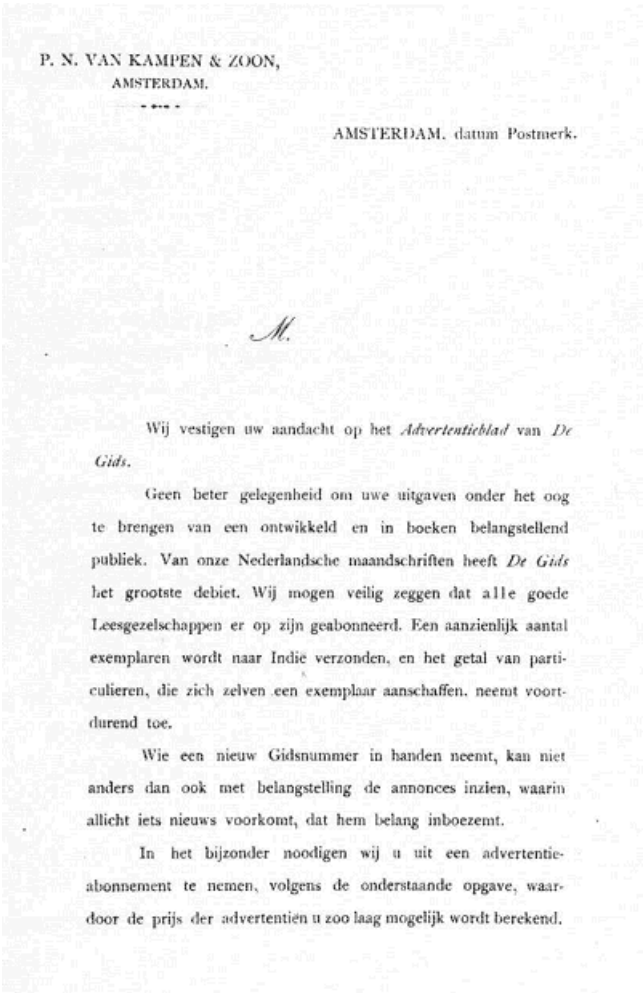

P. N. VAN KAMPEN & ZOON,
AMSTERDAM.

AMSTERDAM, datum Postmerk.

M.

Wij vestigen uw aandacht op het *Advertentieblad* van *De Gids*.

Geen beter gelegenheid om uwe uitgaven onder het oog te brengen van een ontwikkeld en in boeken belangstellend publiek. Van onze Nederlandsche maandschriften heeft *De Gids* het grootste debiet. Wij mogen veilig zeggen dat alle goede Leesgezelschappen er op zijn geabonneerd. Een aanzienlijk aantal exemplaren wordt naar Indië verzonden, en het getal van particulieren, die zich zelven een exemplaar aanschaffen, neemt voortdurend toe.

Wie een nieuw Gidsnummer in handen neemt, kan niet anders dan ook met belangstelling de annonces inzien, waarin allicht iets nieuws voorkomt, dat hem belang inboezemt.

In het bijzonder noodigen wij u uit een advertentie-abonnement te nemen, volgens de onderstaande opgave, waardoor de prijs der advertentiën u zoo laag mogelijk wordt berekend.

101 Rondschrijven van de uitgever over het aan *De Gids* toegevoegde advertentieblad, omstreeks 1880.

schikbaar: ‘Jongelui *moeten* de taak opvatten! Zoeken naar hen, deden wij nu al zoo lang, en 't baatte niet. Eindelijk moet de *drang* er zijn om hen ook te *vinden*.’ De ‘jongelui’ die zijn plaats innamen waren de vijfendertigjarige HBS-leraar C. Honigh, dichter van twee bundeltjes, en de zesendertigjarige voormalige Waalse predikant J.H. Hooyer, die novellen en letterkundige opstellen schreef. Zij waren beiden mannen van een rote morele ernst, maar bescheiden talenten, die het ontbrak aan literaire persoonlijkheid en oorspronkelijkheid.

Een jaar tevoren was al de veertigjarige J.N. van Hall tot de redactie toegetreden. Deze tamelijk welgestelde Amsterdamse gemeenteambtenaar, liefhebber van het toneel en lichte Franse literatuur, ging al snel de redactie leiden. Hij zou dit vijfendertig jaar blijven doen en daarmee is Van Hall de langst aangebleven redacteur uit de *Gids*-geschiedenis. In 1883 nam hij het secretariaat over van Quack. *De Gids* begon nu aan een vierde reeks, die overigens niet bepaald van inspiratie getuigde. De

102 J.H. Hooyer (1844-1892), redacteur van 1881 tot en met 1892, omstreeks 1885.

103 J.N. van Hall (1840-1918), redacteur van 1880 tot en met 1915, omstreeks 1880.
Foto door A. Verryck Fleetwood.

uit: Verdorde bladen
Ik zag haar weêr

Ik zag haar weêr - een jonge weduw, rijk,
En praatziek en *blasé*; het schoon gelaat
Wat scherper reeds van trek; de stem alleen
Gansch de oude noch. Nauw klonk mij déze in 't oor,
En 'k zag 't gelaat niet meer. Ik was weêr kind
En dartelde, als bedwelmd van specerij,
In zaalge koelt' van nimmer stervend hout;
't Gekevied duifjen in den klapperboom
Zond kirrend groeten neêr; het dof gestamp
Der meisjes aan den tombok klonk van verr';
De paddisnijders floten in het veld;
Verlokkend schaterde uit het dal 't gejuich
Der knapen in de bruisende rivier;
Ik plaste meê, den pisangstam omklemd,
In 't borlend, schuimend, hartverkwikkend bad;
Het bruisen vloeide in plechtig golfgeruisch;
Ik hoorde 't klapperen van zeil bij zeil,
't Matrozenlied, het huilen van den storm,
't Gekreun der kiel, den angstkreet: Wij vergaan!...
En 'k voelde iets vochtigs in mijn oogen. Zij
Wees noodend naar een stoel en snapte vast
Van de opera, de koude en haar migraine.

Soera Rana [= I. Esser Jr.]
1881

enige verandering - geen verbetering - was het verdwijnen, na vijfendertig jaar, van het Bibliografisch Album, de maandelijkse rubriek met korte vakwetenschappelijke kritieken van publikaties op allerlei gebied. Ervoor in de plaats kwam een Letterkundige Kroniek, waarin Van Hall maandelijks nieuwe bellettrie en kunstliteratuur samenvatte en losjes voorzag van wat lof hier, wat blaam daar.

De Gids bevatte in deze periode tamelijk veel literatuur: poëzie, novellen, toneel, studies. Opvallend - juist in de jaren tachtig - is de terugkeer van ouderen, als Hasebroek, Beets, Hofdijk, die dertig, veertig jaar of nog langer buiten *De Gids* waren gebleven. Ten Kates galmend vers klonk er in 1880 zelfs voor het eerst, evenals de dichtlier van Jan van Beers. Een andere 'oudere' die terugkeerde was Busken Huet. In januari 1880 ontving de redactie een uitgebreide studie over diens hele werk, getiteld 'Een Schrijversleven', van de hand van ene C. Hasselaar. Wie deze auteur was wist men niet, maar het opstel werd in dank aanvaard en in maart geplaatst. C. Hasselaar bleek Huets echtgenote Anne van der Tholl te zijn. Het contact met Huet werd weer hersteld, nu *De Gids* haar stuk plaatste. Reeds in mei verscheen zijn artikel 'Een dichterlijk rechtsgeleerde', over de jonge jurist W. van der Vlugt. Het volgende jaar leverde Huet zijn grote studie over de poëzie van P.C. Hooft. Maar de hartelijke betrekkingen waren van korte duur. Huet beklaagde zich over het 'kruyersloon' waarmee *De Gids* zijn werk honoreerde. Conform het tarief van *f* 2,50 per bladzijde zal de redactie hem ongeveer *f* 180,- hebben uitbetaald, wellicht zelfs iets meer. Huet echter vond '*f* 500 den gemiddelden handelsprijs voor een tijdschrift' en waarschuwde de redactie dat zij op deze manier *De Gids* nooit 'voorbij het doode punt der middelmatigheid' zou brengen (maart 1881). Pas in 1886 droeg hij weer aan het tijdschrift bij: in januari een opstel over Molière, in maart de necrologie van Kneppelhout en in juni een studie over de Duitse romanschrijver J.V. von Scheffel - Huets laatste opstel, voltooid op de dag van zijn overlijden, 1 mei 1886. Het werd in *De Gids* voorafgegaan door de prachtige 'Persoonlijke herinneringen' aan Huet, van zijn oude vriend Quack, die een maand eerder al een in memoriam aan mevrouw Bosboom-Toussaint had gewijd.

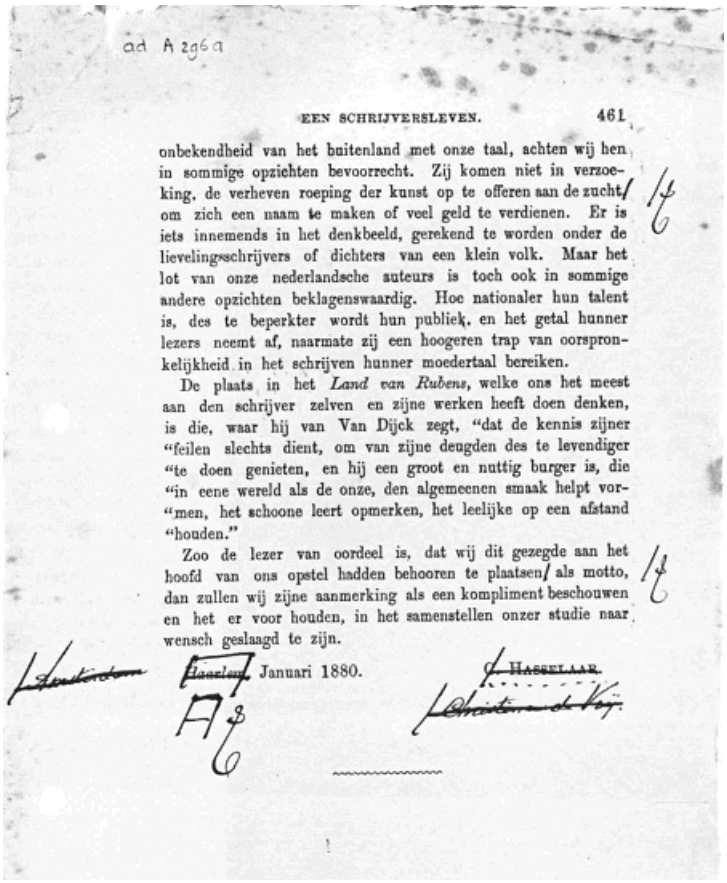

ad A 296 a

EEN SCHRIJVERSLEVEN. 461

onbekendheid van het buitenland met onze taal, achten wij hen in sommige opzichten bevoorrecht. Zij komen niet in verzoeking, de verheven roeping der kunst op te offeren aan de zucht om zich een naam te maken of veel geld te verdienen. Er is iets innemends in het denkbeeld, gerekend te worden onder de lievelingsschrijvers of dichters van een klein volk. Maar het lot van onze nederlandsche auteurs is toch ook in sommige andere opzichten beklagenswaardig. Hoe nationaler hun talent is, des te beperkter wordt hun publiek, en het getal hunner lezers neemt af, naarmate zij een hoogeren trap van oorspronkelijkheid in het schrijven hunner moedertaal bereiken.

De plaats in het *Land van Rubens*, welke ons het meest aan den schrijver zelven en zijne werken heeft doen denken, is die, waar hij van Van Dijck zegt, "dat de kennis zijner "feilen slechts dient, om van zijne deugden des te levendiger "te doen genieten, en hij een groot en nuttig burger is, die "in eene wereld als de onze, den algemeenen smaak helpt vor- "men, het schoone leert opmerken, het leelijke op een afstand "houden."

Zoo de lezer van oordeel is, dat wij dit gezegde aan het hoofd van ons opstel hadden behooren te plaatsen als motto, dan zullen wij zijne aanmerking als een kompliment beschouwen en het er voor houden, in het samenstellen onzer studie naar wensch geslaagd te zijn.

Januari 1880. C. HASSELAAR.

104 Drukproef van het slot van het artikel over Cd. Busken Huet, geschreven door zijn vrouw Anne Busken Huet-van der Tholl, onder het pseudoniem C. Hasselaar ingezonden en geplaatst in *De Gids* van maart 1880.

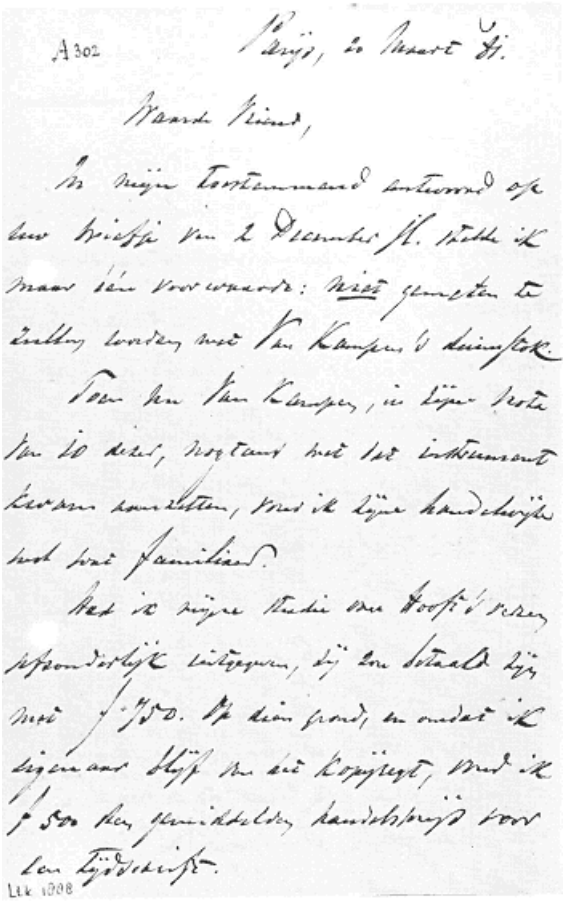

105 Cd. Busken Huet aan H.P.G. Quack over het honorarium voor zijn artikel over P.C. Hooft, 20 maart 1881. ‘Waarde Vriend, In mijn toestemmend antwoord op Uw briefje van 2 December j.l. stelde ik maar één voorwaarde: niet gemeten te zullen worden met Van Kampen's duimstok. Toen nu Van Kampen, in zijne nota van 10 dezer, nogtans met dat instrument kwam aanzetten, vond ik zijne handelwijze wel wat familiaar. Had ik mijne studie over Hooft's verzen afzonderlijk uitgegeven, zij zou betaald zijn met *f* 750. Op dien grond, en omdat ik eigenaar blijf van het kopijregt, vond ik *f* 500 den gemiddelden handelsprijs voor een tijdschrift.’

Vertalen

1
De vreemde dichter treedt ons nader
Wanneer in onze taal weerklonk
Wat hij eens in de zijne zong.
Maar wees, Vertaler, geen Verrader,
De zuivre wijn, die hij u plengt,
Mag niet met water aangelengd.

2
Door 't *prisma* gaan de zonnestralen;
Maar bij dat zevenkleurig licht,
Waarop ge uw vorschende oogen richt,
Mag 't niet vergeten te herhalen:
't Ontlede licht verloor den gloed,
Die sterken en bezielen moet.

3

Vertaalt ge, zij úw werk de spiegel
Die 's vreemden werk getrouw weerkaatst;
Als ge in zijn stemming u verplaatst,
Geef ons voor 't zachte golfgewiegel
Op 't kalme vlak van 't effen meer,
Geen wild bewogen golven weêr.

4
Maar ook niet als op woeste baren
Ons zíjn verbeelding voeren mocht,
Moogt gíj doen denken aan een tocht,
Die 't zorgelooze spelevaren
Gelijkt, en ons de volle zee
Met ranken bodem zoeken deê.

5
Neen! zoo úw arbeid zal gelukken,
Dan luister, hoe in vreugd en smart
De vreemdling 't kloppen van zijn hart
In zíjn gedicht wist uit te drukken,
En dán, als gíj dát hebt verstaan,
Niet eer, meld als zijn tolk u aan.

6
Dán gaat ge óns voor, als hij ú voorging,
En dankbaar volgen we op uw pad,
Of uit den vreemden klankenschat
Al soms een enkle toon te loor ging,
Omdat in wat gij hebt gewrocht,
Ge ook ónze taal een lauwer vlocht.

C.L. Lütkebühl Jr.
1881

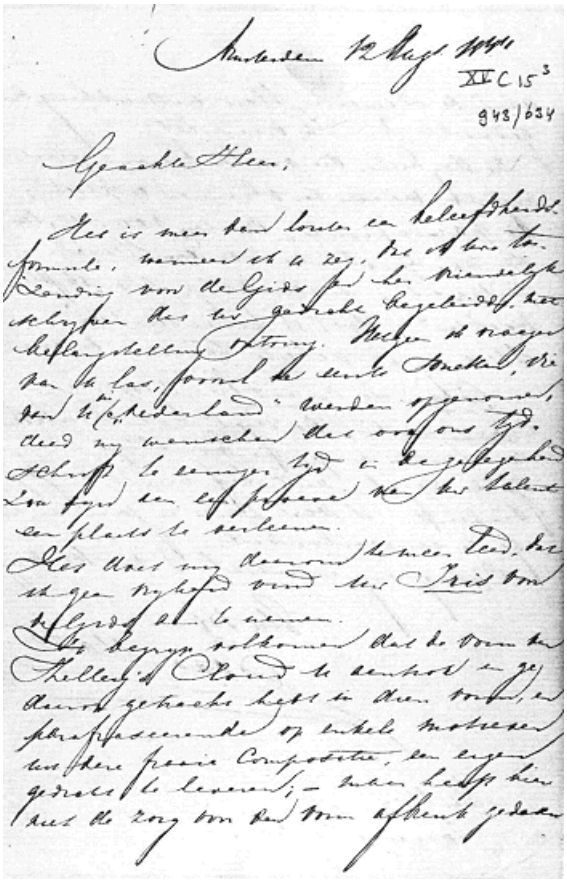

106 J.N. van Hall aan Jacques Perk, 12 augustus 1881. Het gedicht ‘Iris’ wordt niet door de redactie aanvaard. ‘Geachte Heer, Het is meer dan louter een beleefdheidsformule, wanneer ik U zeg, dat ik Uwe toezending voor de Gids en het vriendelijk schrijven dat Uw gedicht begeleidde, met belangstelling ontving. Hetgeen ik vroeger van U las, vooral de eerste Sonetten, die van U in “Nederland” werden opgenomen, deed mij wenschen dat ook ons tijdschrift te eeniger tijd in de gelegenheid zou zijn aan een proeve van Uw talent een plaats te verleenen. Het doet mij daarom temeer leed, dat ik geen vrijheid vind Uw Iris voor de Gids aan te nemen. Ik begrijp volkomen dat de vorm van Shelley's Cloud U aantrok en ge daarom getracht hebt in dien vorm, en parafraseerende op enkele motieven uit deze fraaie compositie, een eigen gedicht te leveren; - maar heeft hier niet de zorg voor den vorm afbreuk gedaan [...].’

Lelietje van dalen

't Is een Meische morgenstond,
Lelietjes van dalen,
Geurend heel mijn kamer rond,
Zie 'k verrast er pralen.
Boven 't blad, dat haast ze omsluit,
Gluren witte kelkjes uit.

Weg, bestoven foliant!
Lelietjes van dalen
Maken, dat nu mijn verstand
Telkens af gaat dwalen.
Boeken, 'k geef van daag u rust:
Bloemengeur wekt zingenslust.

't Bosch herriept gij voor mijn oog,

Lelietjes van dalen!
Waar mij toestroomt van omhoog
Wildzang, zonnestralen,
En gij met uw zust'renrei
Geuren zendt uit mos en hei.

Maar wie bracht u hier toch wel,
Lelietjes van dalen?
Wie lokt me uit mijn studiecel
Weer tot doelloos dwalen?
Niemand is hier nog gezien -
Wacht, toch weet ik het misschien.

Gistren droeg een lieve maagd
Lelietjes van dalen,
Schoon 'k haar vriendlijk heb gevraagd,
Wou zij niet verhalen,
Waar ze in 't bosch die bloempjes vond.
Of zij me ook dees ruiker zond?

U verklappen wou zij niet,
Lelietjes van dalen!
Daar ze liever zelf me er biedt
Dan me er te doen halen.
'k Loof wie vreugde in 't geven vindt
Van het liefste, dat zij mint.

Mooglijk zijt ge al lang verdord,
Lelietjes van dalen,
Eer haar 't lied verneembaar wordt.
Daarom zonder dralen
Breng' voor geur en kleur dees klank
Klein bewijs van grooten dank.

Moge die u heeft geplukt,
Lelietjes van dalen!
Vinden wat haar hart verrukt,
Geen gebloemt haar falen.
Mogen steeds haar levenspaân
Door bebloemde dreven gaan!

H.K-z. [= ?]
1881

Ook háár laatste werk was voor *De Gids* bestemd: een groot autobiografisch fragment, dat onder de titel ‘Uit de dagen der jeugd van Mevrouw Bosboom-Toussaint’ het jubileumnummer van december 1886 opende.

Toch zocht *De Gids* - Van Hall - wel degelijk naar jong talent, maar zozeer binnen de grenzen van de literaire conventie dat het werkelijk nieuwe zo al herkend dan toch niet erkend werd. Het gedicht ‘Iris’ van de jonge Jacques Perk werd in 1881 afgewezen, zoals een jaar eerder Willem Kloos' dramatische fragment ‘Rhodopis’. Toen Van Hall in februari 1883 de gedichten van Perk besprak, met de bekende inleiding van Kloos, die programmatisch zou blijken voor de Tachtiger-beweging, noemde hij de vroeggestorven dichter een ‘groot talent’, maar niet gelijkmatig ontwikkeld en in zijn uitdrukkingswijze vaak ‘gewrongen en duister’. Ook Kloos' inleiding vond hij ‘eenigszins opgeschroefd’. ‘Trouwens in die geheele Mathilde-vereering, waarvoor onze belangstelling gevraagd wordt, schijnt ons zooveel gekunstelds en onwaars, dat wij er ons moeielijk voor kunnen opwinden’ (1883, I, 385).

Meer verwachting had Van Hall van de Vlaamse dichter Pol de Mont: een ‘Zondagskind der Muze’ (1883, I, 382). Ook had *De Gids* graag werk van C. Honigh, van Soera Rana [= Isaac Esser jr.], van H. Binger en Marie Boddaert, en opvallend was de terugkeer van de vertaalde poëzie: vooral Longfellow, Coppée, Theuriet, Maupassant waren geliefd. Poëtisch vond men in deze jaren het anekdotische, herkenbare genretafereeltje, helder getekend en zacht van gevoel. Weelderig, maar toch betrekkelijk conventioneel waren de verzen waarmee Louis Couperus in 1883 debuteerde. Eigenlijk alleen Hélène Swarth, die vanaf 1884 haar poëzie geplaatst kreeg, werd ook door de jongeren als een echt talent beschouwd.

Het proza vertoont grotendeels hetzelfde beeld. Populair bij het *Gids*-publiek waren de novellen van J.H. Hooyer, C. Terburgh [= Is. Esser jr.], Gerard Keller, Piet Vluchtig [= F. Smit Kleine], Carel van Nievelt, P. Heering, W.P. Wolters, Emile Seipgens, A. Werumeus Buning en Virginie Loveling. Al dit werk was onderhoudend geschreven, anekdotisch, met veel aandacht voor realistische tekening en couleur locale, en betrof meestal de lotgevallen van dorpsonderwijzers, dorpsnotabelen, dorpsdominees, eenvoudige zeelieden, boerenzoons of ambtenaren. Misschien laat het hele genre zich samenvatten in de tevreden-gemoedelijke moraal van Heerings verhaal ‘Een kind, dat te veel was’: ‘Wij bint allegelieke kleinverstaandige minsen!’ Bepaald afwijzend stond *De Gids* tegenover het naturalisme en het pessimisme. Beide opvattingen werden veroordeeld als een gevaar voor de moraliteit en de geestelijke gezondheid. Typerend, ook om de wijze van argumenteren, is wel S. Hoekstra's artikel over optimisme en pessimisme (november 1880). Deze professor stelde ‘dat iedere theorie, die uit haren aard de levensenergie

107 Louis Couperus (1863-1923), omstreeks 1890.
Foto door Adolphe.

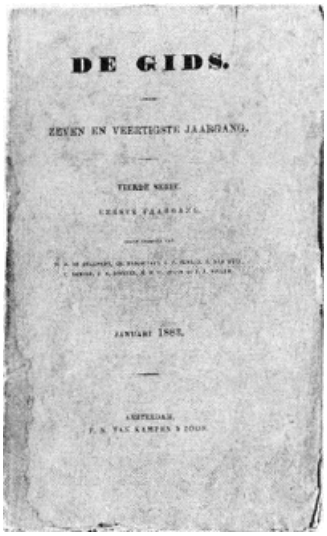
DE GIDS.

ZEVEN EN VEERTIGSTE JAARGANG.

VIERDE REEKS.

JANUARI 1883.

AMSTERDAM.

108 Omslag van het eerste nummer van de ‘Vierde serie’.

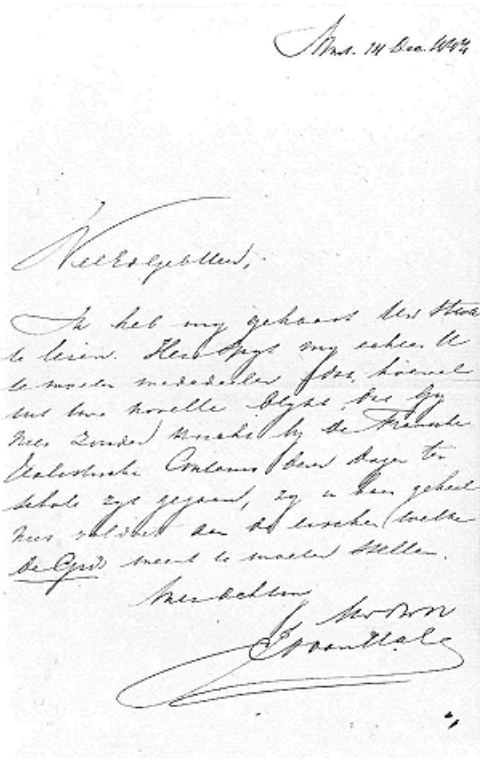

109 J.N. van Hall aan Arij Prins, 14 december 1884. Prins' novelle voldoet niet aan de eisen van de redactie van *De Gids*. 'WelEdGeb Heer, Ik heb mij gehaast Uw stuk te lezen. Het spijt mij echter U te moeten mededeelen dat, hoewel uit Uwe novelle blijkt, dat Gij niet zonder vrucht bij de Fransche realistische Auteurs dezer dagen ter schole zijt gegaan, zij in haar geheel niet voldoet aan de eischen welke de Gids meent te moeten stellen.'

verdooft en de kracht tot handelen verlamt, en derhalve ook de pessimistische, voor mijn gevoel, en zeker ook voor dat van de meeste Nederlanders, reeds daarom veroordeeld is' (1880, IV, 271). Pessimisme was een ziekteverschijnsel van een decadente cultuur. Behalve regelmatige arbeid was er slechts één remedie tegen: 'Niet pessimistisch broeden en peinzen, maar geloof aan het ideaal' (1880, IV, 293). Dit refrein werd in *De Gids* door Van Hall, Hooyer, Boissevain, E.D. Pijzel, Max Rooses en A.G. van Hamel in alle toonaarden gezongen. In een lang opstel over de pessimistische dichter Leopardi (januari-februari 1881) verwoordde dr. Pijzel zonder twijfel de mening van het *Gids*-publiek, toen hij verklaarde nog liever de idealistische illusie dan de pessimistische waarheid te omhelzen. Maar het was achteruitgang, vergeleken met de discussie over de moderne theologie rond 1860, toen elk dogma, elke schone illusie moest wijken voor de 'waarheid', die immers 'vooruitgang' was.

Het schild van het idealisme werd ook, ja vooral, tegen het naturalisme geheven. Dr. A.G. van Hamel schreef in januari 1880 een verstandig stuk 'Over Zola'. Hij legde diens werk niet de maat van burgerlijke fatsoensopvattingen aan, maar achtte toch Zola's 'eenzijdig realisme' en zijn 'eenzijdig naturalistische en fatalistische verklaring van het menschelijk leven' onjuist, omdat ze de heilzame kracht van het ideaal miskenden. En Van Hall besloot in juli 1885 zijn artikel bij de dood van Victor Hugo aldus: 'In tijden, waarin zooveel beginsellooosheid en onverschilligheid heerscht, waarin zwaarmoedigheid en zwartgalligheid de rijkst begaafden onder

110 Emile Zola (1840-1902), omstreeks 1890.
Foto door A. Ladrey.

het jongere geslacht ter neerdrukken, waarin het naturalisme bij voorkeur het licht laat vallen op wat laag en onrein is, heeft hij [...] het *sursum corda* doen hooren en de vaan van het ideaal hoog gehouden.'

Men zag scherp de tekortkomingen van de naturalistische schrijftrant en het gedateerde van de eerste Nederlandse pogingen. Van Hall waarschuwde Netscher en Cooplandt [= Ary Prins] dat zij zich moesten haasten: anders zou hun eerste naturalistische roman verschijnen 'op hetzelfde oogenblik waarop de laatste der Fransche naturalisten de laatste hand legt aan zijn laatsten roman' (1886, II, 390). Netscher zelf mocht in *De Gids* van januari en februari 1886 de zuivere beginselen van het naturalisme verdedigen. Maar de meeste critici zagen niets anders dan de resultaten, die zij verafschuwden.

'Ziekelijk' en 'ongezond' waren de vaste karakteriseringen voor naturalistisch, maar ook voor impressionistisch en Frans 'decadent' werk. Sprekend over Emants' roman *Jong Holland* oordeelde Hooyer dat het naturalisme slechts aandacht had voor ''t geen afwijkt van de gezonde natuur, het ziekelijk abnormale' (1882, IV, 386). Van Hall vond in Verweys bundel *Persephone en andere gedichten* vooral 'ziekelijke droomerijen' (1885, IV, 548) en zijn bespreking van de 'decadente' poëzie van Verlaine en Mallarmé (februari 1888) eindigde met een roep om gezonde dichtkunst in heldere, correcte, gezonde taal, begrijpelijk voor een gezonde geest. De criticus Rooses plaatste tegenover de fletse en nevelachtige verskunst van de impressionisten het werk van Pol de Mont: dit was 'gezonde poëzie door een

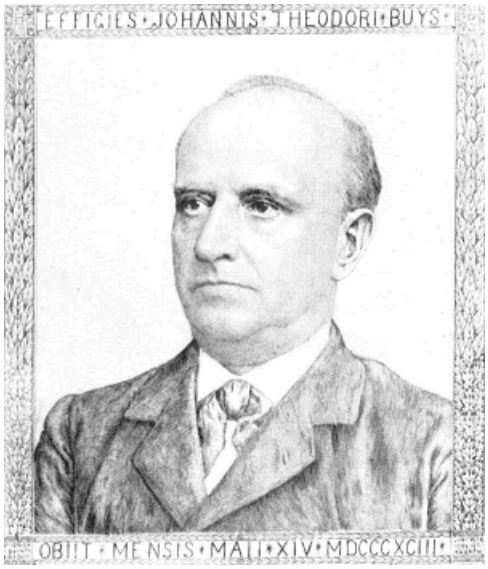

111 Portret van J.T. Buys, vervaardigd ter gelegenheid van zijn overlijden, 1893.
Ets door Jan Veth.

dichter, met adem in de longen, voor gezonde menschen gezongen' (1885, II, 546).

Behoudend, aarzelend en uit de hoogte was *De Gids* niet alleen in het literaire en levensbeschouwelijke, maar ook in het politieke en sociale. Kiesrechtuitbreiding, grondwetsherziening en de opkomst van de kerkelijke partijen waren de grote thema's van deze jaren. De redelijkheid en zelfs de noodzaak van kiesrechtuitbreiding werd door auteurs in *De Gids* wel beaamd, maar een te grote uitbreiding werd bestreden. De jonge medewerker mr. G. Heymans verdedigde in 1883 opnieuw het principe dat de *bekwaamheid*, en niets anders, zelfs niet welgesteldheid, de toegang moest vormen

tot het kiesrecht. Onderwijs moest daarom voor ieder beschikbaar zijn. ‘Ook wij zien in algemeen stemrecht een hoog, een heerlijk ideaal, maar wij gelooven dat 't een gezond, een sterk, een hoogontwikkeld volk moet zijn, aan 't welk men dat recht - neen dien plicht kan opleggen.’ (1883, IV, 117)

Buys toonde zich steeds meer teleurgesteld in het functioneren van het parlement. Toch uitte hij zich in zijn jaarlijkse hoofdartikel telkens weer sceptisch over de voorgenomen grondwetsherziening: niet omdat hij tevreden was met het bestaande, maar omdat zo veel dringender wetgeving, die naar zijn mening best binnen de

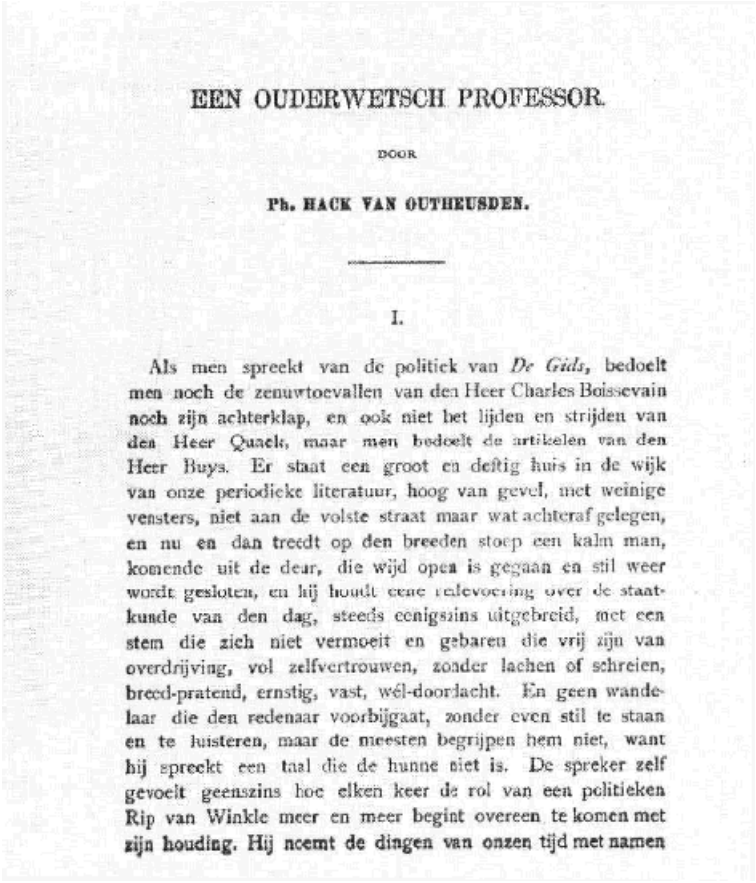

EEN OUDERWETSCH PROFESSOR.

DOOR

Ph. HACK VAN OUTHEUSDEN.

I.

Als men spreekt van de politiek van *De Gids*, bedoelt men noch de zenuwtoevallen van den Heer Charles Boissevain noch zijn achterklap, en ook niet het lijden en strijden van den Heer Quack, maar men bedoelt de artikelen van den Heer Buys. Er staat een groot en deftig huis in de wijk van onze periodieke literatuur, hoog van gevel, met weinige vensters, niet aan de volste straat maar wat achteraf gelegen, en nu en dan treedt op den breeden stoep een kalm man, komende uit de deur, die wijd open is gegaan en stil weer wordt gesloten, en hij houdt eene redevoering over de staatkunde van den dag, steeds eenigszins uitgebreid, met een stem die zich niet vermoeit en gebaren die vrij zijn van overdrijving, vol zelfvertrouwen, zonder lachen of schreien, breed-pratend, ernstig, vast, wél-doordacht. En geen wandelaar die den redenaar voorbijgaat, zonder even stil te staan en te luisteren, maar de meesten begrijpen hem niet, want hij spreekt een taal die de hunne niet is. De spreker zelf gevoelt geenszins hoe elken keer de rol van een politieken Rip van Winkle meer en meer begint overeen te komen met zijn houding. Hij noemt de dingen van onzen tijd met namen

112 Begin van een artikel over de gedateerde politieke opvattingen van J.T. Buys, door Frank van der Goes onder pseudoniem gepubliceerd in *De Nieuwe Gids* van april 1888.

grenzen van de huidige grondwet mogelijk was, erdoor werd uitgesteld. Buys' politieke opvattingen werden door de jongeren in *De Nieuwe Gids* als volstrekt gedateerd beschouwd. Zij vonden hem zeker een verstandig man, en zijn beschouwingen waren, aldus Ph. Hack van Outheusden [= F. van der Goes], 'ernstig, vast, weldoordacht'. Aan deze *Gids*-artikelen was dan ook maar één ding mis: 'het jaartal aan de voet.' (1888, II, 138) Wat men *De Gids* vooral verweet was gebrek aan visie op de actuele 'sociale kwestie': het probleem van sociale rechtvaardigheid, de emancipatie van de 'vierde stand' en de wenselijkheid van sociale wetgeving. De maatschappelijke actualiteit drong nauwelijks door tot de academisch-beschouwelijke *Gids*. In de eerste helft van de jaren tachtig was er enkel één recensie van een Engelse studie over de sociale kwestie. Recensent G. Heymans toonde het probleem van de economische en sociale ongelijkheid en de verpaupering van de arbeidersklasse scherp te beseffen: ''t Is de vraag die, onopgelost, ons gehele maatschappelijk stelsel tot één leugen maakt, ons recht tot het schandelijkst onrecht, onze vrijheid tot de meest barbaarsche slavernij, duizenden levens tot raderen eener doode machinerie [, en zolang] zij bestaat is onze openbare orde niet anders dan de heerschappij van het vuistrecht.' (1883, II, 110-111) Maar ook hij wees slechts de aangedragen oplossingen af, zonder er zelf een tegenover te stellen.

In oktober 1885 verscheen echter Quacks opstel 'Sociale Politiek': hij waarschuwde dat de maatschappelijke ontwikkelingen niet langer door de politiek genegeerd mochten worden en nam afstand van het liberalisme. Nog kon door een andere mentaliteit en door sociale wetgeving een botsing tussen de klassen voorkomen worden; maar het was de hoogste tijd om 'de wissels te verzetten'. In februari 1886 verraste hij het *Gids*-publiek met een degelijke studie over Kropotkin en de hele Russische revolutionaire beweging, het socialisme en het anarchisme. Zelf hield hij afstand; hij toonde het werk van deze lieden slechts als 'een teeken der tijden'. Algemene aandacht trok Quacks opstel 'Sociale rechtvaardigheid' (juli 1886), dat later in de maand extra actualiteit kreeg door het palingoproer in de Amsterdamse Jordaan, waarbij zesentwintig doden en honderd gewonden vielen. 'Het eindresultaat van onze negentiende eeuw mag niet wezen, dat de maatschappij zich zou oplossen in een materialistische plutocratie naast een verlaagd proletariaat', stelde Quack (1886, III, 69). De bezittende klasse moest, niet uit juridisch maar uit moreel rechtvaardigheidsbesef, een deel van haar inkomen, dat tenslotte de vrucht was van de gezamenlijke inspanning van velen, teruggeven aan de gemeenschap. Quack formuleerde dit alles voorzichtig genoeg, maar de betekenis van het feit dat een welgesteld en verantwoordelijk man als hij - hoogleraar, mede-directeur van De Nederlandsche Bank, Amsterdams patriciër - in een prestigieus blad als *De Gids* om een andere sociale mentaliteit vroeg en het failliet van het liberalisme betoogde, werd algemeen beseft.

De glans, die de dof geworden reputatie van *De Gids* door Quacks optreden in progressieve kring herwon, werd echter spoedig weer aangetast. Het novembernummer van 1886 telde twee bijdragen, 'Stelsels en Personen', door J.W. van der Linden, en 'Op den Familiedag', door M. van Oudenaerde [= Ch. Boissevain], die zich kenmerkten door burgerlijke zelfvoldaanheid, onbegrip en hooghartige afwijzing van de sociaal-democratische beweging. *De Nieuwe Gids* en het weekblad *De Amsterdammer,* die vol lof waren geweest over Quacks pogingen, reageerden teleurgesteld. *De Gids* gooide met zulke stukken zijn naam en gezag te grabbel,

meende *De Amsterdammer*: ‘Laat Ch. Boissevain een lief stukje natuur schilderen, gelijk het hem is toevertrouwd, en de potsenmaker *van Oudenaerde* deinst voor goed uit den gewijden kring, gelijk de booze voor

1885. N°. 42.
ONZE GIDSEN.
NIEUWE GIDS
Gids
Uitgave van Martinus Nijhoff
Steendruk van J. Kraaus v. Hage
Gids: Welkom, lieve kleine zus,
Welkom in het leven;
Baker, mag ik niet een kus
Aan mijn zusje geven?
Nieuwe Gids: . . . . . aux âmes bien nées
La valeur n'attend pas le nombre des années.

113 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 17 oktober 1885, naar aanleiding van het verschijnen van het eerste nummer van *De Nieuwe Gids*.
Door J.M. Schmidt Crans.

N°. 494 DE AMSTERDAMMER A°. 1886

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Onder Redactie van J. DE KOCK en JUSTUS VAN MAURIK Jr.

Zondag 12 December.

Een Gids verloddi.

114 Artikel over de groeiende aandacht in *De Gids* voor de sociale kwestie, verschenen in *De Amsterdammer* van 12 december 1886.

het Teeken des Kruizes. Dit zou voor *Gids* en volk een groote winst zijn.' (nr. 494, 12 december 1886) Boissevain zette zijn 'Familiedag' echter voort, hoewel ook zijn mederedacteuren bezwaar maakten. Dat zij hem te verstaan gaven met deze familiepraatjes op te houden, werd in november 1888 mede reden voor Boissevain om de redactie te verlaten.

Jaargang 1887 toonde dezelfde aarzeling. De Utrechtse hoogleraar J. d'Aulnis de Bourouill deed in februari de sociaal-democratische beweging af als een voorbijgaande mode, het optreden van een groepje schreeuwers, dat geen ernstige aandacht waard was. Maar de jurist W. van der Vlugt, juist tot de redactie toegetreden, kritiseerde in maart de bedriegelijke argumenten om de staat af te houden van wettelijke regeling van de arbeid en de inkomstenverdeling, en vreesde voor de toekomst 'nog eerder te weinig staatszorg dan te veel' (1887, I, 436). Ook de Groninger hoogleraar P.W.A. Cort van der Linden bepleitte onder de titel 'Vrijheid en Hervorming' (juni-juli) een liberaal programma dat voorzag in volledige politieke rechten voor de arbeidersklasse, een rechtvaardiger verdeling van inkomen en een krachtige wetgeving ter bescherming van de sociaal zwakken. Uitbreiding van sociale wetgeving werd ook voorgesteld door dr. J. Zaaijer, die in juli op verzoek van de *Gids*-redactie het verslag van de parlementaire enquête naar de toestand van de arbeidende bevolking in de industrie besprak.

Inmiddels bestond *De Gids* vijftig jaar. Jaargang 1886 was zeker niet de minste uit die periode, met artikelen van Huet, Quack, Netscher, Fruin, Pierson, Byvanck en een belangrijke studie van dr. C. Snouck Hurgronje over de islam. Maar sterker dan ooit voerden professoren en auteurs van de vorige generatie de boventoon.

115 Bijvoegsel bij *De Amsterdammer* van 5 december 1886 ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van *De Gids* (1837-1887).
Lithografie door W. Steelink jr.

Was *De Gids* nog niet verouderd? vroeg Van Hall zich namens de redactie in het jubileumnummer af. Het antwoord was, in zijn tamme gemoedelijkheid en gebrek aan ambitie, typerend: ‘Wij gevoelen ons niet onmisbaar; maar wij hebben nog levenslust genoeg, wij stellen nog genoeg belang in de grootere en kleinere vragen, welke zich telkens weer voordoen op het veld van letteren, van kunst en van wetenschap om met opgewektheid voort te werken aan de taak, welke het prospectus van 1836 omschreef’ (1886, IV, 584).

Een jaar eerder, in november 1885, had Van Hall bijna met dezelfde woorden gereageerd op *De Nieuwe Gids*. Hij glimlachte minzaam om de driestheid en de ambities van de jongeren en trok in twijfel of voor hun opvattingen wel een nieuw blad nodig was. ‘Waar er van de jongeren tot ons komen met iets wakkers en flinks, met een

nobele gedachte in een frisschen, schoonen vorm gekleed, daar juichen wij hen toe en stellen wij ons tijdschrift voor hunne bijdragen open.' (1885, IV, 363) Duidelijker had hij zijn onbegrip van hun literatuurideaal en mentaliteit niet kunnen uitdrukken. De poëzie van Kloos en Verwey vond hij bespottelijk, onbegrijpelijk en vol fouten in het rijm en metrum. In de drie volgende jaren beperkte hij zich ertoe onder het pseudoniem Fortunio hun poëzie te parodiëren. Hij meende dat zulke lichte spot de jongeren van hun aanstellerij zou genezen. Van Hall was als criticus ijverig en van goede wil; hij voelde ook dat de *Nieuwe Gids*-auteurs talent hadden. Maar hij wist geen raad met een dichtkunst die zich aan zijn criteria van beoordeling onttrok. Hij en zijn generatiegenoten, voor alles kalme, verstandige, gemoedelijke en hoffelijke heren, begrepen ook de behoefte van de jongeren aan grote veranderingen helemaal niet. In april 1888 maakte Van Hall de balans op van drie jaar *De Nieuwe Gids*. Hij betreurde de onhebbelijkheid van Verwey, Van Deyssel en Van der Goes: deze was 'weinig artistiek'. Bovendien waren de werkelijke vernieuwingen nogal achtergebleven bij de 'groote geluiden'. Van Eeden en Van Looy waardeerde hij, maar hun werk had ook in *De Gids* niet misstaan. Verwey en

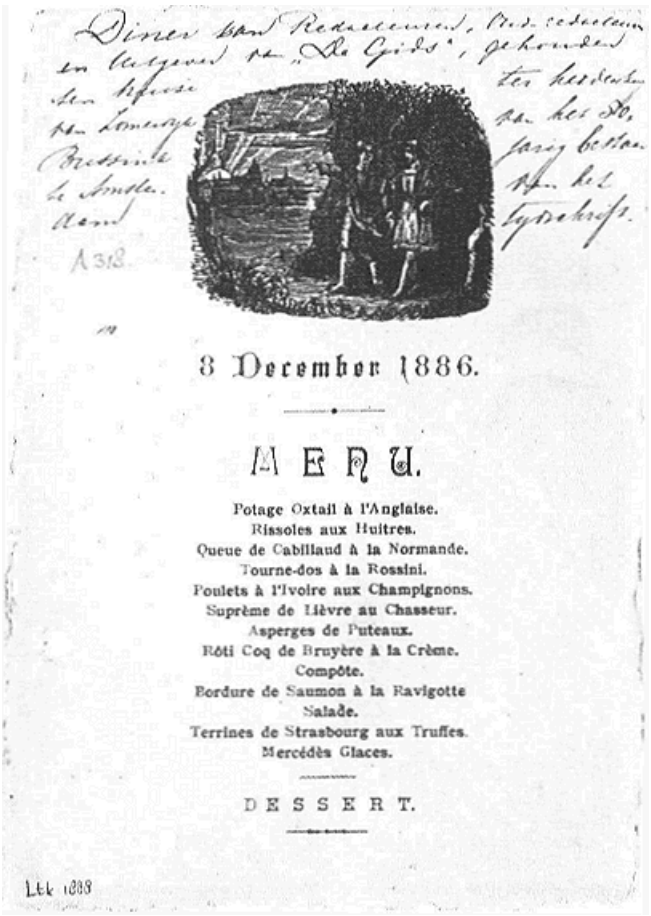

8 December 1886.

MENU.

Potage Oxtail à l'Anglaise.
Rissoles aux Huitres.
Queue de Cabillaud à la Normande.
Tourne-dos à la Rossini.
Poulets à l'Ivoire aux Champignons.
Suprème de Lièvre au Chasseur.
Asperges de Puteaux.
Rôti Coq de Bruyère à la Crème.
Compôte.
Bordure de Saumon à la Ravigotte
Salade.
Terrines de Strasbourg aux Truffes.
Mercédès Glaces.

DESSERT.

116 Menu voor het diner van redacteuren, oud-redacteuren en uitgever ter viering van het vijftigjarig bestaan van *De Gids*.

Santa Chiara fragment

Laura apparve la prima volta agli occhi miei nel primo tempo della mia adolenscenza nell' anno del Signore mille trecento ventisette, il giorno sesto di aprile, in sul mattino, nella chiesa di Santa Chiara in Avignone.
Memorie della vita di Francesco Petrarca nelle opere sue latine.

Bedwelmend uur van heilig, mystiesch droomen!

Op breede wieken stijg' de beê der schaar
Omhoog bij 't ruischen van heur zangenstroomen,
Waar 't gouden orgelklaatren zich aan paar',

Omhoog bij wierook-, rozen-, leliegeuren,
En 't zacht- weemoedig glanzen op 't altaar
Van duizend lichten, wijl met duizend kleuren

Der zonne gouden gloor in ruit bij ruit
Een paradijs vol heilgen doe bespeuren,
Die biddend nederknielen rond de Bruid,

Wier teedere oogen op het Knaapsken stralen,
Dat zij vol moederliefde in de armen sluit!

Louis Couperus
1883

Blauwe oogen

't Was blauw, niet het blauw van vergeet-mij-niet,
Bescheiden, zwijgend en bleek;
Ook niet het blauw van lobelia's,
Aan d' oever der rustige beek.

't Was ook niet het blauw van de zomerlucht,
Schoon dit van den hemel vertelt,
Zelfs niet van de lucht in het meer weerkaatst,
Waar 't zacht in de golven versmelt.

't Was vreemder, meer dat van den Zuidernacht,
Doorschijnend, lichtend en diep,
Waaronder Venetië fluist'rend lacht
En 't gouden Palmyra sliep;

Het blauw van den wijkenden horizont,
Waar Lohengrin's boot in verdween...
Het blauw, - waarheen ijdele wenschen gaan,
En onverhoorde gebeên.

Fiore della Neve [= M.L.G. van Loghem]
1884

NIEUW HOLLAND. 25

verafschuw u, van Hall, om dat gij niets zijt, niets, een aangekleede gemeenplaats.

Men kan terstond aan iemants stijl zien, of hij eenig begrip, eenig gevoel heeft van literatuur. Wanneer men menschen leest, zoo als den Heer v. Hall, kroniekschrijver van den Gids, valt 't u op, als vogelenpoep op uw jaskraag, dat de man, al citeert hij ook Zola of Mallarmé, niets voelt van wat die menschen schrijven, volstrekt niet weet wát nu en waarôm dat en dat mooi is in die schrijvers. Wil iemant literaire kunst goed beoordeelen, dan moet hij zelf ook een beetje literaire kunst in zijn ziel hebben. Maar vindt gij nu ooit een verrassende gedachte, een scherp of verheven beeld, een nieuwe impressie, een goed gevoel bij dezen man? Nergends. 't Zijn al tijd dezelfde vale praatjes, stug en leêg als testen met vergaan vuur. En hij kan 't niet helpen! Wel God neen! Ik ben ook eigelijk volstrekt niet boos op den Heer v. Hall. Maar 't is toch eenvoudig bespottelijk, nietwaar, om een Heertjen, dat heel aardig loopen kan in een gekleede-jas misschien, maar zonder eenig antecedent in de literatuur, met een vriendschapjen voor den dikken theater-reporter Sarcey en een paar magere vertalinkjens naar Coppée als de eenige poeëmen van zijn letterkundig verleden, in zijn hoofd, tot oordeelveller in zaken van literaire kunst te maken van het eerste tijdschrift van Holland?

Wat duivel, iemant, die twee zulke vertalingen uit het fransch maakt, maar dat is een rederijkertje, een schoolmeestertje, een student, een leerlooyer, een rentenier uit Schellingwoû, moet zoo'n man nu gaan spreken in het openbaar over het werk van hen, die al hun uren met de literatuur hebben doorgebracht, die haar tot eten en haar tot hoofdkussen, haar tot lucht, haar tot licht en haar tot dak hebben gehad?

Beste van Hall, gewichtige, minzame, guitige van Hall, u is een fatsoenlijk mensch, die veel liefhebberij

117 Fragment uit 'Nieuw Holland' van Lodewijk van Deyssel, waarin Van Hall het als criticus moet ontgelden, 1884. Het stuk verscheen voor het eerst in Van Deyssels *Verzamelde opstellen* (1894).

Van Deyssel hadden zeker talent, maar waren op een dwaalweg. Vaderlijk maande hij de jongeren aan, hun 'marktgeschreeuw' te staken en hun talent te zuiveren. Wat volgde kon hem echter niet bekoren. Van Deyssels *De Kleine Republiek* vond hij 'een vuil boek' en krankzinnig van taal (januari 1889). Herman Gorters *Mei* deed hem moedeloos verzuchten: 'Het is mogelijk, en niet onwaarschijnlijk zelfs, dat wat ons in de dichtkunst van den heer Gorter hindert, wat ons in *Mei* onverstaanbaar en ongenietbaar voorkomt, door "de vrienden" juist als hoogste kunst zal geprezen worden, als de poëzie der toekomst, welke alleen achterlijke en onartistieke critiek niet vermag te waardeeren.' (1889, II, 195) Van Hall is niet gespaard door de jongeren. Vooral Van Deyssel heeft hem in de brochure *Nieuw Holland* bladzijdenlang onder handen genomen. 'Ik verafschuw u, van Hall, om dat gij niets zijt, niets, een aangekleede gemeenplaats.' Verwey oordeelde, bij het vijftigjarig ju-

118 Lodewijk van Deyssel (pseudoniem van K.J.L. Alberdingk Thijm, 1864-1952), 1889.

119 G.J.P.J. Bolland (1854-1922), omstreeks 1910. Tekening door E. Valença.

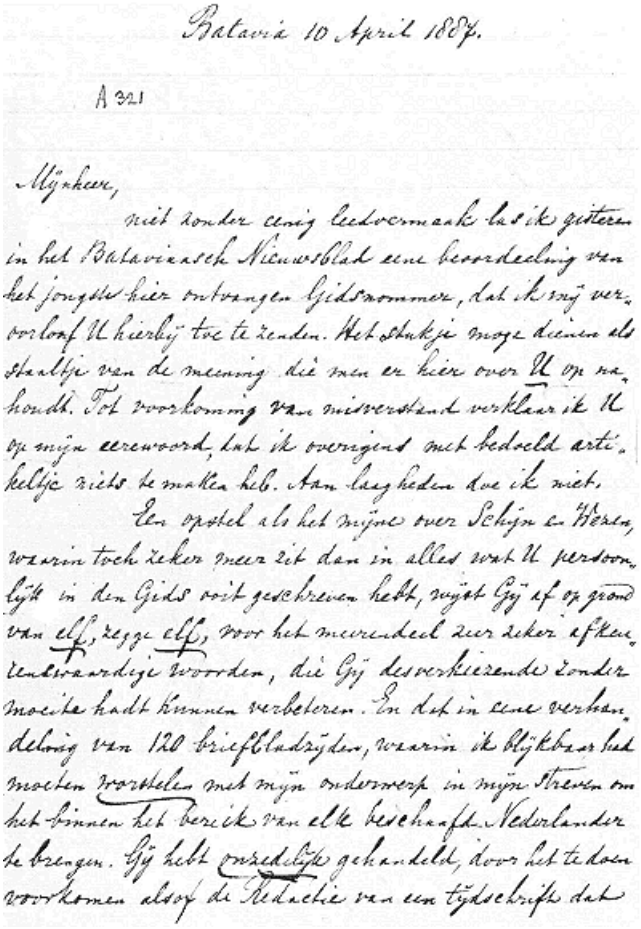

Batavia 10 April 1887.

A 321

Mijnheer,

niet zonder enig leedvermaak las ik gisteren in het Bataviaasch Nieuwsblad eene beoordeeling van het jongste hier ontvangen Gidsnommer, dat ik mij veroorloof U hierbij toe te zenden. Het stukje moge dienen als staaltje van de meening die men er hier over U op na houdt. Tot voorkoming van misverstand verklaar ik U op mijn eerewoord, dat ik overigens met bedoeld artikeltje niets te maken heb. Aan laagheden doe ik niet.

Een opstel als het mijne over Schijn en Wezen, waarin toch zeker meer zit dan in alles wat U persoonlijk in den Gids ooit geschreven hebt, wijst Gij af op grond van elf, zegge elf, voor het meerendeel zeer zeker afkeurenswaardige woorden, die Gij desverkiezende zonder moeite hadt kunnen verbeteren. En dat in eene verhandeling van 120 briefbladzijden, waarin ik blijkbaar het moeilijk vraagstuk met mijn onderwerp in mijn streven om het binnen het bereik van elk beschaafd Nederlander te brengen. Gij hebt onredelijk gehandeld, door het te doen voorkomen alsof de Redactie van een tijdschrift dat

120 G.J.P.J. Bolland aan J.N. van Hall, 10 april 1887. Zijn artikel ‘Schijn en wezen’ was door de redactie geweigerd.

bileum, dat de letterkundige kroniek wel ‘door een theeketel’ geschreven kon zijn. Enkel omdat het blad te traag was om zich zijn sterven te realiseren bestond *De Gids* nog voort, maar Verwey profeteerde in *De Nieuwe Gids*: ‘voor ieder die het hooren wil: *De Gids gaat dood*’ (1887, I, 421 en 427). De ambitieuze jonge filosoof G.J.P.J. Bolland zag in april 1887 zijn grote verhandeling ‘Schijn en Wezen’ door *De Gids* afgewezen op grond van elf onjuiste woorden. Vanuit Batavia liet hij Van Hall weten ‘dat wanneer eenmaal een dagblad of tijdschrift ten grave neigt, de vloek der impotentie zeer moeilijk is weg te nemen’. Het stuk verscheen nu in *De Nieuwe Gids*.

Zijn laatste krediet in letterkundige kring verspeelde *De Gids* door de plaatsing van het opstel ‘Eduard Douwes Dekker. Eene ziektegeschiedenis’ (juli 1888), door de arts Th. Swart Abrahamsz. Met would be wetenschappelijk vertoon betoogde Swart Abrahamsz - een neef

Schemering in den dom

Schaduwen en maanlichtstralen
Spelen op de marmersteenen,
Waarop rosse glanzen dalen,
Die zij 't kleurig glas ontleenen
Van der ramen hooge bogen.
In de nissen heilgenbeelden

Staren met geschilderde oogen
Op de rijke tempelweelden
In het rond.
Geen adem beeft er.
Slechts van zware wierookneevlen
Door de stille gangen zweeft er
Nog een walm.
De heil'gen preevlen
Met hun koude, doode lippen
Litaniën; doffe klanken
Aan der graven diepte ontglippen.
Levenlooze bloemenranken,
Schitterend vergulde, slingren
Om het hek met ijzren randen
Onbeweegbre cherubvingren. -
Schimmen glijden langs de wanden.
En een droeve, bleeke vrouwe
Knielt en bidt met zacht gefluister,
En een knaapje in 't kleed der rouwe
Blikt steeds angstiger in 't duister.

Elize Knuttel-Fabius
1886

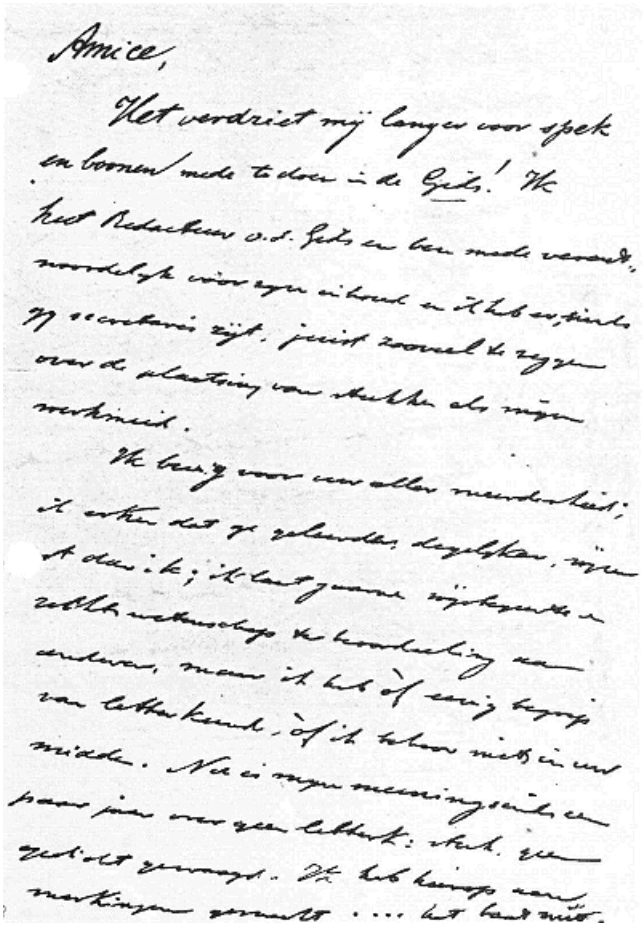

121 Charles Boissevain aan J.N. van Hall, 24 november 1888. Boissevain verlaat de redactie. ‘Amice, Het verdriet mij langer voor spek en boonen mede te doen in de Gids! Ik heet Redacteur v.d. Gids en ben mede verantwoordelijk voor zijn inhoud en ik heb er, sinds gij secretaris zijt, juist zooveel te zeggen over de plaatsing van stukken als mijn werkmeid. Ik buig voor uw aller meerderheid; ik erken dat ge geleerder, degelijker, wijzer zijt dan ik; ik laat gaarne wijsbegeerte en rechtswetenschap ter beoordeeling aan anderen, maar ik heb of eenig begrip van letterkunde, of ik behoor niet in uw midden. Nu is mijn meening sinds een paar jaar over geen letterk. stuk, geen gedicht gevraagd. Ik heb hierop aanmerkingen gemaakt... het baat niet.’

„Wat had er heel wat anders kunnen groeien uit den talentvollen knaap, wanneer hij onder strenge tucht en gezonde lichaams-diaethetiek wat langer en beter onderwijs had kunnen genieten."

Dr. Th. Swart Abrahamsz., E. Douwes Dekker.
Eene ontknopingsscheiding. (Gids, Juli.)

122 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 7 juli 1888, naar aanleiding van het artikel van Th. Swart Abrahamsz. over Multatuli in *De Gids* van juli.
Door J.M. Schmidt Crans.

Nieuwe proeven van moderne poëzie

I

Ieder dichter moet zoo nauwkeurig
mogelijk zeggen wat hij bedoelt.
***De Nieuwe Gids*. October 1887, blz. 172.**

'k Ben zielsbedroefd. Mijn vuur'gste hartewensch
Is thans vervuld. Want inn'ge liefde is haat,
En dolle pijn is weelde, en goedheid kwaad,
En treurig zijn is blij zijn voor een mensch

Als ik, uit wien, als uit een bolle leus,
Waardoor een wonder helle lichtstraal gaat,
Die ze als een stralenbundel weer verlaat,
Licht en steeds meer licht uitvloeit zonder grens.

Tot zinge' en lache' en schreie' al door elkaar
Dringt zich mijn ziel met mysterieusen drang.
't Was me of ik rees en straks weêr nederviel,

Tot ik de diepste duisternisse ontwaar...
Nu is het uit met lach en klacht en zang,
En 'k lig ter neêr - een orgellooze ziel.

van Dekker - dat Multatuli's oeuvre en levenswandel geheel verklaard en *verontschuldigd* konden worden uit diens zenuwzwakte in combinatie met een verkeerde ontwikkeling. Abrahamsz' betoog kwam hier op neer: wat had Douwes Dekker een normaal, verstandig, gezagsgetrouw, degelijk en evenwichtig ambtenaar, huisvader en schrijver kunnen worden als hij van jongs af aan beter was geschoold en begeleid. Het was in zekere zin de kroon op een decennium *Gids*-kritiek waarin ieder die zich niet conventioneel uitte of gedroeg neerbuigend werd beschouwd als onvolwassen of geestelijk onvolwaardig. Van Hall, die Multatuli's werk toch waardeerde en zelfs trots was dat hij met hem had gecorrespondeerd, heeft blijkbaar niet eens begrepen dat dit opstel een smaad was van diens kwaliteiten. Het werd *De Gids* echter door *De Nederlandsche Spectator* en *De Nieuwe Gids* wel ingepeperd.

Enige maanden later trad Boissevain uit de redactie. ‘Het verdriet mij langer voor spek en boonen mede te doen in de *Gids!*’, schreef hij op 24 november 1888 aan Van Hall: ‘ik heb er, sinds gij secretaris zijt, juist zoo-

II

Ieder dichter moet zoo natuurlijk
mogelijk zeggen wat hij bedoelt.
***De Nieuwe Gids*. October 1887, blz. 172.**

Ik schrei en schrei steeds voort, mijn oogen moê.
En de oorzaak van mijn bitter groot verdriet
Weet ik, rampzalige! gelukkig niet; -
Want wist ik 't, 'k schreide harder nog dan 'k doe.

En sluit ik straks, vermoeid, mijn oogen toe,
Dan door mijn wimpers steeds bij stroomen vliet

De tranenvloed, dien 'k onbewust vergiet,
En dien ik, arme lijder! niet weet hoe

Te stelpen ... Zalig zielsbedroefd te zijn,
Zonder ophouden altijd maar te schrei'n,
Terwijl ik zelf niet weet waarom ik lijd!...

Zoo moog 'k in bitt'ren weedom eens vergaan,
En drijven, als een zilverblanke zwaan,
Op mijnen tranenstroom naar de Eeuwigheid.

III

‘Een dichter zegge wat hij meent.’ 'k Beken 't
Dat 'k smart en lijden gaarne zie, dat ik
Luid jubel en verbazend in mijn schik
Ben, nu 'k aan armoe en verdriet gewend',

En nu een knikker, een kastanje, een ééncents-prent
Is al mijn levensvreugd. Of wel ik lik
Een suikerbal, die ik still'tjes uit een blik
Te voorschijn haal. En zoo iets wordt ellend

Genoemd door sommigen, die traanloos zijn
En weedomloos en leedloos!... Kunnen zij
Weten wat of een ander mensch gevoelt,

Blijdschap of droefheid heet, treurig of blij?
Geen schijnsel geve schoonen schijn aan 't zijn; -
‘Een dichter zegge juist wat hij bedoelt.’

Fortunio [= J.N. van Hall]
1887

veel te zeggen over de plaatsing van stukken als mijn werkmeid.' Ook klaagde hij over het gebrek aan onderlinge sympathie binnen de redactie. 'We zijn zoo critisch, dat we weinig voortbrengen en nooit gezamenlijk met eenige onderlinge bewondering en bijstand werkten. Die atmospheer is te drukkend voor mijne geringe letterkundige vitaliteit.' Het publiek lijkt evenwel heel tevreden te zijn geweest over *De Gids*: in 1889 meldde uitgever P.N. van Kampen een oplage van 1700 exemplaren, wat voor Nederlandse verhoudingen veel was. Een half jaar na Boissevains vertrek en tien jaar nadat deze het kruis had geheven tegen *Lilith* debuteerde Emants in *De Gids* met het eerste zelfstandige kunsttheoretische opstel sinds de dagen van Potgieter en Huet: 'Pro Domo' (juni 1889). Zelfverzekerd rekende hij af met de idealistische en moralistische literatuuropvatting van *De Gids* in het afgelopen decennium. Er was slechts één gebod voor de kunstenaar: 'Geen offeranden aan de behaagzucht, geen concessies aan een moraal, geen streeling of sparing van gevoeligheden, geen opvolging van willekeurige, zoogenaamd aesthetische voorschriften omtrent eene dichterlijke rechtvaardigheid, een veredelen van de werkelijkheid en verdere dergelijke hersenschimmen. De artiest moet *waar* zijn; *waar* tegenover zich zelven.' (1889, II, 550)

REMIEG AERTS

Op reis

Gelijk een reizende, in een schoone streek,
Terwijl de trein door woud en velden vliedt,
Wel koren golven, boomen vluchten ziet,
Maar 't eigen beeld daartusschen, roerloos bleek;

Tot zij van 't landschap luttel meer geniet,
Wijl 't spieglend glas, hoe ze ook dien blik ontweek,
Met de eigen oogen haar in de oogen keek,
Zoo vaak zij tuurde ... langer duldt zij 't niet.

Smette ook een stofwolk 't lichte zomerkleed,
Neer glijdt het raampje en binnen vliegt de rook,
Maar veldlucht streelt haar onweerkaatst gelaat; -

Zoo zie 'k in 't leven steeds mijn eigen leed
En 't staren op mijzelv' verdriet mij ook
En 'k ruk aan 't raampje... dat niet opengaat.

Hélène Swarth
1888

123 P.N. van Kampen (1818-1888), sinds 1841 uitgever van *De Gids*, omstreeks 1880. Foto door A. Greiner.

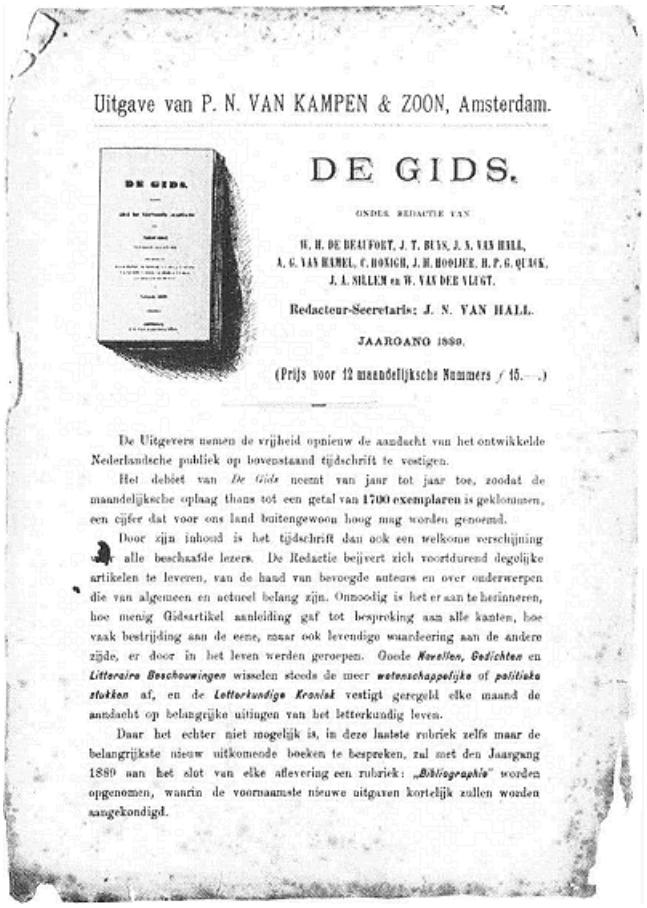

Uitgave van P. N. VAN KAMPEN & ZOON, Amsterdam.

DE GIDS.

ONDER REDACTIE VAN

W. H. DE BEAUFORT, J. T. BUYS, J. S. VAN HALL, A. G. VAN HAMEL, C. HOGIER, J. H. HOOLBEK, H. P. G. QUACK, J. A. SILLEM en W. VAN DER VLUGT.

Redacteur-Secretaris: J. S. VAN HALL.

JAARGANG 1889.

(Prijs voor 12 maandelijksche Nummers ƒ 15.—.)

De Uitgevers nemen de vrijheid opnieuw de aandacht van het ontwikkelde Nederlandsche publiek op bovenstaand tijdschrift te vestigen.

Het debiet van *De Gids* neemt van jaar tot jaar toe, zoodat de maandelijksche oplaag thans tot een getal van 1700 exemplaren is geklommen, een cijfer dat voor ons land buitengewoon hoog mag worden genoemd.

Door zijn inhoud is het tijdschrift dan ook een welkome verschijning voor alle beschaafde lezers. De Redactie beijvert zich voortdurend degelijke artikelen te leveren, van de hand van bevoegde auteurs en over onderwerpen die van algemeen en actueel belang zijn. Onnoodig is het er aan te herinneren, hoe menig Gidsartikel aanleiding gaf tot bespreking aan alle kanten, hoe vaak bestrijding aan de eene, maar ook levendige waardeering aan de andere zijde, er door in het leven werden geroepen. Goede ***Novellen, Gedichten*** en ***Litterairo Beschouwingen*** wisselen steeds de meer ***wetenschappelijke*** of ***politieke stukken*** af, en de ***Letterkundige Kroniek*** vestigt geregeld elke maand de aandacht op belangrijke uitingen van het letterkundig leven.

Daar het echter niet mogelijk is, in deze laatste rubriek zelfs maar de belangrijkste nieuw uitkomende boeken te bespreken, zal met den Jaargang 1889 aan het slot van elke aflevering een rubriek: *„Bibliographie"* worden opgenomen, waarin de voornaamste nieuwe uitgaven kortelijk zullen worden aangekondigd.

124 Prospectus voor de jaargang 1889.

publiek zijn 't nagenoeg onbekende verschijnselen.

Het duidelijkst komt de weinige artisticiteit der lezers aan het licht, wanneer het eindelijk eens gelukt hen een zelfstandig oordeel te hooren vellen over een Nederlandschen schrijver, dien zij inderdaad — zij 't dan ook gedeeltelijk — kennen. Altijd zijn 't dan leeringen, strekkingen, bedoelingen of andere storende bijzaken, welke in hunne vonnissen den doorslag geven. Een zuiver artistiek standpunt is voor hen „terra incognita" en met een auteur, die niets aantoonen, niets verkondigen wil, die niets laat zegepralen, niets getuchtigd worden, die noch op de lach-, noch op de huilspieren werkt, weet de Hollander meestal geen raad. De didactiek zit hem erfelijk in het gebeente en als zijn vraag: „wat leert, wat bewijst dit?" zonder antwoord blijft, smaakt hij de eigenaardige voldoening niet, die, naar zijne meening, kunstgenot heet. Kijkt hij tegenover vreemde schrijvers soms schijnbaar door een anderen bril, dan is 't, omdat hij — bescheiden als altoos — voor een grooten, in wijde kringen gevestigden naam zijn hoofd in het stof nederbuigt.

Toch schermt hij gaarne met klinkende woorden als: optimisme, idealisme, realisme, naturalisme, materialisme, scepticisme,

125 Fragment uit 'Pro domo' van Marcellus Emants. *De Gids*, juni 1889.

1889. N°. 6. GIDSEN GENOEG.
de Gids
Katholieke
1e Gids: Hôtel de Nederlanden!
2e — : Meneer, De Zeven Kerken van Roome! Meneer.
3e — : Hôtel des Indes! Meneer.
4e — : De „Maréchal" meneer!
5e — : Meheer! zoekt uwes de Retirade?

126 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 12 januari 1889, naar aanleiding van het verschijnen van *De Katholieke Gids*, het vijfde tijdschrift dat zich als een ‘gids’ aandiende, naast *De Gids, De Indische Gids, De Militaire Gids* en *De Nieuwe Gids*.
Door J.M. Schmidt Crans.

‘Als Epicurische goden’: 1890-1915

Ritornelle

Lach nu maar niet, omdat deez' liekens klein zijn! -
Zij 't kelkje klein, het kan vol goeden wijn zijn,
zij 't roosje klein, van kleur en geur kan 't rein zijn.

Klein is de druif: geen mond, die 't sap niet luste!
Klein is de parel, schoon zij schatten kostte!
Klein is uw mond: wie, die niet graag hem kuste?

Wel klein zijn uwer oogjes fonkelstarren.
Toch deden zij mijn ziel van liefde barnen:
mij volgt hun zoete klaarheid heinde en verre.

Een woord is klein en lichtlijk uit te spreken...
Gods ‘fiat’ deed den chaos vlammen braken,
een ‘neen’ van u kan mij het hart doen breken.

Pol de Mont
1891

Binnen *De Gids* van de jaren negentig namen literatuur en kunst een ruime plaats in. Het blad stelde zich nu tamelijk welwillend op - Van Hall ging zelfs Kloos en Verlaine bewonderen - en vond aansluiting bij de nieuwe letterkunde. Toch werd *De Gids* in modern-artistieke kring niet meer als autoriteit beschouwd: hij bezat meer *status* dan *gezag*. Het nieuwe talent verzamelde zich vooral rond tijdschriften als *De Nieuwe Gids,* het *Tweemaandelijksch tijdschrift, Van nu en straks* en *De Kroniek* van P.L. Tak. Een uitgesproken richting of beweging vertegenwoordigde *De Gids* niet. Typerend zijn de woorden van Van Hall, toen hij in augustus 1894 - zonder triomfalisme of leedvermaak - het uiteenvallen van de *Nieuwe Gids*-kring besprak en de balans van dit tijdschrift opmaakte: ‘De Nederlandsche letterkunde en de Nederlandsche taal zijn niet en mogen niet zijn het werk van een partij; en al zijn er die ons hunne leer als de alleen zaligmakende willen opdringen, zij zullen ons niet beletten de kunst van het woord te genieten, van waar zij ook tot ons kome’. (1894, III, 363)

Wel publiceerde een aantal auteurs vrij regelmatig in *De Gids:* Hélène Swarth leverde bijna maandelijks verzen, Couperus en Emants droegen romans, verhalen en reisschetsen bij, Henri Borel Chinese schetsen en novellen, Cyriel Buysse zijn naturalistisch proza, Marie Boddaert en Pol de Mont gedichten en de laatste ook studies. Meer incidenteel was de aanwezigheid van Herman Heijermans, Frans Coenen, Carel Scharten en Augusta de Wit (ook als G.W. Sylvius).

Groot was vooral het aandeel van de letterkundige studies. Auteurs als J.N. van Hall, A.G. van Hamel, W.G.C. Byvanck, J.E. Sachse, R.C. Boer, Allard Pierson, W.G. van Nouhuys en G. Kalff schreven opstellen over moderne Franse, Scandinavische of Russische letterkunde en over Nederlandse en buitenlandse ‘klassieke’ auteurs. Opvallend is ook de toegenomen aandacht voor schilderkunst, muziek en toneel. Een regelmatig Muzikaal Overzicht werd van 1894 tot 1913 verzorgd door Henri Viotta. Hij schreef veel over opera en bij voorkeur over Wagner,

wiens apostel in Nederland hij was. Het Dramatisch Overzicht werd door Van Hall en Van Hamel bijgehouden.

De grote plaats voor de kunst, de medewerking van Couperus en de wat vrijere moraal waarvan sommige moderne literatuur getuigde, wekten echter al spoedig verzet in eigen kring. Couperus' romans ‘Noodlot’ (1890) en ‘Extaze’ (1892) en zijn verhaal ‘Kleine raadsels’ (1892), gekenmerkt door fatalisme, een zekere geëxalteerdheid en broeierigheid en een hang naar het mysterieuze, werden voor redacteur W. van der Vlugt reden om begin september 1892 *De Gids* te verlaten. Hij had er genoeg van vergeefs te protesteren bij Van Hall, die geheel naar eigen goeddunken besliste over de plaatsing van literaire bijdragen. Directe aanleiding tot het vertrek van de Leidse rechtsgeleerde - een ernstig man met hoge ethische normen en strenge fatsoensopvattin-

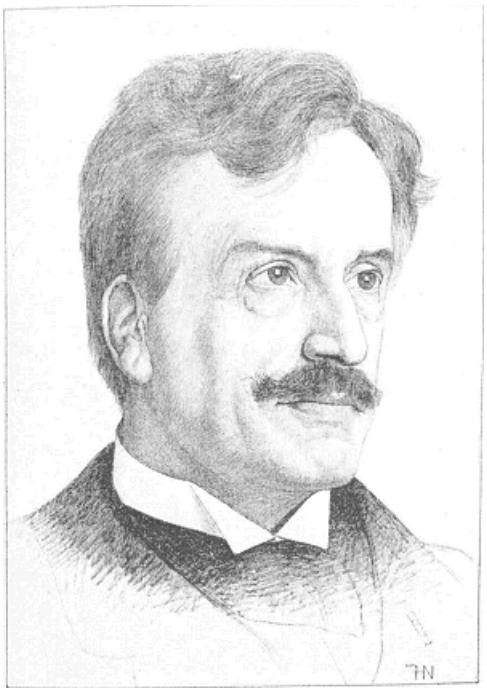

127 A.G. van Hamel (1842-1907), redacteur van 1887 tot en met 1907, omstreeks 1900.
Lithografie door F. Hart Nibbrig.

129 Pol de Mont (1857-1931), omstreeks 1895.

128 H. Viotta (1848-1933), 1896. Op de achtergrond Richard Wagner, wiens muziek door Viotta in Nederland werd gepropageerd.
Door H.J. Haverman.

gen - was een essay van W.G.C. Byvanck over Shelley (augustus-september 1892). Een daarin opgenomen anekdote, die verhaalde hoe de krankzinnig wordende dichter zich eens geheel naakt had vertoond in een salon waar dames het diner gebruikten, typeerde voor Van der Vlugt de verkeerde koers van *De Gids*.

Hij, die zelf in dit blad ijverde voor herstel van de geestelijke en zedelijke frisheid en ernst en voor maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel bij jongeren uit de bevoorrechte kringen, wenste niet langer aansprakelijk te zijn voor ‘een tijdschrift, dat naar mijn innige overtuiging bezig is, de geestelijke atmosfeer, waarin wij ademen, te vergiftigen’, zoals hij op 3 september 1892 liet weten. Toen Buys, die zijn bezwaren tegen Couperus en Byvanck niet deelde, hem van zijn vertrek trachtte te weerhouden, zette Van der Vlugt in een brief van veertien dichtbeschreven kantjes zijn grieven uiteen. Het werk van Couperus en Byvanck was voor hem ‘één samenweefsel van mysticisme en sensualiteit, van kinderachtig bijgeloof en zedelijk ongeloof’

en hij herkende daarin ‘de onbedrieglijksten karaktertrek van ver voortgeschreden decadentie’. Naar zijn mening was de taak van *De Gids* juist ‘het hoognodige tegengif tegen dergelijke schrijverij’ te bieden. ‘Laat de Redactie toch eens eindigen “het Gidspubliek” te doen opgaan in het kringetje van 30 of 50 hyper-aesthetische Amsterdammers die het vertegenwoordigen voor Quack en van Hall [...]. Er is, Goddank, nog een ander en een zeer talrijk publiek daarbuiten.’

Volgens Van der Vlugt had *De Gids* geen oog voor de belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen: de sociale agitatie, het kiesrechtvraagstuk, de opkomst van de confessionele partijen. Terwijl alles erop wees dat ‘onze tijd zich bewust wordt van eene weêrgalooze ethische crisis’ zocht *De Gids* zijn kracht ‘in novellen en schetsjes en critieken, weerzinwekkende mengsels van overprikkeld zenuwleven en boeddhistische mystiek, gepeperd ten slotte met eene aangezette viezigheid. Welk verschil is er dan tusschen dit lijforgaan van het liberalisme en het dagboek van Lodewijk XVI, dat tijdens de “grandes journées de la révolution” slechts de resultaten der koninklijke jacht eene vermelding waard achtte?’

Quack, ook persoonlijk gegriefd door Van der Vlugts kritiek, haalde zijn schouders op over diens onbegrip van de moderne literatuur en wierp het verwijt van onmaatschappelijkheid terug: ‘Van der Vlugt had immers de vrijheid over al deze onderwerpen te schrijven, indien hij een vaste opinie er over had!’ In 1901 zou Van der Vlugt met een aantal geestverwanten het tijdschrift *Onze Eeuw* oprichten, dat duidelijk de ambitie - maar op den duur niet de kwaliteit - had om de plaats van *De Gids* in te nemen.

In september 1892 overleed redacteur Hooyer. Ook Ho-

130 W. van der Vlugt (1853-1928), redacteur van 1886 tot en met 1892, omstreeks 1905.

131 ‘De blijde muze onzer dagen’. Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 5 maart 1892, naar aanleiding van de belangstelling van een aantal schrijvers voor (zelf)moord en doodslag. De verhalen van Couperus en Seipgens waren verschenen in *De Gids*.

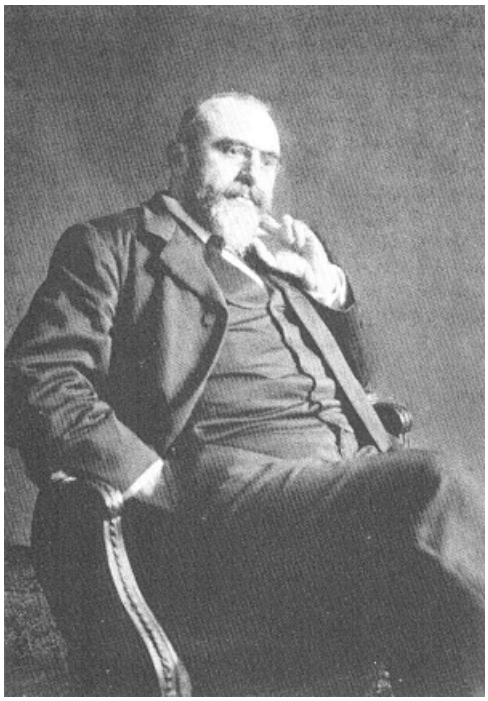

132 W.G.C. Byvanck (1848-1925), redacteur van 1893 tot en met 1905, omstreeks 1905.

nigh verliet *De Gids*. De redactie werd nu aangevuld met de letterkundige Byvanck, auteur van het Shelley-artikel en van een veelbesproken bundel over moderne Franse kunstenaars (*Parijs 1891*), en met de gerenommeerde Utrechtse hoogleraar in de zoölogie en vergelijkende anatomie A.A.W. Hubrecht. Nog meer veranderingen volgden: in mei 1893 overleed Buys, dertig jaar redacteur en een man van groot gezag in Nederland. In zijn laatste *Gids*-opstel, 'Aan gene zijde van het algemeen stemrecht' (november-december 1892), had hij nog eenmaal - pessimistisch maar zonder bekrompenheid - gewaarschuwd tegen een overhaaste democratisering, die onherroepelijk zou zijn. In oktober kondigden ook andere oudgedienden hun vertrek aan: De Beaufort, Quack en zijn vriend Sillem, welgesteld Amsterdams patriciër, mede-oprichter van het Concertgebouw en *Gids*-redacteur sinds 1871.

Men bezon zich nu op de verdere koers van *De Gids*. Byvanck, die al direct een belangrijke stem binnen de redactie had, gaf in overweging of niet 'de koloniën en de buitenposten (Vlaanderen, Kaap, Transvaal, deelen van Amerika) invloed in de redactie' moesten krijgen. Ook kwam een fusie met het links-liberale *Vragen des Tijds* ter sprake, maar deze werd verworpen. In deze jaren, waarin de vraagstukken van het kiesrecht en het sociale beleid de liberale partij in een conservatieve en een

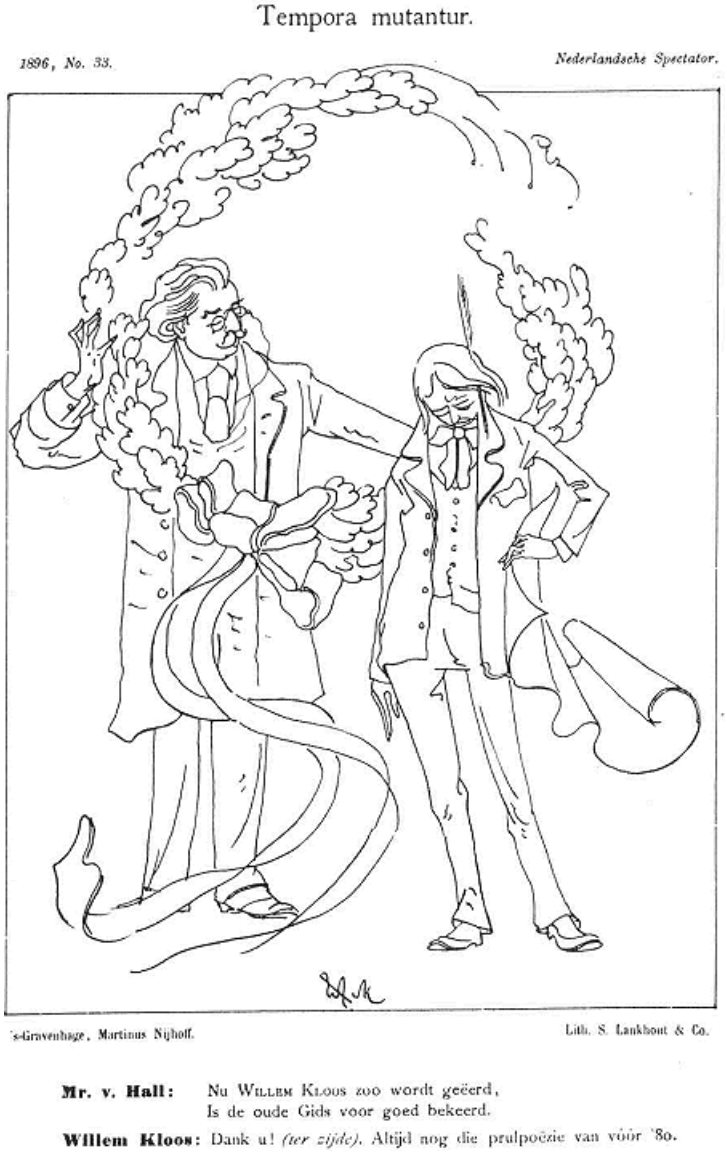
Tempora mutantur.
1896, No. 33.
Nederlandsche Spectator.
's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.
Lith. S. Lankhout & Co.
Mr. v. Hall: Nu Willem Kloos zoo wordt geëerd,
Is de oude Gids voor goed bekeerd.
Willem Kloos: Dank u! (ter zijde). Altijd nog die prulpoëzie van vóór '80.

133 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 15 augustus 1896, naar aanleiding van Van Halls veranderd oordeel over het werk van Willem Kloos.
Door W.A. van Konijnenburg.

progressieve stroming verdeelden en de koers van de maatschappelijke ontwikkelingen onduidelijk was, had *De Gids* - het bleek al uit Quacks antwoord op de kritiek van Van der Vlugt - allerminst een 'vaste opinie'. Men besefte het zelf en Byvanck stelde dan ook voor *De Gids* 'waarlijk meer het karakter van een tribune' te geven, toegankelijk voor elke zinnige en verdedigbare mening. Zo zou *De Gids,* zonder een eigen richting te vertegenwoordigen, toch actueel kunnen zijn. Byvancks voorstel werd niet aangenomen, maar in praktijk toonde *De Gids* in de jaren negentig inderdaad een betrekkelijk open karakter.

Op voorstel van redacteur A.G. van Hamel, hoogleraar Frans in Groningen, werd de *Gids*-kring aangevuld met de progressieve Amsterdamse hoogleraar economie P.W.A. Cort van der Linden en met de in Rome verblij-

134 Louis Couperus (1863-1923), redacteur in 1894 en 1895, 1892.
Lithografie door Jan Veth.

135 Omslag van de boekuitgave van Couperus' roman (1900).
Ontwerp door Chris Lebeau.

vende Louis Couperus. Quack besloot nog een jaar te blijven, om de overgang soepeler te doen verlopen. Zijn afscheidsrede als hoogleraar te Amsterdam, ‘Over het begrip der gemeenschap’, werd in juli 1894 in *De Gids* afgedrukt. Nogmaals betoogde Quack dat de gemeenschapsidee de grondslag moest worden van de maatschappelijke

orde en de activiteit van de staat. Een voorzichtige herverdeling van de rijkdom door de staat en een actievere zorg voor het welzijn van alle burgers moesten als mogelijkheid onder ogen gezien worden. ‘Bekrompen zij, die angstig in al deze ter sprake gebrachte maatregelen slechts uitingen zien van een bedwelmend socialisme.’ Op repressie van gerechtvaardigde eisen kon niet duurzaam een maatschappelijke orde worden gevestigd. ‘Men kan alles met de bajonetten doen, behalve er op gaan zitten.’ (1894, III, 89)

Toen ook Quack, einde 1894, na tweeëndertig jaar *De Gids* verliet - hij bleef er overigens regelmatig sociale artikelen in publiceren - verdween met hem de laatste redacteur die nog samen met Potgieter het blad geleid had. De generatie van Potgieter was inmiddels letterkundige geschiedenis geworden, onderwerp van opstellen in *De Gids*. De heren die *De Gids* na Quacks afscheid leidden, waren Van Hall, Van Hamel, Byvanck, Couperus, Hubrecht en Cort van der Linden.

Louis Couperus liet echter al op 30 april 1895 weten de redactie weer te willen verlaten, wegens ‘een zeer groot gemis aan samenstemming, dat ik gevoel tussen de andere leden der Redactie en mijzelven’. Een paar dagen later voegde hij daar nog aan toe dat het publiek maar moest denken dat zijn ‘bohême-natuur’ de reden was van zijn vertrek. ‘Het doet mij leed dat dit alles zoo moet zijn en het is mij eene illuzie minder.’ De redacteuren betreurden zijn besluit zeer, maar het was inderdaad niemand ontgaan dat Couperus zich in hun midden ‘niet behaaglijk’ voelde en dat in het begin de vergaderingen ‘minder aangenaam’ geweest waren. De verdere medewerking die hij aanbood werd zeer op prijs gesteld. In 1893 had Couperus al de roman ‘Majesteit’ en het volgende jaar reisimpressies in *De Gids* gepubliceerd; nu volgden nog ‘Wereldvrede’ (1895), ‘Brief uit Venetië’ (1896), ‘Metamorphoze’ (1897) en ‘Psyche’ (1898).

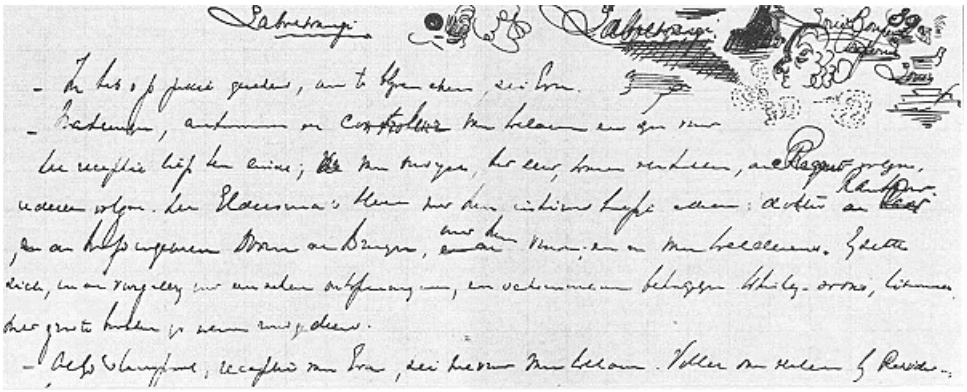

136 Bladzijde uit het handschrift van *De stille kracht* van Louis Couperus. De roman verscheen in 1900 in twee afleveringen in *De Gids*.

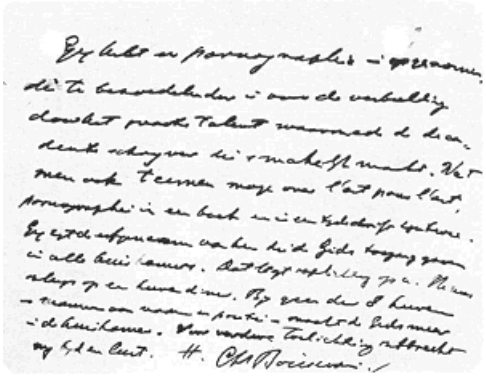

137 Briefkaart van Boissevain aan de redacteuren van *De Gids* over de publikatie van *De stille kracht* in het blad, 11 november 1900. ‘Gij hebt er pornographie in opgenomen, die te bezoedelender is voor de verbeelding door het groote talent waarmede de decadente schrijver die smakelijk maakt. Wat men ook teemen moge over l'art pour l'art, pornographie in een boek en in een tijdschrift zijn twee. Gij zijt de erfgenamen van hen die de Gids toegang gaven in alle huiskamers. Dat legt verplichting op u. Ik was onlangs op een heerendiner. Bij geen der 8 heeren - mannen van naam en positie - mocht de Gids meer in de huiskamer. Voor verdere toelichting ontbreekt mij tijd en lust.’

Schandaal onder het *Gids*-publiek veroorzaakten de twee romans van 1900, ‘Langs lijnen van geleidelijkheid’ (mei-juni) en ‘De stille kracht’ (september-oktober). Lectuur als ‘Langs lijnen...’ was hoogst ongepast ‘in een Hollandsch tijdschrift, dat door vrouwen en zusters en dochters van Hollanders gelezen wordt’, schreef Boissevain, hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*. ‘Grof zinnelijke beschrijvingen’ en uitingen van ‘zinnelijke verwijfdheid’ hoorden niet thuis ‘in het tijdschrift, dat Potgieter stichtte’ (*Algemeen Handelsblad,* 7 juli 1900). Toen Couperus in juli aan Van Hall het eerste stuk van ‘De stille kracht’ toezond, verzekerde hij hem ‘dat al “het grove” gedoezeld is en getemperd, zooveel als mijn overtuiging het toeliet. Een van nature minder schuchter auteur dan ik zou u heel wat anders vertellen van Laboewangi en ook van de aristocratie te Rome!! Maar - ik heb het met naïeveteit opgemerkt - men schrikt in Holland al heel gauw!’

Leedvermaak

Op 't elzentakje wiegt zich
De roodeborst heen en weer.
De bloeiende katjes stuiven
Geel op de veertjes ter neer.

De geelvink, even rustend
Bij 't slagnet, ziet op de veêr
De gele verandering komen,
Fluit: roodborst ben-je niet meer!

De roodborst ziet over 't vinkje...
Flap!... 't slagnet vallen omneer,
Schudt 't stof van de wiekjes, óptwettrend:
Nu ben-je geen geelvinkje meer!

J. Winkler Prins
1894

Het auteursrecht v. d. inhoud van dit blad wordt overeenkomstig de wet van 23 Juni 1881 (Stbl. n°. 134).

AVONDBLAD.

Eerste Blad.

A339

Dit nommer bestaat uit twee bladen.

Van dag tot dag.

Toen ik al reizende onder vreemdelingen opmerkte, dat — gelijk ik gisteren mededeelde — vele onzer diepe overtuigingen betreffende hetgeen rechtvaardigheid en eerbied voor de rechten van zwakken eischen, burgerlijk onderwetsche voorcordeelen werden geacht door overbeschaafde cynische Russen, zeer bij mij hartstochtelijk de wensch dat ons Hollandsche volk steeds burgerlijk onderwetsch mocht blijven.

Doch de eerste indruk dien ik in 't vaderland teruggekeerd ontving, schijnt te bewijzen, dat leiders der openbare meening alhier pogen ons burgerlijke volk op zijn Fransch artistiek te maken, en dat de redactie van *De Gids* er op gesteld is haar maandschrift ongeschikt te maken om onbeheerd op de tafel in de huiskamers gelaten te worden.

De roman van Couperus is er een die, in een lichtgeel bandje, tusschen soortgelijke Fransche romans, uitgegeven, liefhebbers van dergelijke kunst aangenaam kan zijn.

Maar ik ben burgerlijk onderwetsch, onartistiek, philistijnsch, wat men maar wil, geroeg, om scherp af te keuren het opnemen van zulk een roman, in een Hollandsch tijdschrift, dat door de vrouwen en zusters en dochters van Hollanders gelezen wordt.

Grof zinnelijke beschrijvingen zijn wellicht zeer artistiek, maar ze passen niet in het tijdschrift, dat Potgieter stichtte, en wat mij aangaat, ik vind niets zoo onmanlijk als dergelijke kunst.

Ik haat zulke kunst als een uiting van zinnelijke verwijfdheid.

Ik ga straks wat in Willem Levend lezen. Dat is Hollandsche kunst!

* * *

Ltk 1000

138 Column van Charles Boissevain in het *Algemeen Handelsblad* van 7 juli 1900, naar aanleiding van de publikatie van *Langs lijnen van geleidelijkheid*.

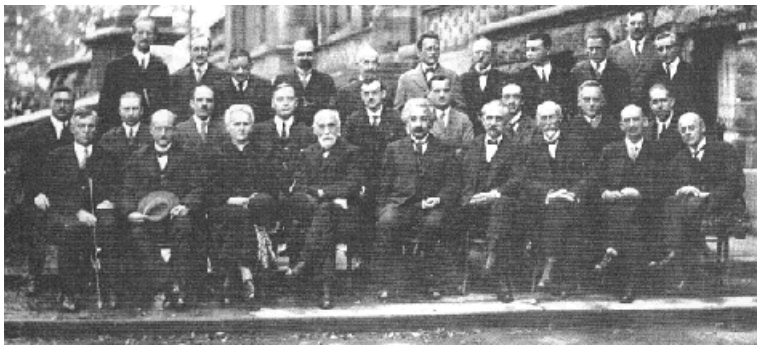

139 H.A. Lorentz (1853-1928), vierde van links op de voorste rij, met de deelnemers aan het Solvay Congres te Brussel, 1927. Links van hem Madame Curie, rechts Albert Einstein.

Dat bleek: een stapel brieven van lezers en leesgezelschappen bereikte Van Hall in oktober en november 1900. Men wenste in een degelijk tijdschrift, dat in de huiselijke kring gelezen werd, niet met ‘pornographie van de ergste soort’ geconfronteerd te worden, en Couperus' geschrijf was ‘demoraliseerend vooral voor jongelieden!’ De weduwe Hoekstra-Van Geuns, al tientallen jaren trouw lezeres, moest nu tot haar spijt ‘den Gids op den index’ plaatsen. De redactie moest wel bedenken, schreef zij, dat *De Gids* niet alleen in literaire kringen en ‘in salons en boudoirs van heele en halve mondaines met hare vrienden’ werd gelezen, maar vooral in de huiskamers van gewone burgers, die behoefte hadden aan degelijke artikelen en verfrissende lectuur. Couperus' laatste romans waren echter ‘wel prachtig van vorm, en heerlijk van teekening, maar zóó vol beelden van dierlijke zinnelijkheid en wellust, dat ze noodzakelijk verbannen moeten worden uit elke huiskamer waar opgroeiende jongens en meisjes een oog zouden kunnen slaan in het boek dat vader even open liet liggen terwijl hij werd afgeroepen naar de fabriek of het kantoor of bij een patient; van de leestafel van elke, ik zeg niet fatsoenlijke, dit woord is rekbaar, maar van elke waarlijk reine vrouw.’

Zo vrijzinnig als zij leek was de redactie overigens niet. Het schijnt dat men zich een beetje had laten verrassen: Couperus zond zijn werk altijd heel laat in, en zelfs secretaris Van Hall keek het manuscript nauwelijks door. Redacteur R.P.J. Tutein Nolthenius - deze waterbouwkundige ingenieur en veelzijdige publicist behoorde sinds 1897 tot de *Gids*-kring - stelde voor ‘dien kranigen vrouwenbrief’ van de weduwe Hoekstra in het decembernummer af te drukken, samen met het antwoord van de redactie. Van Hall had haar geschreven dat noch Couperus' werk, noch een blad als *De Gids* bedoeld was voor de opgroeiende jeugd, maar dat de redactie wel begrip had voor de reacties. ‘In vertrouwen kan ik U mededeelen, dat ook wij enkele voorstellingen in de laatste romans van Couperus liever anders hadden gewenscht, maar dat wij vertrouwden dat de indruk van de zeer groote kunstwaarde [...] het onverkwikkelijke van enkele tooneelen zou doen vergeten.’ Nolthenius' voorstel vond aanhang, maar bij nader inzien besloot de redactie toch niet tot zo'n openlijke schuldbekentenis over te gaan. Couperus heeft hierna alleen nog enkele kleine bijdragen geleverd. In oktober 1902 liet hij Van Hall weten zijn werk voortaan te zullen afstaan aan het nieuw op te richten *Groot Nederland,* waarvan hijzelf redacteur zou worden. Zijn motief was van financiële aard, maar hij bekende nu zich ‘altijd verwant en verknocht’ te hebben gevoeld aan *De Gids*. Hiermee eindigde de medewerking van Couperus aan het tijdschrift.

Sinds de zoöloog Hubrecht tot de redactie was toegetreden (1893), toonde *De Gids* meer dan voorheen aandacht voor eigentijdse ontwikkelingen in de natuurwetenschap, de biologie en de geneeskunde. Zo schreef de gerenommeerde chemicus J.H. van 't Hoff over nieuw ontdekte elementen (juni 1895) en de hoogleraar C. Winkler over hersenchirurgie (oktober 1895), professor C.A. Pekelharing herdacht Louis Pasteur (november 1895), de beroemde fysicus H.A. Lorentz gaf op verzoek van *De Gids* een uiteenzetting over de '"X-stralen", waarvan Prof. Röntgen te Würzburg in het laatst van het afgeloopen jaar het bestaan heeft aangetoond' (maart 1896), professor G. Heymans legde het *Gids*-publiek het belang en de bedoeling uit van zijn

Groningse laboratorium voor experimentele psychologie (april 1896), dr. H. Zwaardemaker ontwierp ‘eene theorie van den reuk’ (mei 1896) en Hubrecht zelf schreef regelmatig over recente ontwikkelingen op zoölogisch en paleontologisch gebied en over erfelijkheid. In de belangstelling stond ook de ‘criminele anthropologie’: de door Cesare Lombroso en zijn volgelingen ontwikkelde theorieën over aangeboren misdadigheid en het ‘criminele type’. De strafrechtdeskundige J.G. Patijn stelde in 1896 vast dat twintig jaar onderzoek en discussie de onhoudbaarheid van deze theorie hadden aangetoond. Het probleem van misdadig gedrag was veel ingewikkelder: ‘De erkenning van die grootere waarde der sociale en economische invloeden is m.i. een van de belangrijkste resultaten die de strijd tegen Lombroso's *“type-criminel”* heeft gehad’ (1896, I, 345). Ook de psycholoog Heymans bestreed de ‘Uitwassen der crimineele anthropologie’ (januari 1901), waarmee hij vooral de strafrechtelijke consequenties bedoelde, en voorspelde het spoedige einde van deze richting.

In 1897 gaf politiek redacteur Cort van der Linden zijn redacteursplaats op, omdat hij minister van justitie werd in het liberale hervormingskabinet Pierson-Goeman Borgesius. In de afgelopen drie jaar had hij de moeilijke taak gehad, Buys als politiek woordvoerder van *De Gids* te vervangen. In zijn zeven *Gids*-artikelen propageerde Cort van der Linden een nieuw, vooral democratisch en sociaal liberalisme. Hij zag de maatschappij - zoals Quack - niet als terrein van ongebonden individualisme en ongebreidelde concurrentie, maar als een samenwerkingsverband waarbinnen niet enkelen, maar allen de gelegenheid moesten hebben naar aanleg en vermogen te functioneren. De staat, geconfronteerd met de snelle industrialisering, moest niet aan enkelen alle ruimte laten, maar ordenend en beschermend optreden. Vooral uit pragmatische overwegingen, maar ook omdat hij geloofde in de kracht van een niet in klassen verdeelde nationale gemeenschap, bepleitte Cort van der Linden opheffing van alle kiesrechtbeperkingen. ‘Veiliger en grooter is het de deur wijd te openen dan angstvallig te staan met de knop in de hand’ (1895, I, 80-81).

In de volgende jaren en ook in het decennium na 1900 waren de politieke woordvoerders van *De Gids* links-liberaal: hervormingsgezind en pragmatisch, maar afkerig van het radicalisme en het ideologisch dogmatisme van de sociaal-democraten. De opvolger van Cort van der Linden werd in 1897 de Utrechtse hoogleraar in het burgerlijk- en handelsrecht W.L.P.A. Molengraaff, die gelijk met Tutein Nolthenius en de letterkundige Gerrit Kalff de redactie kwam aanvullen. In zijn eerste politieke beschouwing als *Gids*-redacteur betoogde hij: ‘Het nieuwe tijdperk in de parlementaire geschiedenis, dat met de verkiezingen in den aanstaanden zomer zal worden geopend, behoort voor alles te worden het tijdvak der sociale wetgeving. Op dat gebied is een bescha-

Bladerval

De boomen strooien weêr den weg
met wakke winterblaren,
die, vol gevangen morgendauw,
te gronde nedervaren.

Ze wentlen zoo de wouters doen,
die weg en weder draaien,

van de eene blomme op de andere, in
het heetste zonnelaaien.

Geen zonne nu, geen vlindervlucht,
geen blommen meer, die blinken;
maar blâren, die, verwelkerd, uit
de hooge boomen zinken.

Maar blâren die, al stemmeloos,
in 't gers en in de biezen,
in 't diepe van den wagenslag,
hun stille grafstêe kiezen.

De locht is heel doorwaaid ervan:
de wegen en de weiden,
de voren in den akkergrond
en kan ik onderscheiden.

Zóó dapper, in de velden, zijn
des zomers oude paden
met allerhande verwen van
gestrooisel overladen.

Komt, koning Winter, komt nu maar:
bij honderdduizendtallen,
van blommen en van blâren is
al 't zomervolk gevallen.

Guido Gezelle Sente 27/10/'98
1901

De verhelderende pijn

Er schommelt een bonk van lood, omvacht,
door de beenen wanden
van mijn hollen schedel; wen stil, dan wacht
die, maar buigend, bukkend, dan rolt die zacht
bonzende aan de randen...

Mijn weten wordt als een schemer-zee
waarop dobbert donker
een logger, maar hoog erboven zwenkt mee,
- een licht in top, met 't dompend wee,
hel denk-geflonker.

Carel Scharten
1903

140 Spotprent, verschenen in *De Uilenspiegel* van 13 februari 1897, naar aanleiding van de polemiek over ‘sociale economie’. Op het podium vijf *Gids*-redacteuren.

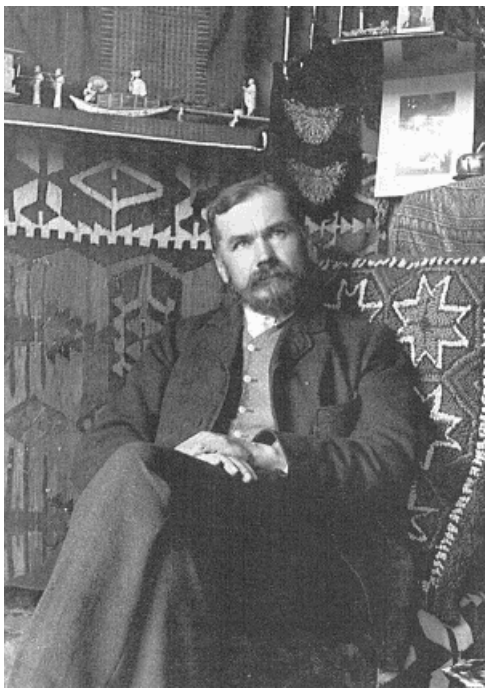

141 Frederik van Eeden (1860-1932), omstreeks 1907.

menden achterstand in te halen’ (1897, I, 110).

Jaargang 1897 werd een opzienbarende, vooral door het februarinummer. Hierin zette Frederik van Eeden - voor het eerst in *De Gids* -onder de kordate titel ‘Werk en brood’ zijn sociale opvattingen uiteen. ‘Geduld is voortreffelijk, en zelfbedwang, en eerbied voor de wet, alles kostelijk, maar ik bid u, gij geduldigen en voorzichtigen, vergeet het geen dag en geen uur, gij leeft van onrecht, van diefstal en roof, gij brave landgenooten en uw onschuldige kinderen allemaal. [...] Want er is dit groote, onweersproken, nooit te weerleggen feit, dat niet alleen de vakgeleerden, maar iedere

leek, ieder kind zien en begrijpen kan: Van elke tien menschen werken er negen hard om den tienden te onderhouden. Gij en ik, beschaafden, wel-opgevoeden, wij hooren tot die enkelen die het grootste deel krijgen van alle aardsche goed en er het minst voor doen. [...] Men vreest dat er niet genoeg gewerkt zal worden bij verandering van den toestand, en duizenden loopen rond en *kunnen* niet werken, omdat hun geen werk gegund wordt. En er zijn ook duizenden die 12, 14, 16, soms 18 uren werken van de 24, *en dat zijn de armsten*. Is dat recht en orde? Ik vraag u, welke verandering zou *geen* verbetering zijn?' (1897, I, 244; 246) Van Eeden bepleitte de oprichting van een groot aantal niet-commerciële rijksboerderijen, waar ieder die wilde, eerlijk voor - letterlijk - z'n eigen dagelijks brood zou kunnen werken. Het artikel lokte in andere bladen veel kritische reacties uit, zowel van

liberale als van socialistische zijde. In augustus zette Van Eeden daarom, nu ideologisch en zakelijk onderbouwd, nogmaals zijn plan uiteen van niet-marktgericht producerende staatsboerderijen.

Zo mogelijk nog meer aandacht trok een felle polemiek, eveneens in het februarinummer van de anders zo beschouwelijke *Gids,* tussen de Utrechtse econoom J. d'Aulnis de Bourouill, de socialistische voorman Frank van der Goes en de radicale liberaal M.W.F. Treub. Deze laatste had bij zijn recente installatie als hoogleraar economie in Amsterdam de mening verkondigd dat de economische wetenschap minder theoretisch moest worden en als 'sociale economie' richtlijnen kon geven voor het zo noodzakelijke hervormingsbeleid. De conservatief-liberale d'Aulnis de Bourouill trad in het strijdperk voor het behoud van de zuivere en vrije wetenschap: Treubs 'sociale economie' maakte 'de collegekamer tot een gehoorzaal over staatkunde en de katheder tot een platform van agitatie' (1897, I, 289). Nog veel feller trok Van der Goes van leer tegen Treub. Hij liet er geen twijfel over bestaan dat Treub naar deze universitaire post was weggepromoveerd door de machtige Amsterdamse geldaristocratie, die zich zo had ontdaan van de al te vooruitstrevende wethouder die haar belangen dreigde aan te tasten. Vervolgens bestreed Van der Goes vanuit historisch-materialistisch standpunt Treubs 'sociale economie' als een halfslachtig compromis tussen kapitalisme en socialisme. Treub weerde zich evenwel duchtig in zijn antwoord.

De koloniale politiek, waarover *De Gids* zich in de jaren 1850 en 1860 regelmatig en met gezag had uitgesproken, was inmiddels een nog maar zelden aangeroerd onderwerp geworden. Daarin kwam verandering toen in augustus 1899 het opstel 'Een Eereschuld' van mr. C. Th. van Deventer geplaatst werd. De auteur, die in Indië als advocaat en belegger fortuin had gemaakt, was zich na terugkomst in Nederland gaan verdiepen in het probleem van de koloniale financiën. In zijn artikel toonde Van Deventer hoe onrechtvaardig en onverstandig Ne-

de liefde, de trouw der talrijke bevolking van Insulinde. Nog is het niet te laat: de groote meerderheid der Inlanders is te vreden, of althans niet ontevreden, onder Nederlands heerschappij, weet niet beter of het behoort zoo. Maar — *les idées marchent*, zelfs in Indië en onder de inlandsche bevolking! Onder de europeesche ingezetenen heeft zich aldaar sedert lang de overtuiging gevestigd, dat Nederland, ten eigen bate, Indië het noodige onthoudt en de europeesche dagbladpers schroomt niet, luide en in dikwijls heftige taal, aan die overtuiging uiting te geven. Het kan niet anders of deze denkbeelden moeten ook tot de inlandsche bevolking doordringen. Reeds stond onlangs — voor het eerst voor zoover ik weet — in een op Java in de maleische taal verschijnend dagblad, de *Pembrita Betawi* van 31 Januari jl., de geschiedenis der financieele verhouding tusschen Nederland en Indië te lezen, besloten met de klacht „dat moeder-Nederland vroeger alles tot zich nam wat het kind-Indië oververdiende, maar, nu het kind zelf gebrek lijdt, tengevolge der kwalen Atjeh en Koffie, niet op haar beurt bijspringt, doch het bovendien nog kwelt met zwaardere belastingen". Wel mocht de redacteur van *De Locomotief*, waaraan ik dit bericht ontleen, bij zijn vermelding dezer merkwaardige uiting van de anders zoo bedeesde inlandsche pers, waarschuwend uitroepen: „Dit zijn teekenen des tijds!" Laat Nederland op die teekenen letten en, ook in zijn eigen belang, zich spoedig kwijten van zijn eereschuld aan Insulinde.

C. Th. van Deventer.

Den Haag, Maart—Juni 1899.

142 Slot van ‘Een eereschuld’ door C. Th. van Deventer. *De Gids*, november 1899.

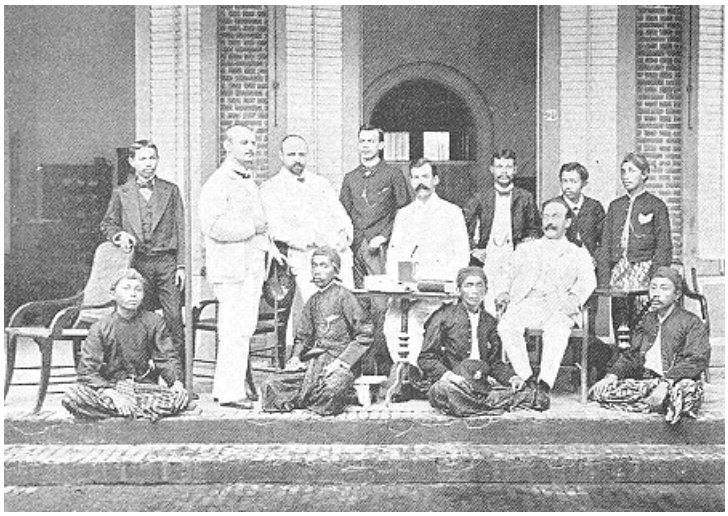

143 C. Th. van Deventer (1857-1915), redacteur van 1901 tot en met 1915, te midden van zijn kantoorpersoneel te Semarang, 1897. In de lichte pakken v.l.n.r.: Mr. van Oven, Mr. Pleyte, Mr. van Deventer en Mr. Andries.

144 Ch. M. van Deventer (1860-1931), redacteur in 1914, omstreeks 1910.
Foto door Else Weissenborn.

derland de kolonie behandelde: tot 1877 had Nederland de winsten die Indië opleverde ten eigen bate gebruikt; sedertdien liet het de verliesgevende kolonie zelf opdraaien voor de snel stijgende en bijna uitzichtloze schuldenlast, terwijl zelfs de noodzakelijkste voorzieningen - onderwijs, infrastructuur - nog ontbraken. Wilde Nederland zijn recht op het beheer van de kolonie niet verspelen, dan had het de *morele* plicht, Indië alle schulden kwijt te schelden en bovendien een miljoenenbedrag terug te betalen dat onrechtmatig aan de kolonie onttrokken was. ‘De restitutie dier indische millioenen - dat is de *eereschuld* van Nederland aan Indië, *eereschuld* omdat haar kwijting niet door geschreven rechtstitels, maar door die hoogere wet, die men de wet der eer en der eerlijkheid noemt, geboden wordt’ (1899, III, 228). Het bedrag dat Nederland als blijk van billijkheid en dankbaarheid aan Indië verschuldigd was, berekende Van Deventer op honderdzevenentachtig miljoen. De betaling van die ereschuld moest het begin worden van een ander koloniaal beleid, dat het belang van Indië, niet langer dat van Nederland tot beginsel had.

In 1901 werd Van Deventer opgenomen in de redactie. In zijn *Gids*-artikelen van de volgende jaren bleef hij op de ereschuld wijzen en bepleitte hij het koloniale beleid, dat bekend is geworden onder de naam ‘ethische politiek’. Hij drong aan (1901) op een bestuursdecentralisatie in Indië, gericht op de bevordering van de inlandse belangen en de bestuurlijke zelfstandigheid. In het artikel ‘Indië en de democratie’ (mei 1902) stelde hij het programma op van een echt democratische partij: opvoeding van de kolonie tot zelfbestuur, geen verdere gewelddadige gebiedsuitbreiding, bevordering van opleidingsmogelijkheden voor de inlandse bevolking, kwijting van de ereschuld. Alleen van de invoering van de democratie in Nederland, zo concludeerde Van Deventer, ‘is derhalve, ook voor Indië, ingrijpende en duurzame verbetering te verwachten’ (1901, II, 297). In het opstel ‘Insulinde's toekomst’ (juli 1908) drong hij, als steeds, aan op goede, bereikbare onderwijsvoorzieningen voor de Indische bevolking, ter voorbereiding van meer bestuurlijke zelfstandigheid.

De Gids was rond de eeuwwisseling overigens nog altijd een wat professoraal blad, dat zich onderscheidde door beschouwelijkheid en kalme distantie. Het

redactiegezelschap, zoals Tutein Nolthenius het zich in 1936 herinnerde, bestond uit heren, die onder leiding van Van Hall zakelijk vergaderden en graag minzaam om de ijdelheden en ambities van inzenders lachten - 'echter niet luidruchtig [...]. Nooit ook werd eenig woord gesproken, voor dames niet oirbaar. Allen waren "gentlemen".' Dames waren overigens ver te zoeken, zelfs bij het diner, tijdens welk de vergadering werd voortgezet. 'Slechts eenmaal had de echtgenoote van een redacteur het gewaagd voor te zitten bij het middagmaal. Hetgeen steeds met afgrijzen werd aangehaald, evenals de te fijne tafel van den eegade (Couperus).'

Toch nam het aantal vrouwelijke auteurs in *De Gids* sterk toe. Vanaf 1898 bood het blad ruimte aan diverse voortreffelijke, krachtige feministische artikelen. Margaretha Meyboom legde in december 1898 uit waarom zoveel vrouwen hun situatie herkenden in de roman *Hilda van Suylenburgh* van Cecile Goekoop-de Jong van Beek en Donk. Het besef van 'het recht om haar gaven te ontwikkelen en te leven naar haar aard en karakter' was bij de vrouwen ontwaakt en daarmee was 'de vrou-

145 Aletta Jacobs (1854-1929), zittend tweede van rechts, te midden van de Nederlandse delegatie op het Congres van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht te Stockholm, 1911.

wenbeweging een feit, dat niet meer genegeerd worden kan, een beweging, die geen macht ter wereld meer kan tegenhouden' (1898, IV, 484).

In een belangrijk principieel artikel legde dr. Aletta Jacobs 'Het doel der vrouwenbeweging' uit (maart 1899): economische zelfstandigheid voor de vrouw, gelijkheid van man en vrouw voor de huwelijkswet, en politieke ontvoogding als grondslag voor een rechtvaardiger wetgeving. Gepeperd waren haar uitspraken over de dubbele moraal, de wetgeving die van het huwelijk 'een contract tusschen heer en dienstmaagd' maakte en de zogenaamde natuurlijke bestemming van de vrouw voor het moederschap.

Zelfbewust was ook het opstel 'Vrouwenkiesrecht' (september 1904) van Martina G. Kramers. Zij toonde aan dat het de moderne vrouw niet langer ontbrak aan maatschappelijk besef en inzicht, en dat de afwezigheid van vrouwen in het openbaar bestuur onontkoombaar leidde tot een door seksebelangen bepaalde en onrechtvaardige wetgeving. Bovendien ging door die uitsluiting een enorm potentieel aan intellect, vaardigheid en leiderschap voor de maatschappij verloren. In juli 1907 werkte Martina Kramers dit thema nogmaals uit in een brede studie over 'De plaats der vrouw in maatschappij en staat'. Johanna Naber, erkend woordvoerster van de Nederlandse vrouwenbeweging, vatte in oktober 1910 'Het feminisme in zijnen modernen vorm' samen. En in september 1913 betoogde C.K. Elout, in een enthousiast artikel over de vrouwenbeweging, dat de tijd meer dan rijp was voor algemeen vrouwenkiesrecht, ook omdat tot op heden 'slechts de eene helft van het menschelijke wezen in onze wetgeving tot uiting' was gekomen (1913, III, 510).

Goede dood

Goede Dood wiens zuiver pijpen
Door 't verstilde leven boort,
Die tot glimlach van begrijpen
Alle jong en schoon bekoort,

Voor wien kinderen en wijzen
Lachend laten boek en spel,

Voor wien maar verkleumde grijzen
Huivren in hun kille cel, -

Mij is elke dag verloren
Die uw lokstem niet verneemt;
Want dit land van most en koren
Is mij immer schoon en vreemd,

Want nooit beurde ik hier te drinken
't Water dat de ziel verjongt,
Of van dichtbij hief te klinken
't Verre wijsje dat gij zongt:

Alle schoon dat de aard kan geven,
Blijkt een pad dat tot u voert,
En alleen is leven leven
Als het tot den dood ontroert.

P.C. Boutens
1905

Nacht-stilte

Stil, wees stil: op zilvren voeten
Schrijdt de stilte door den nacht,
Stilte die der goden groeten
Overbrengt naar lage wacht...
Wat niet ziel tot ziel kon spreken
Door der dagen ijl gegons,
Spreekt uit overluchtsche streken,
Klaar als ster in licht zou breken,
Zonder smet van taal of teeken
God in elk van ons.

P.C. Boutens
1907

146 Spotprent, verschenen in *De Nederlandsche Spectator* van 10 september 1904. V.l.n.r.: Hélène Swarth, Augusta de Wit, Margo Scharten-Antink en Martina G. Kramers. Ze leggen hun bijdragen voor aan Van Hall, die ze alle opnam in *De Gids* van september. Door J. Linse.

147 Augusta de Wit (1864-1939), 1924.

148 Hélène Swarth (1857-1941), 1896. Door H.J. Haverman.

149 G. Kalff (1856-1923), redacteur van 1897 tot en met 1900, omstreeks 1910.

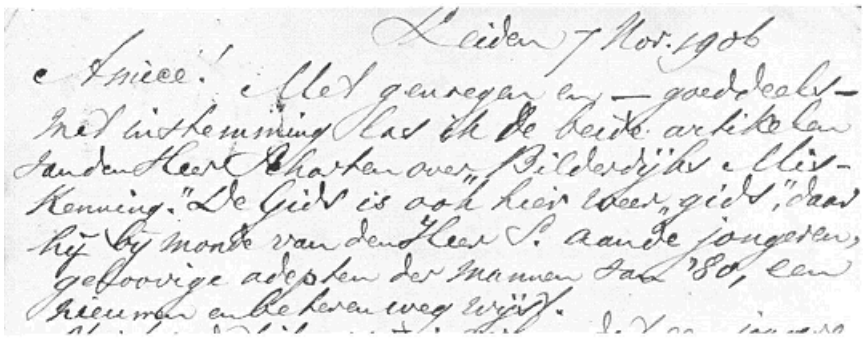

150 G. Kalff aan J.N. van Hall, 7 november 1906. Hij is vol lof over een bijdrage van Carel Scharten in *De Gids* van oktober en november 1906.

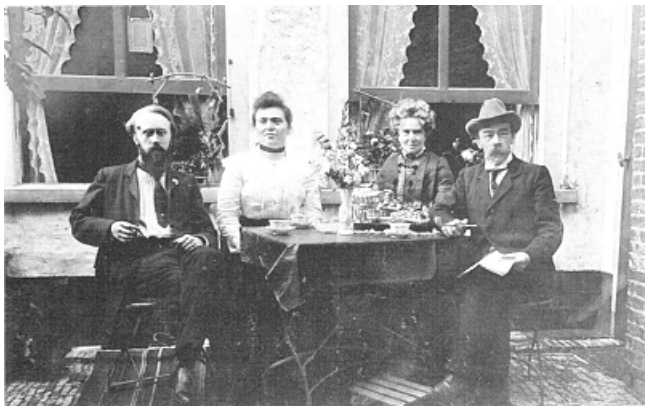

151 Carel Scharten (1878-1950) en Margo Scharten-Antink (1868-1957) bij de ouders van Scharten te Harderwijk, 1903.

In november 1905 werd zelfs - voor het eerst en voorlopig ook voor het laatst - een vrouw uitgenodigd tot de redactie toe te treden: de schrijfster Augusta de Wit, die verhalen en de Indische romans ‘Orpheus in de dessa’ (1900) en ‘De godin die wacht’ (1902) in *De Gids* had gepubliceerd. Zij behoorde met Hélène Swarth, P.C. Boutens, Emants, Is. Querido, Van Eeden en het echtpaar Scharten-Antink tot de auteurs aan wie *De Gids* meer dan het gebruikelijke honorarium betaalde. De schrijfster bedankte echter voor de eer en bleef liever als medewerkster aan het blad verbonden.

Juist in deze maanden was er een conflict tussen Byvanck en de overige redacteuren. Byvanck nam sinds 1893 een belangrijke plaats in binnen *De Gids*: hij schreef, in zijn losse essayistische stijl, over geschiedenis, literatuur, politiek en verzorgde maandelijks het Buitenlandsch Overzicht. De persoonlijke verhouding met zijn collega's was echter niet altijd even goed. Gerrit Kalff was om die reden in 1900 uit de redactie getreden. In september 1905 kreeg Byvanck - om een futiliteit - onenigheid, eerst met uitgever Van Kampen, vervolgens met Van Hall. In een aantal brieven, tussen 27 september en 23 december met Van Hall gewisseld en steeds scherper van toon, verklaarde Byvanck dat het hem niet om kleine dingen ging: hij verweet de redactie passiviteit, gebrek aan eensgezindheid en duidelijke overtuiging. Vooral was het hem een ergernis ‘dat de Gids van Potgieter zijn gidswerk door buitenstaanders laat verrichten’: de parlementaire kroniek werd sinds 1904 bijgehouden door de vrijzinnig-democratische politicus J. Limburg, de literaire kritiek was in 1902 uitbesteed bij W.G. van Nouhuys en sinds 1903 bij Carel Scharten en Margo Scharten-Antink. Byvanck vond dat Van Hall niet meer voor zijn taak berekend was en zijn collega's liet hij weten: ‘Gij hebt het ideaal om als

152 Omslag van het eerste nummer van *Groot Nederland*. Ontwerp door S.H. de Roos.

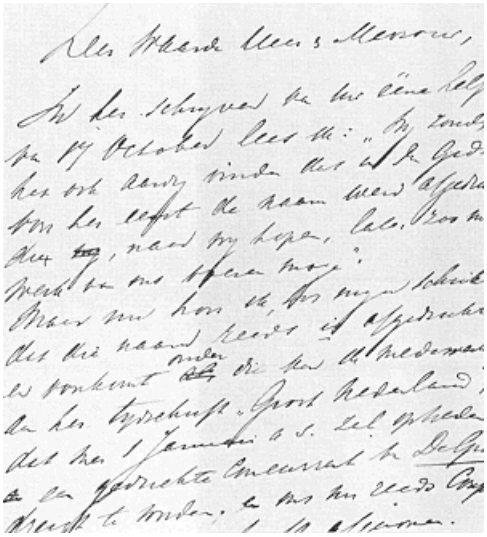

153 J.N. van Hall aan het sinds kort gehuwde paar Scharten-Antink, 9 november 1902. Hij is bang beiden als medewerker te verliezen nadat hij hun namen had horen noemen in verband met het nieuwe tijdschrift *Groot Nederland*. ‘Zeer waarde Heer en Mevrouw, In het schrijven van Uw ééne helft van 17 October lees ik: “Wij zouden het ook aardig vinden dat in den Gids voor het eerst de naam werd afgedrukt, die, naar wij hopen, later zoo menig werk van ons voeren moge”. Maar nu hoor ik, tot mijn schrik, dat die naam reeds is afgedrukt en voorkomt onder die van de medewerkers aan het tijdschrift “Groot Nederland”, dat na 1 Januari a.s. zal optreden, een geduchte concurrent van De Gids dreigt te worden, en ons nu reeds Couperus en Van Nouhuys heeft afgenomen. [...].’

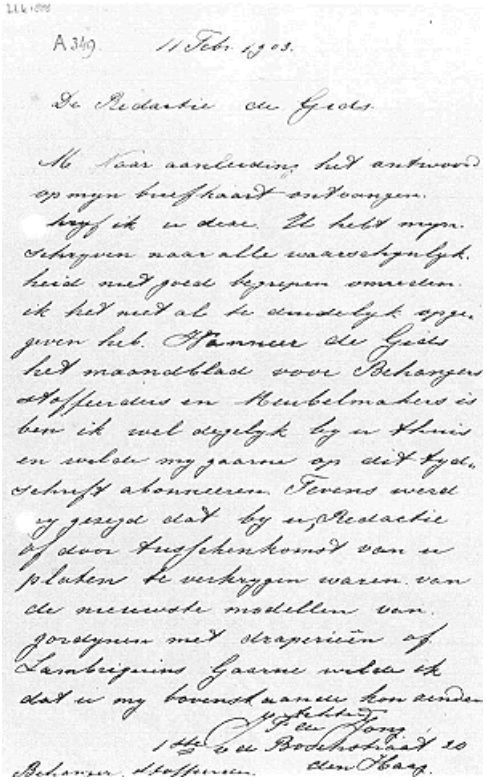

154 Aan de redactie van *De Gids*, 11 februari 1903. De briefschrijver verkeert in de veronderstelling dat *De Gids* een vakblad is voor behangers, stoffeerders en meubelmakers en wenst zich op het tijdschrift te abonneren.

Epicurische goden in een redactioneelen hemel te troonen, en - toe te zien.'

Byvanck vertrok dus. Men erkende overigens dat er juistheid was in zijn kritiek. *De Gids* was een goed geredigeerd en betrekkelijk vrijzinnig tijdschrift, maar toonde geenszins de behoefte richting te geven aan actuele literaire en maatschappelijke ontwikkelingen. Men was daarvoor te sceptisch en te pluralistisch. Typerend was het redactionele commentaar van Van Hall op het prospectus voor Albert Verwey's nieuwe ambitieuze tijdschrift *De Beweging* (oktober 1904). Verwey's pretentie dat dit blad als geen ander de grote geestelijke 'beweging', de 'geest' van de eigen tijd zou verwoorden, wekte - niet anders dan in 1885 bij de oprichting van *De Nieuwe Gids* - de minzame spot van de *Gids*-secretaris. Heel verrassend waren de maandelijkse, nog steeds tweehonderd bladzijden tellende afleveringen niet. Een incidenteel stellingnemend artikel uitgezonderd, bevatten zij vooral rustige beschouwingen, door erkende spe-

155 Omslag van het door Albert Verwey opgerichte tijdschrift.
Ontwerp door H.P. Berlage.

156 Albert Verwey (1865-1937), 1910.

cialisten geschreven, over oude en nieuwe letterkunde, over de Griekse cultuur, over schilderkunst, over wijsgerige problemen, over onderwijs en pedagogie, over ontwikkelingen in de biologie of de natuurkunde, over de politiek van de dag. Een ruime plaats was er nog steeds voor bellettrie: van Hélène Swarth - zij 'verkocht toen liefde om de twee maanden', zoals Colenbrander later eens schreef -, P.C. Boutens, Marcellus Emants, Frederik van Eeden, Is. Querido, Augusta de Wit, Gerard van Hulzen, het echtpaar Scharten-Antink, Stijn Streuvels, Johan de Meester en Herman Teirlinck.

Carel Scharten besprak - tot 1906 samen met zijn vrouw, daarna alleen - enkele keren per jaar recent verschenen literatuur in zijn Overzicht der Nederlandsche letteren. Hij deed dit levendig en genuanceerd en probeerde, door de boeken groepsgewijs onder een verbindende titel te behandelen, een 'levende literatuurgeschiedenis' te schrijven. Het literaire gezicht van *De Gids* was echter allerminst duidelijk, omdat het oordeel

Cadente lucifero

Verre, oever tot oever, scheidde ons
'T ziltige zwin en het zwalpend tij;
Wie door de storm en de stroom geleidde ons?
'Enkel een ster, tusschen u en mij.'

Liefde met teedere handen spreidde ons
't Leger van bladeren windevrij;
Nacht met zijn vleugelen veilig ombreidde ons
Waar we sluimerden, zij aan zij;
Wakker, waakzaam als wachter, beidde ons
Enkel een ster, tusschen u en mij.

Nu - op eenzame sponde glijden ons
Langzaam de lijdlijke uren voorbij...
Zeg mij, liefste, o zeg, wat scheidde ons?
'Enkel een ster, tusschen u en mij!'

Geerten Gossaert
1909

van de geheel zelfstandige Scharten lang niet altijd overeenkwam met de redactionele keuze van literair werk. Scharten werd evenwel niet voor de redactie gevraagd, vooral omdat hij - voor zijn gezondheid - in Italië woonde.

Incidenteel kwam het met Scharten tot onenigheid over literaire opvattingen in de jaren na 1908, toen Johan de Meester de overleden redacteur Van Hamel opvolgde. Met hem nam tenminste weer een schrijver zitting in de redactie, die sinds Couperus' vertrek geheel uit geleerden en erudiete lettervrienden was samengesteld. De Meester, als kunstredacteur verbonden aan de *NRC*, was geen jongere, maar wel een enthousiaste en dynamische man met veel contacten in literaire kringen. Jaargang 1908 was nog weinig opzienbarend en het juninummer, aan Potgieters honderdste geboortedag gewijd, was bepaald mager. Toch maakten nu jongeren als Arthur van Schendel en P.N. van Eyck hun entree in *De Gids*. De vernieuwing zette door in de volgende jaren: in 1909 traden Geerten Gossaert, Adriaan Roland Holst - met prille verzen -, Jacob Israël de Haan en Jan Greshoff voor het eerst op in *De Gids*; in 1910 Nico van Suchtelen, P.H. van Moerkerken, Aart van der Leeuw en Ina Boudier-Bakker; in 1911 Nescio, met 'De uitvreter'; in 1912 Carry van Bruggen - met de roman 'Heleen' -, Karel van de Woestijne en Annie Salomons. Veel van deze jongere auteurs bleven regelmatig in *De Gids* publiceren. Poëzie van J.C. Bloem werd in deze jaren echter herhaaldelijk afgewezen.

Vanaf jaargang 1909 werd *De Gids* actueler en levendi-

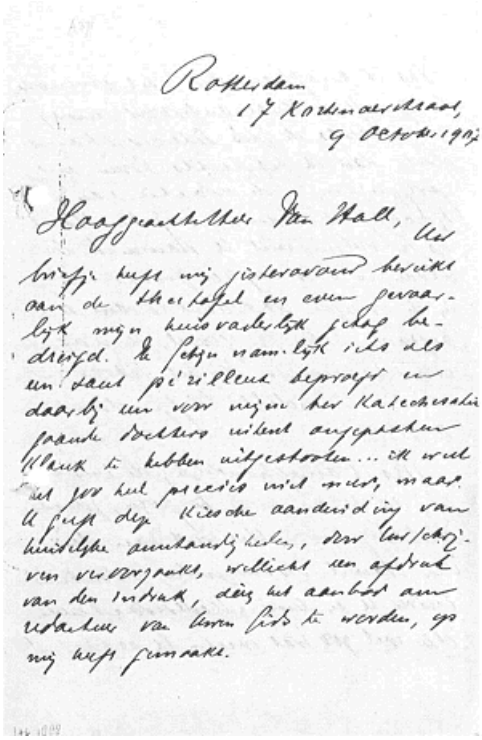

Rotterdam
17 Kortenaerstraat,
9 October 1907

Hooggeachte Heer Van Hall, Uw
briefje heeft mij gisteravond bereikt
aan de theetafel en even gevaar-
lijk mijn huisvaderlijk gezag be-
dreigd. Ik schijn namelijk iets als
een saut périlleux beproefd en
daarbij een voor mijn ter Kate-
chesatie gaande dochters uiterst
ongepasten klank te hebben uit-
gestooten... ik weet het zoo heel
precies niet meer, maar U geeft
deze kiesche aanduiding van
huiselijke omstandigheden, door
Uw schrijven veroorzaakt, wellicht
een afdruk van den indruk, dien
het aanbod om redacteur van
Uwen Gids te worden, op
mij heeft gemaakt.

157 Johan de Meester aan Van Hall, 9 oktober 1907. Hij neemt de uitnodiging redacteur van *De Gids* te worden graag aan. ‘Hooggeachte Heer Van Hall, Uw briefje heeft mij gisteravond bereikt aan de theetafel en even gevaarlijk mijn huisvaderlijk gezag bedreigd. Ik schijn namelijk iets als een saut périlleux beproefd en daarbij een voor mijn ter katechesatie gaande dochters uiterst ongepasten klank te hebben uitgestooten... ik weet het zoo heel precies niet meer, maar U geeft deze kiesche aanduiding van huiselijke omstandigheden, door Uw schrijven veroorzaakt, wellicht een afdruk van den indruk, dien het aanbod om redacteur van Uwen Gids te worden, op mij heeft gemaakt.’

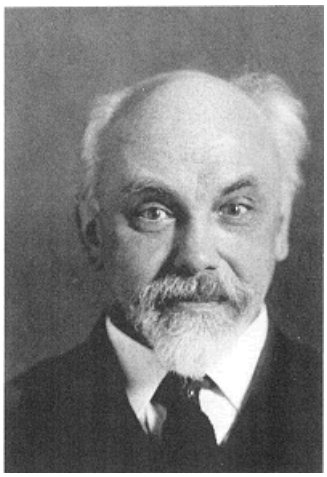

158 Johan de Meester (1860-1931), redacteur van 1908 tot en met 1927, omstreeks *1920*.

159 Pasfoto van A. Roland Holst (1888-1976), omstreeks 1915.

160 Nescio (pseudoniem van J.H.F. Grönloh, 1882-1961), 1922.

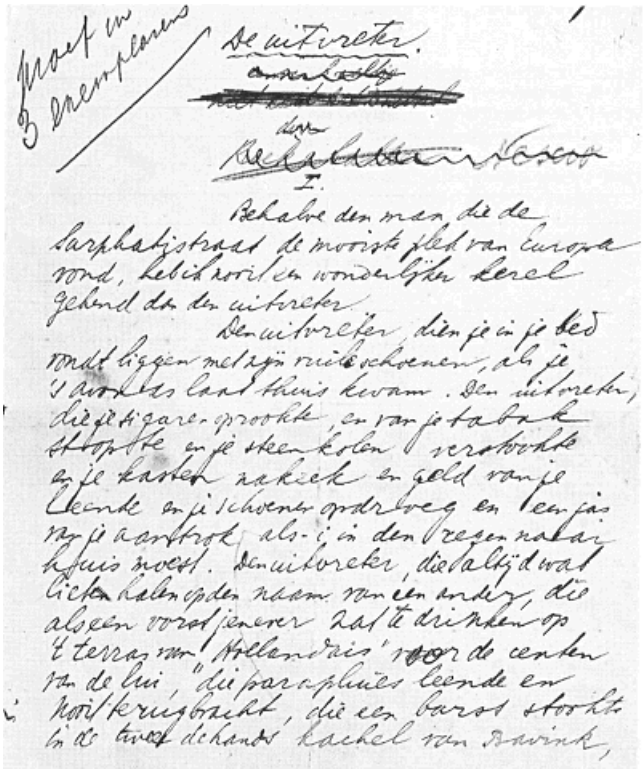

161 Handschrift van het begin van ‘De uitvreter’ van Nescio. Het verhaal verscheen in *De Gids* van januari 1911. Onder de titel werd het volgende doorgehaald: ‘een verhaaltje niet uit het Duitsch door Koekebakker.’

Slangen

De slangen slapen. - Laat de slanke fluit,
Zoo zoet bezield door d' adem van uw lippen,
Nu heilig zwijgen, laat haar niet beglippen
Den marmervloer met rinkelend geluid,
Doch berg haar in uw boezem, plooi de slippen
Nu van mijn sluier me over de oogen uit.
De slangen, loom van melodieën-buit,
Verroeren niet om blanke melk te nippen.

Laat slaap ook laven mij, na dans en lied.
In zacht-azuren wierook van aromen
Laat nu mij rusten, waar mij geen bespiedt
En lang en zalig van Nirwāna droomen,
Waar dreigt geen slang, wier wil ik moet betoomen.
De slangen slapen - wek de slangen niet.

Hélène Swarth
1910

ger. ‘Meer actualiteit en minder artikelen over legenden, sanskrietsche en andere boekenwijsheid. Zie daar m.i. de richting waarin de herboren Gids zich moet bewegen.’ Aldus Nolthenius in een discussie die de redactie in oktober 1910 voerde over de politieke verslaggeving in *De Gids*. Men was niet tevreden over de parlementaire kroniek die door het kamerlid Limburg werd bijgehouden. Hubrecht en Nolthenius wensten ‘liefst zoo min mogelijk politiek’, maar de meerderheid dacht daar anders over en de historicus H.T. Colenbrander, die in 1906 Byvancks plaats had ingenomen, vond zelfs dat *De Gids* eigenlijk leiding zou moeten geven aan de politieke opinievorming. Er was echter geen eensgezindheid over de liberale stroming die het tijdschrift dan zou moeten vertegenwoordigen. ‘Toen in de zalige tijden van Buys, geheel verlicht Nederland één phalanx vormde, was een politiek leider mogelijk. Nu niet meer’, vond Nolthenius. Er werd daarom, op voorstel van Van Hall, besloten dat *De Gids* zich zou losmaken van de nauwe binding met de Vrijzinnig Democratische Bond, om voortaan een algemeen liberaal standpunt in te nemen. De belangrijkste politieke kwesties zouden dan door woordvoerders van de verschillende liberale partijen in *De Gids* worden besproken.

1910 was een opvallende jaargang. Het februarinummer bevatte het tere homo-erotische gedicht ‘Sluimerende knaap’ van Jacob Is. de Haan. Of soortgelijke verzen van hem waren afgewezen, is niet bekend, maar het geplaatste gedicht gaf aanleiding tot ‘ergernis’ en intern beraad. Men besloot voortaan ‘alle toespelingen op de verkeerde liefhebberij te weren’, zoals Colenbrander bij een latere gelegenheid memoreerde. De Haan bleef

162 Aart van der Leeuw (1876-1931), 1898.

Op den oceaan

De zee jacht óp een heir van vlugge kuiven,
Waar zilte zoomen van smaragd in schijnen;
Zij rimplen, rijzen, wentlen en verdwijnen,
In wisslend spel van schittren en verstuiven -

En in de branding van dat staêge schuiven,
Laat golf na golf haar donkre diepte deinen, -
Tot indigo en brons in grijs verdwijnen,
Om zilvren kuiven weer omhoog te kruiven...

Ai mij, is zóó de maatgang van dit leven,
Moet elk licht dús in nieuwen vloed bedolven,
Smelt iedre kleuring weer na luttel tijd?...

Zijn liefde en schoonheid enkel schuim van golven,
Verstuivend in de drift van rustloos streven,
En woont alleen in wissling eeuwigheid! -

Jan Veth Nov. '09
1910

Weiliedje

Wij stonden starend op de brug,
Het water vloeide
Mat-zilver als een sehubbenrug,
Wijl stilte groeide.

De wei lag wijd en diep en groen,
De molenwieken
En verre dorpen deden toen
Alsof ze sliepen.

Een donker zeil gleed ruischloos aan,
Het leek te zweven,
Of 't kwam met vreemd gepeins belaân
Uit sluimerdreven.

Zacht hielde' ons wei en zeil en stroom
En onze woorden
Gevangen in dien rust'gen droom,
Die zoo bekoorde.

Aart van der Leeuw
1910

overigens regelmatig poëzie in *De Gids* publiceren, meestal op joods-religieuze thema's.

Een beroemd geworden opstel opende de aflevering van november: ‘Roeping van Holland’, door de Leidse rechtsgeleerde C. van Vollenhoven. In dit merkwaardig idealistische stuk beantwoordde hij de vragen, welke internationale rol een klein land als Nederland zou kunnen vervullen en achter welk vaandel de hele natie zich nog onverdeeld zou kunnen scharen. Nederland leek hem geroepen om het initiatief te nemen tot de vorming van een internationale vredesmacht, bedoeld om de uitspraken van het internationaal gerechtshof bindende kracht te geven en om in oorlogssituaties neutrale landen tegen agressie te beschermen. Het was realistischer te streven naar zo'n wereldvredesmacht dan naar totale ontwapening. Kleine staten zouden zich bovendien op den duur toch niet meer geheel zelfstandig kunnen verdedigen. Het was duidelijk, aldus Van Vollenhoven, ‘dat de éénig betrouwbare bescherming voor Nederland die van de collectieve internationale gerechtigheid is, en de éénig ware defensiezorg voor Nederland die is waarbij wij de internationale gerechtigheid helpen bewapenen’ (1910, IV, 199).

Bijdragen als deze gaven *De Gids* een nationale betekenis. In april 1911 sloot H.T. Colenbrander zich met zijn opstel ‘Nederland en de derde vredesconferentie’ bij Van Vollenhoven aan. De marineofficier H.E. Baron van Asbeck deed in augustus 1911 gedetailleerde voorstellen voor een ‘wereldstrijdmacht ter zee’ en N. van Suchtelen dacht in juni 1912 ernstig na over de ‘organisatie en taak eener internationale politie’. Van Vollenhoven zelf werd in januari 1913 uitgenodigd redacteur te worden; hij wenste echter voorrang te geven aan zijn wetenschappelijke werk, de verzameling en uitgave van het Indische adatrecht.

Voor redacteur Molengraaff trad nu de Delftse econoom Durk van Blom in de plaats en toen eind 1913 Hubrecht afscheid nam, werd de natuurkundige en literator Charles M. van Deventer - broer van de koloniale specialist Coenraad Th. van Deventer - bereid gevonden hem op te volgen. Vanwege zijn doofheid moest hij zich echter al na korte tijd weer terugtrekken. Wel bleef Charles van Deventer - voormalig Tachtiger - nauw bij de redactie betrokken: ingezonden wetenschappelijke en filosofische opstellen werden vaak aan hem ter beoordeling voorgelegd.

In maart 1914 discussieerde de redactie over de kwaliteit van *De Gids*. Tevredenheid overheerste bij Van Hall. Met trots telde hij een keur van geleerde publicisten, een oud-minister en ‘niet minder dan zeventien’ vooraanstaande hoogleraren onder de medewerkers. Colenbrander wenste meer bijdragen over muziek, schilderen bouwkunst en over het Nederlandse zakenleven, en zocht een goede medewerker voor Vlaamse en Zuidafrikaanse aangelegenheden. Ook De Meester zag graag een goede kunstcriticus aan *De Gids* verbonden. Hij

163 C. van Vollenhoven (1874-1933), omstreeks 1915.

DE GIDS.

VIJF EN ZEVENTIGSTE JAARGANG.

1 MAART 1911.

164 Omslag van een nummer uit de jaargang 1911. Per januari van dat jaar was overgegaan op een andere typografie. De serienummering kwam te vervallen.

vond het blad niet minder dan voorheen; alleen waren de andere tijdschriften beter geworden. De *'hele cultuur van Nederland'*, ja, 'heel het geestesleven is vooruitgegaan', stelde De Meester vast. *De Gids* kon er hoogstens nog naar streven, de eerste onder gelijken te blijven. Resultaat van dit zelfonderzoek werd een uitnodiging aan de schilder, dichter en kunstcriticus Jan Veth, zitting te nemen in de redactie. Al sinds 1889 had Van Hall bij gelegenheid geprobeerd Veth aan *De Gids* te verbinden. Incidenteel had hij wel bijdragen geleverd, onder andere de necrologie van zijn oom, de vroegere redacteur P.J. Veth (1895). Maar als loyaal Nieuwe Gidser en vriend van Verwey had hij verder de boot afgehouden. Inmiddels was de gezochte vijftigjarige portretschilder de kring van *De Gids* veel meer nabij gekomen en in mei

165 *Gids*-redacteuren met hun echtgenotes tijdens een uitstapje, omstreeks 1913. V.l.n.r. de heren R.P.J. Tutein Nolthenius, A.A.W. Hubrecht,?, H.T. Colenbrander en Johan de Meester.

De dragers

De dragers, de dragers treden zoo hard.
Hoe vaak droeg ik u in mijn sterke armen
als een vogel verschrikt, in netten verward,
met bang fluiten en schriklijk allarmen.

Nu, vreemdige kerels, voor een slok en een munt
sjorren, sjokken, en stappen hoogluid,
als slagers versjouwen gespleten rund
en dragen 't de slachtplaats uit.

Wee! dat mij niet blijft nu, dit zacht kleinood,
dat zacht voorhoofd, die doode oogen,
blanke handen, met als een kleen vlamke, rood,
den ring, nauw aanvaard, diep bewogen...

Zoo zwart is de wereld nu buiten voor u
zoo zwart en donker en koud:
en ik ga bukkend en ween om u,
mijn hart is droef en oud.

S. Bonn
1912

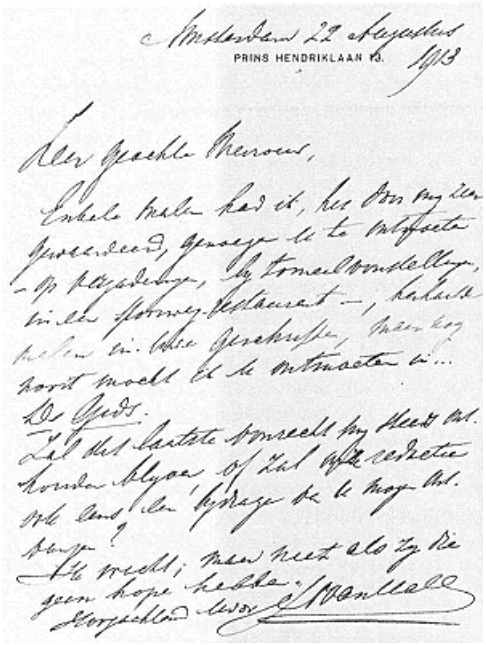
Amsterdam 22 September 1913
PRINS HENDRIKLAAN 73.

166 Van Hall aan Top Naeff, 22 september 1913. Hij nodigt de schrijfster uit tot medewerking aan *De Gids*. ‘Zeer geachte Mevrouw, Enkele malen had ik, het door mij zeer gewaardeerd, genoegen U te ontmoeten - op vergaderingen, bij toneelvoorstellingen, in een spoorweg-restaurant -, herhaalde malen in Uwe geschriften, maar nog nooit mocht ik U ontmoeten in... De Gids. Zal dat laatste voorrecht mij steeds onthouden blijven, of zal onze redactie ook eens een bijdrage van U mogen ontvangen? Ik wacht; maar niet als zij die geen hope hebben.’

1914 trad deze stimulerende en levendige man tot de redactie toe.

Werd er zo een oudere binnengehaald, een jonge auteur ging voor *De Gids* verloren. Nescio's 'Titaantjes', in maart 1914 binnengekomen, stuitte binnen de redactie op verzet, vooral vanwege 'de tirades, waarin van God gesproken wordt, op een wijze die onder 90 pct van de Gidslezers groote ergernis zou wekken', zoals de secretaris liet weten. De Meester nam de taak op zich 'de "Titaantjes" door heel veel te schrappen "Gids-fähig" te maken'. Nescio toonde zich heel inschikkelijk. Maar toen ook Van Hall nog het hele slot herschreef, 'God' door 'Zeus' verving en de eigenzinnige stijl van de schrijver door zijn eigen conventionele wendingen, werd het Nescio, die zich in 1910 al diverse ingrepen in 'De uitvreter' had moeten laten welgevallen, te gortig. Het verhaal ging naar *Groot Nederland*.

De grote gebeurtenis van het jaar 1914 was natuurlijk het uitbreken van de wereldoorlog. In het Buitenlandsch Overzicht van september 1914 concludeerde Colenbrander dat Oostenrijk de oorlog had uitgelokt en dat Duitsland hem gewild had. 'Ziedaar de houding die Duitschland voor de geschiedenis zal hebben te rechtvaardigen.' Vastberaden besloot Colenbrander: 'Wat Nederland betreft, het waakt, in vertrouwen op de leiding van een gouvernement dat tot dusver geen enkelen misstap deed' - het was het kabinet met aan het hoofd de voormalige *Gids*-redacteur Cort van der Linden. 'Diep ontroerd, wijdt het zijn innigst medegevoel aan België dat zoo zwaar getroffen werd bij de verdediging van een recht waarvoor ook wij, mocht het *ons* betwist worden, hebben te staan; - of te vallen. [...] Wij, voor ons kleine deel, kunnen Vrede en Recht thans enkel nog dienen met het geweer aan den voet.' (1914, III, 583) Er werd in *De Gids* direct, met vaak voortreffelijke, soms wat academische artikelen op de oorlog gereageerd. Vooral de laatste maanden van 1914 en de hele jaargang 1915 stonden in het teken van de internationale toestand. Colenbrander besprak in de rubriek 'oorlogs-litteratuur' allerlei propagandalectuur en zeer goed waren Van Bloms opstellen over de economische oorzaken en gevolgen van de oorlog. De vroegere redacteur De Beaufort schreef over de oorlog en het volkenrecht (oktober 1914) en over de 'onvoorziene gevolgen' van de democratie: een massaal, manipuleerbaar nationalisme en militarisme op ongekende schaal (januari 1915).

De islam-kenner Snouck Hurgronje waarschuwde in zijn artikel 'Heilige oorlog made in Germany' (januari 1915) tegen de Duitse pogingen, het panislamisme aan te wakkeren en uit louter strategische overwegingen de islamitische wereld tegen Engeland, Frankrijk en Rusland te mobiliseren. Het betoog bleef in het buitenland niet onopgemerkt: de Duitse, in Nederland geboren, hoogleraar C.H. Becker wenste de beschuldiging te weerleggen. Het werd hem in het meinummer, bij hoge uitzondering en 'ter wille van de internationale hoffelijkheid', toegestaan.

Later in het jaar nam de aandacht voor de internationale situatie af. Oktober en december bevatten nog een bespreking van Kants tractaat *Ten eeuwigen vrede* en een opstel over de oorlog en het zeerecht. Daarna ging *De Gids* over tot de orde van de dag. In de volgende jaren drong, behalve in het hoekje van het buitenlands overzicht, het grote rumoer van de wereldoorlog nauwelijks meer door.

REMIEG AERTS

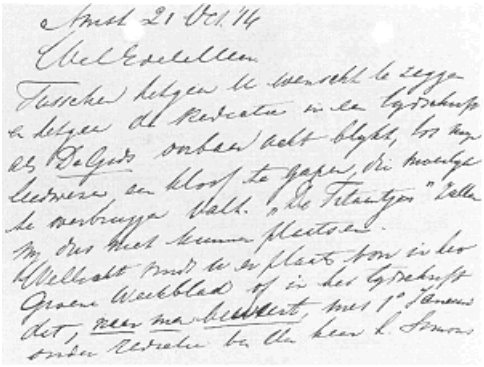

167 Van Hall aan Nescio, 21 oktober 1914. *De Gids* kan ‘De Titaantjes’ niet opnemen. ‘Wel Edele Heer, Tusschen hetgeen U wenscht te zeggen en hetgeen de Redactie in een tijdschrift als De Gids oirbaar acht blijkt, tot mijn leedwezen, een kloof te gapen, die moeilijk te overbruggen valt. “De Titaantjes” zullen wij dus niet kunnen plaatsen. [...].’

uit: Het gelaat des dichters

Gij zult mij allen, allen kennen,
maar 'k zal voor allen duister zijn;
want slechts wie 'k van mijn spot zal schennen
zal lichtend van mijn luister zijn.

Slechts wie, na de eêlste weelde-spijzen,
zal hongren naar mijn schampren smaad,
draagt eens vóór 't aangezicht der wijzen
den plooi der wijsheid in 't gelaat.

Maar hem, die mij níet heeft bekeken,
doch voor mijn hoogmoed heeft gebe'ên:
hem zullen eens de voeten leken
van mijn geween.

Karel van de Woestijne
1912

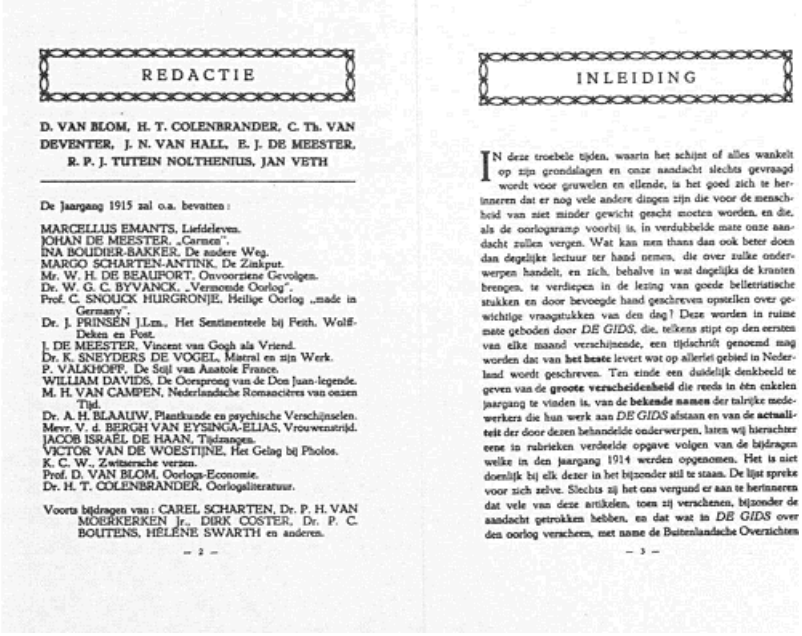

REDACTIE

D. VAN BLOM, H. T. COLENBRANDER, C. Th. VAN DEVENTER, J. N. VAN HALL, E. J. DE MEESTER, R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS, JAN VETH

De Jaargang 1915 zal o.a. bevatten:

MARCELLUS EMANTS, Liefdeleven.
JOHAN DE MEESTER, „Carmen".
INA BOUDIER-BAKKER, De andere Weg.
MARGO SCHARTEN-ANTINK, De Zinkput.
Mr. W. H. DE BEAUFORT, Onvoorziene Gevolgen.
Dr. W. G. C. BYVANCK, „Vermonde Oorlog".
Prof. C. SNOUCK HURGRONJE, Heilige Oorlog „made in Germany".
Dr. J. PRINSEN J.Lzn., Het Sentimenteele bij Feith, Wolff-Deken en Post.
J. DE MEESTER, Vincent van Gogh als Vriend.
Dr. K. SNEYDERS DE VOGEL, Mistral en zijn Werk.
P. VALKHOFF, De Stijl van Anatole France.
WILLIAM DAVIDS, De Oorsprong van de Don Juan-legende.
M. H. VAN CAMPEN, Nederlandsche Romancières van onzen Tijd.
Dr. A. H. BLAAUW, Plantkunde en psychische Verschijnselen.
Mevr. V. d. BERGH VAN EYSINGA-ELIAS, Vrouwenstrijd.
JACOB ISRAËL DE HAAN, Tijdzangen.
VICTOR VAN DE WOESTIJNE, Het Gelag bij Pholos.
K. C. W., Zwitsersche verzen.
Prof. D. VAN BLOM, Oorlogs-Economie.
Dr. H. T. COLENBRANDER, Oorlogsliteratuur.

Voorts bijdragen van: CAREL SCHARTEN, Dr. P. H. VAN MOERKERKEN Jr., DIRK COSTER, Dr. P. C. BOUTENS, HÉLÈNE SWARTH en anderen.

— 2 —

INLEIDING

IN deze troebele tijden, waarin het schijnt of alles wankelt op zijn grondslagen en onze aandacht slechts gevraagd wordt voor gruwelen en ellende, is het goed zich te herinneren dat er nog vele andere dingen zijn die voor de menschheid van niet minder gewicht geacht moeten worden, en die, als de oorlogsramp voorbij is, in verdubbelde mate onze aandacht zullen vergen. Wat kan men thans dan ook beter doen dan dagelijke lectuur ter hand nemen, die over zulke onderwerpen handelt, en zich, behalve in wat dagelijks de kranten brengen, te verdiepen in de lezing van goede belletristische stukken en door bevoegde hand geschreven opstellen over gewichtige vraagstukken van den dag! Deze worden in ruime mate geboden door *DE GIDS*, die, telkens stipt op den eersten van elke maand verschijnende, een tijdschrift genoemd mag worden dat van **het beste** levert wat op allerlei gebied in Nederland wordt geschreven. Ten einde een duidelijk denkbeeld te geven van de **groote verscheidenheid** die reeds in één enkelen jaargang te vinden is, van de **bekende namen** der talrijke medewerkers die hun werk aan *DE GIDS* afstaan en van de **actualiteit** der door dezen behandelde onderwerpen, laten wij hierachter eene in rubrieken verdeelde opgave volgen van de bijdragen welke in den jaargang 1914 werden opgenomen. Het is niet doenlijk bij elk dezer in het bijzonder stil te staan. De lijst spreke voor zich zelve. Slechts zij het ons vergund er aan te herinneren dat vele van deze artikelen, toen zij verschenen, bijzonder de aandacht getrokken hebben, en dat wat in *DE GIDS* over den oorlog verscheen, met name de Buitenlandsche Overzichten

— 3 —

168 Pagina's uit het prospectus van *De Gids* voor de jaargang 1915.

Herdenking

Hoe menig maal toen ik een jongen was
Zag ik de statie gaan over den dijk
Van wie, schuw en arm of drijvend en rijk
Thans gelijk vergaan onder 't wilde gras.

Ver van de steden bloeit de stille plek,
Laag aan het water tusschen riet en griend.
Waar niemand vreemd ligt en zoo menig vriend
Moge ik rusten van rusteloozen trek.

Hoe langen tijd? Deze of een andren dag
Zal een jongen, droomend als ik eens was
Mijn statie trekken zien over den dijk.

Hij denkt aan geen dood, die genieten mag
Zomer en zon, geur bevangt hem van 't gras,
Dat zoetgeurend dichtgroeit over mijn lijk.

Jacob Israël de Haan
1914

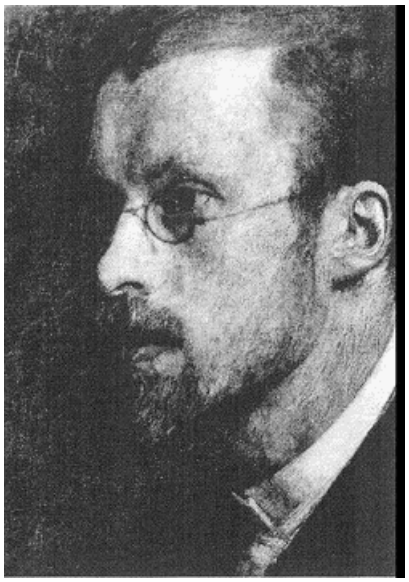

169 Jan Veth (1864-1925), redacteur van 1914 tot en met 1925, 1887.
Zelfportret.

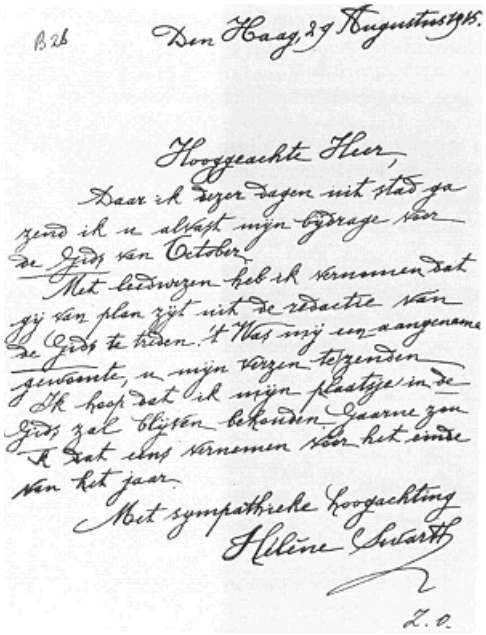
Den Haag, 29 Augustus 1915.

Hoogeachte Heer,

Daar ik deze dagen uit stad ga zend ik u alvast mijn bijdrage voor de Gids van October.
Met leedwezen heb ik vernomen dat gij van plan zijt uit de redactie van de Gids te treden. 't Was mij een aangename gewoonte, u mijn verzen te zenden
Ik hoop dat ik mijn plaatsje in de Gids zal blijven behouden. Gaarne zou ik dat eens vernemen voor het einde van het jaar.

Met sympathieke hoogachting
Hélène Swarth

Z.O.

170 Hélène Swarth aan J.N. van Hall, 29 augustus 1915. De dichteres werkte vrijwel maandelijks mee aan *De Gids*.

‘Onze grijze tempeltjes’: 1915-1938

De wolken

Ik droeg nog kleine kleeren, en ik lag
Lang-uit met moeder in de warme hei.
De wolken schoven boven ons voorbij,
En moeder vroeg wat 'k in de wolken zag.

En ik riep: Scandinavië! en: eenden!
Daar gaat een dame! Schapen en de herder! -
De wondren werden woord en dreven verder,
Maar 'k zag dat moeder met een glimlach weende.

Toen kwam de tijd dat 'k niet naar boven keek,
Ofschoon de hemel vol van wolken hing:
Ik greep niet naar de vlucht van 't vreemde ding
Dat met zijn schaduw langs mijn leven streek.

- Nu ligt mijn jongen naast mij in de heide,
En wijst me wat hij in de wolken ziet:
Nu schrei ik zelf, en zie in het verschiet
De verre wolken waarom moeder schreide.

M. Nijhoff
1918

Op zaterdag 18 december 1915 nam de inmiddels vijfenzeventigjarige Van Hall in de laatste door hem voorgezeten vergadering afscheid. Na afloop werd gedineerd in hotel De l'Europe. Namens redacteuren, oudredacteuren, medewerkers en de uitgever werd een geschenk aangeboden: Jan Veth zou de *éminence grise* portretteren. Colenbrander werd, volgens de wens van Van Hall, de nieuwe vertegenwoordiger en eindredacteur van *De Gids*, tegen een jaarlijkse vergoeding van tweeduizend gulden. Naast hem werd De Meester, voor de helft van dat bedrag, belast met de verantwoordelijkheid voor het letterkundig gedeelte: de contacten met auteurs en de beoordeling van literaire bijdragen.

Omdat Coenraad van Deventer in september 1915 plotseling overleden was, Nolthenius meestal buitenslands vertoefde en Van Hall met pensioen ging, was aanvulling van de redactie nodig. De Leidse historicus Johan Huizinga zou in elk geval in januari 1916 toetreden. Nobelprijswinnaar H.A. Lorentz werd vergeefs benaderd en ook slaagde men er niet in, een geschikte politieke en koloniale specialist te vinden. Met meer resultaat klopte *De Gids* aan bij Lorentz' collega, de Leidse natuurkundige J.P. Kuenen. Zo waren dan vanaf 1916 vier van de in praktijk zes redacteuren, Van Blom, Colenbrander, Huizinga en Kuenen, verbonden aan de Leidse universiteit. Een opvallend Leids aandeel in de redactie, dat herinnerde aan de dagen van Fruin, Buys, Vissering en Veth, zou nog tot ver in de jaren vijftig in *De Gids* aanwezig blijven.

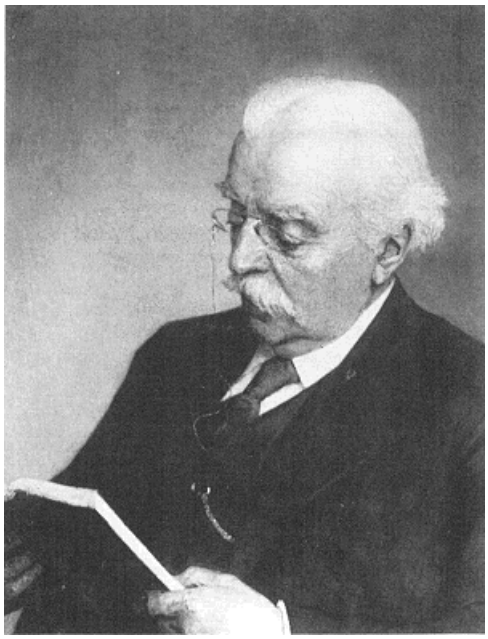

171 Portret dat J.N. van Hall van zijn mederedacteuren kreeg aangeboden bij zijn afscheid, 1916. Door Jan Veth.

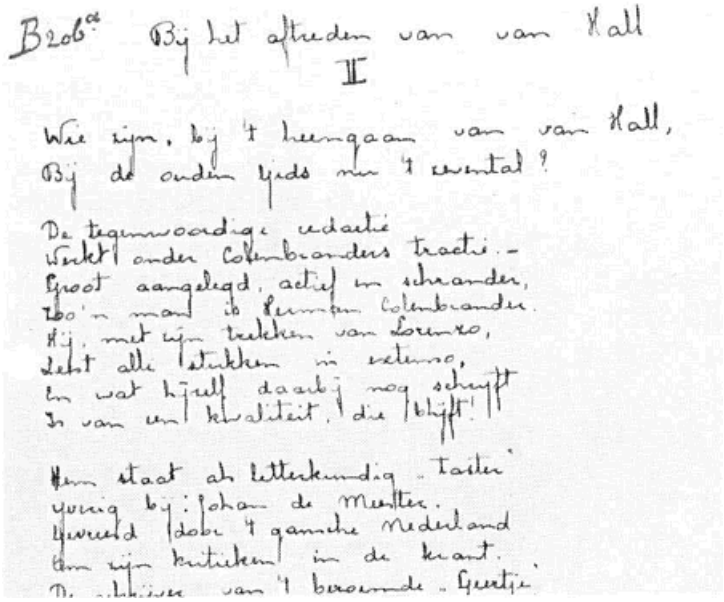
B206a Bij het aftreden van van Hall
II
Wie zijn, bij 't heengaan van van Hall,
Bij de ondre Gids nu 't evental?
De tegenwoordige redactie
Vormt onder Colenbranders tractie.-
Groot aangelegd, actief en schrander,
Zoo'n man is Lunsen Colenbrander.
Hij, met zijn trekken van Lorenzo,
Leest alle stukken in retenue,
En wat hijzelf daarbij nog schrijft
Is van een kwaliteit, die blijft!
Hem staat als letterkundig Tasten'
Young bij: Johan de Meester.
Gevreesd door 't gansche Nederland
Om zijn kritieken in de krant.
De schrijver van 't bekende Gretje'

172 Informatief gedicht over de samenstelling van de redactie van *De Gids* na het vertrek van J.N. van Hall, ingezonden door een enthousiaste abonnee, 1916. Het gedicht werd niet geplaatst.

Jaargang 1916 opende met Colenbranders redactionele verklaring ‘Bij het aftreden van Mr. J.N. van Hall’. De fouten van de voorbije decennia werden niet verhuld: ‘*De Gids* is de jeugd niet tegemoet gegaan.’ Bescheiden waren de ambities voor de toekomst. ‘De redactie, voor den tachtigsten jaargang aansprakelijk, zal haar best doen. Zij stelt zich niet voor dat *De Gids* het Nederlandsche leven zal kunnen beheerschen; de tijd is vermoedelijk voorbij dat één tijdschrift zelfs daarnaar streven kan. Zij wil dienen, en heeft het te doen met de zware verantwoordelijkheid, die lange en grootendeels roemrijke traditie haar oplegt.’ (1916, I, 9)

De eerste erfenis van het verleden was een onaangename. De criticus Scharten, die zichzelf beschouwde als de eigentijdse Potgieter, voelde zich ernstig te kort gedaan toen hem bleek dat hij niet alleen gepasseerd was als opvolger van Van Hall en leider van *De Gids*, maar zelfs als redacteur. Hij stelde zijn eigen kwaliteiten ver boven die van De Meester en achtte het dan ook vanzelfsprekend dat deze, ten behoeve van de Nederlandse letteren, zijn plaats aan hem zou afstaan. De Meester noch de overige redacteuren voelden hier echter iets voor. Het werd een slepende en pijnlijke affaire. Minder dan ooit wenste de redactie Scharten in haar midden, maar zij probeerde wel hem als criticus en medewerker voor het tijdschrift te behouden. Uiteindelijk liet de verongelijkte zich lijmen. Tot juni 1918 heeft Scharten zijn overzichten nog voortgezet.

Maar er waren meer onaangename erfenissen. Colenbrander vond het hoog tijd een einde te maken aan het willekeurige honoreringsstelsel. Sinds 1879 was het officiële tarief *f* 2,50 per bladzijde. Maar onder Van Hall was langzamerhand aan steeds meer schrijvers een ho-

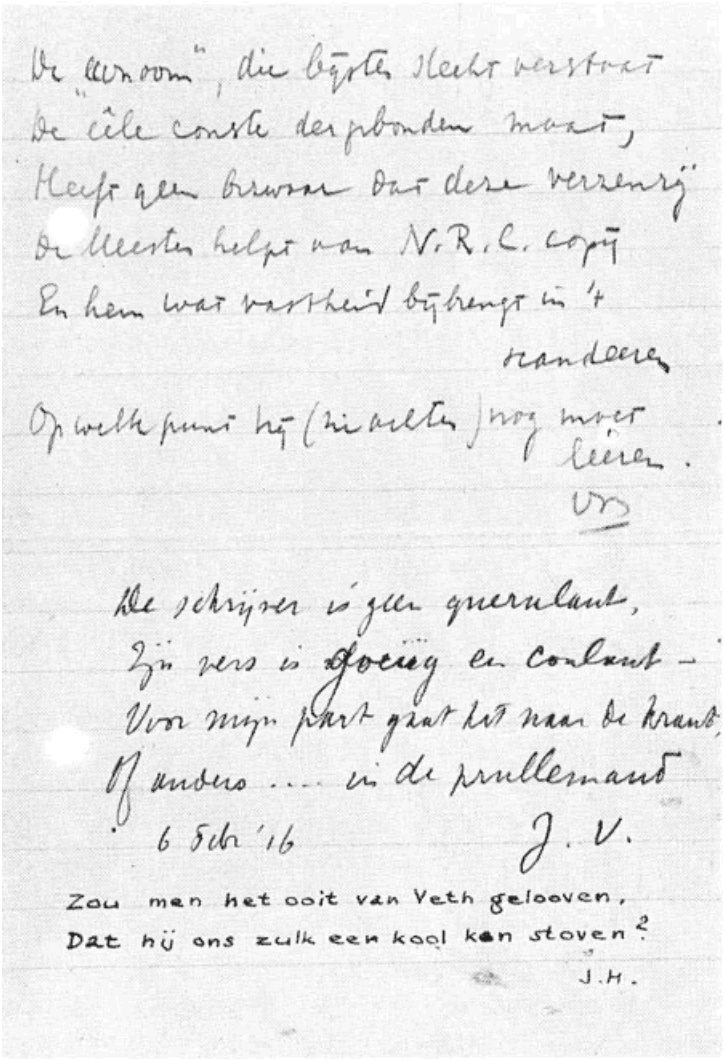
De "Gids" die bijster sleeht verstaat
De ware konste der gebonden maat,
Heeft geen bewaar dat deze verrenrij
De Meesters helpt van N.R.C. copij
En hem wat vastheid bijbrengt in 't
staanderen
Op welke punt hij (hij arme) nog moet
leeren.
VB

De schrijver is geen guerrelant,
Zijn pers is doeïng en coulant –
Voor mijn part gaat het naar de brand,
Of anders .... in de prullemand
6 Feb '16 J. V.

Zou men het ooit van Veth gelooven,
Dat hij ons zulk een kool kan stoven?
J.H.

173 Reacties van de redacteuren Van Blom, Veth en Huizinga op het lofdicht op de *Gids*-redactie, februari 1916.

uit: Albumblad

'Ik ben de perken langs gegaan,
de bocht der zonnige terrassen,
de flauw bewogen siergewassen,
de koele stammen van den laan

en heb de loten en de twijgen,
de weeke stengelen geplukt
en wat mijn handen konden krijgen
mij toegehaald en aangedrukt.

En in mijn armen liggen schoven
van alle rijkdom, die ik brak,
een schat mijn eigen wensch te boven
en wie ik liefheb, krijgt een tak.

J.H. Leopold
1922

ger tarief uitgekeerd, geput uit een ‘redactiepotje’ dat jaarlijks door de uitgever tot een contractueel bepaald bedrag werd aangevuld. De honorering berustte op ‘gunstbewijs en willekeur’, vond Colenbrander, en de kosten rezen de pan uit. Vooral de vruchtbare Boutens en Swarth, die zeven gulden per bladzijde ontvingen, droegen, volgens de redactie, meer bij aan de uitputting van de kas dan aan verrijking van de literatuur. ‘Hélène *geeft* sinds jaren geen liefde meer’, aldus Colenbrander, ‘ze *tapt* ze.’ Boutens rekte zijn gedichten door vier witregels tussen elk couplet te eisen. ‘Wij moeten niet krenterig drukken’, vond de secretaris, ‘maar *De Gids* is een tijdschrift en geen luxe-uitgaaf van gedichten.’

In maart 1916 werd uiteindelijk tot een nieuw honoreringsstelsel besloten: *ƒ*2,50 per bladzijde, voor regelmatige literaire medewerkers echter *ƒ*3,50 per blad proza of *ƒ*0,25 per dichtregel tot een maximum van zevenenveertig regels. Dit waren nog steeds behoorlijke vergoedingen. Swarth en Boutens zegden echter verontwaardigd hun medewerking op. Maar binnen een paar jaar keerden beiden terug op het oude nest.

De toeloop naar *De Gids* was in deze jaren enorm. ‘Nederland is dolzinnig geworden en stuurt mij meer stukken toe dan ik lezen kan, sommige dagen vier of vijf tegelijk’, merkte Colenbrander op. Zeer veel werd afgewezen, zeker van de niet-literaire inzendingen. ‘Men zou bij al die af-te-wijzen inzendingen litterair misanthroop worden’, klaagde Huizinga. ‘Wanneer stuur je eens iets goeds?’ Zelfs gerenommeerde Leidse collega's kregen hun stukken retour. ‘Onderwijzerswerk’ luidde de kritiek; niet actueel of algemeen genoeg, onrijp, niet oorspronkelijk, niet treffend. Wat niet ‘Gidswaardig’

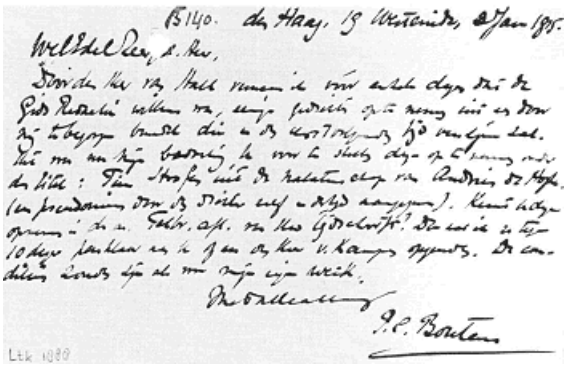

174 P.C. Boutens aan J.N. van Hall, 2 januari 1915 [= 1916]. Boutens biedt ‘Tien Strofen uit de nalatenschap van Andries de Hoghe’ aan. De redactie kon niet tot opname besluiten omdat Boutens voor de onbekende dichter hetzelfde honorarium eiste als voor zijn eigen werk. Later bleek de naam een pseudoniem van Boutens te zijn.

was, werd beleefd verwezen naar de concurrentie of naar vaktijdschriften. Enthousiast-zoals over het opstel ‘Rechtskundige Significa’ van J. Is. de Haan (september 1916) - was men maar zelden.

Ook, of juist, inzake literaire inzendingen drongen vooral de beide historici aan op uiterste selectiviteit. Waren zij geneigd te veel te verwerpen, De Meester neigde tot het tegendeel. Hij vond in alle literaire richtingen doorgaans wel iets te waarderen. Zijn tactiek was, ingezonden werk - vooral poëzie - noch geheel te weigeren, noch geheel te aanvaarden. Het resultaat was dat de bellettrie in *De Gids* een weinig markant en herkenbaar uiterlijk vertoonde en kwalitatief sterk wisselde.

Discussies over De Meesters beleid bleven dan ook niet uit. Al direct in februari 1916 viel Huizinga over het romanfragment ‘Het geslacht der Santeljano's’, door Joost Mendes [= Em. Querido]. Niet alleen vond hij de stijl hopeloos gedateerd; afkerig als hij was van het al te volkse, pathetische en lichamelijke, wenste hij dit soort sociaal-realisme, waarin hij een ‘geile, vettige joderigheid’ vond, niet in *De Gids*. Colenbrander breidde de categorie nog uit: ‘Te veel van dit genre en over het algemeen te veel jodenwerk moeten wij m.i. niet hebben.’ De Meester - die anders zelf een antisemitische opmerking niet schuwde - vond het ‘bedenkelijk’ een heel genre te verwerpen, zoals hij zich bij latere discus-

175 P.C. Boutens (1870-1943), omstreeks 1916. Tekening door W.A. van Konijnenburg.

Gids, wegwijzer? Kluizenaar, verdoolde waart ge. Wat hebt gij, *Gids,* gedaan, in al die vele jaren waarin gij u hebt aangematigd de plaats aan de spits onzer geestesgidsen op te eischen? Hebt gij ooit *iets* gedaan? Hebt gij ooit baan gebroken voor één gedachte — ja, hebt gij ooit, sinds menschenheugenis, een baanbreker toegestaan zich ongebreideld te uiten in uwe geposeerde pagina's? Hebt gij ooit één man van talent ontdekt, of zelfs maar aangemoedigd? Hebt gij ooit iemand, iets, ergens, geleid? En, om niet te spreken van leiden, aanvoeren, wegwijzen, tot gids dienen.... hebt gij ooit zelfs maar gelijken tred gehouden met het voorwaarts willende Hollandsche menschdom? Zijt gij zelfs in den pas gebleven met uw tijd, met ons volk? Is er ooit, sedert de dagen van Huët, eenige leiding van u uitgegaan, eenige bezieling voor ons Hollanders? Hebt gij ons ooit met ideeën gevoed, om van idealen niet te spreken? Neen immers? Fatsoenlijk zijt gij geweest, hoogst fatsoenlijk, waarvoor dank. Maar dat is alles. Orgaan van kliekjes zijt gij geweest, van coterietjes. Kunt gij dat, gelet op de plaats dien gij nog altoos inneemt, verantwoorden?

En het treurige is dat geen woord van protest tegen uw inertie, uw slaperigheid, uw

176 Fragment uit 'De verdoolde "Gids"', een anonieme bijdrage in de *Haagsche Post* van 8 januari 1916.

177 Jacob Israël de Haan (1881-1924), omstreeks 1915.

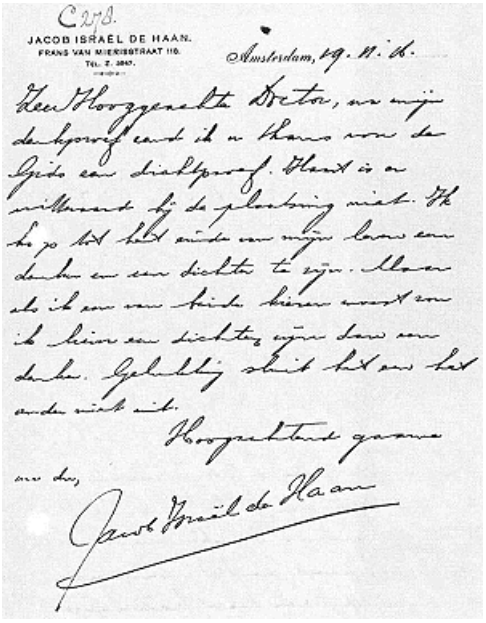
C 278.
JACOB ISRAËL DE HAAN.
FRANS VAN MIERISSTRAAT 110.
Tel. Z. 3847.
Amsterdam, 19. XI. 16.
Zeer Hooggeachte Doctor, aan mijn
denkproef zend ik u thans voor de
Gids een dichtproef. Maar is er
misschien bij de plaatsing niet. Ik
hoop zo het licht zinde van mijn leven en
denken en een dichter te zijn. Maar
als ik een van beide hiervan moet zijn
ik liever een dichter zijn dan een
denker. Gelukkig schijnt het aan het
ander niet uit.
Hoogachtend groeten
aan U,
Jacob Israël de Haan

178 Jacob Israël de Haan aan H.T. Colenbrander, 19 november 1916. Na zijn ‘denk-proef’ ‘Wezen en taak der rechtskundige significa’, verschenen in *De Gids* van september 1916, stuurt hij weer een ‘dichtproef’.

uit: Seinen
Bazel

Groen is de slag
van den stroom
door het dal
van den dag

heuvlen van licht
zijn de wallen

de stad is een fort

door de poorten
der bruggen
ligt zon gestort
over de ruggen
der golven

de stad is bedolven
onder het haar
van de zon.

H. Marsman
1923

sies ook zou verzetten tegen afwijzing van literaire stukken op grond van zedelijkheidsopvattingen.

De Meester zocht in het literaire werk vooral naar ‘persoonlijkheid’. Vorm, stijl en inhoud waren van secundair belang. Veth daarentegen vond ‘beeldend vermogen’ de enig juiste beoordelingsnorm. Huizinga's voorkeur lijkt vooral te zijn uitgegaan naar zorgvuldig vormgegeven en idealiserend werk als van Dirk Coster, Arthur van Schendel, Aart van der Leeuw.

De Meester stond ook alleen in zijn wens *De Gids* actiever te laten ‘mee*dingen* en mee*doen* in het bellettristisch leven’. Hij wilde het weleens proberen met jongeren als Dop Bles, Karel Wasch, Frits Hopman, Victor van Vriesland en Martinus Nijhoff, wiens eerste inzending door Colenbrander, Huizinga en Veth naar de papiermand werd verwezen. Willem de Mérode en de zeer jonge expressionist Herman van den Bergh vonden ook bij De Meester geen genade, maar een inzending van Theo van Doesburg deed hem, op zijn typische manier, aarzelen: ‘ik las hem tweemaal en... weet het nóg niet, 't is *niet niets*’ (oktober 1916). De meerderheid van de redactie koos voor betrouwbaar werk van auteurs die reeds - elders - de duurzaamheid van hun talent bewezen

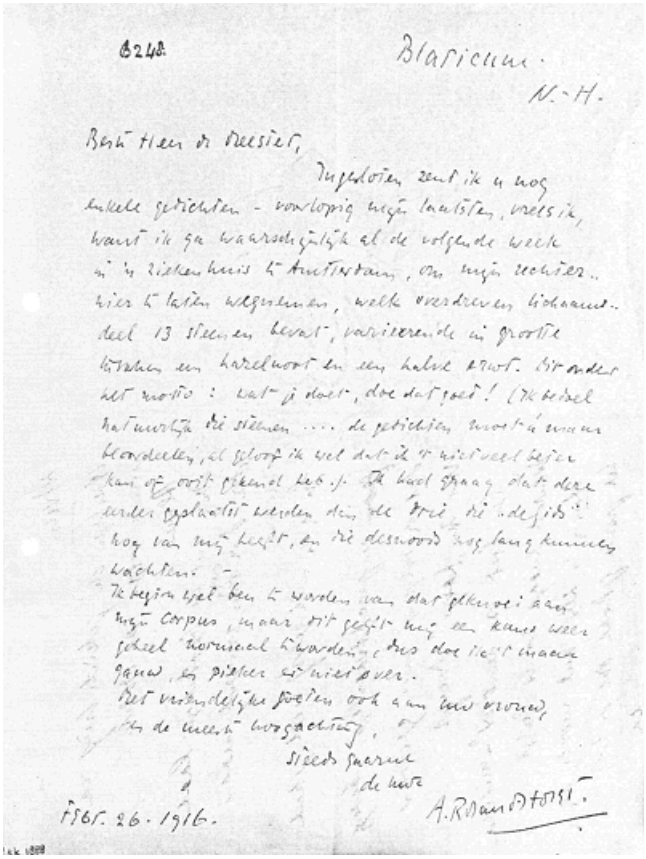

179 A. Roland Holst aan Johan de Meester, 26 februari 1916. Hij stuurt zijn voorlopig laatste verzen, kort voordat hij in het ziekenhuis moet worden opgenomen voor een nieroperatie.

hadden. ‘Wij mogen niet avonturen uit vrees dat ons eens iets, zich later beter ontwikkelends zou ontgaan’, aldus Veth in november 1916.

Een maand eerder had Veth, namens *De Gids*, vruchteloos onderhandeld om Albert Verwey ertoe te bewegen zich bij *De Gids* aan te sluiten en zijn blad *De Beweging* op te geven. Uit de poging blijkt niet alleen dat de redactie zich op het gebied van de literatuur - vooral de poëzie - onzeker voelde, maar ook dat zij het verschil in bedoeling van *De Gids* en *De Beweging* niet belangrijk achtte. Verwey, innerlijk triomferend nu *De Gids* deze knieval voor hem maakte, wees de toenadering koel en uit de hoogte af. Hij was geen ‘redacteur voor dichtkunst’ maar een ‘leider’ en kon alleen zijn belangrijke rol in de Nederlandse samenleving vervullen als hij volledig de beschikking had over een eigen tijdschrift. Eens te meer zag hij bevestigd: ‘de Gids kent een administratieve leiding maar geen ideële.’ Ook toen in 1919 *De Beweging* ophield, heeft Verwey noch zijn mederedacteur Is. de Vooys zich bij *De Gids* aangesloten, al heeft de laatste dit wel overwogen.

De Meester bleef dus verantwoordelijk voor de literatuur, maar veel ruimte kreeg hij nooit. Poëzie van Van Nijlen en Bloem werd in 1917 voor het eerst door *De Gids* aangenomen-Huizinga vond het werk van de laatste zelfs ‘van het beste wat ik er na Boutens’ vertrek in zag' - maar voor verzen van Nijhoff en de novelle ‘Afscheid’ van Van Oudshoorn moest De Meester zich schrap zetten. Het leek hem *‘gunstig voor ons literair prestige’* nu eens iets te plaatsen van deze controversiële auteur, die nu tenminste iets aanbood ‘dat er, wat fatsoen betreft, door kan’. Maar volgens

Colenbrander had *De Gids* zich niet te bekreunen om ‘het oordeel van “het literaire Nederland”’. Toch werd, omdat Huizinga nu De Meester enigszins steunde, ‘Afscheid’ geplaatst (december 1917), tot genoegen van Van Ouds-

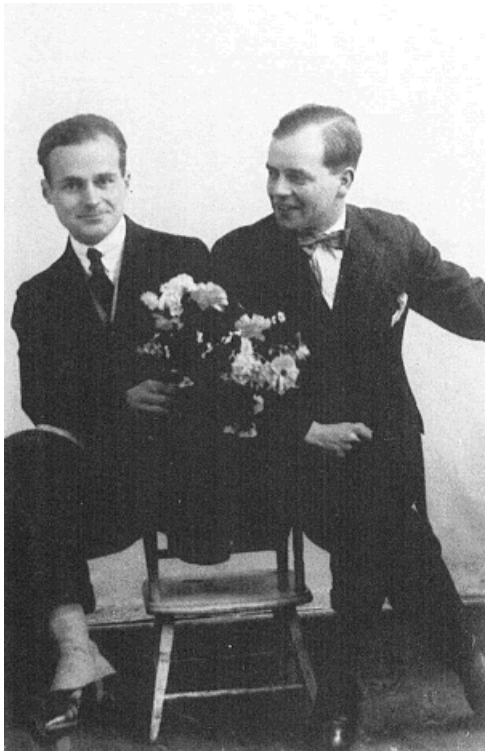

180 A. Roland Holst (l.), redacteur van 1920 tot en met 1933 en M. Nijhoff (1894-1953), redacteur van 1926 tot en met 1933 en van 1941 tot en met 1946, omstreeks 1920. Roland Holst schreef op de achterzijde van de foto: ‘De poëzie van '80 / was zonder twijfel prachtig; / Maar die van thans / maakt ook geen kwade kans! / Leer dat (z.o.z.) / maar van ons beiden.’

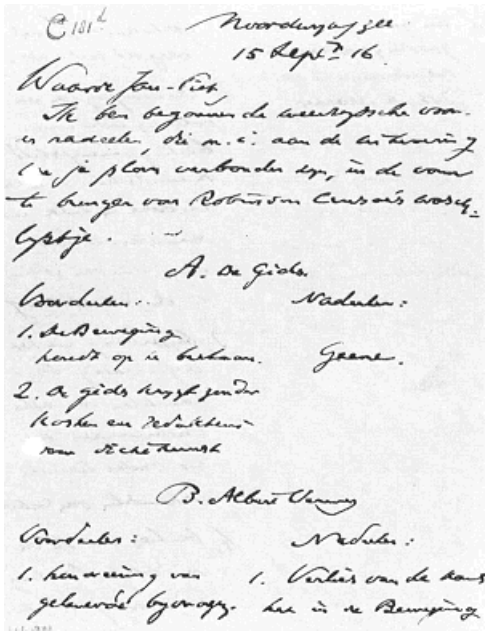

181 Albert Verwey aan Jan Veth, 15 september 1916. Verwey voelt niets voor een fusie tussen *De Beweging* en *De Gids*.

182 A. Roland Holst (l.) met J.C. Bloem (1887-1966) en een onbekende dame, omstreeks 1916.

Uit Italië

De welige heuvelen zijn goud en groen, en blauw
de groote ledige Apennijnen in de verte -
Wijd, vaag geluk, ga nu te rade bij mijn harte:
wat is het dat ik tot den dood beginnen zou?

Laat ik mijn zwervende oogen nu gesloten houden
tot de stem van míjn zwakker stem weer in mij spreekt:
het aangaan in den nacht van de Noordzee, die breekt
aan de Hondsbossche Wering die mijn vaderen bouwden.

A. Roland Holst
1923

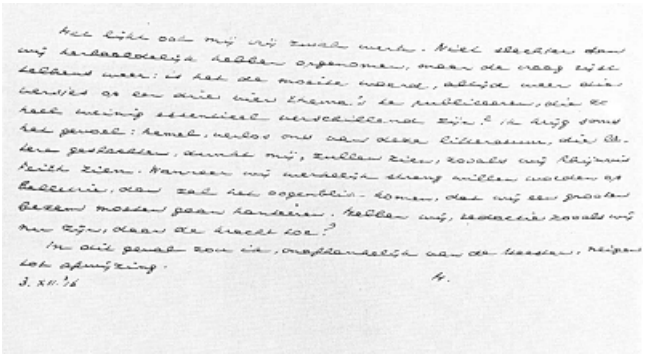

183 Mening van J. Huizinga over de gedichten ‘Jacques’ en ‘Novalis’ van M. Nijhoff, 3 december 1916. Ze werden niet geplaatst.

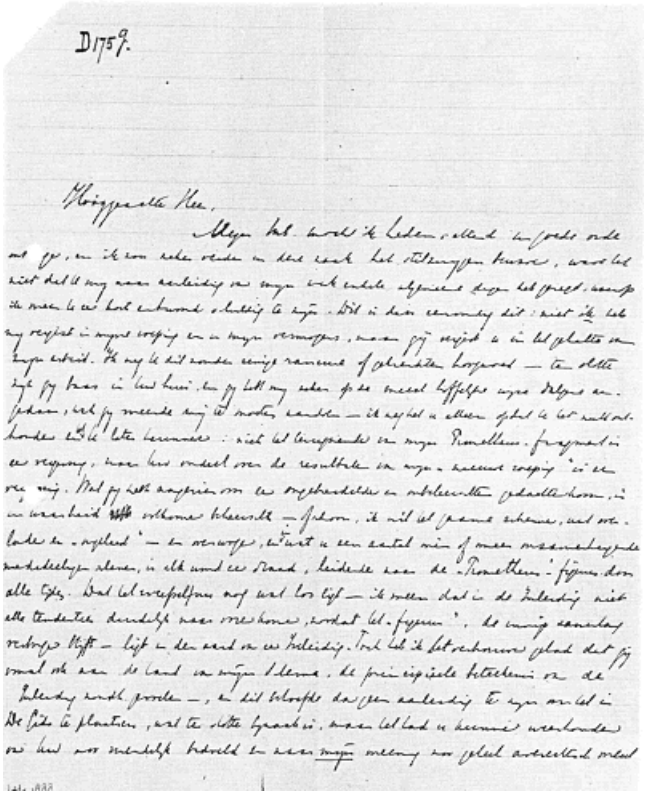

184 Carry van Bruggen aan H.T. Colenbrander, omstreeks 1917. Ze is van mening dat de redactie zich vergist in het afwijzende oordeel over haar filosofische essay ‘Prometheus’.

185 Carry van Bruggen (1881-1932), 1911.

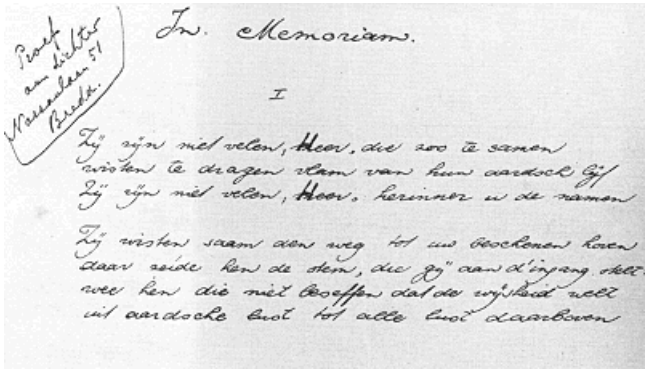

In. Memoriam.

I

Zij zijn niet veelen, Heer, die zoo te samen
wisten te dragen vlam van hun aardsch Gij
Zij zijn niet veelen, Heer. herinner u de namen

Zij wisten saam den weg tot uw beschenen hoven
daar reikte hen de stem, die Gij aan d'ingang stelt
wee hen die niet begrepen dat de wijsheid wellt
uit aardsche smart tot alle smart daarboven

186 Kopij voor het openingsgedicht van de cyclus ‘In memoriam’, waarmee J.W.F. Werumeus Buning in november 1917 debuteerde in *De Gids*.

hoorn, die zich - zoals hij al in januari had geschreven - tot *De Gids* richtte omdat zijn ‘reputatie [...] wel iets meer degelijkheid verdragen’ kon.

Carry van Bruggens filosofische essay ‘Prometheus’, in juni 1917 in ontwerp aangeboden, haalde het niet. De historici zagen meer tekortkomingen dan verdiensten. ‘Arme Meester, die er negen schriften vol van las!’ noteerde Huizinga. Trots antwoordde de schrijfster na de afwijzing: ‘Later zal ik U het voltooide boek ter lezing zenden, en gij zult erkennen dat ge U hebt vergist’ (oktober 1917). Gedichten uit Werumeus Bunings cyclus ‘In memoriam’ werden in 1917 na zorgvuldige maar schoolmeesterachtige kritiek aangenomen en in novem-

Augustus 1914. - België

De morgen grauwt in scheemring door het dal.
Door heete stilte klinkt dag en nacht voort,
Met staâge slage' als donder nooit gehoord,
De wederkaatsende kanonnen-schal.

Diep in den donkren grond gegraven zal,
Wijl 't bommenploffen rund en paard vermoordt,
De troep zijn eigen lieven grond nu voor 't
Laatste verdeedgen tegen d'overval.

O mannen die, in duister vuil vertoevend,
Naast starre vrouwe' en kindren hulpbehoevend,
't Rein harte sterk in 't lijdend lijf behield,

Als louter goud in stik-donkere mijnen,
Kwam uwe kracht mijn kwijnend volk verschijnen,
Gij, die den dood geproefd hadt vóor gij vielt...

L. van Deyssel
1923

ber geplaatst. Maar negentien sonnetten van Adwaita [= J.A. Dèr Mouw], in augustus 1918 via V.E. van Vriesland aangeboden, werden afgewezen en hetzelfde lot was ondanks de steun van De Meester ook enkele inzendingen van Nijhoff beschoren.

De meer dan incidenteel in *De Gids* aanwezige auteurs waren in deze jaren Dirk Coster, met zijn ‘Marginalia’ (1917, 1919), Aart van der Leeuw, Arthur van Schendel, Dop Bles, Herman Lijsen, P. Otten, S. Pinkhof, P. Raëskin, F. Rutten, Annie Salomons, Augusta de Wit en Johan de Meester. P.H. van Moerkerken jr. was in 1916 vertegenwoordigd met zijn roman ‘André Campo's witte rozen’ en het echtpaar Scharten-Antink in

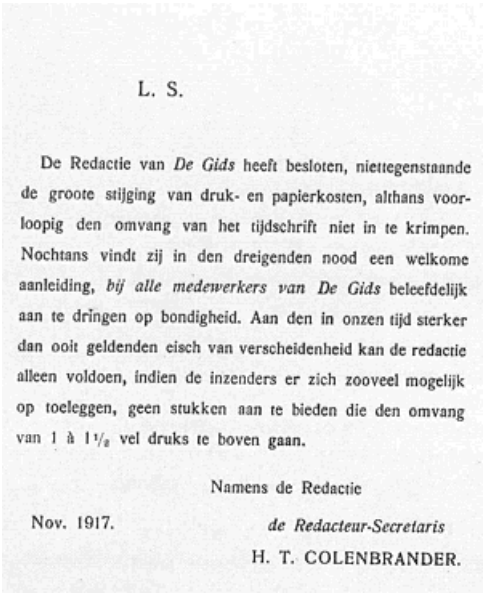

L. S.

De Redactie van *De Gids* heeft besloten, niettegenstaande de groote stijging van druk- en papierkosten, althans voorloopig den omvang van het tijdschrift niet in te krimpen. Nochtans vindt zij in den dreigenden nood een welkome aanleiding, *bij alle medewerkers van De Gids* beleefdelijk aan te dringen op bondigheid. Aan den in onzen tijd sterker dan ooit geldenden eisch van verscheidenheid kan de redactie alleen voldoen, indien de inzenders er zich zooveel mogelijk op toeleggen, geen stukken aan te bieden die den omvang van 1 à 1½ vel druks te boven gaan.

Namens de Redactie

Nov. 1917. *de Redacteur-Secretaris*

H. T. COLENBRANDER.

187 Oproep tot bondigheid aan de medewerkers van *De Gids*, met het oog op de snel stijgende druk- en papier-kosten, november 1917.

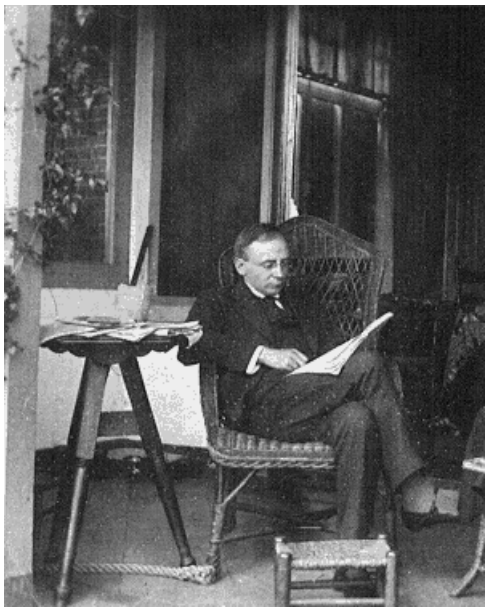

188 P.N. van Eyck (1887-1954), omstreeks 1920.

1918 met de Florentijnse roman ‘'t Geluk hangt als een druiventros’. Over twee jaargangen (1917-1918) strekte zich de omvangrijke roman ‘De leemen torens’ uit van Herman Teirlinck en Karel van de Woestijne. In groeiende waardering mocht zich A. Roland Holst verheugen, van wie in 1946 ‘De dood van Cuchulainn’ en ‘Deirdre en de zonen van Usnach’, en in de volgende jaren verzen uit de reeks ‘Voorbij de wegen’ werden opgenomen.

Een aflevering bevatte gemiddeld veertig procent bellettrie, tien procent artikelen over - meest oudere Nederlandse en Europese - literatuur en kunst, dertig procent bijdragen op wetenschappelijk en maatschappelijk gebied en twintig procent regelmatige rubrieken: het binnen- en buitenlands overzicht, toneel, bibliografie. De

voorkeur van de meeste redacteuren lag onmiskenbaar bij het wetenschappelijk essay. Ook werd, met op-

In de loopgraaf

Zij graven gerangschikt in lange rij;
Zij graven geluidloos zij aan zij.

De nacht begunstigt het trage werk
En houdt ze in zijn schuts, dat de dag het niet merk'.

Zij graven gestadig zonder een woord.
Hun zweet stolt paarlen; zij graven voort.

Reeds was 't een bedding; het werd een gang.
Zij graven koortsachtig, stonden lang.

Nu is het een gracht, een diepe vaart,
Als de eerste van hen den ochtend ontwaart.

De dag staat grauw in de grauwe lucht.
Zij zijn in de diepte der loopgraaf gevlucht.

Nog graven zij dieper, zonder geluid,
Als groeven zij 't hart der aarde uit.

Het merg van den grond is niet mak, niet mul,
Maar de aarde is zoo moederlijk goed en gul.

Zij neemt ze aan haar boezem, zij fluistert ze in 't oor:
'Hij sterft niet, die 't leven met eere verloor.'

En de strijd vangt aan met het dagbegin:
Zij groeven zich in hun graven in.

Felix Rutten
1915

189 De *Gids*-redactie bijeen in de tuin van Jan Veth, omstreeks 1920. V.l.n.r. de heren A. der Kinderen, J. Huizinga, J. Veth, H.T. Colenbrander, Veths zoon Joost, J.P. Kuenen, D. van Blom en Johan de Meester. Foto door Technisch Fotobureau.

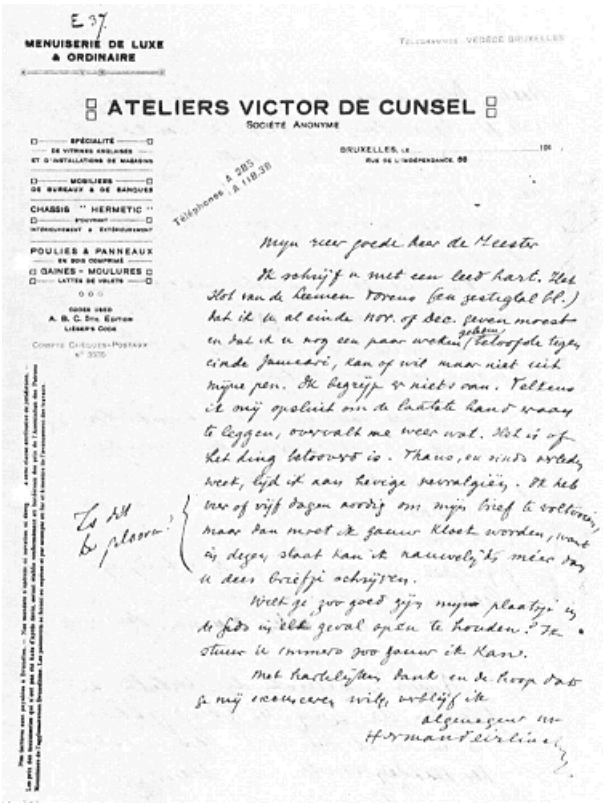

MENUISERIE DE LUXE
& ORDINAIRE

ATELIERS VICTOR DE CUNSEL
SOCIÉTÉ ANONYME

BRUXELLES, le 191
RUE DE L'INDEPENDANCE, 66

Téléphone A 2805
A 118.38

Mijn zeer goede heer de Meester

Ik schrijf u met een leed hart. Het
Het van de Leemen Torens (een zestigtal bl.)
heb ik u al einde Nov. of dec. geven moest
en dat ik u nog een paar weken (zelfs tot
einde Januari, kan of wil maar niet uit
mijne pen. Ik begrijp er niets aan. Telkens
ik mij opsluit om de laatste hand waar
te leggen, overvalt me weer wat. Het is of
het ding belooverd is. Thans, en sinds zeldzaam
week, lijd ik aan hevige neuralgiën. Ik heb
nog of vijf dagen noodig om mijn brief te voltooien,
maar dan moet ik gauw klaar worden, want
in dezen staat kan ik rationeelerwijs meer aan
u deze Briefjes schrijven.

Welk ze zoo goed zijn mijne plaatsje in
de Gids in elk geval open te houden? Te
steeds is immers zoo gauw ik kan.

Met hartelijken dank en de hoop dat
ge mij excuseeren wilt, verblijf ik

uitgegeven te
Herman Teirlinck

191 Herman Teirlinck aan Johan de Meester, februari 1918. In het maartnummer van *De Gids* werd medegedeeld dat de publikatie van de roman in brieven *De leemen torens*, die Teirlinck samen met Karel van de Woestijne schreef, werd gestaakt.

KUNST EN LETTEREN

De „Gids" brengt ditmaal minder literatuur dan gewoonlijk. De lezers verliezen daar niets bij, want de novellen die het eerste tijdschrift der Nederlandsche bourgeoisie den laatsten tijd het licht deed zien, waren beneden peil. Vroeger kon men verwachten dat wat de „Gids" bracht, al was het nog zoo onbeduidend, toch eenig literair fatsoen ophield, maar dat deden noch de onbenullige aaneenrijging van trucjes „Een weerzien" van Annie Salomons, noch „De Vuisten" van Steijnen, noch 't stumperige kostschoolmeisjesopstel „Uit den studententijd van Emma Margant", door Marie Klinkhamer—Van Hoytema. Men krijgt den indruk dat de heer De Meester, de bladzijden van „De Gids" wel wat vrij dienstbaar maakt aan zijn protectieneigingen, ook de literaire critiek wordt door hem herhaaldelijk aan zeer onbekwame handen toevertrouwd. Over zijn eigen roman „Walmende lampen" zullen wij na de voltooiing nog wel spreken. Voor ons is in dit nummer het belangrijkst, dat he van Van Collem, voor het eerst (als wi ons niet vergissen) een drieta! gedichte brengt, een late voltooiing van zijn erkenning door de burgerlijke cri k. Zee voordeelig komt onze partijgenoot ui tegenover den anderen di ter in di nummer, Herman Lijsen, toch nog niet een van de minste onder de twaalf-in-een-dozijn-dichters der serieuze tijdschriften. Hoe slap en oudbakken doen diens zorgvuldig uitgewerkte verbeeldinkjes tegen de eenigszins ruige kracht van Van Collem. Eenige vaagheid van gedachte is dezen dikwijls en ook hier eigen en ik zou niet graag beweren dat ik altijd precies begrijp wat hij eigenlijk met een gedicht als geheel bedoelt, maar hij beschikt over groote spontaniteit en merkwaardige frischheid, en zeker ook over de meest intensieve en oorspronkelijke verbeelding van alle Nederlandsche dichters die nu werk leveren. De toepasselijkheid van den titel „Nieuwe liederen der gemeenschap" is niet groot.

Ltk 1909

190 Bespreking van het oktobernummer van *De Gids*, verschenen in het socialistische weekblad *De Tribune*, 11 oktober 1919.

192 J.P. Kuenen (1866-1922), redacteur van 1916 tot en met 1922, tijdens een natuurkundeles voor arbeiderskinderen, omstreeks 1920.

GIDS-MAALTIJD „OP DEN AKKER"
13 JUNI 1920

VOORGERECHT
–
WINDSORSOEP
–
ZALM MET HOLLANDSCHE SAUS
–
GEPEKELDE OSSENTONG IN GEHAKT
GEBRADEN MET VERSCHILLENDE GROENTEN
–
GEBRADEN EENDVOGELS
MET GESTOOFDE VRUCHTEN
–
ROOMPUDDING
–
VRUCHTEN
–

Het meest poëtisch èn het dolst
Is mijn jongste: Jan Holst

193 Menu voor een maaltijd van de redacteuren ten huize van Jan Veth, met een versje van de gastheer op de jongste redacteur A. Roland Holst.

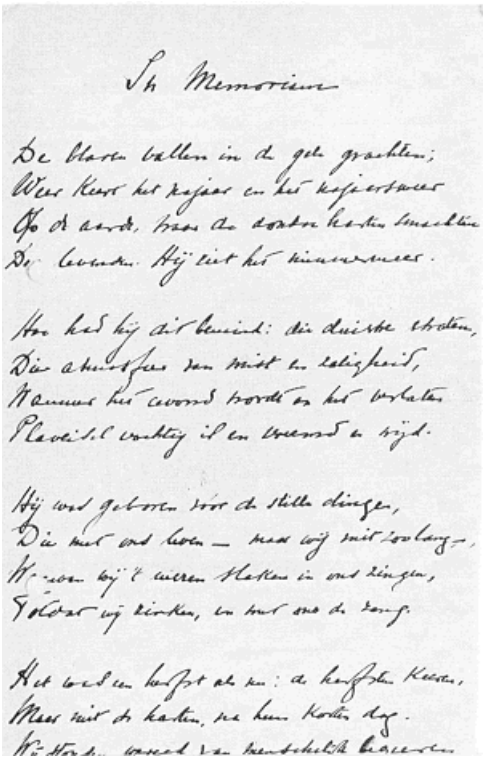

194 Handschrift van het begin van ‘In memoriam’ van J.C. Bloem, dat werd opgenomen in *De Gids* van juli 1920.

zet, vrij veel ruimte gegeven aan bijdragen over zaken als ontginning, elektrificatie, spoor- en waterwegen, werkloosheidsverzekeringen, strafrechtvernieuwing en tuberculosebestrijding in Nederland. Defensievraagstukken, zowel van technische als van maatschappelijke aard, kwamen eveneens regelmatig aan bod.

Het *Gids*-publiek werd, in vaak uitstekende artikelen, geïnformeerd over belangrijke natuurwetenschappelijke ontwikkelingen. Redacteur Kuenen zelf legde in maart-april 1917 de relativiteitstheorie en haar consequenties uit. De psycholoog G. Heymans stelde in april 1921 ‘Leekenvragen ten opzichte van de relativiteitstheorie’ en kreeg antwoord van de fysicus A.D. Fokker in diens opstel ‘Relativistische studie’ (november 1922). Lodewijk van Deyssel echter zag zijn ‘bladzijden betreffende Einstein's Relativitäts-theorie’ afgewezen. ‘Het stuk is vol van misverstand en beteekent niets,’ oordeelde Kuenen droog (januari 1922).

In juli 1918 ging Kuenen in op de fysische schattingen over ‘De ouderdom van de aarde’, in mei 1919 behandelde Lorentz de ‘Uitkomsten der spectroscopie en de theorie der atomen’ en in mei 1920 schreef dr. Hk. de Vries op verzoek van *De Gids* ‘Over meerdimensionale ruimten’. De Leidse astronoom W. de Sitter besprak, onder de titel ‘De bouw van het sterrenstelsel’, de betekenis van zijn leermeester J.C. Kapteyn voor de moderne astronomie (juli 1921). Een jaar later herdacht Huizinga zijn overleden vriend Kapteyn. In november 1922 was het aan Lorentz om Kuenen te herdenken, die in oktober was overleden.

Kuenens laatste bijdrage betrof ‘De hemelsferen bij Dante’, in het speciale nummer bij gelegenheid van Dantes zeshonderdste sterfjaar (september 1921). Over de geschiedenis van de natuurwetenschappen werd geschreven door dr. Ch.M. van Deventer, dr. D. de Lange jr. en dr. E.J. Dijksterhuis. Erfelijkheidsvraagstukken

195 Dante Alighieri (1265-1321), aan wie bij de gelegenheid van zijn zeshonderdste sterfdag een nummer van *De Gids* werd gewijd (september 1921).
Gravure door Ch. Hoffmeister.

kwamen in 1916 aan de orde, en de neuroloog C.T. van Valkenburg gaf inzicht in de fysiologische bepaaldheid van psychische fenomenen als ‘Gevoel en gewaarwording’ (januari 1917) en ‘Wil en drift’ (maart 1918). Tegenover Freud stond hij kritisch maar niet onwelwillend; in ‘Freudisme voor iedereen’, zoals hij een popularisering van de dromentheorie door N. van Suchtelen betitelde, zag hij echter weinig goeds. Van Suchtelens ‘Uit de diepten der ziel’ werd in dezelfde *Gids*-aflevering (juni 1918) ook door de Leidse godsdiensthistoricus W.B. Kristensen gekraakt.

Nuchter en kritisch ingesteld als de redacteuren waren, boden zij toch geregeld, hoewel vaak na lange discussie, ruimte aan bijdragen van wijsgerige en levensbeschouwelijk-bespiegelende aard. De stukken waren niet zelden zeer ambitieus en hadden meestal ten doel, de ‘hogere waarden’ in het leven veilig te stellen. Een belangrijk aandeel vormden daarnaast de historische bijdragen. De jonge dr. Pieter Geyl werd vanaf 1917 een geregelde gast met bijdragen over Nederlandse en Britse geschiedenis. Colenbrander publiceerde in de jaren 1919-1922 zijn ‘Studiën over de Nederlandsche restauratie’ in *De Gids*, Huizinga zijn fraaie opstellen over de kunst der Van Eycks (juni-juli 1916), Amerika (juli-augustus 1918), het Renaissance-probleem (oktober-november 1920), de dood bij Dante (september 1921). In ‘Twee worstelaars met den Engel’ (juni-juli 1921) rekende hij af met de geschiedfilosofische speculaties van Oswald Spengler en H.G. Wells.

Gematigd en terughoudend was *De Gids* in het politieke. Colenbrander maakte in zijn Binnenlandsch Overzicht (december 1918) weinig ophef van Troelstra's revolutiepoging. De sociaal-democratische leider was ‘beneden zijne taak gebleken’, maar rechts deed er beter aan met doeltreffend beleid een einde te maken aan onzekerheid en ontevredenheid. Van de georganiseerde

De galeislaven zingen

Goden, die wonen waar nachtwind en sterren den hemel verheugen,
goden, wij dragen de dagen gelijk onze ketens, de zware;

eendere riemslag van knechtschap op eendere maat van verneedring
drijft ons den dood tegemoet, en de hoop op zijn kus van bevrijding.
Eens verbreken de ketens en onze leeflooze lijven
dalen in donkere zee, en de storm zingt een bandeloos lijklied
totdat de vloeden hen spoeden naar eeuwige Okéanos grensloos.
Doch onze zielen vleugen vrijuit en landen als vogels,
goden, bij U, waar nachtwind en sterren den hemel verheugen.

Theun de Vries
1926

*

Wat hebt gij van uw dronkenschap bewaard?
Een lamp, die kwijnt; een oog, dat nederstaart.

Wat werd er van den storm, dien gij bestondt?
Een dolend blad, dat nog zijn rust niet vond.

Wat heeft de liefde in uw hart gedaan?
Zij deed mij 't leed der eenzamen verstaan.

Wat bleef van allen glans, die langs u ging?
Niets dan de zingende herinnering.

H.W.J.M. Keuls
1924

196 D. van Blom (1877-1938), redacteur van 1913 tot en met 1938, 1930.

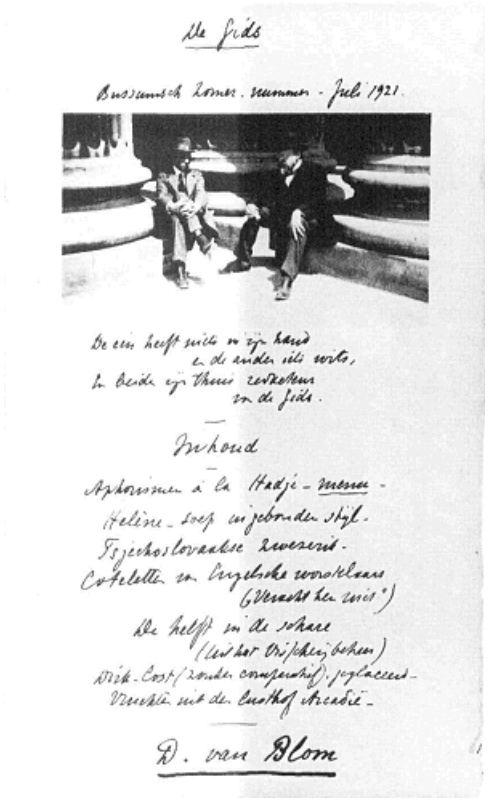
De Gids

Bussumsch Zomer-nummer - Juli 1921.

De een heeft zuite in zijn hand
en de ander iets vorts,
in beide zijn Thees verkoelen
en de Gids.

Inhoud

Aphorismen à la Hadji-nummer -
Heliene - soep en jebrande Hijt -
Tsjechoslovaakse zeezeeuw -
Cotelette en Engelsche vrouwkleuren
(Uwenst hen zuis")
De helft in de schaar
(uit het Oriphiziboken)
Dick-Cost (zonder compenhof) geplaceerd -
Muskie uit de Eusthof Arendse -

D. van Blom

197 Menu voor een redactiediner ten huize van Jan Veth, juli 1921. Op de foto J. Huizinga (l.) en Jan Veth. De gastheer schreef de tekst en verwerkte in het menu, soms enigszins gevarieerd, namen van een aantal recente bijdragen aan *De Gids*.

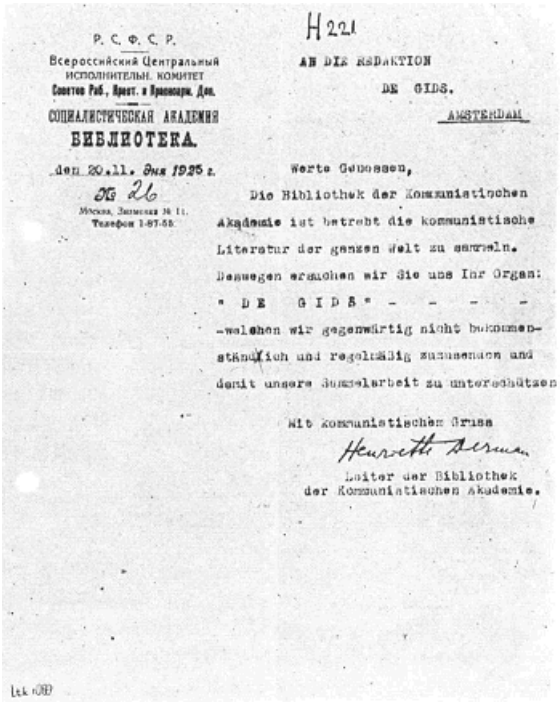

H 221

P. C. Ф. С. Р.
Всероссийский Центральный Исполнительн. Комитет Советов Раб., Крест. и Красноарм. Деп.
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ АКАДЕМИЯ
БИБЛИОТЕКА.
den 20.11. Дня 1925 г.
№ 26
Москва, Зацепская № 11. Телефон 1-87-55

AN DIE REDAKTION
DE GIDS.
AMSTERDAM

Werte Genossen,

Die Bibliothek der Kommunistischen Akademie ist betreibt die kommunistische Literatur der ganzen Welt zu sammeln. Demuegen ersuchen wir Sie uns Ihr Organ: " D E G I D S " - - - - -welchen wir gegenwärtig nicht bekommen- ständlich und regelmäßig zusammen und damit unsere Sammelarbeit zu unterschützen

Mit kommunistischen Gruss

Leiter der Bibliothek der Kommunistischen Akademie.

198 De Bibliotheek van de Communistische Academie te Moskou vraagt om regelmatige toezending van *De Gids*, 20 november 1925. Het instituut streeft ernaar de communistische literatuur van de hele wereld te verzamelen.

royalistische aanhankelijkheidsbetuigingen moest de *Gids*-woordvoerder niet veel hebben: Oranje was geen ‘propagandamateriaal - tegen de socialisten zoomin als tegen elke andere richting’ (1918, IV, 474).

Een beschouwing in de beste *Gids*-traditie was D. van Bloms artikel ‘Socialistische crisis’ (april 1920). Het socialisme mocht niet langer genegeerd worden, vooral niet nu het van utopisch en dogmatisch steeds meer reëel en pragmatisch leek te worden. Een socialistische maatschappijhervorming wenste Van Blom allerminst, maar hij vroeg wel om een zakelijke beoordeling van de toepasbaarheid van socialistische principes in bestuur en bedrijf.

T.H. Fokker, Nederlands consul-generaal te Kiëv ten tijde van de Oktober-revolutie, nam in februari 1920 de pen op tegen de Nederlandse communistische sympathisanten: ‘Voorlichting van het publiek schijnt thans de onafwijsbare plicht van allen, die het Communisme in Rusland zelf aan het werk hebben gezien.’ (1920, I, 262) Een uitgesproken antisemitisme deed afbreuk aan de waarde van zijn, overigens goed gedocumenteerde, beschrijving van de toestand. In het najaar van 1924 gaf C. Baak een eerste, zeer informatieve, beschouwing over ‘Het Fascisme en het nieuwe Italië’. Onmiskenbaar klonken hierin begrip en sympathie voor Mussoli-

ni's optreden door, al beklemtoonde Baak dat de beweging alleen bestaansrecht had in de Italiaanse omstandigheden.

Ook na de dood van Van Deventer bleef *De Gids* aandacht schenken aan de verhouding tussen Nederland en Indië. De meeste artikelen - van S. Ritsema van Eck (1917 en 1918), J.C. van Eerde (1919 en 1921), Colenbrander (1922), J.P. van Limburg Stirum (1925) - bevatten de overtuiging dat aan Indië steeds meer bestuurlijke zelfstandigheid moest worden gelaten. Het gebied zou op den duur een autonoom en aan Nederland gelijkwaardig overzees rijksdeel moeten worden van één Staat der Nederlanden, een associatie naar het model van het Britse Gemenebest. Overheersing kon niet langer de aard van het Nederlandse bestuur zijn: de Indische bevolking ontgroeide aan zulk gezag en Nederland bezat niet de macht het te handhaven. De enige basis voor een blijvende nauwe associatie met Indië kon zijn: het wederzijdse besef van een belangenovereenkomst. Nederland moest daarom Indië in de praktijk het belang van zo'n blijvende band tonen. J.C. van Eerde betoogde vooral de noodzaak, de koloniale volkenkunde tot richtsnoer van het beleid te maken. Het westerse culturele superioriteitsbesef stond een juiste waardering van uitheemse culturen in de weg. Nederland moest de Indische volken in staat stellen 'zich te *ontwikkelen volgens hun aard en niet volgens den onzen*' (1919, III, 234).

Eind 1919 nam Tutein Nolthenius afscheid van de redactie. In zijn plaats trad de eenendertigjarige dichter Adriaan Roland Holst. Zijn heel persoonlijke en toch met de traditie verbonden werk werd, zeker de laatste jaren, door de hele *Gids*-redactie 'van groote waarde' geacht. Ook Roland Holst, van zijn kant, beschouwde juist *De Gids* 'als het aangewezen onderdak voor poëzie, die [...] - liever dan zich te doen beïnvloeden door de buitennissige groepeeringen van dezen tijd, - de groote traditie in eere houdt' (januari 1917). De Meester hield de zorg voor het literair proza; Roland Holst werd nu de al lang gezochte redacteur voor poëzie. *De Gids* hoopte via deze diplomatieke en gematigde jongere het verflauwde contact met de literaire wereld enigszins te herstellen. Roland Holst heeft zich inderdaad als redacteur zeer verdienstelijk gemaakt. De hoogvereerde J.H. Leopold wist hij te bewegen tot diens eerste en enige *Gids*-bijdrage, het gedicht 'Albumblad' (februari 1922), al lukte het niet ook de cyclus 'Oostersch' te verwerven. J.C. Bloem ging in 1920 en 1921 regelmatig bijdragen, Aart van der Leeuw werd een vaste gast. Ook deed Roland Holst moeite Werumeus Buning en Nijhoff, die inmiddels hun heil bij andere tijdschriften hadden gezocht, naar *De Gids* te halen. Pas in 1924 ging dit streven vrucht afwerpen.

Maar zoals De Meester eerder, kreeg ook Roland Holst weinig ruimte voor werkelijke vernieuwing. Hij wilde dat *De Gids* ook aan talentvolle maar nog experimente-

De overtocht

De eenzame zwarte boot
vaart in het holst van den nacht
door een duisternis, woest en groot
den dood, den dood tegemoet.

ik lig diep in het kreunende ruim,
koud en beangst en alleen

en ik ween om het heldere land,
dat achter den einder verdween
en ik ween om het duistere land
dat flauw aan den einder verscheen.

die door liefde getroffen is
en door het bloed overmand
die ervoer nog het donkerste niet,
diens leven verging niet voorgoed;
want de uiterste nederlaag
lijdt het hart in den strijd met den dood.

o! de tocht naar het eeuwige land
door een duisternis, somber en groot
in de nooit aflatende angst
dat de dood het einde niet is.

H. Marsman
1926

Sonnet van burgerdeugd

De trammen tuimlen door de lange straten;
Al 't leven buiten, en de ramen dicht;
Wat thee voor ons en de avond te verpraten.
De lamp streelt rustig ons voornaam gezicht.

Inbrekers, wurgers, roovers en piraten,
En de eerste Zondvloed en het laatst Gericht -
Elke onrust heeft ons deugdzaam hart verlaten.
O thee! o vriendschap! o kalmeerend licht!

Straks 't koesterende donker; morgen loopen
Wij opgefleurd te koopen of verkoopen:
Tragedie blijft tragedie, klein of groot.

Genoeg vermoeienis om 's nachts te slapen;
Alle overgangen tusschen lach en gapen;
En aan het eind, de Liefderijke Dood.

E. du Perron
1928

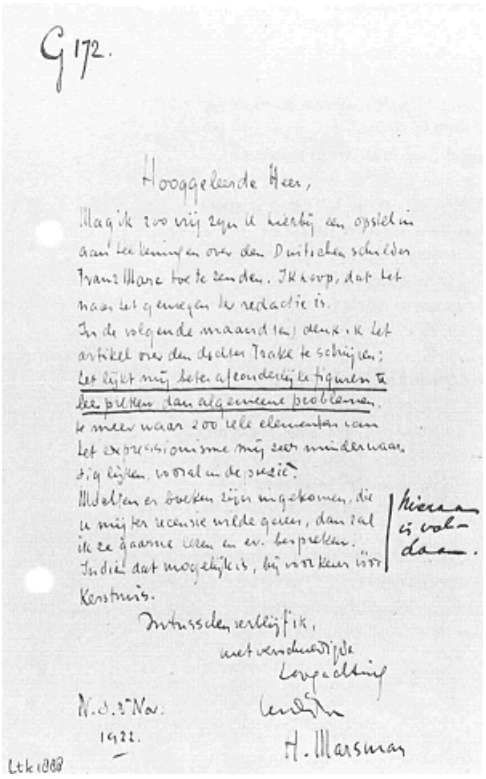

G 172.

Hooggeleerde Heer,

Hedenmiddag zend ik U hierbij een opstel in aanbeveling over den Duitschen schilder Franz Marc toe te zenden. Ik hoop, dat het naar het genoegen der redactie is.
In de volgende maand (dec.) denk ik het artikel over den dichter Trakl te schrijven; het ligt mij beter afgerondere figuren te beschrijven dan algemeene problemen.
Er moet maar zoo veel elementair van het expressionisme mij zeer minderwaardig blijken vooral in de muziek.
Misschien er boeken zijn ingekomen, die U mijner recensie wilde gaarne, dan zal ik ze gaarne lezen en er. bespreken.
Indien dat mogelijk is, bij voorkeur vóór Kerstmis.

hiervan is volgaan.

Intusschen vriendschappelijk,
met vriendschappelijke
hoogachting
Uwdw
H. Marsman

N.O. 2e Nov.
1922.

Ltk 1888

199 H. Marsman aan H.T. Colenbrander, 5 november 1922. Marsman zou een bijdrage leveren over het Duitse expressionisme.

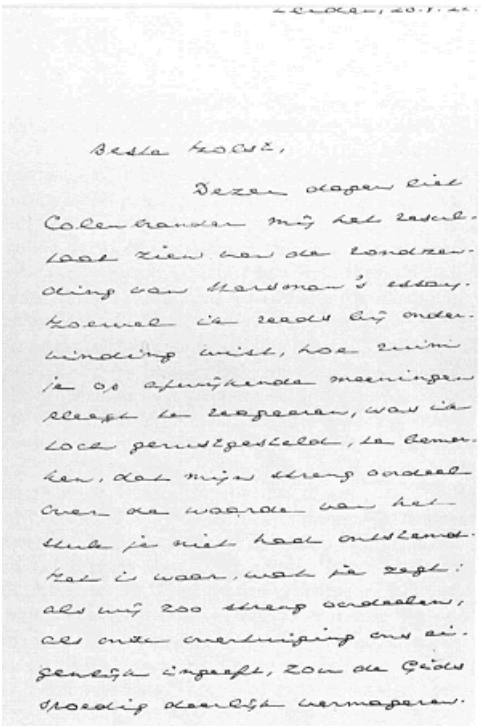

Leiden, 20.I.24.

Beste Hoog,

Dezen dagen viel Colenbrander mij het zeldzaam zien van de kandreweling van Hartmann's essay. Hoewel ik zeer bij onderwinding weet, hoe zwak ik ja o.a. afwijkende meeningen recept te respecteren, was ik toch genegenheid, te bemerken, dat mijn strenge oordeel over de waarde van het stuk je niet koel ontkend. Het is waar, wat je zegt: als wij zoo streng oordeelden, als onze overtuiging ons zoo genegen ingreep, zou de Gids spoedig zeerlijk vermageren.

201 Gesigneerd portret van H. Marsman (1899-1940), 1924. Foto door W.E. Abstede.

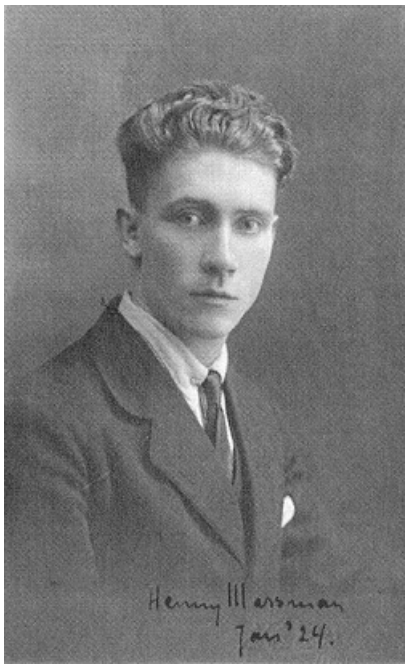

200 J. Huizinga aan A. Roland Holst over de beoordeling van een essay van H. Marsman, 23 mei 1922.

202 J. Huizinga (1872-1945), redacteur van 1916 tot en met 1932, 1929.
Litho naar een potloodtekening door L.O. Wenckebach.

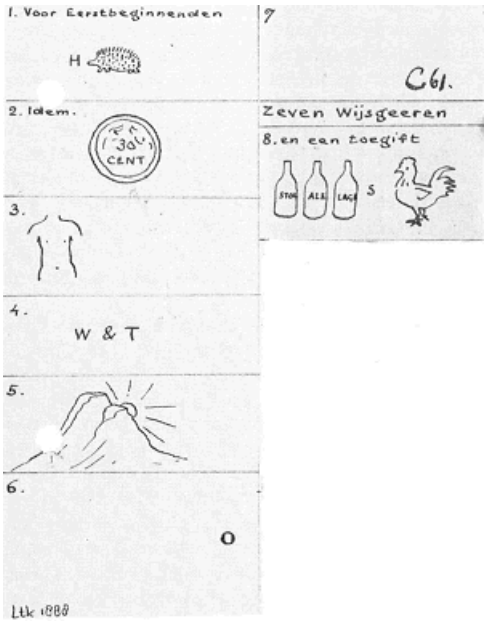

203 Achterzijde van een briefkaart van J. Huizinga aan H.T. Colenbrander, mei 1916. Huizinga maakte rebussen van acht namen van wijsgeren: Hegel, Kant, Leibniz, Wundt, Bergson, Plato?, Nietzsche en Bierens de Haan.

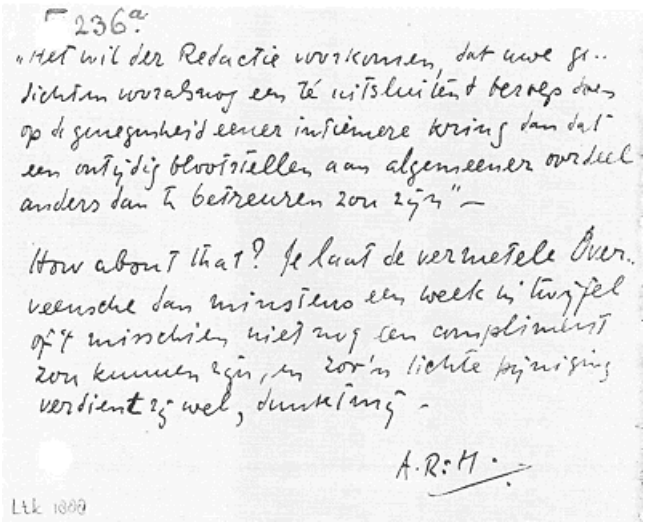
236a
"Het wil der Redactie voorkomen, dat uwe gr..
dichten voorlaasy een te ongunstig begrip doen
op de genegenheid eener inzendere krijgt dan dat
een ontijdig blootstellen aan algemeener oordeel
anders dan te betreuren zou zijn" —
How about that? Je laat de vermetele Over..
veensche dan misschien een week in twijfel
of't misschien niet nog een compliment
zou kunnen zijn, en zo'n lichte bijziging
verdient ze wel, dunkt mij -
A.R.H.

204 Voorstel voor de verwoording van een afwijzend oordeel over een inzending gedichten, door A. Roland Holst, januari 1921.

rende jongeren plaats en begeleiding zou bieden. Hij vond echter vooral Huizinga tegenover zich, die bepaald afkerig was van het onrijpe, onevenwichtige, het gewild-modernistische in de uitdrukkingsvormen van de artistieke avant-garde. Het conflict spitste zich toe op de medewerking van een authentiek maar zoekend dichterlijk en kritisch talent als Marsman. Een voorstel van Roland Holst, Marsmans artikeltje over Georg Heym en vier expressionistische verzen (‘Delft’, ‘Scheveningen’, ‘Bazel’ en ‘Stralsund bij nacht’) op te nemen, leidde in december 1922 tot principiële discussie over de positie van de poëzieredacteur. Huizinga vroeg hem dringend: ‘Laat U toch niet langer door dezen would-be poëet en criticus van eenige begaafdheid in de luren leggen! Zie toch in, dat dit alles in den grond volkomen onbeduidend is, een

puistje van de kwade sappen van het moderne leven. [...] Laat ons toch den moed hebben, om ouderwetsch te zijn, en dit soort werk hooghartig te negeeren' (januari 1923). Veth deelde Huizinga's overtuiging, maar steunde toch Roland Holst: in een tijdschrift moesten 'in zekere mate ook de "*Un*arten einer Zeit"' aan bod komen. Om de positie van Roland Holst te redden besloot men tenslotte de gedichten 'Bazel' en 'Stralsund' te plaatsen (mei 1923). Roland Holst gaf niet op. In april 1923 had hij al weer Marsmans expressionistische profetie 'Praeludium Mortis' ingebracht, mede met de bedoeling de jongeren die *Het Getij* hadden verlaten 'in nader verband tot "de Gids" te brengen'. Colenbrander voelde er weinig voor zijn eerbiedwaardig tijdschrift afhankelijk te maken van de ongeregelde arbeid van 'een hoop pretentieuze

Vers

Wat is dit een zoete verbintenis,
u en de dood en ik.
Dat liefde er niets bij heeft ingeboet,
te geraken tot deze rust.

Nu al de vuren zijn gebluscht,
gaan we over de zachte asch
en denken wat geleden moest,
voor ieder tevreden was.

G. Achterberg
1928

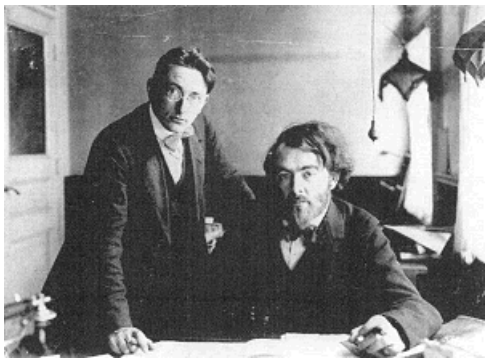

205 J. Greshoff (1888-1971) en Matthijs Vermeulen (1888-1967) op de redactie van *De Telegraaf*, omstreeks 1920.

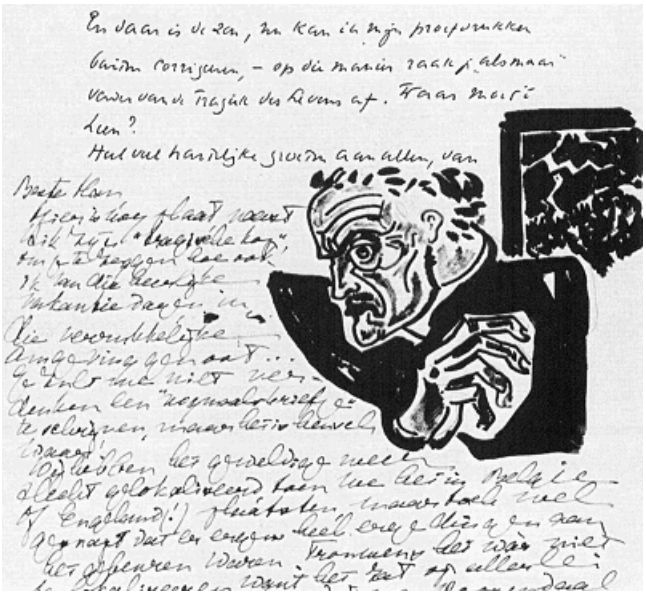

206 Zelfportret door R.N. Roland Holst, als ondertekening van een brief aan J. Huizinga, 13 augustus 1925. Henriëtte Roland Holst-van der Schalk voegde nog enkele woorden toe.

zwakkelingen' die niet eens in staat waren hun eigen blaadjes in stand te houden. Marsmans stukje werd desondanks geaccepteerd en, evenals de twee gedichten, als *Fremdkörper* in het meinummer opgenomen. Nog steeds niet geheel ontmoedigd, stuurde Roland Holst direct Marsmans essay over Trakl en een bijdrage van H. van

Elro [= Roel Houwink]; werk van Slauerhoff en Van Wessem stelde hij in het vooruitzicht. Het verzet tegen Marsman werd langzamerhand opgegeven. Van Elro, Hendrik de Vries en Slauerhoff maakten in 1924 en 1925 hun *Gids*-debuut. Pas in 1925 werd na de zoveelste onenigheid besloten Roland Holst voortaan de vrije hand te laten.

Zelf droeg hij in de jaren twintig vooral poëzie bij. Over de eigentijdse en oudere literatuur werd in *De Gids* geschreven door Bloem, Marsman, Nijhoff en Erens. De literatuur- en kunsthistoricus André Jolles publiceerde tussen 1921 en 1933 een groot aantal artikelen over wetenschappelijke literatuur- en kunststudie. In 1923 werd P.N. van Eyck door Roland Holst uitgenodigd regelmatig bijdragen over Nederlandse dichtkunst te gaan leveren. In 1924 en 1925 wijdde hij, onder de titel Nederlandsche poëzie, zeer degelijke, diepgaande studies aan het werk van Verwey, Bles, Marsman, Leopold, Van de Woestijne, Nijhoff, Boutens, Werumeus Buning, Besnard en Hendrik de Vries. De reeks was van een hoog peil en verleende de *Gids*-kritiek zeker een nieuw gezag. Toch werd van Van Eycks diensten verder afgezien, formeel omdat zijn stukken wel al te zwaar zouden zijn, in feite omdat zijn kritieken en zijn eigen poëzie geheel een voortzetting vormden van het programma van *De Beweging*, hetgeen niet met de bedoeling van Roland

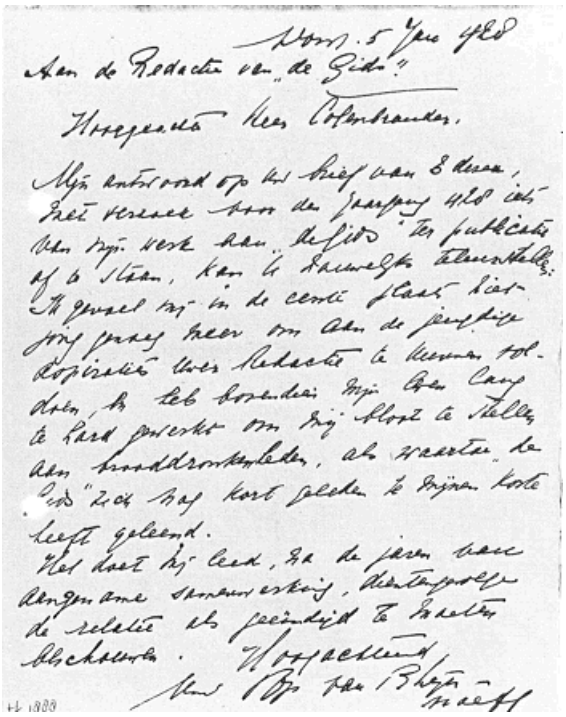

207 Top Naeff aan H.T. Colenbrander, 5 januari 1928. De schrijfster is niet langer bereid aan *De Gids* mee te werken.

Holst overeenkwam.

Diens positie werd versterkt toen in januari 1926 Nijhoff in de redactie werd opgenomen. Tegelijk trad de beeldend kunstenaar en schrijver Richard Roland Holst - oom van de dichter - toe: hij nam de plaats in van Jan Veth, die in 1925 overleden was. De redactie werd in de breedte versterkt door de toetreding van mr. D. Crena de Iongh, directeur van de Nederlandsche Handelmaatschappij. Een jaar tevoren was in de Amsterdamse hoogleraar natuurkunde J.D. van der Waals jr. de opvolger gevonden van Kuenen.

A. Roland Holst en Nijhoff kregen geheel de verantwoordelijkheid toen De Meester zich om gezondheidsredenen in juni 1927 terugtrok. In 1926 was *De Gids*, na tweeënveertig jaar, definitief Hélène Swarth kwijtgeraakt, die ervoor bedankte (‘Op mijn leeftijd en met mijn naam’) haar werk ter beoordeling voor te leggen aan de jongeren. Daarentegen waren nieuwe auteurs, als Donker, Slauerhoff, Theun de Vries, Greshoff, Du Perron, Van Geuns regelmatig te gast vanaf 1925, en meer incidenteel ook Van de Woestijne, Boutens, Werumeus Buning, Achterberg, De Mérode, Van Nijlen, Marsman en Emmy van Lokhorst.

Maneschijn te Tsing Tao

De maan weent over de waatren
Om 's werelds leed te verzachten,
Zij heeft maar enkele nachten
En weet dat het niet zal baten.

Het bare zwarte gebergte
Ligt hard in het milde vlieten.
De golven zijn moegetergd en

Willen geen glans meer genieten.

De wereld wankelde lang
Tusschen geluk en ellende,
Maar duldt nu rampen en dwang,
Alsof hij nooit anders kende.

Maan straal liever niet meer,
Of wordt een groot rond brood
En daal zoo in Shan Si neer,
En redt het van hongersnood.

J. Slauerhoff
1931

208 V.l.n.r.: J. Slauerhoff (1898-1936), A. Roland Holst en E. du Perron (1899-1940), 1930.

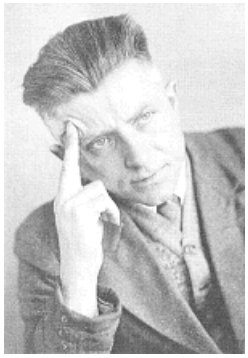

209 G. Achterberg (1905-1962), omstreeks 1940.

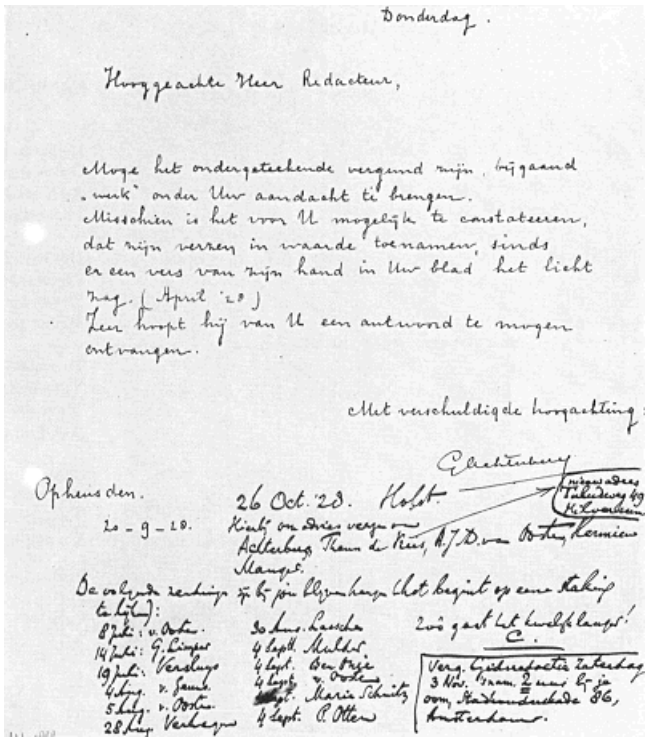

Donderdag.

Hooggeachte Heer Redacteur,

Moge het ondergeteekende vergund zijn, bijgaand „werk" onder Uw aandacht te brengen.
Misschien is het voor U mogelijk te constateeren, dat mijn verzen in waarde toenamen, sinds er een vers van mijn hand in Uw blad het licht zag. (April '28)
Hier hoopt hij van U een antwoord te mogen ontvangen.

Met verschuldigde hoogachting

G. Achterberg

Opheusden.
26 Oct. '28. Holst.
20 - 9 - 28.
Kiehl en drie verzen van Achterberg, Henn de Vries, H.J.D. van Booy, Hermans Mangel.

De volgende zendingen zijn bij mijn uitgevers. Het begint op een stukje (6 blz.):
8 Juli: v. Ostaijen. 30 Juni: Lauscha
14 Juli: G. Limper 4 Sept. Mulder
19 Juli: Verslagen 4 Sept. Bertrijn
4 Aug. v. Ostaijen 4 Sept. v. Ostaijen
5 Aug. v. Ostaijen. 4 Sept. Maria Schmitz
28 Aug. Verslagen 4 Sept. P. Otten

Zoo gaat het kwijtschelden!
C.

Verg. Gedenkplaatsen Zaterdag 3 Nov. 12 uur 2 uur bij de oom, Stadhouderskade 86, Amsterdam.

210 G. Achterberg aan H.T. Colenbrander, 20 september 1928. Colenbrander, zond de brief door aan A. Roland Holst met een lijst van poëziebijdragen die nog op beoordeling wachtten.

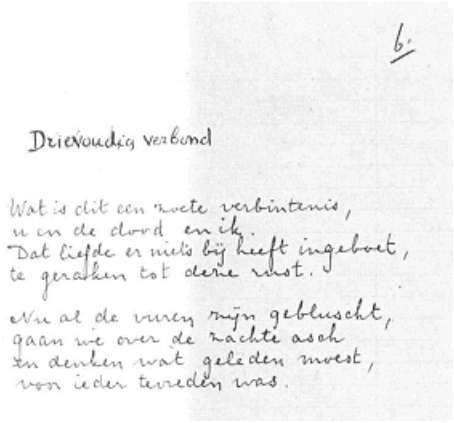

b.

Drievoudig verbond

Wat is dit een roete verbintenis,
u en de dood en ik.
Dat liefde er niets bij heeft ingeboet,
te geraken tot deene rust.

Nu al de vuren mijn gebluscht,
gaan we over de nachte asch
en denken wat geleden moest,
voor ieder tevreden was.

211 Handschrift van het gedicht waarmee Achterberg in april 1928 debuteerde in *De Gids*.

Opvallend in deze jaren waren enkele grotere vertalingen, onder meer van C.F. Ramuz' 'De geschiedenis van den soldaat' door Nijhoff (1926) en Paul Valéry's 'De avond met den heer Teste' door A.A.M. Stols (1927). Aan het literair proza leverden nog steeds ouderen als De Wit (1926) en De Meester - met drie romans rond 1930-aanzienlijke bijdragen. Een regelmatige gast was ook R. van Genderen Stort. Jaargang 1929 bevatte het verhaal 'Larrios' van J. Ravenswood [= J. Slauerhoff], 1930 de roman 'Twee meisjes en ik' van A.H. Nijhoff, 1931 de romans 'Eric' van G. Walschap en 'Het leven dat wij droomden' van M. Roelants, wiens 'Komen en gaan' in jaargang 1926 was verschenen. Van Schendel stond in 1930 'Het fregatschap Johanna Maria' en 'Het eiland in de Zuidzee' en in 1931 een reeks korte prozaschetsen aan *De Gids* af. Vestdijk maakte in 1932 met verzen zijn entree in *De Gids*, en dezelfde jaargang telde ook Werumeus Bunings grote publiekssucces 'Mária Lécina' en de eerste reeks verzen uit 'Een winter aan zee' van Roland Holst.

De buitenlandse literaire actualiteit werd bijgehouden door de componist en criticus Matthijs Vermeulen, die de nieuwste Franse literatuur - Gide, Mauriac, Cocteau, Alain-Fournier, Breton - in *De Gids* presenteerde (1927-

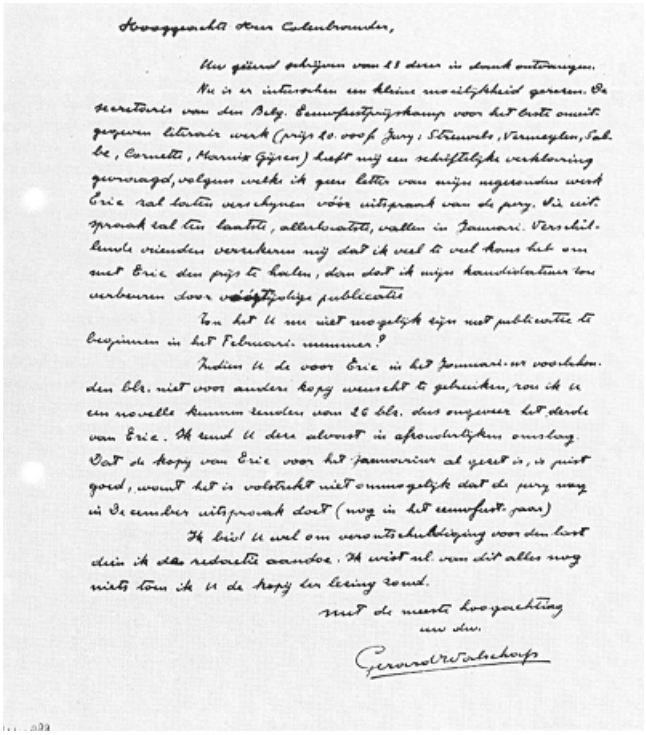

Hooggeachte Heer Colenbrander,

Uw geëerd schrijven van 21 deser in dezen ontvangen.
Nu is er intussehen een kleine moeilijkheid gerezen. De secretaris van den Belg. Eeuwfeestprijskamp voor het beste onuitgegeven literair werk (prijs 10.000 fr. Jury: Streuvels, Vermeylen, Sabbe, Cornette, Herwig Gijsen) heeft mij een schriftelijke verklaring gevraagd, volgens welke ik geen letter van mijn ingezonden werk Eric zal laten verschijnen vóór uitspraak van de jury. Die uitspraak zal ten laatste, allerlaatste, vallen in Januari. Verschillende vrienden verzekeren mij dat ik veel te veel kans heb om met Eric den prijs te halen, dan doet ik mijn kandidatuur ten verbeuren door vóórtijdige publicatie
Zou het U nu niet mogelijk zijn met publicatie te beginnen in het Februari-nummer?
Indien U de voor Eric in het Januari-nr voorbehouden blz. niet voor anderen kopij wenscht te gebruiken, zou ik U een novelle kunnen leveren van 16 blz. dus ongeveer het derde van Eric. Ik zend U deze alvorst in afschriftelijken omslag. Dat de kopij van Eric voor het Januarinr al gereed is, is juist goed, want het is volstrekt niet onmogelijk dat de jury mij in December uitspraak doet (nog in het eeuwfeest-jaar)
Ik blijf U wel om verontschuldiging voor den last dien ik U reeds aandoe. Ik weet nl. van dit alles nog niets tenzij ik U de kopij ter lezing zond.
met de meeste hoogachting
uw dw.
Gerard Walschap

212 Gerard Walschap aan H.T. Colenbrander, 25 november 1930. Hij vraagt om uitstel van publikatie van zijn roman *Eric*, omdat hij grote kans maakt ermee een prijs voor ongepubliceerd proza te winnen. Hij won inderdaad de Belgische Eeuwfeestprijskamp.

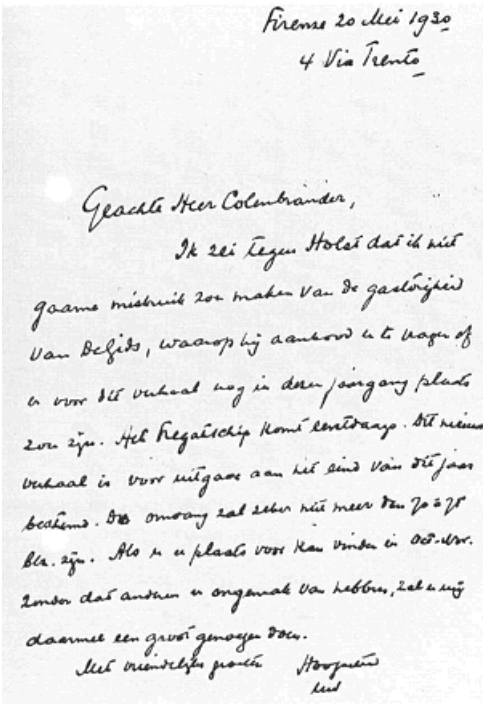

Firenze 20 Mei 1930
4 Via Trento

Geachte Heer Colenbrander,

Ik zei tegen Holst dat ik niet gaarne misbruik zou maken van de gastvrijheid van Belfids, waarop hij aanbood U te vragen of U voor dit verhaal nog in deze jaargang plaats zou zijn. Het fregatschip Komt eerstdaags. Dit nieuwe verhaal is voor uitgave aan het eind van dit jaar bestemd. De omvang zal zeker niet meer dan 70 à 75 blz. zijn. Als U plaats voor kan vinden in Oct.-Nov. zonder dat anderen U ongemak van hebben, zal U mij daarmee een groot genoegen doen.
Met vriendelijke groeten Hoogachtend
Uw

214 Arthur van Schendel aan H.T. Colenbrander, 20 mei 1930. Hij biedt zijn nieuwe roman *Het fregatschip Johanna Maria* ter publikatie aan.

213 Arthur van Schendel (1874-1946) te Rapallo, 1923.

1929), door Marsman in zijn reeks ‘Duitsche letteren’ (1928-1933) en door Jeanne van Schaik-Willing in haar overzicht van ‘Amerikaansche romans’ (1929-1933). De Nederlandse literatuur kwam aan bod in losse opstellen van Bloem (1928-1929) en Nijhoff (1929) en in diens Kroniek der Nederlandsche letteren (1931-1933). In de jaren twintig was *De Gids* een goed tijdschrift: gevarieerd, constant, degelijk en inderdaad algemeen cultureel; er was evenwicht tussen actualiteit en beschouwelijkheid. ‘Onze grijze tempeltjes’ noemde Huizinga de sober vormgegeven *Gids*-nummers eens. Meer dan in vorige decennia was er aandacht voor kunst. Niet overigens voor avantgardistische stromingen. Veth, na hem Rik Roland Holst, en medewerkers als A. Jolles, A.M. Hammacher, A.J. Der Kinderen en F. Schmidt Degener schreven vooral over de gevestigde kunst - van de impressionisten tot Verster en Toorop -, kunstbehoud en esthetiek. De aandacht was trouwens in het algemeen, dus ook in literatuur en wetenschap, nogal historisch gericht. Op staatkundig-historisch gebied waren, naast Colenbrander, vooral Geyl en J.A.A.H. de Beaufort, met zijn lange artikelenreeks ‘Vijftig jaren uit onze geschiedenis 1868-1918’ (1924-1928), de belangrijkste medewerkers.

Er werd nog steeds vrij veel gedaan aan wijsgerige bespiegeling over vraagstukken betreffende ethiek, vrijheid, kennis, tijd en ruimte. Deze belangstelling was zeker niet vreemd aan de ontwikkelingen in de natuurwetenschap, waarvan redacteur Van der Waals verslag deed, onder meer in actuele artikelen over ‘De quantentheorie van Max Planck’ en ‘Het indeterminisme in de hedendaagsche natuurkunde’ (1927).

Regelmatig waren er bij de actualiteit aansluitende beschouwingen over economische vraagstukken, over defensie - meestal door medewerker jhr. L.M.A. von Schmid -, over buitenlands beleid, internationale verdragsbesprekingen en het functioneren van de Volkenbond. In de jaren 1925 tot 1927 werd in *De Gids* fel stelling genomen tegen een omstreden, door minister Van Karnebeek voorgesteld Nederlands-Belgisch verdrag over de waterwegen. De zaak leverde zelfs een patriottisch ‘Nieuw Zeeuws Geuzenlied’ op van P.C. Boutens (januari 1927). Een aantal beschouwingen werd door verschillende auteurs gewijd aan het Italiaanse fascisme en de Russische binnen- en buitenlandse politiek.

De belangrijkste politieke opstellen in de tweede helft van de jaren twintig waren een uiting van onvoldaanheid over de ontwikkeling van de democratie. Algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging leken niet meer te hebben opgeleverd dan een vruchteloos parlementarisme en het armzalig opportunisme van enkel in klasse- en gezindtebelangen geïnteresseerde partijen. Bedoeling van de - verstandige en constructieve - beschouwingen was de democratie tegen zichzelf en tegen de gevolgen van teleurstelling te beschermen, door het rendement ervan te vergroten. Vasthoudend aan het algemeen kiesrecht zocht men de oplossing in het terugdringen van de *directe* invloed van kiezers en vertegenwoordiging op het bestuur. ‘Onze natie verlangt stilstand noch staatsgreep; zij wil bestuur’, aldus Colenbrander, die in februari 1926 op de vorming van een extraparlementair, nationaal, zakenkabinet aandrong. Mr. H.B. Vos ging verder en stelde structurele veranderingen voor in de richting van een niet meer zozeer ‘demo*cratische*’ als wel ‘demo*phiele*’ regering, ‘gedragen niet door den *wil*, maar door het *vertrouwen* der burgers.’ (1927, I, 369) Enigszins die gedachte bevatte ook het voortreffelijke opstel ‘Politiek en Maatschappij’ (maart-april 1929), waarin ir. A. Plate de democratie naar de maatschappij en het bedrijf probeerde

te brengen: hij beklemtoonde dat het wezen van de democratie niet zozeer in algemene medebeslissingsbevoegd-

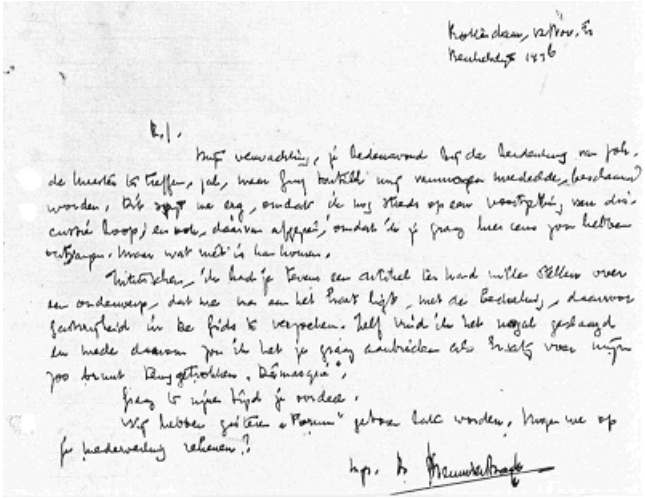

215 Menno ter Braak aan A. Roland Holst, 12 november 1931. Hij biedt een artikel als ‘Ersatz’ aan voor het toegezegde ‘Démasqué der schoonheid’, dat hij had teruggetrokken om het in het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift *Forum* te kunnen opnemen.

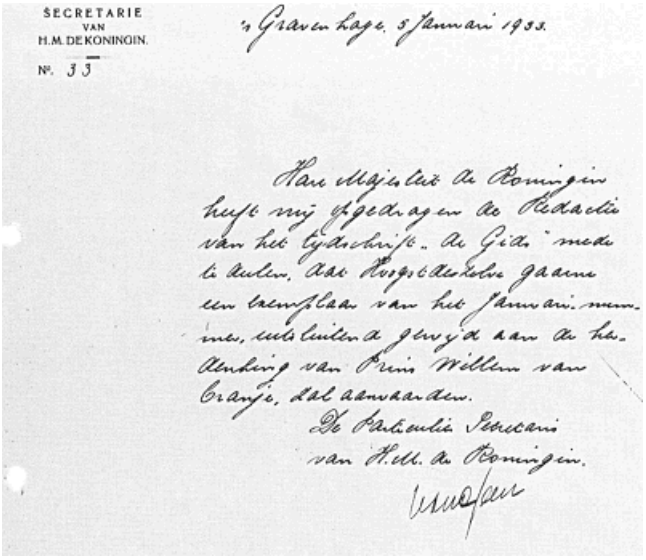
SECRETARIE
VAN
H.M. DE KONINGIN.
Nº. 33

's Gravenhage, 5 Januari 1933.

Haar Majesteit de Koningin heeft mij opgedragen de Redactie van het tijdschrift „De Gids" mede te deelen, dat Hoogstdezelve gaarne een exemplaar van het Januari-nummer, uitsluitend gewijd aan de herdenking van Prins Willem van Oranje, zal aanvaarden.

De Particulier Secretaris
van H.M. de Koningin.

216 De particulier secretaris van de koningin bericht aan de redactie dat Hare Majesteit graag een exemplaar van het januarinummer, gewijd aan de herdenking van het vierhonderdste geboortejaar van Willem van Oranje, zal aanvaarden, 5 januari 1933.

heid bestond, als wel in het collectief genot van de vruchten van een doelmatiger bestuur, uitgeoefend door de meest bevoegden.

Een oprechte verdediging van het parlementarisme gaf alleen mr. A.B. Cohen Stuart (september 1926), maar dan in een waarschuwend betoog tegen de bedrieglijke verleiding van het fascisme. Voor antidemocratische bewegingen was in *De Gids* hooguit belangstelling, geen waardering. Men hechtte overigens meer aan de vrijheid en de rechtsstaat dan aan het bestaande parlementaire stelsel. Toch waarschuwde Colenbrander, in een verkiezingsartikel ter ondersteuning van de Liberale Staatspartij (juli 1929), tegen 'autocratische verwording'. Het optreden van een groepering als het autoritaire 'Verbond van Nationalisten' werd ironisch becommentarierd (januari 1931), de machtsuitbreiding van het brutale Hitler-fascisme met zorg gevolgd (augustus 1932).

Het jaar 1933 was zowel buiten als binnen *De Gids* veelbewogen. Het januarinummer, dat op de eerste van de maand verscheen in een oranje omslag en met een portret van Willem de Zwijger, stond geheel in het teken van de vader des vaderlands, die in 1533 geboren was. Tweederde van de ruimte werd ingenomen door Colenbranders honderdachtentwintig bladzijden tellende opstel 'Willem van Oranje'. Een ingekorte versie van dit stuk sprak Colenbrander uit op 6 januari, in zijn functie van hoogleraar algemene geschiedenis, tijdens een plechtige bijeenkomst te Leiden, in aanwezigheid van de koninklijke familie en tal van hoogwaardigheidsbeklederds.

Inmiddels was het de *NRC*-correspondent in Londen,

217 Willem van Oranje (1533-1584), 1555. Illustratie uit *De Gids* van januari 1933. Geschilderd portret door A. Mor.

Grafschrift

Een naamlooze in den drom der nameloozen,
Aan de gelijken schijnbaar zeer gelijk,
Door geen vervoering stralend uitverkozen
Tot heerschen in een onaantastbaar rijk -

Wie van die hem vergaten of verdroegen
Ontwaarden uit hun veilige bestek
De schaduw van twee vleugels, die hem joegen,
De felle klauw in zijn gebogen nek?

En nu, na het begeerde, het ontbeerde,
Na de onrust en het levenslang geduld:
Een steen, door 't groen gebarsten, en verweerde
Letters en cijfers, die de regen vult.

J.C. Bloem
1931

Prof. Colenbrander en de herdenking van Willem van Oranje

Dr P. N. van Eyck en professor dr P. Geyl hebben, onder dagteekening van 10 Jan. 1933, den volgenden brief gericht tot de Redactie van De Gids:

Geachte Heeren,

De ondergeteekenden houden zich tot hun leedwezen verplicht er U opmerkzaam op te maken, dat in het bijzondere nummer, dat door U aan de herdenking van Willem van Oranje gewijd is, een artikel voorkomt, dat voor een groot deel op ergerlijk plagiaat berust. Wij bedoelen het artikel „Willem van Oranje" van uw Redacteur-Secretaris, Professor dr H. T. Colenbrander. Van omstreeks blz. 10 tot blz. 44, van blz. 48 tot 61, van blz. 69 tot blz. 123 is dat artikel weinig meer dan een samenvatting, in talrijke passages een slaafsche navolging, in zeer vele zinnen, zinsdeelen of woorden een vrije of letterlijke vertaling van blz. 365 tot het slot uit deel III, en van blz. 1 tot blz. 186 uit deel IV van Pirenne's Histoire de Belgique. Bladzijden achter elkander komen uit dit boek, zonder dat daaraan meer dan eenige kleine passages van twee regels en meer tusschengevoegd zijn, die in Pirenne niet voorkomen. In zijn geheel genomen is een brokstuk van 80—90 bladzijden eenvoudig het werk van Pirenne en niet van Colenbrander. Deze heeft verder niet alleen nergens aangegeven dat dit zoo is, hij heeft zich zelfs niet ontzien om door overneming van Pirenne's verwijzingen naar de bronnenlitteratuur den schijn van eigen ernstige studie te wekken. De dozijnen noten waaruit men den indruk krijgt, dat de heer Colenbrander de Archives, de Correspondence de Philippe II, de Mémoires van Hopperus, enz. enz. zelfstandig geraadpleegd heeft, zijn klakkeloos met de bijbehoorende passages uit Pirenne overgenomen. Een heel enkelen keer heeft de heer Colenbrander getracht dit wat minder in het oog te doen loopen, maar zijn werk krijgt daardoor temeer het karakter van bewuste misleiding.

Toen de eerste ondergeteekende dit feit op het spoor gekomen was, heeft hij, ofschoon het onmogelijk leek dat het opgehelderd kon worden, zich tot professor Colenbrander gewend. Bij het uitblijven van diens antwoord heeft hij den tweeden ondergeteekende, die het bewuste nummer nog niet in handen gehad had, geraadpleegd. Een ondertusschen ingekomen antwoord bevat naar ons beider meening niets dan ontwijkingen en uitvluchten. Na onderling overleg bestaat bij ondergeteekenden geen twijfel of zij moesten, hoe ongaarne ook, u, als redactie van De Gids, verwittigen, opdat gij de gelegenheid hebben zoudt te doen wat in deze gedaan moet worden.

Op zichzelf is het feit van plagiaat, gepleegd door een geleerde in de positie van professor Colenbrander, ernstig genoeg. Het wordt niet beter, wanneer de naschrijver zich midden in dat gemakkelijke werk een eigen uitval tegen een vakgenoot veroorlooft wegens een voorstelling, welke hij vervolgens weder, maar steeds zonder zijn bron aan te geven, met vertaling van Pirenne bestrijdt. Wat het geval echter onmiskenbaar tot een zaak van algemeen belang maakt, is, dat het feit gepleegd is in een bijzonder nummer dat door een tijdschrift als De Gids aan de nagedachtenis van een groote nationale figuur, als onderdeel van een nationale hulde, opgedragen wordt. Niet alleen de integriteit van de Nederlandsche wetenschap, niet alleen de reputatie van een bekend hoogleeraar en van een groot nationaal tijdschrift, maar de viering van Willem van Oranje's eeuwfeest zelf wordt door dit jammerlijk geval aangetast.

Wij vertrouwen, dat gij de smet zult afwisschen op de wijze die — wij twijfelen er niet aan — uw eigen gevoel voor de zuiverheid van ons nationaal leven, zoowel als voor den goeden naam van uw tijdschrift u gebiedend zal voorschrijven. Wij vertrouwen dus, dat de lezers van De Gids in het eerstvolgend nummer ondubbelzinnig op de hoogte en tevens de verantwoordelijkheid der redactie buiten verdenking gesteld worden. Den doorslag van een vergelijking van twee passages, uit het begin en uit het einde, benevens een paar voorbeelden van de wijze waarop de heer Colenbrander de aandacht hier en daar van zijn plagiaat heeft trachten af te leiden, sluiten wij in.

Afschrift van dezen brief zenden wij aan de pers.

* * *

218 Open brief van P.N. van Eyck en P. Geyl over het plagiaat van Colenbrander, verschenen in *Het Vaderland* van 13 januari 1933.

219 Spotprent naar aanleiding van het plagiaat van H.T. Colenbrander in *De Gids*, januari 1933. V.l.n.r.: Colenbrander, J. Huizinga, P. Geyl en P.N. van Eyck. De laatste draagt op een vaandel een portret van Albert Verwey. Door Cornelis Veth.

220 H.T. Colenbrander (1871-1945), redacteur van 1906 tot en met 1940, 1932. Tekening door Jan Boon.

P.N. van Eyck - in 1925 door *De Gids* aan de dijk gezet als poëziemedewerker -, opgevallen dat Colenbranders *Gids*-artikel merkwaardige overeenkomst vertoonde met bepaalde delen van Henri Pirennes standaardwerk *Histoire de Belgique*, dat hij juist aan het lezen was. Zelfs Colenbranders gewichtige notenapparaat, dat vlijtige eigen studie suggereerde van een historicus die eigenlijk in een latere periode gespecialiseerd was, leek geheel overgenomen uit Pirenne. Van Eyck bracht zijn bevindingen onder Colenbranders aandacht, maar deze reageerde ontwijkend en enigszins hooghartig. Daarop stapte Van Eyck met zijn ontdekking naar zijn vriend Geyl, sinds 1919 hoogleraar in 'Nederlandsche studiën' te Londen. Colenbranders opstel én zijn plechtige redevoering bevatten namelijk ook een nogal scherpe uitval naar Geyls 'Groot-Nederlandse' geschiedopvatting. Van Eyck en Geyl stelden nu samen een 'open brief' aan de *Gids*-redactie op, waarin de omvang en ernst van het plagiaat onweerlegbaar werden aangetoond. De open brief verscheen op 13 januari in *Het Vaderland*; andere kranten maakten melding van de beschuldiging. In de brief werd gesproken van 'ergerlijk plagiaat' en 'bewuste misleiding': 'In zijn geheel genomen is een brokstuk van 80-90 bladzijden eenvoudig het werk van Pirenne en niet van Colenbrander. [...] Niet alleen de integriteit van de Nederlandsche wetenschap, niet al-

Eenzaamheid

De mensch is eenzaam tot en met zijn dood.
Nooit is één liefde, nooit één vriendschap klaar,
En, zelfs geboren uit denzelfden schoot,
Zijn wij nog vreemden voor elkaar.

Wat weet ik van mijn zuster en mijn vader,
Wat van mijn moeder en mijn eigen kind?
En is mijn vrouw mij altijd zooveel nader,
Dan de arme meid voor 't eerst bemind?

Nooit kan een hart een ander overwinnen;
Van lief tot minnaar en van mensch tot mensch
Kunnen wij nooit geheel volmaakt beminnen:
Er is altijd een kloof, een grens.

't Is niet eens zeker dat de dood vereenen
Kan wat het leven onmeedoogend scheidt,
En er bestaat niet, van Parijs tot Weenen,
Eén koffiehuis 'In de Eenzaamheid'!

J. van Nijlen
1932

221 J. Huizinga (l.) en R.N. Roland Holst (1868-1938), 1931.

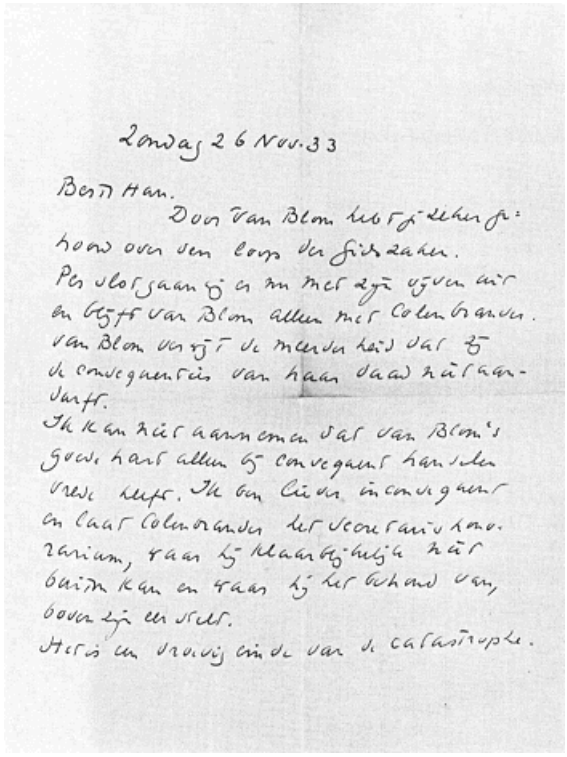

Zondag 26 Nov. 33

Beste Han.

Door van Blom hebt gij zeker ge-
hoord over den loop der gistzaken.
Per slot van rekening is er niet zoo veel aan
de hand van Blom alleen met Colenbrander.
Van Blom verwijt de meerderheid dat hij
de consequentie van haar daad niet aan-
durft.
Ik kan niet aannemen dat van Blom's
goede naam alleen bij consequent handelen
vrede heeft. Ik ben liever inconsequent
en laat Colenbrander het secretariaat aan-
vaarden, waar hij klaarblijkelijk niet
buiten kan en waar hij het behoud van,
boven zijn eer stelt.
Het is een droevig einde van de carnavalspolk.

222 R.N. Roland Holst aan J. Huizinga over de crisis in de redactie na de Colenbrander-affaire, 26 november 1933.

uit: Cinema Militans

voor Menno ter Braak

Ik lijk op Harold Lloyd, maar in het leelijk dan,
Want Harold Lloyd is een begeerlijk man
Hetgeen ik van mezelf niet zeggen kan.

Wat is hij kundig: hij kan liedren zingen,
Op daken klautren, over slooten springen!
Ik ben te corpulent voor zulke dingen.

Hij breekt brutaal het hart der kamermeiden,
Waarom de kappersknechts hem sterk benijden;
Met mijn physiek valt niets meer te verleiden.

Hij woont in villa's en eet aldoor kreeft,
Natuurlijk, als hij zooveel centen heeft; -
Ik heb geen auto en blijf toch beleefd.

Kortom, hij is de Praeses der Elite,
Ja méér: de Held van de Moderne Mythe...
God, geef me toch een kilo melinite!

J. Greshoff
1932

Maria Lecina

Een lied in honderd verzen **fragment**

Mária Lécina loopt te zwieren
in groene zijde en zwart satijn,
met vogels en rozen en anjelieren
in een doek zoo wit als de maneschijn.
Porqué? Mária?

Mária Lécina loopt te pralen
met zeven snoeren bloedkoraal,
die kan Mária Lécina betalen,
haar mond is rood als een bloedkoraal.
Porqué? Mária?

Mária Lécina heeft een waaier,
daar staan al de sterren ter wereld op.
Geen sterveling komt er voorbij die waaier,
Of de zon en de maan gaan voor hem op.
Porqué? Mária?

J.W.F. Werumeus Buning
1932

leen de reputatie van een bekend hoogleraar en van een groot nationaal tijdschrift, maar de viering van Willem van Oranje's eeuwfeest zelf wordt door dit jammerlijk geval aangetast.’

Colenbrander zelf lijkt de ernst van de zaak nooit te hebben ingezien. Huizinga, juist rector-magnificus van de Leidse universiteit, suggereerde hem dringend de eer aan zichzelf te houden, een poosje verlof te nemen en enkele functies, als het *Gids*-redacteurschap, neer te leggen. Colenbrander ging hierop evenwel niet in. De Leidse universiteit was nu verplicht een commissie van externe deskundigen - die Colenbrander overigens goed gezind waren - het plagiaat te laten beoordelen.

In de *NRC* van 16 januari liet Colenbrander weten dat hij zijn schatplichtigheid aan Pirenne en Fruin nooit had willen ontkennen, maar dat hij verzuimd had deze uitdrukkelijk te vermelden omdat zij 'voor ieder deskundige volkomen duidelijk zou zijn'. Nalatigheid gaf hij toe; meer niet. Tegenover de redactie schreef hij zijn fout toe 'aan een pressie van overwerk gedurende nachturen'. Hij legde zijn lot in handen van zijn collega's. In het februarinummer verklaarde de redactie kort haar oordeel op te schorten, maar de openbaarmaking door Van Eyck en Geyl 'onridderlijk' te vinden.

Het rapport van de onderzoekscommissie werd door de Leidse universiteit op 9 februari openbaar gemaakt, en bevatte de conclusie dat het plagiaat onmiskenbaar was, maar dat opzettelijke misleiding niet werd aangenomen; de zaak zou voor Colenbrander verder geen consequenties hebben. De *Gids*-redacteuren kwamenniet verwonderlijk - tot hetzelfde besluit. In het maartnummer verklaarden zij dat zij Colenbranders 'misslag' tegen 'zijn kwart-eeuw van ongebroken toewijding en noeste diensten aan het tijdschrift' hadden afgewogen. Zijn 'verdiensten en gaven, die waarborgen bieden en ook voor de toekomst vertrouwen wekken', hadden tenslotte de doorslag gegeven.

Zelfs als woordvoerder en politiek commentator van *De Gids* is hij niet teruggetreden. In zijn Binnenlandsch Overzicht toonde Colenbrander maar weinig enthousiasme voor het bestaande parlementarisme. Colijn als 'sterke man' trok hem overigens niet aan. Zoals ook andere auteurs in *De Gids* drong Colenbrander aan op concentratie van stemmen en vorming van enkele grote, duidelijke politieke partijen. Voor de confessionele partijen en de SDAP had hij weinig sympathie. Hij adviseerde het publiek bij elke gelegenheid, en zeker in 1933, toch vooral de 'vrijzinnige volkselementen' te steunen en bij voorkeur die, georganiseerd in de Liberale Staatspartij, want het nationale ontwapeningsstreven van de Vrijzinnig Democratische Bond wees hij af.

Op buitenlands politiek terrein volgde *De Gids* - meestal in de persoon van Colenbrander - de ontwikkelingen met zorg, hoewel tamelijk afstandelijk. In april 1933 noteerde hij in het Buitenlandsch Overzicht, naar aanleiding van de machtsovername door Hitler: 'Nu is een

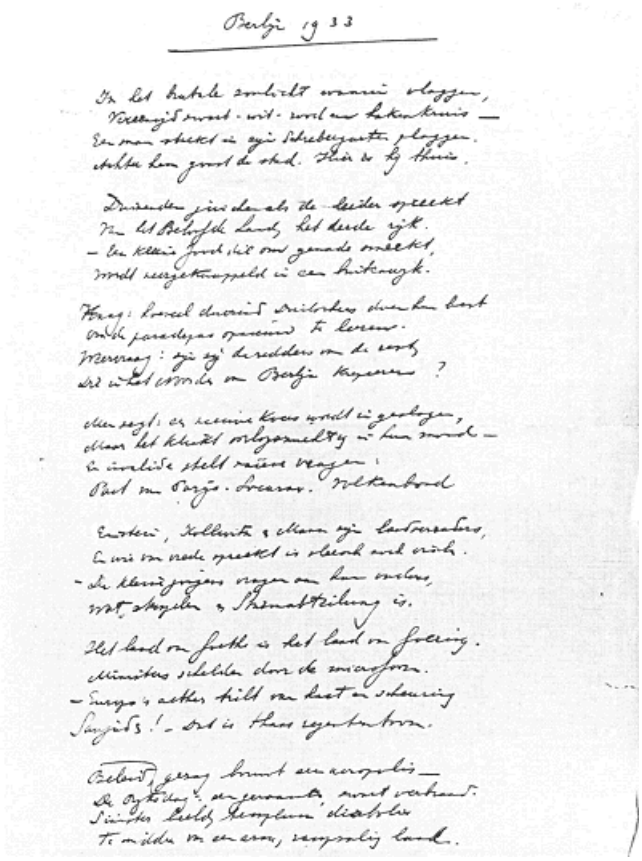

Berlijn 1933

In het hatelijk zombielicht waarin vloggen,
Verwijfd moord · wit · wrok en lekenkunst —
En man steekt in zijn Scheherazade ploggen.
stelt hem gerust de stad. Hier is hij thuis.

Duizenden jaren als de leider spreekt
In het Beloofde Land, het derde rijk.
– De kleine Jood, dat om gemak smeekt,
wordt vergetelmepeld in een hitsenjagt.

Hoog: hoezeer dwarrelt duizelnis door het hart
Ook paradijzen opnieuw te leeren.
Wereldvrees: zijn zij de redders van de wereld
die in het Witte van Berlijn kapseizen ?

Men zegt: er vreemde kreet wordt ingeslagen,
Maar het klinkt volgzaamheid in hun mond —
En innerlijk stelt niemand vragen:
Past in Berijn · Leeraar · Wolkenbord

Eenheid, Volkheid, Rijkheid, zijn leerwoorden,
En wie ze reeds spreekt is bleek and arm.
– De kleinburgers vegen aan hun mouw,
Met stoplen · Heimatbildung is.

Het land van Goethe is het land van Goering.
Ministers schelden door de megafoon.
– Berijn · achter thuis van het Schouwing
Berijn !– Ook is thans regentenvrees.

Gebeurt, gezwijgt, brandt en vergeelt —
De Oppenheimers · vergeeuwde · moet verkwijnen:
Zwarte Duitse Templum · diabolies
Te midden van een arm, vergeelijk land.

223 Handschrift van een gedicht van Anthonie Donker, dat werd opgenomen in *De Gids* van april 1933. De laatste strofe ontbreekt.

224 Anthonie Donker (pseudoniem van N.A. Donkersloot, 1902-1965), omstreeks 1932. Foto door Albert Stenier.

monsterlijke bevoegdheid toegekend aan een man die zijn regeeringstalent nog altijd heeft te bewijzen.' Opvallend is dat in de commentaren meer de bekwaamheid dan de moraliteit van Hitler twijfelachtig werd gevonden, al nam *De Gids* in de rubriek Stemmen uit de Redactie (mei 1933) op superieure toon afstand van het belachelijke en onwaardige van de Duitse antisemitische propaganda. Van Anthonie Donker werd in april een grimmig gedicht, 'Berlijn 1933', geplaatst. J.C. Baak, die in november

1932 al eens Mussolini en Hitler onderling had vergeleken - de eerste een man van wilskracht en inzicht, de tweede een onberekenbare fanaat - stelde nu ‘Fascisme en Nationaal-Socialisme’ als stelsels tegenover elkaar (september 1933). Opnieuw beoordeelde Baak het Italiaanse fascisme positief, Hitlers maatschappij- en staatsopvatting daarentegen zeer negatief: troebel, verward, willekeurig, en ‘een gevaar, niet slechts voor de Joden in Duitschland, maar voor de Joden in de geheele wereld’ (1933, III, 361). De novemberaflevering bevatte een historisch-sociologische beschouwing van J.J. von Schmid over ‘Antisemitisme als cultuurverschijnsel’. Hoewel deze auteur, als veel van zijn tijdgenoten, zelf het rasbegrip nogal naïef hanteerde, keurde hij toch het antisemitisme beslist af. Door inzicht te verschaffen in de oorzaken van het verschijnsel zou de sociologie ‘tot het verdwijnen daarvan kunnen bijdragen’, meende hij optimistisch (1933, IV, 225). Op twee vergaderingen in november 1933 kondigden, kort na elkaar, Nijhoff, Adriaan Roland Holst, Crena de Iongh en Van der Waals aan te willen vertrekken. Rik Roland Holst had zijn aftreden al in juli bekend gemaakt. De zaak kwam er toch op neer dat de meeste redacteuren, na het gebeurde, niet ‘onder de tegenwoordige leiding’ - die van Colenbrander - in *De Gids* wilden

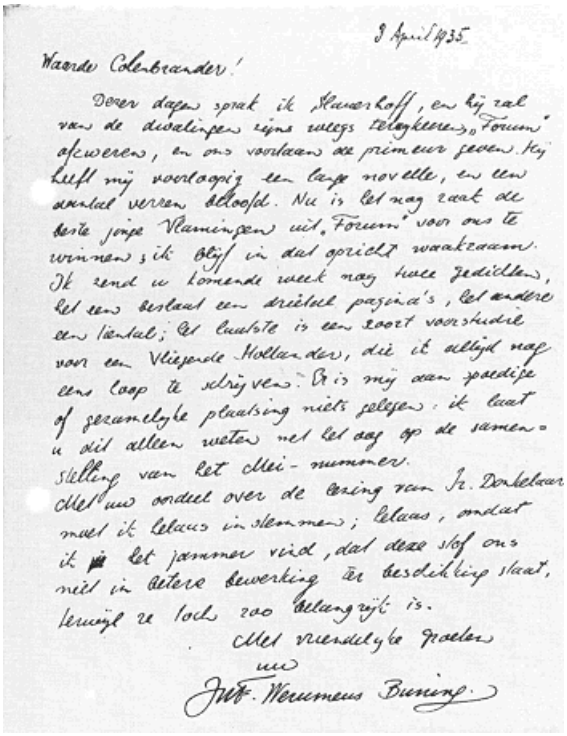

3 April 1935

Waarde Colenbrander!

Deser dagen sprak ik Hamerhoff, en hij zal van de desaliniën zijns weegs terugkeeren „Forum" afschaffen, en ons voorlaan de primeur geven. Hij heeft mij voorlopig een lange novelle, en een aantal verzen beloofd. Nu is het nog zaak de beste jonge Vlamingen uit „Forum" voor ons te winnen; ik blijf in dat opzicht waakzaam. Ik zend u komende week nog twee gedichten, het een bestaat een drietal pagina's, het andere een bandvul; het laatste is een soort voorstudie voor een Vliegende Hollander, die ik altijd nog eens hoop te schrijven. Er is mij aan goedige of gezamelijke plaatsing niets gelegen: ik laat u dit alleen weten met het oog op de samenstelling van het Mei-nummer.

Met uw oordeel over de vertaling van Jr. Donkersloot moet ik helaas instemmen; helaas, omdat ik het jammer vind, dat deze stof ons niet in betere bewerking ter beschikking staat, terwijl ze toch zoo belangrijk is.

Met vriendelijke groeten

uw

J.W.F. Werumeus Buning.

225 J.W.F. Werumeus Buning aan H.T. Colenbrander, 3 april 1935. Buning doet verslag van zijn pogingen jonge auteurs voor *De Gids* te winnen.

Zelfkant

Ik houd het meest van de halfland'lijkheid:
Van 't gras, dat arm'lijk op fabrieksterreinen
Groeit; van de weidewinden, die met lijnen
Vol waschgoed spelen; waar de lorrie rijdt,

Bevracht met het geheim der dokspoorlijnen.
Want 'k weet, dat ik waar men het leven slijt
En toch niet leven kan, meer eenzaamheid
Zal vinden dan in bergen of ravijnen.

De walm van stoomtram en van bleekerij
Of van de ovens waar men schelpen brandt
Is meer dan thymgeur aanstichter van droomen,

En 't zwarte kalf in 't weitje aan den rand
Wordt door een onverhoopt gedicht bevrijd
En in één beeld met sintels opgenomen.

S. Vestdijk
1933

Honger

Een man die een zaag vond
Zaagde een lang, traag brood.
Toen de zaag eindelijk stil stond
Was de man al lang dood.

A. Koolhaas
1933

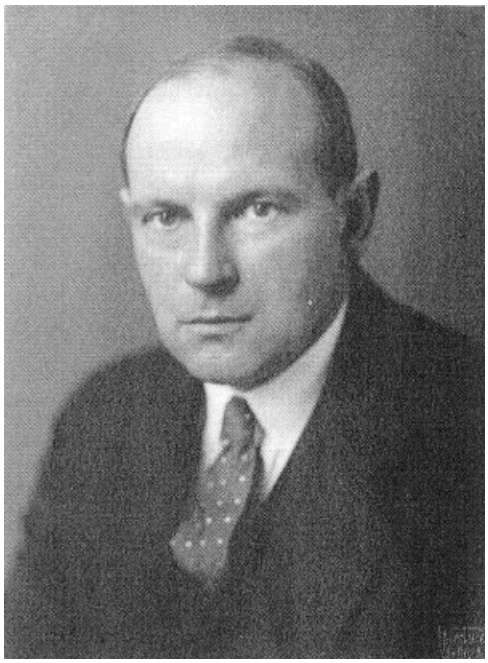

226 J.W.F. Werumeus Buning (1891-1958), redacteur van 1934 tot en met 1952, omstreeks 1935. Foto door Hanna Elkan.

blijven; evenmin wenste een van hen het secretariaat van Colenbrander over te nemen. Uiteindelijk werd besloten ‘de verdere liquidatie der crisis’ over te laten aan Colenbrander en Van Blom. De overigen trokken zich terug. Ook na achtentwintig jaar redacteurschap en na de rel van januari wenste Colenbrander niet vrijwillig op te stappen.

Integendeel: binnen een maand formeerde hij een nieuwe redactie en wellicht heeft hij daarmee het voortbestaan van *De Gids* gered. Onder de namen die circuleerden waren die van Vestdijk, Ter Braak, Schmidt Degener. Maar aangezocht werden de dichter en *Telegraaf*-criticus J.W.F. Werumeus Buning - door Nijhoff als zijn opvolger aanbevolen - en de Leidse volkenrechtdeskundige B.M. Telders. In december volgden E.J. Dijksterhuis, wiskundige en erudiet wetenschapshistoricus,

J.H. Plantenga, architect en directeur van de Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag, en tenslotte Anton van Duinkerken (= W.J.M.A. Asselbergs). Op 17 december was de redactie compleet.

De volgende jaren toonden meer continuïteit dan vernieuwing. Maar een noviteit, en toch ook typerend voor *De Gids* in deze periode, was het opnemen van een katholiek in de redactie: de eenendertigjarige dichter en essayist Van Duinkerken, die bovendien de centrale figuur was van het katholieke jongerentijdschrift *De Gemeenschap*. Dat kon omdat het bestaan van groeps- en generatietijdschriften door *De Gids* enkel als een aanvulling, niet als concurrentie werd beschouwd. Ook is de 'verzuiling' door *De Gids* steeds afgewezen. Het tijdschrift nam nadrukkelijk een breed-nationale allure aan. De uitgeversprospectussen van die jaren richtten zich tot 'een algemeen-Nederlandsch intellectueel publiek'.

Van Duinkerken, die tot dan toe nog nooit in *De Gids* gepubliceerd had, werd nu de vaste literatuurcriticus. In de volgende jaren besprak hij in zijn Kroniek nieuw verschenen Nederlandse romans, poëziebundels, bloemlezingen en studies. Hij deed dit opvallend zelfverzekerd, met onnadrukkelijke eruditie; zijn oordelen en typeringen waren raak en scherp. Geheel in de *Gids*-traditie propageerde hij geen eigen poëtica. Toch sprak uit zijn kritieken een duidelijk ideaal, namelijk dat van een literatuur die innerlijkheid, waarachtige emotie en ruimhartige levensaanvaarding niet schuwt. Zo zag hij de Nederlandse poëzie, na de rijke bloei van de periode Leopold tot de vroege Marsman, in de jaren dertig verdorren tot de 'bijna ziekelijke doodsdidactiek' van Marsmans *Porta Nigra*, het zorgelijke scepticisme van

*

De wind vaart ruischend door de boomen,
De nacht staat aan het raam
En roept mij dwingend bij een naam,
Die lang mij werd ontnomen.

Ik heb geen naam meer, nacht, als gij.
Ik ben geworden als de droomen,
Waarin alleen schaduwen komen,
Lichtloos en snel voorbij -.

Emmy van Lokhorst
1936

Kwatrijn

Aan sommige kunstminnaars, om uit het hoofd te leeren.

In een warm huis het knus en goed te hebben;
de vloed der kunst tot vijver laten ebben,
waar men graag spelevaart... De kunstenaars?
vliegenplaag, goed voor armoe's spinnewebben.

A. Roland Holst
1936

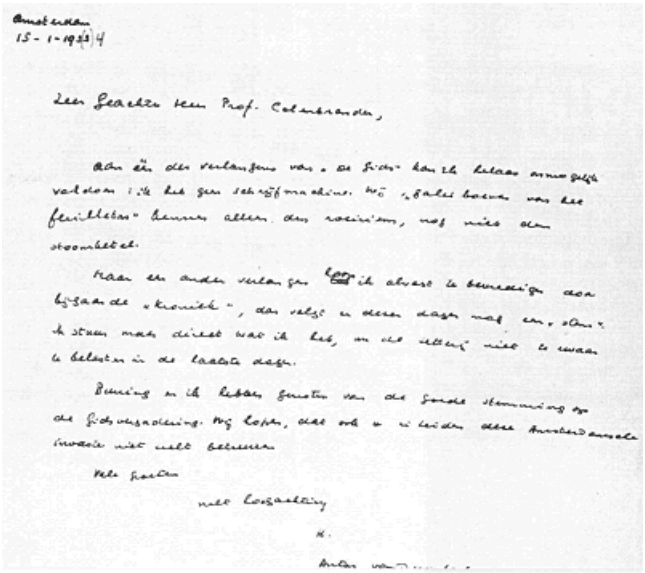

227 Anton van Duinkerken aan H.T. Colenbrander over zijn eerste werk voor *De Gids*, 15 januari 1933 [= 1934].

228 Anton van Duinkerken (pseudoniem van W.J.M.A. Asselbergs, 1903-1968), redacteur van 1934 tot en met 1964, omstreeks 1935.

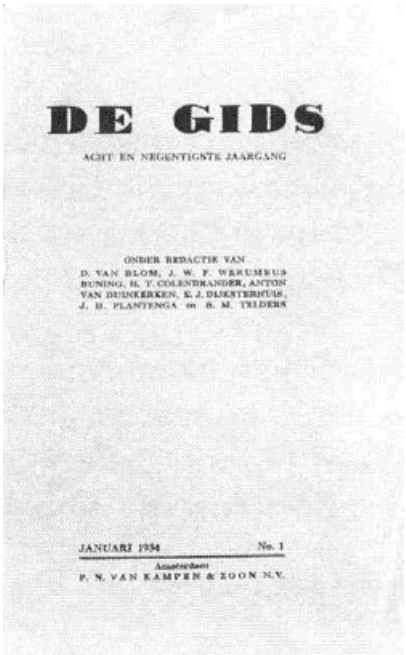
DE GIDS

ACHT EN NEGENTIGSTE JAARGANG

ONDER REDACTIE VAN
D. VAN BLOM, J. W. F. WERUMEUS BUNING, H. T. COLENBRANDER, ANTON VAN DUINKERKEN, E. J. DIJKSTERHUIS, J. H. PLANTENGA en B. M. TELDERS

JANUARI 1934 No. 1

Amsterdam
P. N. VAN KAMPEN & ZOON N.V.

229 Omslag van de eerste aflevering met een nieuwe typografie en een ingrijpend gewijzigde redactie, januari 1934.

Donker, de vrijblijvende geestigheid van Greshoff, het pregnante cynisme van Elsschots in 1934 gepubliceerde *Verzen van Vroeger*. ‘De tijd, die zulke reacties op het menschenleven voor haar beste poëzie houdt, is onverbiddelijk een tijd van ondergang.’ (1934, IV, 203) Bordewijks *Bint* waardeerde hij (maart 1935). Weinig sympathie toonde Van Duinkerken met het ironische, beurtelings polemische en kokette vernuft van de *Forum*-auteurs, in het bijzonder Du Perron. Vestdijk was knap, maar ‘schraal, of schroomvallig, van sentiment’ (1936, II, 385). Slauerhoffs romantiek sprak hem aan (november 1936); maar het ‘helsch en heidens’ bestaan in het ‘onherbergzaam dichtwerk’ van Hendrik de Vries bewonderde hij met reserve (oktober 1937).

Wat er sinds 1934 aan bellettrie in *De Gids* verscheen, onder verantwoordelijkheid van Werumeus Buning en Van Duinkerken, was karakteristiek noch spectaculair. Romans van de Schartens, Walschap, Zernike, Roelants, poëzie van Buning - zijn gemakkelijke ‘Balladen’ en ‘Coplas’ (1935 en 1936) -, Van Geuns, Donker, Bloem, Van Genderen Stort, Jan Campert, Slauerhoff, en incidenteel van een jongere als Halbo C. Kool, Gabriël Smit, Maurits Mok, Emmy van Lokhorst of Ed. Hoornik. Nijhoff publiceerde in oktober 1936 geïnspireerd door de titel van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*, de sonettencyclus ‘Voor dag en dauw’. Roland Holst stond gedichten uit ‘Een winter aan zee’ af (1933-1937) en Marsman overwon het doodsverlangen in de kleine cyclus ‘Doorbraak’ (april 1937).

De negentiende eeuw leek te herleven met Werumeus Bunings strofen (maart 1937) bij gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard. Warme aanhankelijkheid aan de nationale dynastie kenmerkte de *Gids*-commentaren van deze jaren. ‘Het Nederlandsche volk heeft van vreugde getinteld nu Oranje weer bloeien gaat’, schreef de redactie bij de verloving van de prinses; zij sprak de hoop uit dat bij ‘een gelukkige toekomst van het Koninklijk gezin’ het Oranje-zonnetje weer wat vreugde en glans aan het land zou schenken (oktober 1936).

De politiek bood niet veel gelegenheid tot zulk enthousiasme. In de redactionele commentaren werd nu - bij gebrek aan beter - Colijn gesteund, omdat zijn leiding tenminste een nationale en doortastende indruk maakte, en in zijn kabinetten tot 1937 het liberale element enigszins vertegenwoordigd was. De internationale diplomatie en de ontwikkelingen in Duitsland, Italië, Spanje en Japen werden door Colenbrander kort en feitelijk geregistreerd. In de *Gids*-commentaren van deze jaren klonk niet zozeer de luide roep van verontwaardiging en protest, als wel de toon van verontrusting, van ernstig vermaan, soms van ironie. 'Die zijn vijanden tracteert op pistool en dolk, speelt heilige verontwaardiging als hij zelf met wat drukinkt wordt nagezeten', schamperde Colenbrander naar aanleiding van Duitse beschuldigingen tegen de internationale pers (1934, III, 337). Wat er in Duitsland gebeurde vond hij vooral *beschamend*. 'Men zal, tot het zich rehabiliteert, dit land en volk hebben te mijden', oordeelde hij, de balans opmakend van een jaar Hitler-regime (1934, III, 223). Inzake de Spaanse burgeroorlog onthield *De Gids* zich van duidelijke uitspraken. Wel wijdde Albert Helman in juni 1937 een bewonderend artikel aan de een jaar eerder door de guardia civil doodgeschoten dichter García Lorca.

In het algemeen overheersten het academische en beschouwelijke in deze jaargangen. De polemische 'Ballade van den Katholiek', waarmee Van Duinkerken in december 1935 terugsloeg naar NSB-leider Mussert, die zijn katholiciteit in twijfel had getrokken, was naar het oordeel van E.J. Dijksterhuis niet in de 'stijl' van *De Gids*. Het gedicht verscheen daarin dan ook niet. Het tijdschrift bevatte, behalve letterkundige bijdragen, vooral essays op cultuurfilosofisch, cultuurhistorisch en wetenschapshistorisch gebied. Tot het beste van deze tijd behoorden Huizinga's 'Vier voordrachten over de huidige stand der geschiedeniswetenschap' (november 1934-februari 1935) en enkele opstellen van Dijksterhuis over wiskunde en natuurwetenschap in de Griekse en de vroeg-moderne periode. Met zeven artikelen was vooral in jaargang 1936 de aandacht voor aspecten van de antiek-Griekse cultuur opvallend. Het septembernummer van deze jaargang was geheel aan Erasmus gewijd, bij gelegenheid van diens vierhonderdste sterfjaar.

In december 1936 vierde *De Gids* het eigen honderdjarig jubileum. Colenbrander, die in 1931 al eens inzage had gegeven in het archief van *De Gids*, schreef nu enkele stukken over de interne geschiedenis van het tijdschrift. Van Duinkerken overzag een eeuw letterkundige kritiek in *De Gids*, J.H. Plantenga een eeuw bijdragen over bouwkunst, H.A. Idema een eeuw Indische politiek. De uitgeversfirma Van Kampen liet bij deze gelegenheid voor elk der zeven redacteuren een turquoise vaas maken door de gerenommeerde keramist Bert Nienhuis. De vazen bevatten het aan Ovidius ontleende inschrift

Sit tua cura sequi me duce tutus eris (= laat het jouw zorg zijn te volgen, met mij als gids zul je veilig zijn). Van uitgeversstandpunt was er overigens weinig reden tot feestvreugde, want steeds minder abonnees volgden de Latijnse aansporing. In de twintig jaar sinds 1916, een periode waarin het niveau van *De Gids* over het algemeen vrij hoog genoemd mag worden, was het aantal abonnees geleidelijk maar onstuitbaar teruggelopen van 1682 naar 681. Redactiewisselingen, koerswijzigingen noch prijsveranderingen - de prijs van *f* 16,50 in 1916 liep snel op tot *f* 27,50 in 1920, maar daalde vervolgens weer tot *f* 20,- in 1933 - waren op die constant dalende curve van enige invloed. Over de omvang van het lezerspubliek zeggen deze cijfers overigens weinig. Het probleem van de uitgever was nu juist dat zo veel leesgezelschappen op *De Gids* geabonneerd waren: elk exemplaar van het tijdschrift circuleerde langs tientallen lezers, zonder dat Van Kampen er wijzer van werd. Mede door het gebrek aan financiële middelen moest herhaaldelijk op de omvang en de honoraria worden bezuinigd: de maandelijkse afleveringen krompen in van tweehonderd bladzijden in 1916 tot honderdtwintig in de jaren dertig; de honorering was in 1935 weer terug op het peil van 1879: *f* 2,50 per bladzijde - het bedrag dat Busken Huet een ‘kruyersloon’ had genoemd.

REMIEG AERTS

De zwemmer

Hij liep de polders door en zag den plas,
waarop het avondlicht in rimpels vloeide,
waarop een boer, pijp-rookend, huiswaarts roeide,
en eenzaamheid der dingen aanschijn was.

En zich ontkleedend werd hij zelf gewas,
dat vleezig neven riet en andoorn groeide,
waar klaver geurde en de wind licht stoeide,
en vogelroep over de wijdte was.

Hij zwom ver uit, keerde, en liet zich drijven
over het water naar het wolkenland,
hij was hun beider zoon, en wilde blijven.

Maar damp steeg snel, onrust en bangheid kwamen,
wilgen en elzen krompen aan den kant,
een vluchtend grutto riep verwarde namen.

Ed. Hoornik
1937

230 Exemplaar van de ‘Gidsvaas’ die door uitgeverij P.N. van Kampen en Zoon op 30 december 1936 aan de redacteuren werd aangeboden ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van *De Gids*. Door Bert Nienhuis.

Voor en tijdens de bezetting: 1938-1945

231 F. Bordewijk (1884-1965), omstreeks 1935.

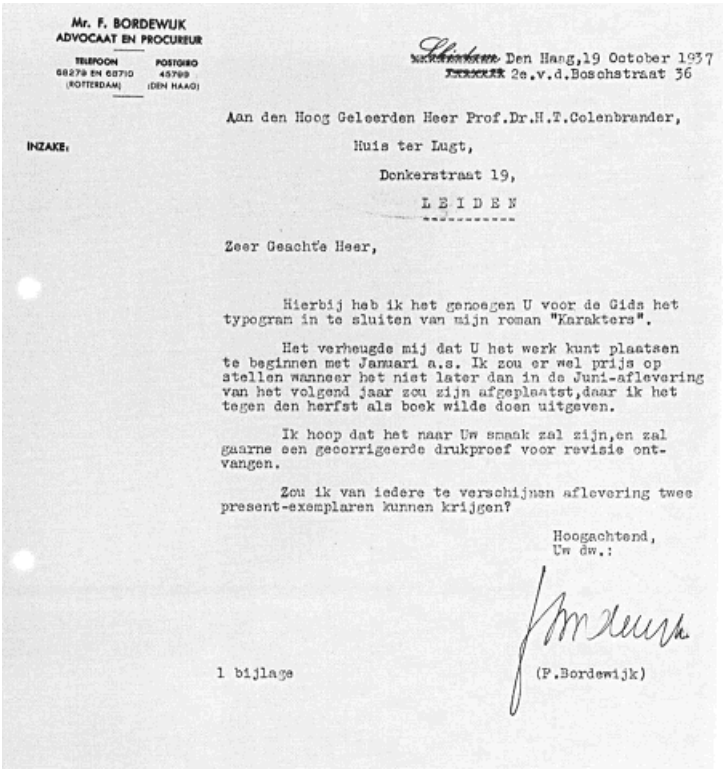

Mr. F. BORDEWIJK
ADVOCAAT EN PROCUREUR

TELEFOON 68279 EN 63710 (ROTTERDAM) POSTGIRO 457909 (DEN HAAG)

Den Haag, 19 October 1937
2e.v.d.Boschstraat 36

Aan den Hoog Geleerden Heer Prof.Dr.H.T.Colenbrander,
Huis ter Lugt,
Donkerstraat 19,
L E I D E N

INZAKE:

Zeer Geachte Heer,

Hierbij heb ik het genoegen U voor de Gids het typogram in te sluiten van mijn roman "Karakters".

Het verheugde mij dat U het werk kunt plaatsen te beginnen met Januari a.s. Ik zou er wel prijs op stellen wanneer het niet later dan in de Juni-aflevering van het volgend jaar zou zijn afgeplaatst,daar ik het tegen den herfst als boek wilde doen uitgeven.

Ik hoop dat het naar Uw smaak zal zijn,en zal gaarne een gecorrigeerde drukproef voor revisie ontvangen.

Zou ik van iedere te verschijnen aflevering twee present-exemplaren kunnen krijgen?

Hoogachtend,
Uw dw.:

(P.Bordewijk)

1 bijlage

232 F. Bordewijk aan H.T. Colenbrander, 19 oktober 1937. Hij biedt een roman aan die onder de titel *Karakter* in zes afleveringen van januari tot en met juni 1938 in *De Gids* verschijnt.

De laatste jaargangen van *De Gids* voor de oorlog maken een weinig geïnspireerde indruk. Handhaving van de traditionele degelijkheid en kwaliteit was voor de redactie, samengesteld uit druk bezette mannen die *De Gids* ‘ernaast’ deden, de voornaamste zorg. Letterkunde, geschiedenis, kunstgeschiedenis, een enkele beschouwing over onderwijs of een actuele kwestie vormden de inhoud.

Literatuur nam een vrij grote plaats in, maar onderscheidde zich niet door iets eigens. Veel bellettrie van bijzondere kwaliteit kreeg *De Gids* ook niet aangeboden. ‘Bruikbaar’ was het enige criterium dat de redactie hanteerde. Als er weer eens een roman nodig was voor de volgende nummers, werd Van Duinkerken gevraagd ‘een zijner Vlaamsche vrienden nog eens aan te porren’. Het meest opvallend aanwezig was in deze jaren Bordewijk, van wie in 1938 ‘Karakter’ werd opgenomen, in 1939 ‘Sumbo NV’, in 1940 ‘De korenharp’. Daarnaast was De Pillecyn vertegenwoordigd met de roman ‘De soldaat Johan’ (1938), Walschap met ‘Houtekiet’ (1939), Nijhoff met onder meer een gedicht bij gelegenheid van het veertigjarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina (1938). Bijdragen in poëzie en proza leverden ook A. Helman, Theun de Vries, M. Mok - zijn epische ‘Kaas- en Broodspel’ -, de Zuidafrikaanse dichter Uys Krige, A.H. van der Feen, J.J. van Geuns, Van Duinkerken en Werumeus Buning. Deze laatste kwam

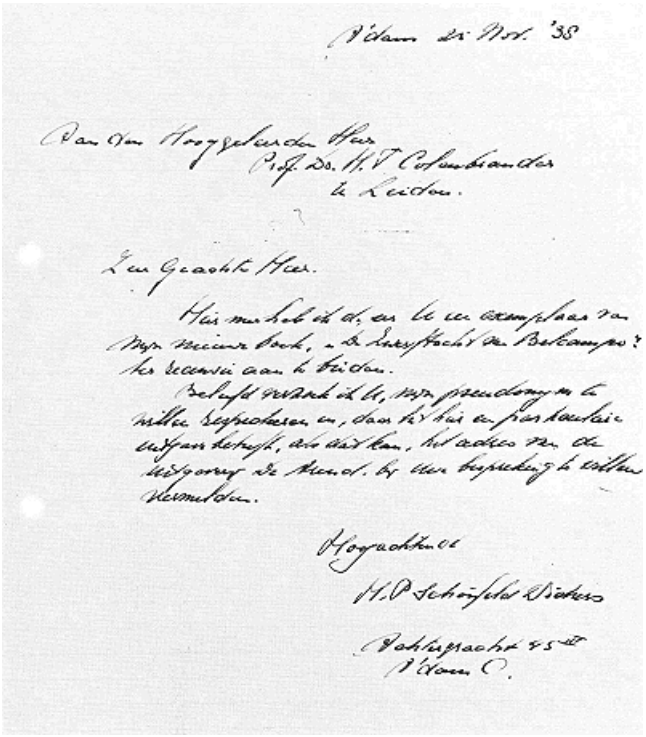

233 H.P. Schönfeld Wichers, schrijver onder de naam Belcampo, aan H.T. Colenbrander, 25 november 1938. Hij biedt zijn nieuwe boek *De zwerftocht van Belcampo* aan ter bespreking in *De Gids*. De 'particuliere uitgave' werd in maart 1939 lovend gesproken door F. Bordewijk.

zijn verzenreeks 'Homenaje a Garcia Lorca' (januari 1940) op een verontwaardigde brief van Jef Last te staan, die - zelf voormalig communistisch verzetsstrijder in Spanje - aan de hem als 'rechts' bekende Buning het recht ontzegde de vermoorde Lorca hulde te brengen.

De politieke en sociale opvattingen die in *De Gids* verdedigd werden, liepen uiteen. Terwijl toch in deze jaren het idee van de gemeenschap algemeen, ook door auteurs in *De Gids*, met vrome ijver werd gepropageerd, bepleitte C.K. Elout in juni 1939, geïnspireerd door het optreden van *Gids*-redacteur Telders als nieuwe voorzitter van de liberale partij, een compromisloze terugkeer van de Nederlandse liberalen tot hun oorspronkelijk beginsel: bevordering van de individuele vrijheid. 'Het wordt benauwd in Nederland onder het Ministerie-Colijn. De Vrijheid wordt een phrase, het Gezag de overheersende realiteit.' (1939, II, 279)

Maar politiek redacteur A.N. Molenaar, bijzonder hoogleraar arbeidsrecht te Leiden en opvolger van de in december 1938 overleden Van Blom in de redactie, beschouwde het beleid van Colijn als het enig juiste en stelde hem op één lijn met Thorbecke, als nationale lei-

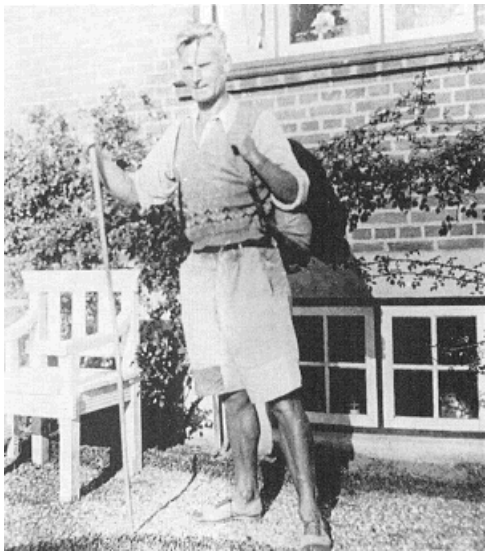

234 Belcampo (pseudoniem van H.P. Schönfeld Wichers, °1902) met de uitrusting waarin hij zijn zwerftocht maakte, omstreeks 1938.

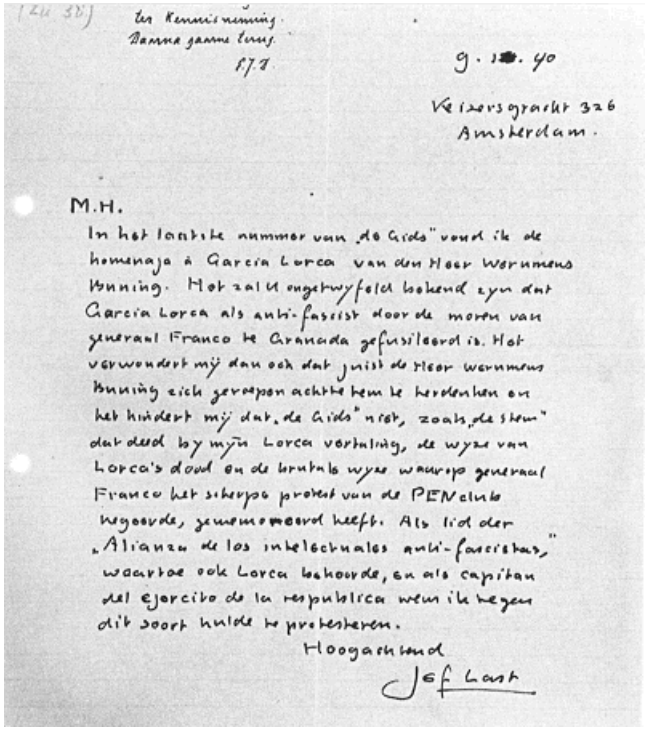

ter Kennisneming.
Hanna gaarne terug.
J.J.

9. I. 40

Vijzersgracht 326
Amsterdam.

M.H.

In het laatste nummer van „de Gids" vond ik de homenaje à Garcia Lorca van den Heer Werumeus Buning. Het zal U ongetwijfeld bekend zijn dat Garcia Lorca als anti-fascist door de moren van generaal Franco te Granada gefusilleerd is. Het verwondert mij dan ook dat juist de Heer Werumeus Buning zich gevroopen achtte hem te herdenken en het hindert mij dat „de Gids" niet, zoals „de Stem" dat deed bij mijn Lorca vertaling, de wijze van Lorca's dood en de brutale wijze waarop generaal Franco het scherpst protest van de PEN-club negeerde, genoemd heeft. Als lid der „Alianza de los intelectuales anti-fascistas," waartoe ook Lorca behoorde, en als capitan del ejercito de la republica meen ik tegen dit soort hulde te protesteren.

Hoogachtend

Jef Last

235 Jef Last aan de redactie van *De Gids*, 9 januari 1940. Hij is ontstemd over de poëtische hommage van Werumeus Buning over Garcia Lorca die was verschenen in het januarinummer.

236 Jef Last (1898-1972), omstreeks 1940.
Foto door Cas Oorthuys.

der in bange dagen. Weinig vertrouwen had Molenaar in de sociaal-democraten, die in 1939 voor het eerst aan de regering gingen deelnemen. In *De Gids* van 1939 kon ook - strijdig met het door Elout gepropageerde liberalisme - de verplichte arbeidsdienst voor de gemeenschap, als middel tot opvoeding en disciplinering van jongeren en werklozen, verheerlijkt worden door de sociale ambtenaar A. Hollenberg. Dit was zeker niet hetzelfde als wat Molenaar bedoelde, maar deze liberaal, wiens

sympathie vooral aan werkgeverszijde lag, drong wel in april 1940 aan op een veel strengere arbeidsplicht voor werklozen.

In de jaren voor de oorlog kreeg *De Gids* regelmatig bijdragen aangeboden van buitenlandse, vaak geïmmigreerde auteurs. In principe besloot de redactie tot afwijzing: *De Gids* was een tijdschrift voor de Nederlandse cultuur en moest voor Nederlandse bijdragen gereserveerd blijven. Er werd in deze periode een sterke nadruk gelegd op de nationale zelfstandigheid, en tevens op de Nederlandse neutraliteit. Dit streven naar onpartijdigheid en strenge objectiviteit maakt soms een naïeve en al te academische indruk.

Het kon leiden tot plaatsing van een artikel als ‘Het joodsche probleem als internationaal probleem’ (maart

HET JOODSCHE PROBLEEM ALS INTERNATIONAAL PROBLEEM[1])

Wie de hoop koestert misschien een klein steentje te kunnen bijdragen tot de oplossing van het zoo ontzettend moeilijke Joodsche probleem, moet beginnen te trachten het in zijn afschuwelijke, tragische volheid te zien. Als men met meerdere of mindere aandacht de polemieken van den jongsten tijd volgt — hetzij dat de betoogen nu komen van uitgesproken prosemietische zijde, dan wel van die der tegenstanders — vraagt men zich telkens af, of de schrijvers die tragiek wel ten volle beseffen. Gaat niet juist de diepe historische grond van het probleem in het gedruis der stemmen verloren?

Wie evenwel tracht een oogenblik de volle aandacht te vragen voor dien ondergrond van het vraagstuk, stuit bij allen, die in hetgeen in Duitschland, in Oost-Europa, in den Balkan geschiedt, niets meer en niets anders willen zien, dan een modern Vandalisme, op enormen tegenstand. Hij wordt eenvoudigweg voor anti-semiet uitgekreten en krijgt ruimschoots zijn deel van de verwijten diergenen, die zichzelf volgaarne voor bij uitstek verdraagzaam verslijten, doch niettemin zwelgen in den

[1]) Noot van de Redactie:
De Redactie heeft niet voorbijgezien, dat het hieronder volgende artikel enkele zwakheden vertoont, met name doordat de schr. op de verwaarloozing van het Joodsche „bijwonerschap" als mede-oorzaak tot den huidigen stand van het Joodsche vraagstuk zóó sterken nadruk legt, dat hij nu zijnerzijds de onwaardige en in het geheel niet noodzakelijke „hetze" tegen de Joden, een ten minste gelijkwaardige factor, volkomen verwaarloost, èn doordat de schr. zich van de vraag waar en hoe voor den „nieuwen Joodschen staat" ruimte ware te verschaffen, lil te gemakkelijk afmaakt.
Dat de Redactie niettemin vóór opneming meende te moeten besluiten, spruit voort uit de omstandigheid, dat de schr. denkbeelden uiteenzet, die men, helaas, zelden of nooit op zoo waardige, ernstige en objectieve wijze hoort bepleiten. REDACTIE

237 Eerste pagina van het artikel over ‘het Joodsche probleem’ van A.F. Zwaardemaker, met een noot van de redactie. *De Gids*, maart 1939.

1939) door mr. A.F. Zwaardemaker, een auteur uit de kring van het rechts-autoritaire blad *De Waag*. Dat dit betoog controversieel was begreep de redactie wel, maar zij besloot tot opneming, zoals zij in een voetnoot verklaarde, om de ‘waardige, ernstige en objectieve wijze’ waarop de auteur de kwestie van de positie en de toekomst van het Europese jodendom behandelde. Zakelijk en schijnbaar geheel van feiten uitgaande betoogde Zwaardemaker dat er voor joden, die toch altijd en overal een ‘volksvreemd’ element vormden, op den duur in Europa geen toekomst meer zou zijn. De inspanningen moesten daarom niet gericht worden op het opnemen van vluchtelingen en emigranten, maar op de overbrenging van alle Europese joden naar een nieuwe joodse staat elders ter wereld, waarbij de auteur dacht aan Oceanië of Zuid-Amerika. Deze hervestiging was enkel tot bestwil van de joden zelf en moest, wilde de kolonisatie slagen, massaal en desnoods onder dwang worden doorgevoerd.

De kwalijke tendens en inspiratie van dit betoog bleven niet onopgemerkt. Ter Braak hield *De Gids* voor dat ‘antisemitisme “in het nette”’ evengoed antisemitisme bleef (*Het Vaderland*, 14-3-1939). De redactie ontving brieven waarin treffend en volkomen juist het eigenlijke

DE GIDS.

Antisemitisme met excuses.

Dr E. J. Dijksterhuis herdenkt prof. F. G. Scheltema. F. Bordewijk besluit zijn tooneelstuk „Sumbo N.V.", dat mij, naar ik hoop, aanleiding zal kunnen geven tot een bespreking bij een opvoering, die binnenkort zal plaats hebben. Dr H. T. Colenbrander begint een reeks opstellen over de Europeesche geschiedenis tusschen 1871 en 1914; mr J. A. van Hamel geeft indrukken van een reis door Indië.

De redactie excuseert zich voor de opneming van een artikel over het Joodsche probleem als internationaal probleem door mr A. F. Zwaardemaker, dat inderdaad niet veel anders is dan antisemitisme „in het nette". In wezen komt het op hetzelfde neer, want antisemiet blijft antisemiet; en waarom de redactie overging tot opneming van een beschouwing, die zij niet zonder een ongebruikelijk en voor den inzender weinig vleiend commentaar wilde plaatsen, blijft onduidelijk.

Anton van Duinkerken wijdt zijn kroniek der Nederlandsche letteren aan een proefschrift van dr H. Smilde over Jacob Cats.

M. t. B.

238 Bespreking van het maartnummer van *De Gids* door Menno ter Braak in *Het Vaderland*, 14 maart 1939.

239 Menno ter Braak (1902-1940), 1939.
Foto door E. van Moerkerken.

racisme van het stuk en de misstap van *De Gids* werden aangetoond. De redactie bleef echter, blijkens het antwoord aan een van de briefschrijvers, achter haar besluit tot plaatsing staan. Maar latere inzendingen, van R. Abraham over ‘Marxisten en Joden’ (juli 1939), J.Z. Baruch over ‘het actueele rassenvraagstuk’ (augustus 1939) en B. Raptschinsky over de toestand van de joden onder het Sovjet-regime (februari 1940) werden afgewezen. Ook werden nieuwe bijdragen van Zwaardemaker (in oktober 1939 en juni 1940), overigens over andere onderwerpen, geweigerd: diens al te germano-fiele toon en terminologie bevielen vooral Telders en Plantenga allerminst.

In mineur

Nu mij niets aan dit alles meer bindt
ga ik ook maar liever heen.
Op het pad dat ik voor mij vind
zie ik enkel distels en steen.

Maar in haar liefde heb ik geloofd,
merg en bloed van mijn bestaan.
Heb ik die nu mijzelve ontroofd
of ontdeed ik mij van een waan?

Te erkennen te hebben gefaald,
niet eens meesleepend en groot,
is alle winst die ik heb behaald.
Wie weet slaag ik in den dood.

Jan Campert
1938

Feest

Ik ben uw vriend niet en niet uw lakei.
Een vijand ben ik van uw doen en laten.
Gij staat aan deze, ik aan gene zij.
Beginseltrouw gebiedt mij u te haten.

Maar ik haat niet. Ik zit graag bij u aan.
Als in uw tafelsier bokalen blaken,
dan groeit de geest van mijn gereed verstaan
en laat ik mij uw ambrozijnen smaken.

Dan eer ik ook uw vrouwen met mijn lof.
Ik prijs haar lach, haar spot, haar doen alsof,
haar edlen zwier, de diepzee van haar oogen.

In nood en vreugd staan menschen zij aan zij,
maar in de vreugde van het feestgetij
is pure lust. Geen dreiging en geen logen.

C.J. van Geel
1938

240 B.M. Telders (1903-1945), redacteur van 1934 tot en met 1945, omstreeks 1940.

B.M. Telders was langzamerhand de meest opvallende *Gids*-redacteur geworden. Sinds september 1938 becommentarieerde hij maandelijks de buitenlandse politiek. In september 1938 drong hij aan op een ruimhartig en barmhartig immigratiebeleid; maar in december - de Kristallnacht had juist plaatsgevonden - moest hij bitter constateren dat '[e]en positief-christelijk geheeten Regering [...] onder het devies, dat het hemd nader is dan de rok [...] de ongelukkigen, die het "afkeurenswaardige" voornemen hadden opgevat om, voordat de aller-christelijkste der heiligen, St. Bureaucratius, het oogenblik daartoe gekomen achtte, in Nederland asyl te zoeken, met de sterke arm der politie' liet terugdrijven en uitzetten (Aanteekeningen en opmerkingen, 1938, IV, 351).

Fel was ook zijn commentaar op de Duitse bezetting van Tsjecho-Slowakije, al stelde het hem evenzeer teleur dat uit dat volk niemand was opgestaan die 'door een *daad*', hoe vruchteloos misschien ook, tenminste van verontwaardiging en verzet had blijk gegeven. En hij vroeg zich af: 'Zullen er ook bij ons maar niet ál te velen worden gevonden, die eene overgave "zonder bloedvergieten" (en andere inconvenienten) zullen verkiezen boven een wellicht hopelooze tegenweer?' (1939, II, 136)

Zolang het echter nog niet zo ver was, bleef Telders streng principieel benadrukken dat Nederland het recht en de plicht had een volstrekte neutraliteit te handhaven en zich tegenover de democratische grootmachten niet anders op te stellen dan tegenover Duitsland. De omliggende mogendheden moesten inzien dat het in hun eigen belang was dat een neutraal Nederland de delta van Rijn, Maas en Schelde beheerde. Maar ook moesten de Nederlandse regering en zelfs elke burger zich deze verantwoordelijkheid bewust zijn en geen enkele aanlei-

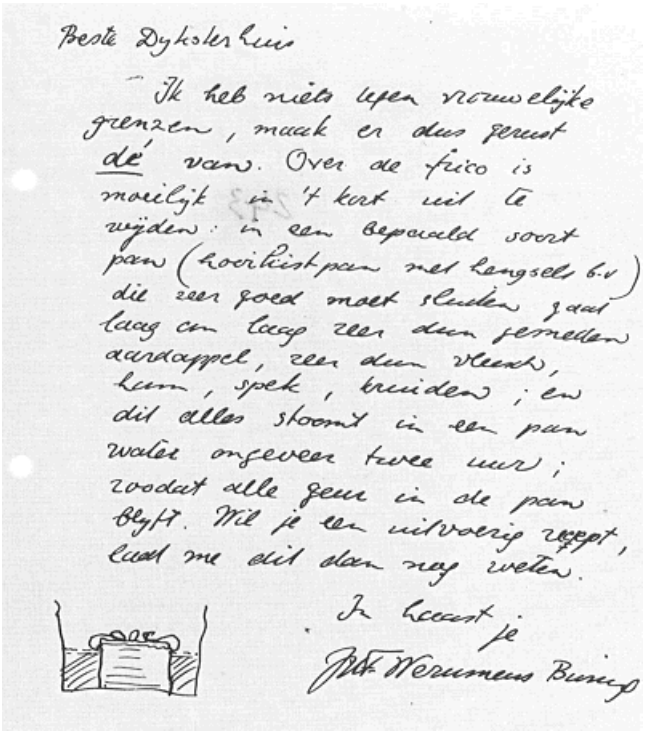

Beste Dijksterhuis

Ik heb niets tegen vrouwelijke grenzen, maak er dus gerust dé van. Over de frico is moeilijk in 't kort uit te wijden: in een bepaald soort pan (koekenpan met langsels b.v.) die zeer goed moet sluiten, gaat laag en teerp zeer dun gemaakte aardappel, zeer dun vlees, ham, spek, kruiden; en dit alles stoomt in een pan water ongeveer twee uur; zoodat alle geur in de pan blijft. Wil je een uitvoerig recept, laat me dit dan nog weten.

Ik kreunt je

J.W.F. Werumeus Buning

241 J.W.F. Werumeus Buning aan E.J. Dijksterhuis, april 1940.

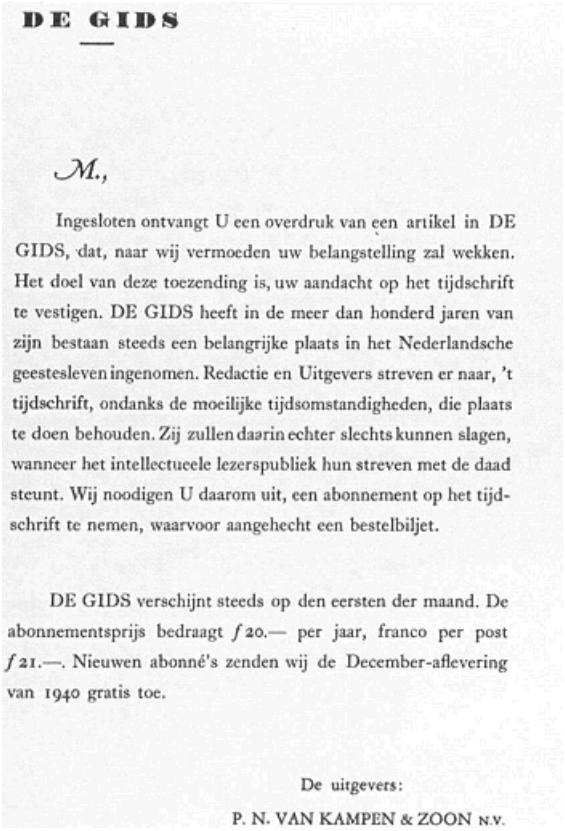

DE GIDS

M.,

Ingesloten ontvangt U een overdruk van een artikel in DE GIDS, dat, naar wij vermoeden uw belangstelling zal wekken. Het doel van deze toezending is, uw aandacht op het tijdschrift te vestigen. DE GIDS heeft in de meer dan honderd jaren van zijn bestaan steeds een belangrijke plaats in het Nederlandsche geestesleven ingenomen. Redactie en Uitgevers streven er naar, 't tijdschrift, ondanks de moeilijke tijdsomstandigheden, die plaats te doen behouden. Zij zullen daarin echter slechts kunnen slagen, wanneer het intellectueele lezerspubliek hun streven met de daad steunt. Wij noodigen U daarom uit, een abonnement op het tijdschrift te nemen, waarvoor aangehecht een bestelbiljet.

DE GIDS verschijnt steeds op den eersten der maand. De abonnementsprijs bedraagt *f* 20.— per jaar, franco per post *f* 21.—. Nieuwen abonné's zenden wij de December-aflevering van 1940 gratis toe.

De uitgevers:

P. N. VAN KAMPEN & ZOON N.V.

242 Begeleidend schrijven bij de toezending van een overdruk van een *Gids*-artikel dat nieuwe abonnees moest aanbrengen, oktober 1940.

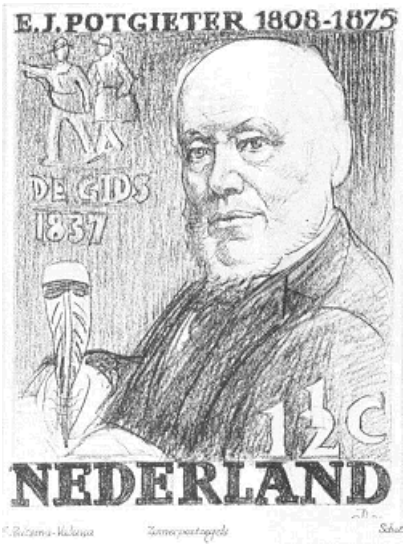

243 Ontwerp voor een zomerzegel, uitgegeven in 1940, met een portret van Potgieter en een fragment uit het vignet van de eerste jaargangen van *De Gids*. Krijttekening door E. Reitsma-Valença.

De stroom fragment

Vier dagen al duurde de strijd.
In bittere verbetenheid
werd van weerskanten om de stad gevochten.
Dan golfde de aanval aan over de brug,
en dan over het eiland weer terug,
heen en weer tusschen de oeverbochten.
Dat kostte op den duur te veel bloed.
Te lang zagen zich opgehouden,
die elken tegenstand doorstooten zouden:
de mariniers vochten te goed.

Toen zijn de vogelen des doods gekomen,
in wijde vluchten dicht opeen,
of drie aan drie, of een voor een,
en hebben, wat hun werk is, ondernomen.

't Waren de wijken van het binnenste kwartier,
die het vooral ontgelden moesten.
De wegen van het levendigst vertier
trok vliegensvlug het brandspoor af.
Huis aan huis viel en werd te vaak een graf.
Maar één ding was niet te verwoesten:
de in de zon stralende rivier.

Jan Prins
1940

ding geven tot de verdenking van partijdigheid: ‘Ons oordeel, onze sympathie kan niemand ons voorschrijven, doch bij het uiten daarvan en bij het handelen daarnaar past ons, terwille van Nederland's neutraliteit, eene terughoudendheid, die men in vredestijd terecht als overdreven zoude hebben beschouwd’ (1939, IV, 120). Tot in mei 1940 bleef hij aan een streng onpartijdige beoordeling van de internationale gebeurtenissen vasthouden.

Na mei 1940 veranderde er op het eerste gezicht niet zo veel in *De Gids*. Wel prezen meer dan anders allerlei inzenders hun werk aan als een actuele bijdrage tot het herstel van het ‘geestelijk evenwicht’ van de Nederlandse natie. Ook toonden zij zich al op voorhand bereid tot zelfcensuur. Uitingen van protest of verzet tegen de Duitse inval lijken *De Gids* niet te zijn aangeboden. Binnen de redactie schijnt vrij snel besloten te zijn dat tenminste voorlopig geen politieke bijdragen zouden worden geplaatst en dat men zich van uitspraken over en toespelingen op de actualiteit zou onthouden. Een gedicht van Jan Prins op de verwoesting van Rotterdam (‘De Stroom’, augustus 1940) werd wel opgenomen.

Telders schijnt in juni te hebben willen reageren op de inval en bezetting, maar trok zijn stuk in overleg met de collega-redacteuren terug. Deze briljante en veelzijdige man werd in de eerste maanden van de bezetting een be-

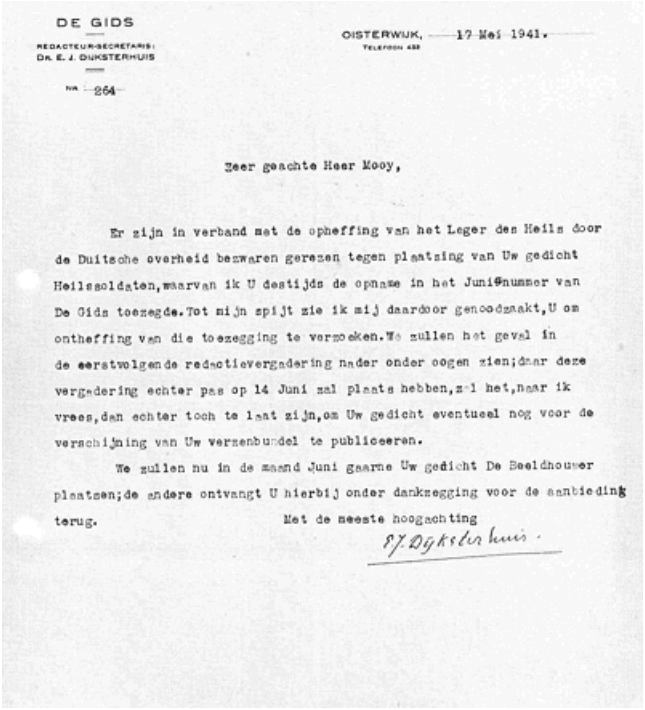

DE GIDS

REDACTEUR-SECRETARIS:
Dr. E. J. DIJKSTERHUIS

OISTERWIJK, 17 Mei 1941.
TELEFOON 488

No. 264

Zeer geachte Heer Mooy,

Er zijn in verband met de opheffing van het Leger des Heils door de Duitsche overheid bezwaren gerezen tegen plaatsing van Uw gedicht Heilssoldaten, waarvan ik U destijds de opname in het Juni-nummer van De Gids toezegde. Tot mijn spijt zie ik mij daardoor genoodzaakt, U om ontheffing van die toezegging te verzoeken. We zullen het geval in de eerstvolgende redactievergadering nader onder oogen zien; daar deze vergadering echter pas op 14 Juni zal plaats hebben, zal het, naar ik vrees, dan echter toch te laat zijn, om Uw gedicht eventueel nog voor de verschijning van Uw verzenbundel te publiceeren.

We zullen nu in de maand Juni gaarne Uw gedicht De Beeldhouwer plaatsen; de andere ontvangt U hierbij onder dankzegging voor de aanbieding terug.

Met de meeste hoogachting

E.J. Dijksterhuis.

244 E.J. Dijksterhuis aan A.Th. Mooy, schrijver onder de naam A. Marja, 17 mei 1941. Wegens een maatregel van de Duitse overheid kan het gedicht ‘Heilssoldaten’ niet worden geplaatst in *De Gids*.

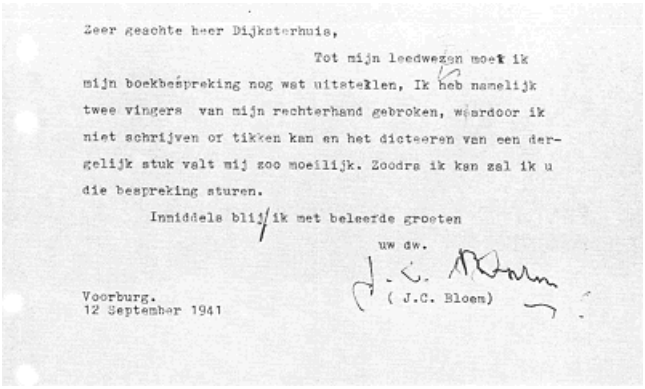

Zeer geachte heer Dijksterhuis,

Tot mijn leedwezen moet ik mijn boekbespreking nog wat uitstellen, Ik heb namelijk twee vingers van mijn rechterhand gebroken, waardoor ik niet schrijven or tikken kan en het dicteeren van een dergelijk stuk valt mij zoo moeilijk. Zoodra ik kan zal ik u die bespreking sturen.

Inmiddels blijf ik met beleerde groeten

uw dw.

J. C. Bloem

(J.C. Bloem)

Voorburg.
12 September 1941

245 J.C. Bloem aan E.J. Dijksterhuis, 12 september 1941. Een paar gebroken vingers maken hem het schrijven onmogelijk.

langrijke stem van verzet in Nederland, doordat hij voortdurend in het openbaar de zaak van vrijheid, recht en tolerantie bleef verdedigen. In september kwam Telders op het stuk terug. De dichter Nijhoff, nog steeds nauw bij *De Gids* betrokken, had hem gezegd het stilzwijgen van het tijdschrift op politiek gebied te betreuren. Beiden waren het eens ‘dat het mogelijk was, ook op dit gebied eenige leiding te geven zonder dat men een verschijningsverbod zou risqueeren’.

De redactie besloot echter Telders’ artikel niet in *De Gids* af te drukken, maar als brochure te verspreiden onder personen van ‘goede gezindheid’ - elke redacteur maakte een lijstje - met de bedoeling hen te bewegen tot ondersteuning van *De Gids*. Want het ging slecht: leesportefeuilles werden opgeheven en de abonnees in Indië konden niet meer bereikt worden. Het aantal geabonneerden, in maart 1940 nog 624, daalde tot 490 aan het einde van dat jaar. In december 1940 werd Telders gearresteerd, om zijn houding van verzet en om zijn invloed. Hij is nooit meer vrijgekomen. Toch bleef hij tot het einde van de oorlog als redacteur op het omslag vermeld.

Een naam die in januari 1941 van het omslag verdween was die van Colenbrander, die na vijfendertig jaar terugtrad. Een jaar eerder al had hij het secretariaat overgedaan aan Dijksterhuis, nadat er kritiek was geweest op zijn functioneren. Colenbranders laatste jaren bij *De Gids* waren niet erg aangenaam. De zeventigjarige, door een leven van overmatige arbeid en financiële zorgen vroeg opgebrand, en bitter omdat hij zich miskend voelde, stond wat buiten de kring. Zijn oordeel over ingekomen stukken werd nog maar zelden door de andere redacteuren gedeeld. In 1940 moest hij zelfs nog meemaken dat een eigen bijdrage, een paar nieuwe gegevens betreffende Jan Pieterszoon Coen, door zijn collega's werd afgekeurd: zij vonden *De Gids* niet de plaats voor een bronnenuitgave. Colenbrander was woedend: nog nooit, voor zover hij zich herinnerde, was een redacteur het recht op plaatsing van een eigen stuk ontzegd. Zijn bijdrage werd uiteindelijk geplaatst. Maar Colenbranders afscheid, eind 1940, was weinig hartelijk. De redactie kwam, in wat een woord van hulde en vriendschap had moeten zijn, tot niet meer dan enkele regels met obligate beleefdheden (januari 1941). Op verzoek schreef oud-redacteur Huizinga vervolgens een korte, nostalgische herinnering aan de vroegere jaren met Colenbrander in de redactie. Martinus Nijhoff keerde terug naar *De Gids* om Colenbranders plaats in te nemen. De redactie en uitgever Van Kampen waren van mening dat een ‘vaderlandsch cultuurmonument’ als *De Gids* in stand moest worden gehouden, zolang als dat mogelijk was zonder het prijsgeven van de integriteit. Indirect sprak de redactie haar

eigen bedoeling uit in een commentaar op het verdwijnen van *Elsevier's Maandschrift:* 'Wij betreuren, behalve Elsevier's heengaan, de houding der uitgevers. Om juist op dit moment zich geen bijzondere offers te willen getroosten tot behoud van zulk een kostbaar bezit, stemt tot bittere gedachten. [...] Vijftig jaar legt een verplichting op, de verplichting alles te beproeven en tot het uiterste te volharden.' (1941, I, 6)

Jaargang 1941 bevatte grotendeels bellettrie en letterkundige essays. De in 1940 begonnen 'Don Quichot'-vertaling van C.F.A. van Dam en Werumeus Buning, fabels van De La Fontaine vertaald door Jan Prins en de historische roman 'Sla de wolven, herder!' van Theun de Vries werden maandelijks voortgezet. Dichters als Richard Minne, N.E.M. Pareau, A. Marja, G. Wijdeveld maakten hun *Gids*-debuut of -rentree. Proza was er van Bordewijk, A.H. Nijhoff en jongeren als F. Langen en Ab Visser. Vestdijk droeg het lange gedicht 'De Vliegende Hollander' en het essay 'Over de

246 Ida G.M. Gerhardt (°1905), omstreeks 1940.

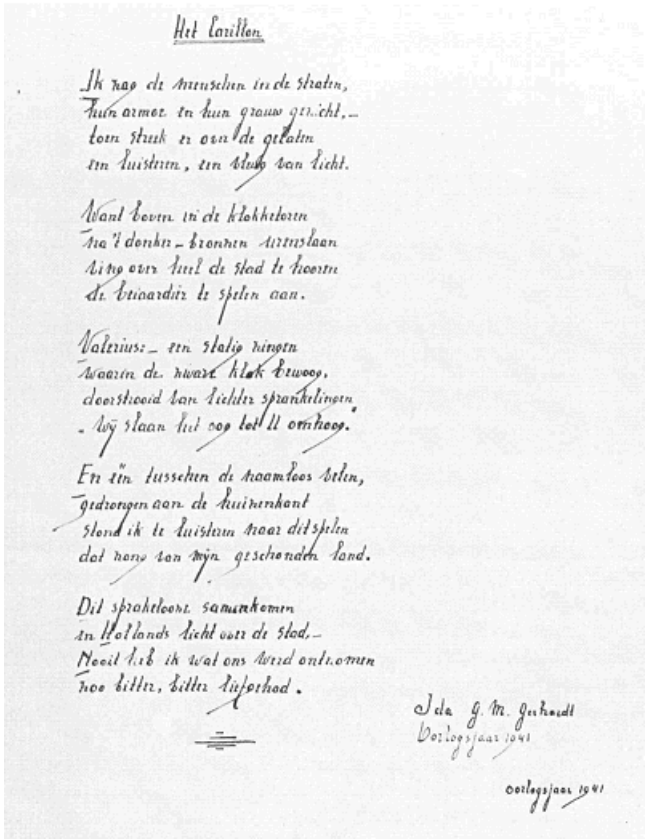

Het Carillon

Ik zag de menschen in de straten,
Hun armoe en hun grauw gezicht, –
Een steek er over de gelaten
En luisterm, een vlaag van licht.

Want boven in de klokketoren
Ria 't donker-bronzen zittersaan
Zij op over heel de stad te hooren
De bricardijn te spelen aan.

Valerius – een statig ringen
Waarin de zwart klok bewoog,
doorstreefd van lichter sprankelingen
– Zij slaan het oog tot 't omhoog.

En één tusschen de maanloos uren,
Gedragen aan de luisterhand
Stond ik te luisteren naar dit spelen
Dat kwam van mijn geschonden land.

Dit sprakeloos samenkomen
In Hollands licht over de stad, –
Nooit zal ik wat ons werd ontnomen
Noch bitter, bitter liefhad.

Ida G.M. Gerhardt
Oorlogsjaar 1941

oorlogsjaar 1941

247 Handschrift van een gedicht van Ida G.M. Gerhardt dat verscheen in *De Gids* van augustus 1941.

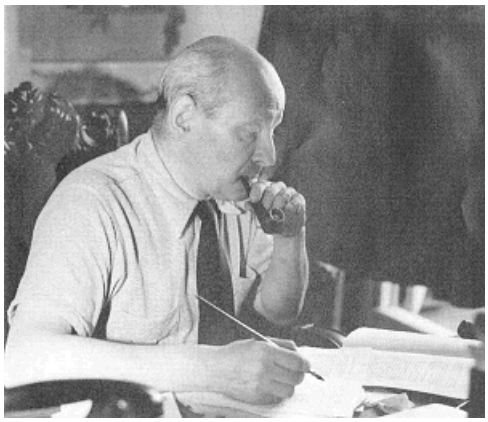

248 J.W.F. Werumeus Buning, bezig met het corrigeren van drukproeven van de vertaling *De geestrijke ridder Don Quichot van de Mancha*, die hij samen met C.F.A. van Dam maakte, 1942. De vertaling verscheen in *De Gids*.
Foto door Van de Poll.

compositie van den roman' bij. G.H. Blanken schreef een opstel over de Griekse dichter Kavafis, en vertaalde later (april 1942) twee van diens gedichten.

Een ondertoon van protest tegen de 'nieuwe orde' klonk door in enkele verzen van A. Roland Holst ('En marge', maart 1941) en Ida Gerhardt ('Het Carillon', augustus 1941), en in het opstel 'Nederland's volkskarakter, eigen cultuur en nationale roeping' van de filosoof F. Sassen. Wijzend op het wezenlijk tolerante en pluriforme karakter van de Nederlandse beschaving sprak hij zich uit tegen eventuele pogingen tot gelijkschakeling en 'zuivering'. Het Nederlandse volk was in al zijn verscheidenheid toch een eenheid geworden en had zich 'daardoor ook het recht verworven, zich zelf te blijven, en in zijn eigen aard en cultureel bezit te worden geëerbiedigd. Dit recht sluit ook de aanspraak in op de vervulling van die voorwaarden van maatschappelijken en staatkundigen aard, zonder welke het behoud

van volkskarakter en eigen cultuur niet kan worden verzekerd. Daarvoor dient ieder, die zich waarlijk Nederlander noemen kan, onwrikbaar pal te staan' (1941, I, 186-187).

Einde 1941 leken andere bladen, als *Groot Nederland*, De Stem en *Criterium*, te moeten verdwijnen. *De Gids* kon blijven, maar moest de omvang met een derde terugbrengen tot vierenzestig bladzijden per nummer. Op 9 februari 1942 liet het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten weten dat *De Gids* 'als volksvoorlichtend orgaan' verplicht werd direct 'een verantwoordelijk hoofdredacteur' aan te stellen. Besloten werd dat Werumeus Buning deze functie *pro forma* zou gaan vervullen. Dijksterhuis behield als voorheen de administratieve leiding.

Uiterlijk in april 1942 moesten alle schrijvers zich als lid aanmelden bij het Letteren gilde van de Kultuurkamer. Al in 1941 had het Departement speciaal het oog laten vallen op de populaire dichter en journalist Buning: secretaris-generaal Goedewaagen bood hem het leiderschap van het gilde en een literaire prijs van tweeduizend gulden aan, maar Buning, betrokken bij de organisatie van het kunstenaarsverzet, hield de boot af. In het voorjaar van 1942 echter begon hij, sukkelend met een slecht genezende beenbreuk en teleurgesteld rakend over de onzakelijkheid van het schrijversverzet, te aarzelen. Hij had, mede door een scheiding, nogal wat financiële verplichtingen en vreesde nu zijn baan bij *De Telegraaf* te kunnen verliezen. Nijhoff bood hem vierhonderd gulden per maand uit het steunfonds van het kunstenaarsverzet, maar voor Buning was deze tegemoetkoming ontoereikend en te onzeker. In april tekende hij. Wel sprak hij met Nijhoff en Roland Holst af, geen gebruik te maken van zijn lidmaatschap en geen nieuw werk te zullen publiceren. Zijn aanmelding - evenals die van Boutens en van Van Deyssel - kwam bij zijn collega's hard aan: er viel een bres in het verzet, waardoor de weigeraars onder grotere druk kwamen te staan. Deze *faux pas* is Buning, ondanks zijn illegaliteitswerk in de volgende jaren, na de oorlog niet vergeven.

Binnen de redactie werd rond 1 april spoedoverleg gevoerd: Nijhoff en Van Duinkerken namelijk weigerden zich te melden en zouden dus hun literaire activiteiten moeten beëindigen. Hoewel Nijhoff er in eerste instantie weinig voor voelde nog langer in de redactie te zitten,

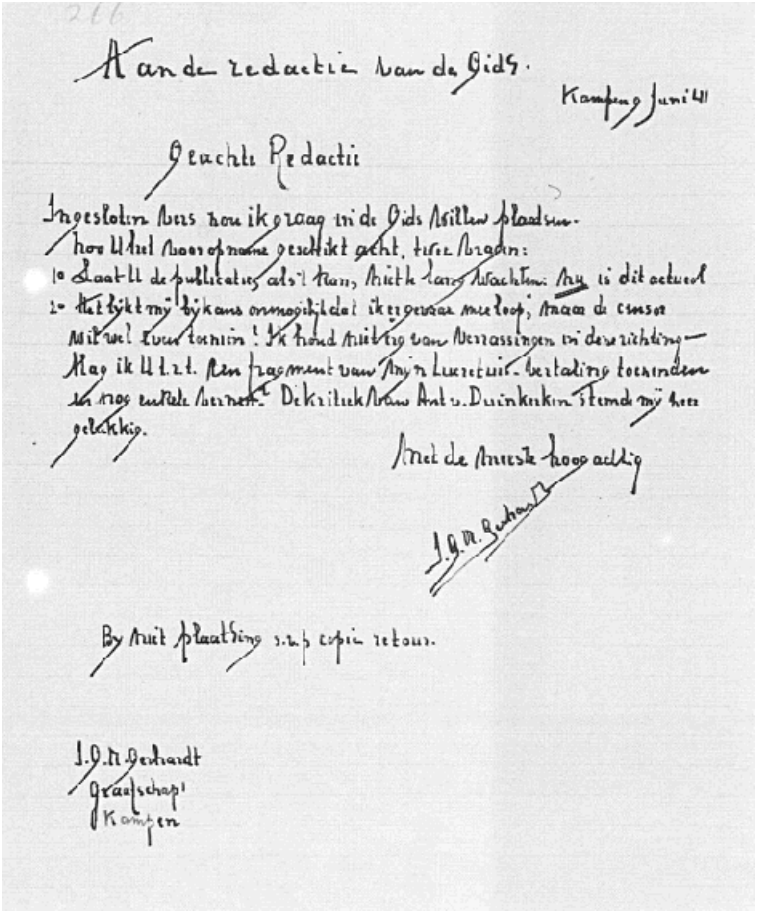

Aan de redactie van de Gids.

Kampen 9 juni 41

Geachte Redactie

Ingesloten bericht ik U graag in de Gids willen plaatsen.
Hoe U thans beoordeelt, geschiedt geheel, naar mijn begrip:
1e laat U de publicatie als U kans ziet, spoedig volgen; mij is dit actueel
2e het lijkt mij bijkans onmogelijk dat ik ergernis meeloop, maar de censor
mist wel zeer veel! Ik houd mij hierbij van verrassingen in deze richting
Mag ik U tot slot een fragment van mijn Lucretius-bertaling toezenden
en nog enkele namen. Dichtbij Frans Ant. v. Duinkerken stemt mij hoog
gelukkig.

Met de meeste hoogachting

J.G.M. Gerhardt

By niet plaatsing s.v.p. copie retour.

J.G.M. Gerhardt
Graafschap
Kampen

249 Ida G.M. Gerhardt aan de redactie van *De Gids*, 9 juni 1941. Ze zendt haar gedicht ‘Het carillon’.

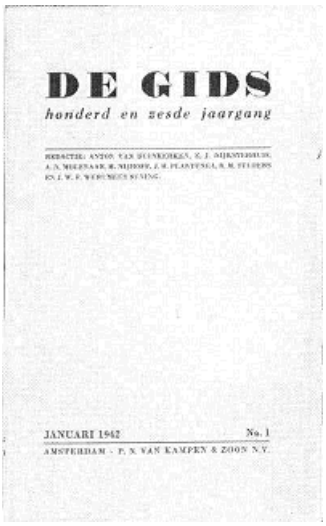

250 Eerste nummer van de honderdzesde jaargang. De typografie werd veranderd en de omvang tot een derde van het in de voorgaande jaren gangbare teruggebracht.

besloten beiden toch als beoordelend redacteur aan te blijven. Van Duinkerken heeft na de oorlog eens (in een zitting van de Ereraad, november 1946) opgemerkt dat *De Gids* waarschijnlijk 'juist door de toetreding van [Buning] tot de Kultuurkamer, uit handen van Goedewaagen en de Duitschers' is kunnen blijven.

Het is niet onmogelijk. Het gedicht 'Sociale Idealisten' van A. Roland Holst, in *De Gids* van april 1942, werd door de NSB als een bespotting opgevat. *Volk en Vaderland* reageerde op 10 april met een scherpe aanval op Roland Holst, de onheilsdichter die de nieuwe orde niet wenste te begrijpen, en met het voorstel aan het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten 'dezen gids of de lendenen te breken of een anderen kop te geven'. Het is echter bij dreigementen en intimidatie gebleven. Wel raakte *De Gids* voorlopig Van Duinkerken kwijt, die in mei 1942 als gijzelaar in Sint-Michielsgestel werd geïnterneerd.

Was er in de eerste vijf maanden van 1942 nog veel poëzie in *De Gids*, na de instelling van de Kultuurkamer verdwenen bijna alle bekende namen. Sommige auteurs mochten niet meer publiceren, andere waren niet gewenst. *De Gids* bevatte nu vooral opstellen over oudere letterkunde, staatkundige en wetenschapsgeschiedenis, bouwkunst, wijsbegeerte. Zo bleef het blad buiten de bemoeienis van de Kultuurkamer. De redactie kwam zo weinig mogelijk bijeen. Dijksterhuis zette de nummers in elkaar. Toen op 31 oktober 1942 onverwacht Plantenga overleed, die in de afgelopen negen jaar veel over bouwkunst en esthetiek had geschreven, werd snel een

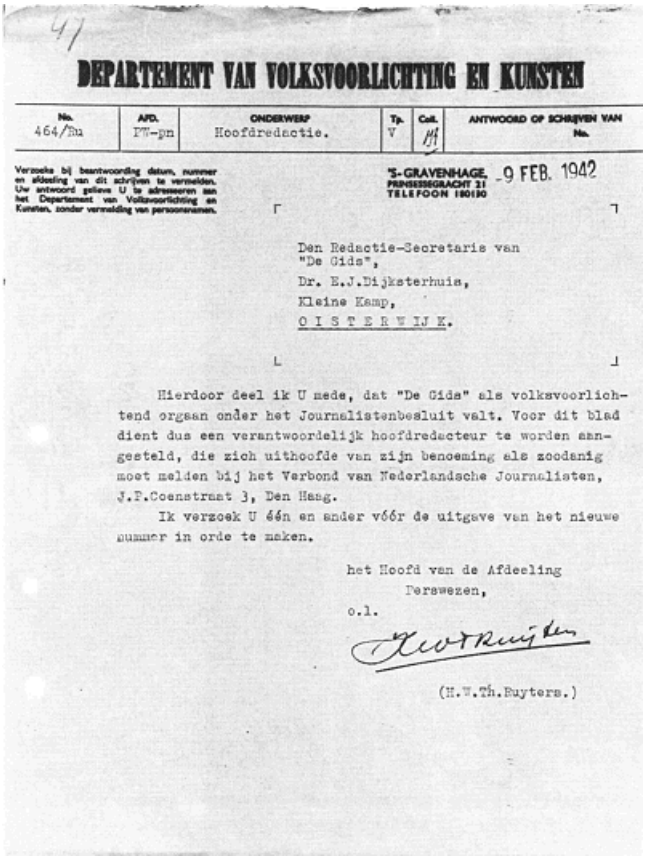

DEPARTEMENT VAN VOLKSVOORLICHTING EN KUNSTEN

No.	AFD.	ONDERWERP	Tp.	Cat.	ANTWOORD OP SCHRIJVEN VAN No.
464/Bu	PW-pn	Hoofdredactie.	V	III	

Verzoeks bij beantwoording datum, nummer en afdeeling van dit schrijven te vermelden. Uw antwoord gelieve U te adresseeren aan het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, zonder vermelding van personennamen.

'S-GRAVENHAGE, 9 FEB. 1942
PRINSESSEGRACHT 21
TELEFOON 180190

Den Redactie-Secretaris van
"De Gids",
Dr. E.J.Dijksterhuis,
Kleine Kamp,
O I S T E R W I J K.

Hierdoor deel ik U mede, dat "De Gids" als volksvoorlichtend orgaan onder het Journalistenbesluit valt. Voor dit blad dient dus een verantwoordelijk hoofdredacteur te worden aangesteld, die zich uithoofde van zijn benoeming als zoodanig moet melden bij het Verbond van Nederlandsche Journalisten, J.P.Coenstraat 3, Den Haag.

Ik verzoek U één en ander vóór de uitgave van het nieuwe nummer in orde te maken.

het Hoofd van de Afdeeling
Perswezen,
o.l.

(H.W.Th.Buyters.)

251 Het hoofd van de afdeling Perswezen van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten aan E.J. Dijksterhuis, 9 februari 1942. Er moet een verantwoordelijk hoofdredacteur voor *De Gids* worden aangesteld.

De éénheid van onze kerk is ons heilig. Is onze kracht! Is 'n zuik van ons geloof. Wij kunnen dus nie aanvéérden, dat Monseigneur Tiso in Slowakije zijn vaderland dient in nauwste verstandhouding mee Duitschland en dat hier Pietje Jansen nie zalig kan worden mee 'n driehoekske op zijn confectiejakke.

Dà's leugen!

Wij kunnen nie aanvéérden, dat den Duitscher, in de uniform der Nat. Soc. Partij aan 'n Nederlandsche communiek het H. brood wordt toegereikt en dat den Nederlander, die naast den Duitscher knielt, geweigerd wordt.

Dà's leugen!

Leugen, bedreven veur den Tabernakel! Dat aanvéérden wij niet. Wij zijn menschen met Goddelijke rede, wij zijn geen idioten! Wij zijn menschen die gelagen deur de barre tijen, zelfs veul dieper zijn gaan nadenken. Wij zijn menschen, die, — nood leert bidden — deur de barre tijen hebben geleerd den ganschen dag met God te leven!

Wij aanvéérden, geknield op den altaar, gin leugens in het aanschijn van

Winnen de bolsjewieken, dan . . . . dan communiceert er Paschen 1943 nie éénen Nederlandsche Katholiek, want er zullen dan gin kerken, er zullen dan gin priesters meer zijn in Nederland.

Overwinnen de verbonden legers van Europa, dán . . . . dan zal de Nederlandsche kerkelijke Overheid moeten zwichten veur de Waarheid! Hierin mag veul troost schullen veur de afgestooten Kruisdragers, — de leiders onzer Kerk moesten uit deze situatie toch déze conclusie trekken: het Goddelijk brood te breken veur allen, die er naar reikhalzen!

Gouverner c'est prévoir . . . . !

Maar is vrees: de sgn. „Heldenen" zullen de wegversperring tot God strakt moeten afbreken.

Maar de poorten GAAN open!

Wijd open! Want God kènt gin paria's!

Hij kent Zijn véur- en teugenstanders!

Hij kent Zijn véur- en teugenvechters!

Hij kent Zijn . . . . ware Christienen en . . . . bolsjewieken. En bij Hem gelden gin leugens!

„En naar het Westen steekt hij zijn handen"

(A. Roland Holst in „de Wilde Kim")

LAAT ons aannemen, geschatte leser, dat gij in Uwe achtenswaardige familie een lid hebt, dat bijzonder bedreven is in het spelen op de fluit. De man om zoo te zeggen, fluitist bij Gods genade. Hij is de beroemdste fluitist van het land, en een deel van zijn roem daalt ook op Uw hoofd. Gij kunt er altijd trotsch op zijn, dat hij bij U in de familie zit, en gij zult hem niet kwalijk nemen, dat hij aan zijn kunst verplicht meent te zijn wat te poseeren.

Indien gij fluitenaziek niet bemint, zult gij dat stil houden, want gij wenscht niet voor een botterik te worden aangezien, noch door Uw omgeving, noch door den grooten man zelf.

Maar indien de fluitist zich iederen morgen onder Uw raam opstelde, en U, terwijl gij bezig zijt, enkele Uwer familieleden eenige noodzakelijke beginselen bij te brengen omtrent de manier waarop zij zich in het leven hebben te gedragen, een spatledije begint voor te fluiten, dan zult gij den beroemden loet van Uw geslacht toch verzoeken in te rukken.

En wat zoudt gij doen als de man den volgenden morgen terug kwam, opnieuw zijn deuntje ten beste gaf, maar nu een tal vrienden had meegebracht, die gaarne in zijn gezelschap verkeeren, omdat zij gaten willen worden in de nabijheid van den Groote? Wellicht bruerkte gij het geheele gezelschap met den tuinslang.

* * *

WIJ hebben alle reden om er verheugd over te zijn, dat de dichter A. Roland Holst de Nederlandsche literatuur verrijkt heeft met proza en verzen van groote schoonheid. Het dichterschap van Roland Holst staat buiten iedere discussie.

De dichter Roland Holst, die pleitte voor een hooge, voorname levenshouding, die van den dichter eischte, dat hij zou zijn een: „peinzende en een brandende", is het niet eens met de nieuwe orde van zaken, zooals die zich in Europa ontwikkelt.[1]). Het is zijn goed recht. Niemand betwist het hem. Hij heeft ook een paar verdienstelijke anecdoten omtrent Cultuurkamer en Letterenglide op zijn naam staan. Prachtig. Hij, die ze niet verdragen kan, is vervelend.

De dichter Roland Holst publiceert vaak verzen in letterkundige tijdschriften. De literatuurminnaar zoekt ze iedere maand gretig op. Den laatsten tijd ging er geen aflevering voorbij of enkele regels werden gebruikt om vendijn te spuwen tegen de duisterlingen van den nieuwen tijd, die het waagden te leven, terwijl de dichter Roland Holst nog niet eens klaar was met alles te zeggen wat hij op zijn hart had omtrent wind en licht. Heel Bergen en Bergen aan Zee vonden den Dichter Roland Holst een

TELEFOON 63

poëet van den eersten rang en bovendien een flinkerd van de bovenste plank.

Andere menschen — ondichterlijke bruten natuurlijk — vonden die laatste gedichten niet zoo best, en den dichter meer flauw dan flink. Maar ja, mer moet elkander een beetje ontzien in dezen dagen van bonhoorse nenius en maar doen alsof men niet weet hoe er gestookt, gepamfleteerd, en geversoekschrift wordt.

Doch nu bevat „De Gids", van April het bekende revolutionnaire tijdschrift onder hoofdredactie van den ende bloemstukken bedolven dichter Werumeus Buning, het volgende dichtwerk:

Sociale Idealisten.

Zij weten vast en zeker
Hoe alles goed zal gaan
Zij laten bed en beker
Leeg en vergeten staan

Door droge lippen drukken
Zij zich glashelder uit
Hun droom kan niet mislukken
Vooruitgang is hun bruid

Ik zie, waar ze op een rij staan
Als sferen in hun rek
Verlaine aan hen voorbijgaan
Mompelend: door een poel drek

Concobar, Deirdre, en de zonen van Uisnech, zijn dood. Zij weten niet hoe het met hun dichter staat. Maar wij weten het maar al te best. De dichter A. Roland Holst heeft onder het bovenstaande meesterwerk zijn naam gezet.

Waarschijnlijk zijn de vrienden opgewonden over zooveel mannenmoed.

Dit vers echter is poëtische kul. Anders niet.

Zou dan toch in vervulling gaan, die waarschuwing, die een te jong gestorven criticus bijna twintig jaar geleden tot Roland Holst richtte: „Denk! Denk — een tandeloos grijsaard, een kindsch vers! heeft in ieder van ons?"

En, is „De Gids" nog wel een tijdschrift dat dien naam kan voeren? Zou het Departement van Volksverlichting en Kunsten er niet eens over willen denken — de martelaarskroontjes zijn nog zonder bon verkrijgbaar — dezen gids of de leidenen te breken dé een anderen kop te geven?

[1]) Jammer, maar zoo zijn er meer van zijn leeftijd.

Het einde

Groot kwam de wind aan over het duin
In het dorp kraakten de laarzen
De dichter toefde nog in zijn tuin
Achter het raam wachtten het kristal en de voerzen.

Maar hij ging nog niet. Hij was te moe geworden
Om te begrijpen, dat er een dag kon komen
Waarop de ontrechte, hunkerende, horde
Hem zou vragen afstand te doen van de droomen.

Maar hij wilde niet. En toen zij bleven,
Begon hij te schelden, voelde zich verraden.
Hij trad in en beval zijne nomade
Hem een beker te schenken: gazeuse limonade.

M. OPSTRO.

252 Anoniem artikel in *Volk en Vaderland* van 10 april 1942, naar aanleiding van het gedicht 'Sociale idealisten' van A. Roland Holst, dat was gepubliceerd in *De Gids* van april. M. Opstro, de dichter van het toepasselijke 'Het einde', is Mien Proost (pseudoniem van H. Klomp).

betrouwbare opvolger gezocht om te voorkomen dat van hogerhand de redactie zou worden 'aangevuld': vanaf februari 1943 stond de naam van de kunsthistoricus F.W.S. van Thienen op het omslag.

1943 en 1944 waren donkere en magere jaren. Bellettrie verdween bijna geheel, op enkele bijdragen na van Leonard Huizinga, Nine van der Schaaf, A.H. van der Feen, Emmanuel de Bom, Jan Prins, Buning (1943), Van Deyssel en J.C. van Schagen (1944). Op het gebied van het wetenschappelijk essay was overigens veel lezenswaardigs. Een groot deel van de flinterdunne maandelijkse afleveringen werd ingenomen door de rubriek Bibliographie: korte boekbesprekingen. Het aantal abonnees daalde tot 410 in maart 1944, maar begon daarna weer toe te nemen. Over 1943 werd een aanzienlijk verlies geleden.

Over het principe en de manier van voortzetten van *De Gids* in de bezettingsjaren zijn de redacteuren het onderling nooit helemaal eens geweest. Dijksterhuis en Buning waren geneigd tot een wat 'rekkelijk' beleid, tot kleine concessies, met de bedoeling het blad onopvallend te doen voortbestaan in afwachting van betere dagen. Van Duinkerken en vooral Nijhoff kozen voor een principiëlere houding: voortbestaan van *De Gids* mocht geen doel op zich zijn. De opvatting van Molenaar is niet bekend.

253 V.l.n.r.: Anton van Duinkerken, H.J. Pos en C.J. van der Klaauw in het gijzelaarskamp Sint-Michielsgestel, 1942.

254 J.H. Plantenga (1891-1942), redacteur van 1934 tot en met 1942, omstreeks 1935. Foto door N.V. Vereenigde Fotobureaux.

Na september 1944 werden door de omstandigheden de verdere produktie en distributie van *De Gids* onmogelijk. De uitgave werd stopgezet. In juni had Dijksterhuis Nijhoff gevraagd zijn gedachten eens te laten gaan over een redactioneel stuk voor de eerste aflevering na de bevrijding. Nijhoff schreef hem terug (3 augustus 1944): ‘Ik kan me daartoe niet verbinden, ook beschik ik niet over Molenaar's moed om zoiets van tevoren te kunnen schrijven. [...] - Ik kan je inzicht niet deelen, dat De Gids in den bezettingstijd “haar bestaan heeft kunnen voortzetten zonder eenige inmenging van overheidswege”. De politieke redacteur heeft - zonder eenig vonnis - vier jaar gevangen gezeten. Aan Asselbergs en mij werd het publiceren verboden. Er werd een hoofdredacteur benoemd en de omvang werd aanzienlijk teruggebracht. Aan vrijwel alle belletristische medewerkers mochten wij geen ruimte meer afstaan. Er heerscht een constante moreele druk. - Dat het tijdschrift niettemin bleef voortbestaan, dankt het aan de rubriek “wetenschappen”, door welke rubriek het zich van de andere tijdschriften aan letteren gewijd onderscheidt. Op deze rubriek heeft

De Gids gedreven, en hierin heb jij je, zoowel tegenover het tijdschrift als tegenover de Nederlandsche cultuur, bijzonder verdienstelijk gedragen. Ik maak van de gelegenheid gaarne gebruik om aan je persoonlijk te verklaren, hoezeer ik bewondering koester voor de wijze waarop je in deze tijden het tijdschrift in stand houdt.'

REMIEG AERTS

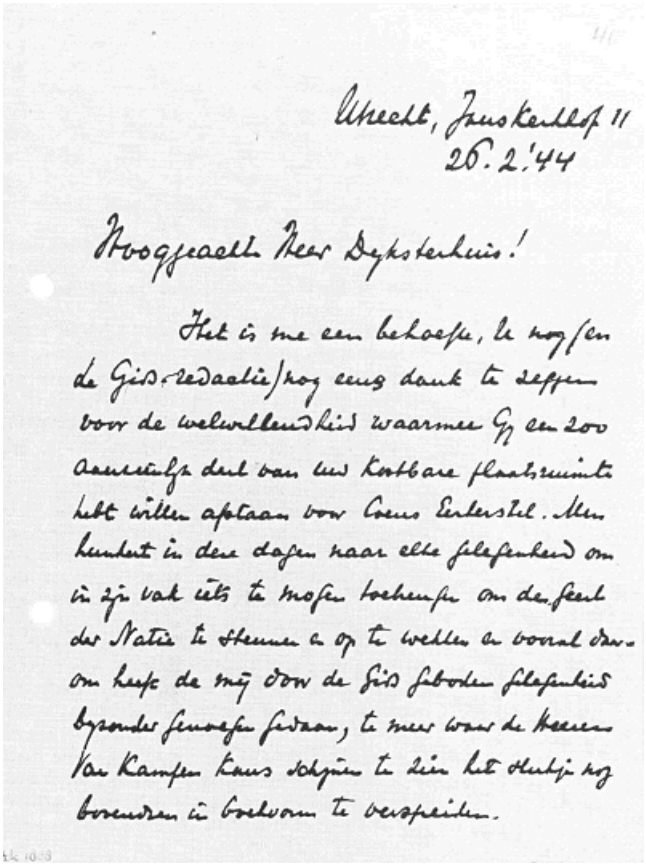

Utrecht, Jan Luijkenstraat 11
26. 2. '44

Hooggeachte Heer Dijksterhuis!

Het is me een behoefte, U nogmaals
de Gids-redactie nog even dank te betuigen
voor de welwillendheid waarmee Gij een zoo
aanzienlijk deel van Uw kostbare plaatsruimte
hebt willen afstaan voor Coens Eerherstel. Men
bemerkt in deze dagen maar alle gelegenheid om
in zijn vak iets te mogen toebrengen om den geest
der Natie te sterken en op te wekken en vooral dan-
om hetgeen de mij door de Gids geboden gelegenheid
bijzonder genoegen gedaan, te meer waar de heeren
Van Kampen kans schijnen te zien het stukje nog
binnenkort in boekvorm te verspreiden.

255 F.C. Gerretson aan E.J. Dijksterhuis, 26 februari 1944. Hij is dankbaar dat *De Gids* zijn artikel ‘Coens eerherstel’ heeft willen plaatsen. Het was in drie delen verschenen van oktober tot december 1943.

‘Het standpunt van de liberaliteit’: 1945-1987

Holland

De bezetter slaat zonder erbarmen
het weerloze land terneer.
De molen kruist zijn beschadigde armen,
Holland, zegt men, bestaat niet meer.

Wolken hebben de zon verdrongen.
Het kanaal is bewegingloos,
het schilderij uit zijn lijst gesprongen,
de muren schijnen leproos.

Maar zie toe, en gij zult bevinden
hoe een stoer volk, dat man voor man
de vrijheid als een vrouw beminde,
een dolk klaar houdt voor de tiran.

Nicholas G. Lély Uit het Grieks door M. Nijhoff
1949

Toen *De Gids* in oktober 1945 weer verscheen - na een pauze van meer dan een jaar: de langste periode van stilzwijgen in de meer dan honderdjarige geschiedenis van het tijdschrift -, waren de verwachtingen over dit blad in cultureel Nederland niet bijzonder hoog gespannen. De lucht gonsde in die dagen immers van het woord ‘vernieuwing’. Niet alleen in kringen van de vroegere illegaliteit, maar in brede lagen van de Nederlandse samenleving was het parool: weg met de - in veel opzichten verkalkte - vooroorlogse verhoudingen. Terwijl nostalgisch gemijmerd werd over de kwaliteit van vooroorlogse roomboter, bonbons en sigaren, bleken de crisispolitiek, de standenmaatschappij en de stammenoorlogen van het verzuilde Nederland in de periode voor 1940 - hoeveel lichtjaren leek die tijd niet verwijderd! - bij velen slechts afkeer op te roepen: tallozen die tijdens de bezetting in eendrachtige samenwerking met ‘andersdenkenden’ tegen de onderdrukkers gevochten hadden, zagen uit naar ‘een vernieuwd Nederland’ en vele anderen koesterden soortgelijke verwachtingen of lieten - zo kort na de bevrijding - nog nauwelijks afwijkende geluiden horen.

Literair vertaalde dit streven naar vernieuwing zich in een ware geboortengolf van nieuwe tijdschriften. In de maand oktober 1945, waarin *De Gids* zich weer aan letterkundig Nederland presenteerde, verschenen voor het eerst *Het Woord*, dat zich het ‘Maandblad voor de nieuwe Nederlandse letterkunde’ noemde, en *Columbus*, dat zich - blijkens de naam - eveneens op ongebaande wegen wilde begeven. In dezelfde maand kwam *Criterium*, dat van 1940 tot 1942 verschenen was, opnieuw uit, maar nu met een radicaal vernieuwde redactie. Een maand eerder was het blad *Podium*, dat tijdens het laatste oorlogsjaar in Leeuwarden was opgericht, aan zijn tweede jaargang begonnen, waarna in november 1945 in Amsterdam het tijdschrift *Proloog* gelanceerd werd. Rond al deze bladen verzamelden zich jonge schrijvers, die gretig klaar stonden de arena van de vaderlandse letteren binnen te stuiven.

Wat had *De Gids* tegenover dit jonge en veelbelovende elan te bieden? Het tijdschrift had een roemrijke traditie, zeker, maar tradities scoorden in het gistende Nederland van 1945 niet zeer hoog. Bovendien wees ook de samenstelling van de

redactie niet op een sterke behoefte om nieuwe wegen in te slaan. Van de vier redacteuren die het blad in oktober 1945 opnieuw begonnen te leiden, maakten er twee - de drieënvijftigjarige wisen natuurkundige E.J. Dijksterhuis en de tweeënveertigjarige dichter en essayist Anton van Duinkerken - al sinds 1934 deel uit van de redactie, één - de zevenenvijftigjarige liberale politicus A.N. Molenaar - sinds 1939 en één - de eenenvijftigjarige dichter en essayist M. Nijhoff - sinds 1941. Over de vijfde *Gids*-redacteur, de vierenvijftigjarige dichter J.W.F. Werumeus Buning, werd in het eerste nummer na de bevrijding meegedeeld dat hij niet als redacteur vermeld wilde worden, ‘zoo-

DE GIDS

Onafhankelijk maandblad op algemeen cultureel gebied

Onder redactie van
ANTON VAN DUINKERKEN - E. J. DIJKSTERHUIS
A. N. MOLENAAR - M. NIJHOFF

Toen in September 1944 de levering van gas en electriciteit ophield, moest de uitgave van *De Gids* gestaakt worden. De October-aflevering van 1944 is thans verschenen; die van November en December zullen onverwijld volgen, waarmee dan de jaargang 1944 (de 108e) compleet zal zijn. Spoedig daarna zal een aanvang gemaakt worden met den jaargang 1946 (den 109en). Die van 1945 wordt dus overgeslagen.

Verlost uit de benauwenis der bezettingsjaren herneemt het geestelijk leven in Nederland zijn vroegeren vrijen gang. *De Gids* staat gereed, de hem van ouds her toekomende plaats weer in te nemen en zich in dienst te stellen van de herleving, die ons volk ook op dit gebied tot stand zal moeten brengen.

De omstandigheden, waaronder het tijdschrift zijn bestaan hervat, zijn zeer ernstig. Nog klinken de juichtonen, waarmee de bevrijding van ons land uit de Duitsche onderdrukking en die van de overzeesche gebiedsdeelen uit de Japansche dwingelandij begroet zijn, na, maar in steeds wijdere kringen dringt het besef door, dat de mateloose diepte van het leed, dat de oorlog over ons gebracht heeft, wel iunige dankbaarheid voor het einde van den rampspoed, maar geen onbekommerde vreugde gedoogt. Het stoffelijk verarmde, geestelijk ontredderde volk wordt zich bewust, dat de lang tegemoet geziene herrijzenis een taak van ontzaglijke zwaarte zal beduiden, waaraan alle beschikbare krachten eendrachtig zullen moeten samenwerken. De Redactie zal zich gelukkig prijzen, indien zij door bevordering van de vrije gedachtenwisseling, die de heropbouw van ons volksbestaan vereischt, haar bescheiden aandeel in de uitvoering van de gemeenschappelijke taak zal kunnen bijdragen.

De herverschijning van *De Gids* beduidt uiteraard tevens een zekere wijziging in het te voeren redactiebeleid: in de bezettingsjaren was van den aanvang af de vrije behandeling van politieke en economische problemen uitgesloten; eenigen tijd later moest ook de medewerking van letterkundige zijde vervallen. De Redactie was toen van meening, dat zij een vaderlandsch cultuurmonument als *De Gids* zoo lang in stand moest houden, als zij dat zonder inmenging van buiten af, dus in volkomen onafhankelijkheid van iederen invloed, doen kon. Dit kon alleen worden bereikt, maar bleek dan ook mogelijk te zijn, door het wetenschappelijk essay tot hoofdbestanddeel van den inhoud te maken; dank zij de medewerking van talrijke wetenschappelijke auteurs is het haar daardoor gelukt, de uitgave voort te zetten tot aan het tijdstip, waarop de verstoring van het binnenlandsch verkeer verdere verschijning onmogelijk maakte.

Thans echter, nu alle aan het Nederlandsche geestesleven opgelegde kluisters zijn geslaakt, mag een uitbreiding van werkzaamheid tot het ruimere terrein, dat vroeger steeds bestreken werd, verwacht worden.
Met deze vooruitzichten moge dan den al-ouden *Gids* voortdurend stijgende belangstelling ten deel vallen.

De prijs per jaargang, aanvangende den 1sten Januari van elk jaar, is f 21.—, fr. p.p. f 22.—, buitenland f 23.50. Bij uitzondering kunnen zij, die zich voor den jaargang 1946 (den 109en) abonneeren, ook afleveringen van het 4e kwartaal van den 108en jaargang ontvangen, zoo lang nog voorhanden. De prijs daarvan is f 5.25. De overheidsmaatregelen vervoerloven ons nog slechts een klein aantal abonnementen aan te nemen.

Amsterdam, Singel 330. P. N. van Kampen & Zoon N.V.

256 Circulaire waarin de herverschijning van *De Gids* wordt bekendgemaakt, oktober 1945.

257 Omslag van het eerste nummer van *Het Woord*, oktober 1945.

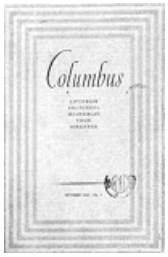

258 Omslag van het eerste nummer van *Columbus*, oktober 1945.

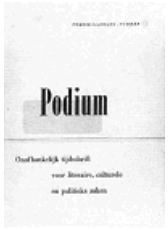

259 Omslag van het eerste nummer van de tweede jaargang, september 1945. De eerste jaargang was tijdens de oorlog illegaal verschenen.

260 Omslag van het eerste nummer van *Proloog*, november 1945.

lang de Eereraad voor de Kunst geen oordeel heeft uitgesproken over de door hem gedurende de bezettingsjaren aangenomen houding' (1945, IV, 3). Deze kwestie had te maken met het feit dat Werumeus Buning in 1942 lid was geworden van de Kultuurkamer en dat daarna tijdens de oorlog enige 'bovengrondse' herdrukken van zijn werk waren verschenen. Maar afgezien hiervan, typerend was dat de samenstelling van de redactie van Nederlands oudste culturele tijdschrift opvallend stabiel was gebleven, terwijl na de bevrijding op allerlei niveaus van het maatschappelijk leven een ware rondedans van personen had plaatsgevonden. Vooral de omstandigheid dat niemand van een jongere generatie in de redactie werd opgenomen, versterkte het bij velen bestaande idee dat *De Gids* bij een eventuele vernieuwing

261 E.J. Dijksterhuis (1892-1965), redacteur van 1934 tot en met 1964, omstreeks 1955.
Foto door Jochmann Disco.

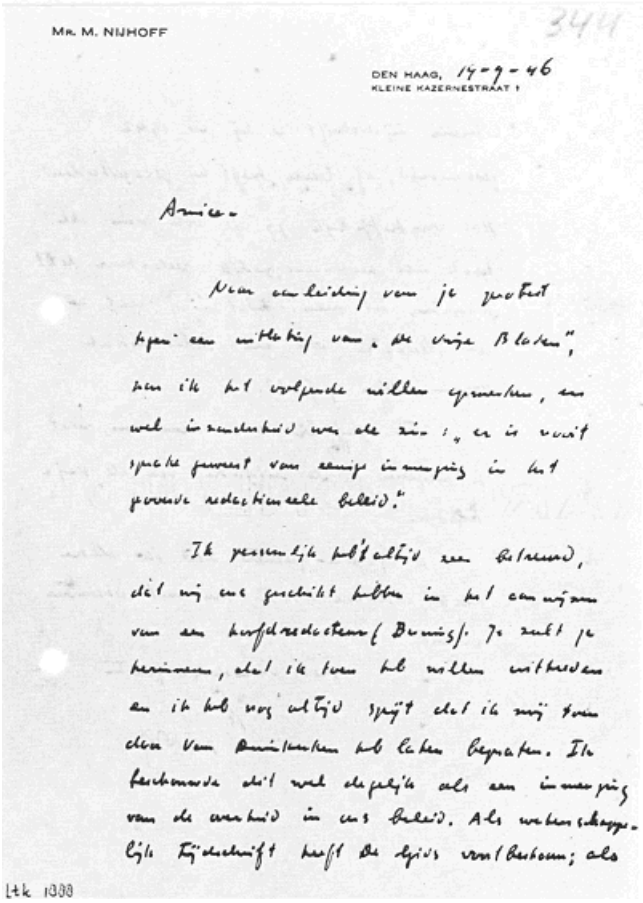

MR. M. NIJHOFF

DEN HAAG, 19-9-46
KLEINE KAZERNESTRAAT 1

Amice.

Naar aanleiding van je protest tegen een uitlating van „de vrije Bladen", heb ik het volgende willen opmerken, en wel in verduidelijking van de zin: „er is nooit sprake geweest van enige inmenging in het gewone redactionele beleid."

Ik persoonlijk heb altijd een Bolwerk, dat mij ons geschrift hebben in het aanzien van een hoofdredacteur(e) Bremisse. Je zult je herinneren, dat ik toen het willen uitbreiden en ik heb nog altijd spijt dat ik mij toen door Anderlanden heb laten bepraten. Ik beschouwde dat wel degelijk als een inmenging van de overheid in ons beleid. Als wetenschappelijk Tijdschrift heeft De Gids voortbestaan; als

Ltk 1388

262 M. Nijhoff aan E.J. Dijksterhuis, 19 september 1946. Nijhoff betreurt de inmenging van de overheid in het redactiebeleid tijdens de oorlog: ‘Als wetenschappelijk tijdschrift heeft De Gids voortbestaan; als literair tijdschrift is hij in 1942 gesneuveld, of liever heeft hij gecapituleerd.’

263 M. Nijhoff in de tuin van zijn huis te Den Haag, omstreeks 1949.
Foto door W.S. Nijhoff.

van onze literatuur eerder in de achterhoede te vinden zou zijn dan in de voorhoede.

Daarbij kwam dat het karakter dat *De Gids* tijdens de oorlogsjaren gaandeweg gekregen had, zijn aantrekkelijkheid voor vele - met name jonge - schrijvers niet vergrootte. Dat het tijdschrift tijdens de bezetting was blijven verschijnen - terwijl zo veel bladen door de Duitsers verboden werden - bleek daarbij over het algemeen geen punt van kritiek: erkend werd dat het van vooral psychologisch belang was geweest dat *De Gids* als traditioneel symbool van vaderlandse cultuur maand na maand was blijven uitkomen. Maar het feit dat de redactie vanaf de zomer van 1942 noodgedwongen nog vrijwel alleen wetenschappelijke essays had kunnen opnemen, had wel met zich meegebracht dat *De Gids* eerder werd geassocieerd met de senaatskamers van de academische ernst dan met de artiestencafés van de literaire ongebondenheid.

Dat de redactie zich ervan bewust was dat geprobeerd moest worden het literaire element in *De Gids* weer de plaats te geven die het voor de oorlog had ingenomen, bleek uit haar inleiding tot het eerste nummer dat na de bevrijding verscheen: ‘Thans echter, nu alle aan het Nederlandsche geestesleven opgelegde kluisters zijn geslaakt, mag een uitbreiding van werkzaamheid tot het ruimere terrein, dat vroeger steeds bestreken werd, verwacht worden. De Redactie vertrouwt erop, dat de wetenschappelijke auteurs, die in de afgeloopen jaren den weg tot haar kolommen hebben gevonden of hervonden, het oude tijdschrift ook in de toekomst trouw zullen blijven, maar dat daarnaast ook voor de tijdelijk ter zijde gestelde rubrieken weer de vereischte medewerking zal blijken te bestaan’ (1945, IV, 2).

Een extra probleem waarmee de redactie te maken kreeg - maar dit probleem deelde zij met de redacties van de andere literaire tijdschriften - was dat door de papierschaarste in deze eerste periode na de bevrijding de maandelijkse omvang van haar blad slechts bescheiden kon zijn: de afleveringen die tot en met januari 1946 verschenen, telden niet meer dan achtenveertig bladzijden. Daarna werd de toegewezen hoeveelheid papier vergroot, zodat de omvang van de nummers vanaf februari 1946 omstreeks vierenzestig pagina's bedroeg. Al met al werd hierdoor de jaarlijkse omvang van *De Gids* tot ongeveer de helft teruggebracht van wat in de periode voor 1940 gebruikelijk was geweest.

Niet alleen de bescheiden omvang van het blad en het houthoudende papier waarop *De Gids* gedrukt werd, herinnerden aan de oorlogsomstandigheden die tot voor kort het leven zo totaal hadden beheerst, maar ook een aantal bijdragen die in het eerste nummer na de bevrijding werden opgenomen. Na de inleidende verklaring van de redactie opende deze aflevering met een reeks gedichten die de redacteur Anton van Duinkerken in augustus/september 1942 in het gijzelaarskamp Sint-Michielsgestel geschreven had. Van de essayist K. Heeroma werd vervolgens onder de titel ‘Het licht onder de korenmaat’ een toespraak opgenomen die deze kort daarvoor ter gelegenheid van de tentoonstelling ‘Het vrije boek in onvrijen tijd’ - gewijd aan clandestiene en illegale literatuur tijdens de bezettingsjaren - in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden had. Daarnaast schreef de redacteur Molenaar, die deel uitmaakte van de liberale fractie in de Eerste Kamer, onder de titel ‘Politiek rentree’ een beschouwing over de eerste naoorlogse politieke ontwikkelingen in Nederland. In de hierna volgende jaren zou Molenaar in *De Gids* geregeld aandacht besteden aan de vaderlandse politiek.

Ook in de nog resterende twee nummers van jaargang 1945 zouden de oorlogsgebeurtenissen een belangrijk thema blijven in *De Gids*. Een treffend voorbeeld hiervan was de rede die de Leidse hoogleraar R.P. Cleveringa - tijdens de oorlog had hij met zijn moedige houding

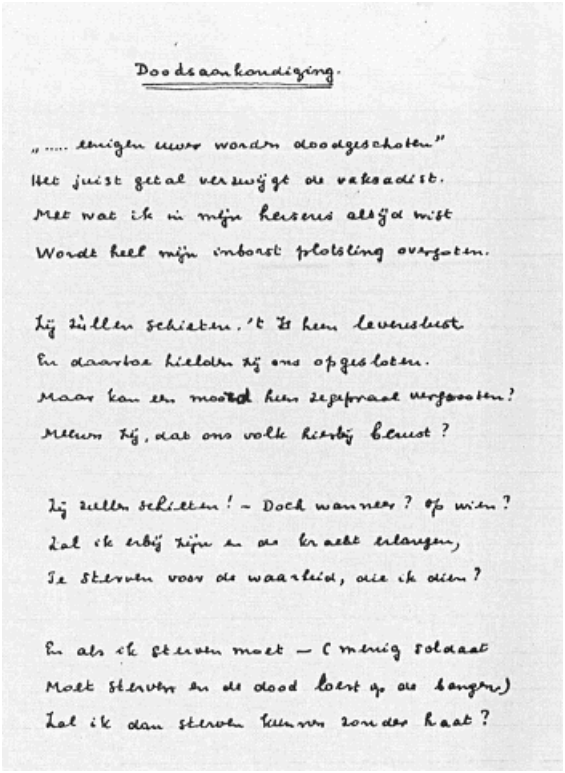

Doodsaankondiging.

„..... eenigen uwer worden doodgeschoten"
Het juist getal verzwijgt de valsaadist.
Met wat ik in mijn hersens altijd mist
Wordt heel mijn inborst plotseling overgoten.

Zij zullen schieten. 't Is hen levenslust
En daartoe hielden zij ons opgesloten.
Maar kan een moord hun zeepraal vergoeden?
Meenen zij, dat ons volk hierbij beeft?

Zij zullen schieten! - Doch wanneer? Op wien?
Zal ik erbij zijn en de kracht erlangen,
Te sterven voor de waarheid, die ik dien?

En als ik sterven moet — (menig soldaat
Moet sterven en de dood loert op de langen)
Zal ik dan sterven kunnen zonder haat?

264 Handschrift van een van de gedichten die Anton van Duinkerken schreef tijdens zijn verblijf in het gijzelaarskamp Sint-Michielsgestel. Het gedicht verscheen als eerste van tien 'Verzen uit Sint-Michielsgestel' in het eerste naoorlogse nummer van *De Gids*, oktober 1945.

265 S. Vestdijk (1898-1971), 1947.
Foto door Annelies Romein.

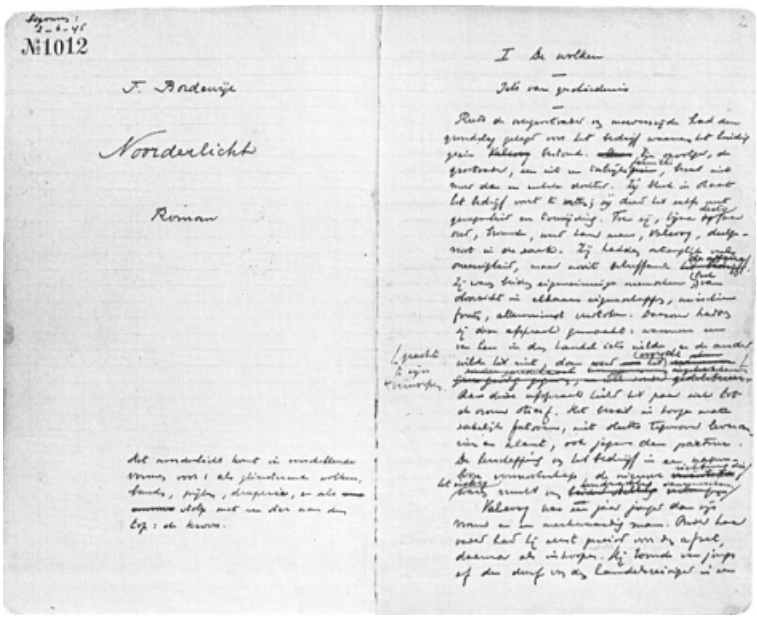
№1012

F. Bordewijk

Noorderlicht

Roman

I De wolken

266 Begin van het handschrift van de roman *Noorderlicht* van F. Bordewijk, waarvan fragmenten van januari tot en met mei 1946 in *De Gids* verschenen.

na het ontslag van de joodse hoogleraren velen geïnspireerd - in de Leidse universiteit had gehouden ter herinnering aan zijn overleden collega B.M. Telders. De jurist Telders, die sinds 1934 redacteur van *De Gids* was geweest, was in april 1945 in het Duitse concentratiekamp Bergen-Belsen omgekomen. De rede van Cleveringa werd in het novembernummer gepubliceerd.

Waren de beschouwingen die in de drie *Gids*-nummers van 1945 opgenomen werden, voor een groot deel aan de oorlogsgebeurtenissen gewijd en daardoor van actueel belang, vele essays in jaargang 1946 handelden over wetenschappelijke problemen die een veel kleiner deel van het lezerspubliek direct aangingen. Daarnaast was het aandeel dat de literatuur in *De Gids* kreeg, beperkt. Er werd weliswaar poëzie van onder meer Muus Jacobse, Jan Prins en S. Vestdijk opgenomen, maar over het algemeen waren dichterlijke geluiden maar schaars hoorbaar. Ook het aandeel van het verhalend proza bleef in verhouding tot dat van het wetenschappelijke essay

duidelijk achter: de opvallendste publikatie in dit opzicht was die van een aantal fragmenten uit de

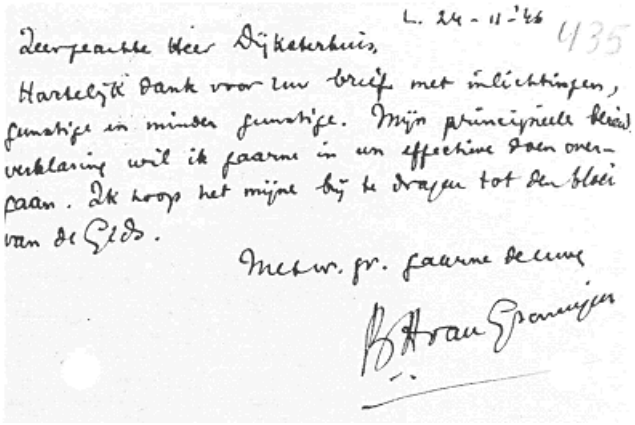

L. 24-11-'46 4/35

Deerwaarde Heer Dijksterhuis,

Hartelijk dank voor uw brief met inlichtingen, fumatige en minder fumatige. Mijn principiële bezwaren verklaring wil ik gaarne in uw effectieve doen overgaan. Ik hoop het mijne bij te dragen tot de bloei van de Gids.

Met vr. gr. gaarne de uwe

B.A. van Groningen

267 B.A. van Groningen aan E.J. Dijksterhuis, 24 november 1946. Hij is bereid toe te treden tot de redactie van *De Gids*.

Liedje

Ik streel haar strawinsky
strawinsky spreekt andante
jagen en juichen slapen
ik streel haar hier slapen.

Verspringen haar ogen
verspringen haar handen?
haar adem zal hier zingen
zal zingen andante.

Ik streel haar strawinsky
strawinsky gaat slapen
haar handen gaan slapen
haar ogen reizen af.

Hans Andreus
1950

268 B.A. van Groningen (1894-1987), redacteur van 1947 tot en met 1949 en van 1952 tot en met 1964, lid van de redactieraad van 1950 tot en met 1952, omstreeks 1960.

roman ‘Noorderlicht’ van F. Bordewijk, die in 1948 in boekvorm zou verschijnen.

Een - tegen de achtergrond van de latere literaire ontwikkeling - ronduit verrassende bijdrage in het vijfde nummer van jaargang 1946 was een essay van de Vlaamse auteur Hubert Lampo, getiteld 'Een nieuwe generatie van Vlaamsche prozaschrijvers', waarin hij over de jonge romancier Louis Paul Boon onder meer opmerkte: '*Louis-Paul Boon* is een unicum in de Vlaamsche letteren.' En verder: 'L.P. Boon lijkt ons een ongemeen sterke persoonlijkheid, die buiten en boven alle beïnvloeding staat en het best zonder Walschap of gelijk wien stellen kan.' (1946, II, 90) Nauwkeurige gegevens hierover ontbreken, maar het lijkt waarschijnlijk dat dit een van de eerste gelegenheden was waarbij het Noordnederlandse lezerspubliek geattendeerd werd op de kwaliteiten van het schrijverschap van Boon.

Vermeldenswaard is ook dat de schrijfster Jeanne van Schaik-Willing in deze jaargang een 'dramatische kroniek' begon te verzorgen. Daarnaast werd geregeld een uitgebreide rubriek Bibliographie opgenomen, waarin recent verschenen boeken werden besproken.

Intussen was de dichter Werumeus Buning, die eind augustus 1945 een publikatieverbod voor twee jaar had opgelegd gekregen, welke termijn - na een petitie van een aantal letterkundigen - later was teruggebracht tot één jaar, weer deel gaan uitmaken van de redactie van *De Gids*. In dezelfde periode - begin 1947 - verliet Nijhoff de redactie, om kort daarna te worden opgevolgd door B.A. van Groningen, hoogleraar in de Griekse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Leiden.

In de loop van 1947 werden uitvoerige herdenkingsartikelen opgenomen over Frederik Hendrik (nr. 3) en P.C. Hooft (nr. 5), die drie eeuwen daarvoor gestorven waren. Daarnaast werd poëzie van Werumeus Buning gepubliceerd, afkomstig uit een gedichtenreeks met de pikante titel 'Verboden verzen'.

Intussen was de zware - vaak loodzware - druk die de wetenschappelijke essays op *De Gids* bleven leggen, in 1947 niet verminderd. Ook in deze jaargang werden tientallen beschouwingen opgenomen van een soms zo specialistisch karakter, dat ze in vaktijdschriften niet zouden hebben misstaan. Uiteraard was een kenmerk van *De Gids* altijd geweest dat de wetenschap - als onderdeel van de totale cultuur - een volwaardige plaats in het tijdschrift kreeg toebedeeld, maar daarbij was er in

het algemeen naar gestreefd wetenschappelijke vraagstukken te behandelen op een wijze die ook voor een breed publiek van belangstellende leken aantrekkelijk zou zijn. In de eerste jaren na de bevrijding werd in dit opzicht het geduld van ook de meest goedwillige en naar grotere kennis hunkerende lezer soms wel zwaar op de proef gesteld. Zoals in de vorige eeuw ook enige malen het geval was geweest, kreeg *De Gids* na de oorlog opnieuw de reputatie een typisch 'professorenblad' te zijn.

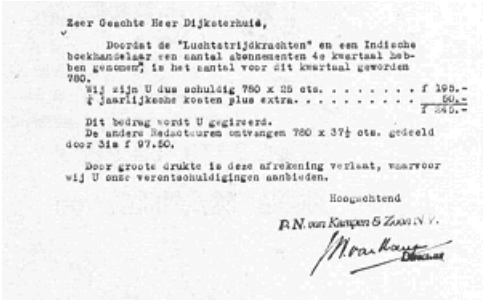

Zeer Geachte Heer Dijksterhuis,

Doordat de "Luchtstrijdkrachten" en een Indische boekhandelaar een aantal abonnementen 4e kwartaal hebben genomen, is het aantal voor dit kwartaal geworden 780.

Wij zijn U dus schuldig 780 x 25 cts. . . . . f 195.-
f jaarlijksche kosten plus extra. 50.-
f 245.-

Dit bedrag wordt U gecrediteerd.
De andere Redacteuren ontvangen 780 x 37½ cts. gedeeld door 3ie f 97.50.

Door groote drukte is deze afrekening verlaat, waarvoor wij U onze verontschuldigingen aanbieden.

Hoogachtend

P.N. van Kampen & Zoon N.V.

269 Uitgeverij Van Kampen aan E.J. Dijksterhuis, 20 december 1946. De honorering van het redactiewerk was afhankelijk van het aantal abonnees.

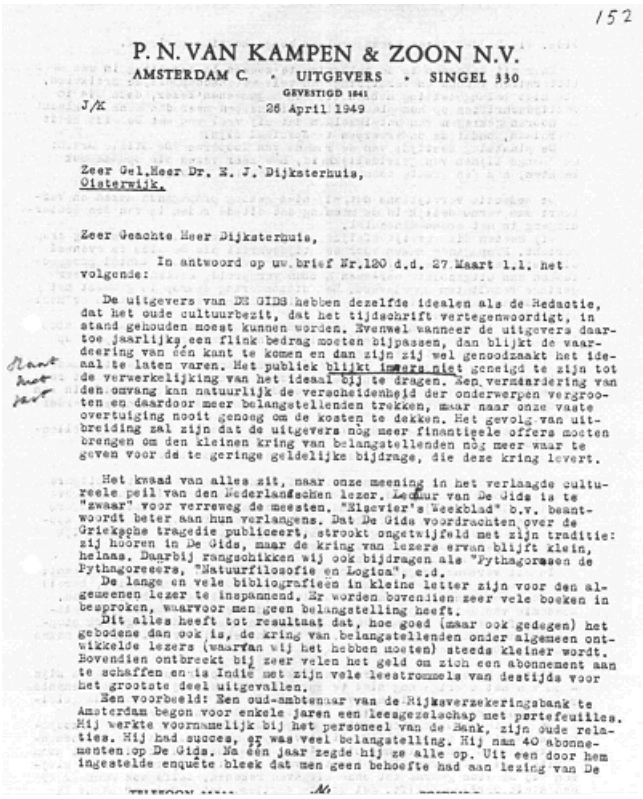

152

P. N. VAN KAMPEN & ZOON N.V.
AMSTERDAM C. · UITGEVERS · SINGEL 330
GEVESTIGD 1841

J/K 26 April 1949

Zeer Gel.Heer Dr. E. J. Dijksterhuis,
Oisterwijk.

Zeer Geachte Heer Dijksterhuis,

In antwoord op uw brief Nr.120 d.d. 27 Maart l.l. het volgende:

De uitgevers van DE GIDS hebben dezelfde idealen als de Redactie, dat het oude cultuurbezit, dat het tijdschrift vertegenwoordigt, in stand gehouden moest kunnen worden. Evenwel wanneer de uitgevers daartoe jaarlijks een flink bedrag moeten bijpassen, dan blijkt de waardeering van één kant te komen en dan zijn zij wel genoodzaakt het ideaal te laten varen. Het publiek blijkt immers niet geneigd te zijn tot de verwerkelijking van het ideaal bij te dragen. Een verandering van den omvang kan natuurlijk de verscheidenheid der onderwerpen vergroten en daardoor meer belangstellenden trekken, maar naar onze vaste overtuiging nooit genoeg om de kosten te dekken. Het gevolg van uitbreiding zal zijn dat de uitgevers nóg meer financiele offers moeten brengen om den kleinen kring van belangstellenden nóg meer waar te geven voor de te geringe geldelijke bijdrage, die deze kring levert.

Het kwaad van alles zit, naar onze meening in het verlaagde cultureele peil van den Nederlandschen lezer. Lectuur van De Gids is te "zwaar" voor verreweg de meesten. "Elsevier's Weekblad" b.v. beantwoordt beter aan hun verlangens. Dat De Gids voordrachten over de Griekse tragedie publiceert, strookt ongetwijfeld met zijn traditie: zij hooren in De Gids, maar de kring van lezers ervan blijft klein, helaas. Daarbij rangschikken wij ook bijdragen als "Pythagoreaen de Pythagoreeërs, "Natuurfilosofie en Logica", e.d.
De lange en vele bibliografieën in kleine letter zijn voor den algemeenen lezer te inspannend. Er worden bovendien zeer vele boeken in besproken, waarvoor men geen belangstelling heeft.
Dit alles heeft tot resultaat dat, hoe goed (maar ook gedegen) het gebodene dan ook is, de kring van belangstellenden onder algemeen ontwikkelde lezers (waarvan wij het hebben moeten) steeds kleiner wordt. Bovendien ontbreekt bij zeer velen het geld om zich een abonnement aan te schaffen en is Indië met zijn vele leestrommels van destijds voor het grootste deel uitgevallen.
Een voorbeeld: Een oud-ambtenaar van de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam begon voor enkele jaren een leesgezelschap met portefeuilles. Hij werkte voornamelijk bij het personeel van de Bank, zijn oude relaties. Hij had succes, er was veel belangstelling. Hij nam 40 abonnementen op De Gids. Na één jaar zegde hij ze alle op. Uit een door hem ingestelde enquête bleek dat men geen behoefte had aan lezing van De

270 Uitgeverij Van Kampen aan E.J. Dijksterhuis, 26 april 1949. De uitgever zoekt de oorzaak van de geringe belangstelling voor *De Gids* in 'het verlaagde cultureele peil van den Nederlandschen lezer'.

Terwijl in allerlei tijdschriften de jongeren zich heftig begonnen te roeren en felle debatten hielden over de schrijver en zijn maatschappelijke engagement, leek *De Gids* zich maar het liefst in toga te hullen en zich aan de actuele discussies te willen onttrekken.

Dat deze situatie niet iedereen beviel, bleek uit een brief die uitgever Van Kampen in maart 1947 aan de redactie van *De Gids* stuurde. De aanleiding tot het zenden van

deze brief was waarschijnlijk de bezorgdheid van Van Kampen dat de academische aspiraties van *De Gids* op den duur tot een ware uittocht van abonnees zouden leiden, wat het bestaan van het tijdschrift ernstig in gevaar zou kunnen brengen. Juist in deze tijd waren immers ook enkele andere literaire tijdschriften in de gevarenzone terechtgekomen: de redacties van *Columbus* en *Podium* waren met elkaar verwikkeld in gecompliceerde besprekingen over een fusie, *Proloog* was - zonder dat de volledige redactie van dit blad zich hiervan bewust was - al met reuzenschreden 'op weg naar het einde' en ook de verdere levenskansen van *Criterium* en *Het Woord* leken niet al te rooskleurig.

In zijn brief merkte Van Kampen op dat vele beschouwingen die in *De Gids* gepubliceerd werden, eigenlijk in

AD INTERIM

Maandblad voor Letterkunde

Den Heere Dr E.J.Dijksterhuis
Kleine Kamp
OISTERWIJK

UTRECHT, 25 Augustus 1949

Zeer geachte Heer Dijksterhuis,

De heer De Haan zal U reeds medegedeeld hebben dat zich op onze redactievergadering van Vrijdag j.l. een eigenaardige verrassing heeft voorgedaan. Het voorstel van de firma De Haan kon eenvoudig niet in behandeling komen omdat onze redacteur Kelk mededeelde, dat hij over dit voorstel niet zou kunnen oordeelen vóór 30 Augustus a.s. Op dien dag hebben wij dan ook een nieuwe vergadering belegd.

Overigens heb ik wel den indruk gekregen, dat alle redacteuren, met uitzondering van Hertus Aafjes, die vrijdag, toen ik uit Oisterwijk kwam te Den Bosch heb opgezocht en die binnenkort wel weer naar het buitenland zal gaan, op hun "zetel" prijs blijven stellen. Ik vermoed dan ook, dat men meer voor een zelfstandig voortbestaan dan voor een fusie zal voelen, indien niet zes redacteuren tot De Gids kunnen toetreden.

271 Jaap Romijn aan E.J. Dijksterhuis, 25 augustus 1949. De redactie van *Ad Interim* voelt alleen voor een fusie als alle redacteuren tot *De Gids* kunnen toetreden.

272 Emmy van Lokhorst (1891-1970), lid van de redactieraad van 1950 tot en met 1952 en daarna redacteur tot en met 1964, omstreeks 1940.
Foto door B.F. Eilers.

wetenschappelijke vakbladen thuishoorden, wat ertoe zou kunnen leiden dat tenslotte alleen een elitekring van lezers zou overblijven. Volgens hem was deze kring te klein om het tijdschrift te laten voortbestaan. Hij schreef dan ook dat het van belang was het literaire gedeelte nieuw leven in te blazen. Naar zijn mening zouden vooral Van Duinkerken en Werumeus Buning hiervoor kunnen zorgen.

Nadat de ‘schone letteren’ ook in de daarop volgende jaren nauwelijks meer ruimte in *De Gids* hadden gekregen, herhaalde de uitgever in het voorjaar van 1949 zijn pleidooi voor een meer literaire koers die het blad volgens hem zou moeten varen. Kort daarop - in mei 1949 - wees de redactie de door Van Kampen ingediende voorstellen in deze richting af, waarna de uitgever, die honderdtien jaar lang de uitgave van het tijdschrift verzorgd had, met ingang van de nieuwe jaargang het contract met *De Gids* opzegde. In deze fase van zijn bestaan telde het blad nog geen vijfhonderd abonnees.

In de daaropvolgende maanden nam de redactie van *De Gids* contact op met de redactie van het literaire tijdschrift *Ad Interim*, dat in 1944 door de schrijveruitgever

Jaap Romijn en de dichter Gabriël Smit - een vriend van Anton van Duinkerken - was opgericht en in de loop der jaren plaats had geboden aan schrijvers van verschillende generaties. Met ingang van 1949 waren de prozaïst Ferdinand Langen en de dichter Bert Voeten, die afkomstig waren uit de kring van het tijdschrift *Het Woord* (1945-'49), tot de redactie van *Ad Interim* toegetreden. Deze redactie bestond in 1949 verder uit Emmy van Lokhorst, Jaap Romijn, Gabriël Smit, Bertus Aafjes en C.J. Kelk.

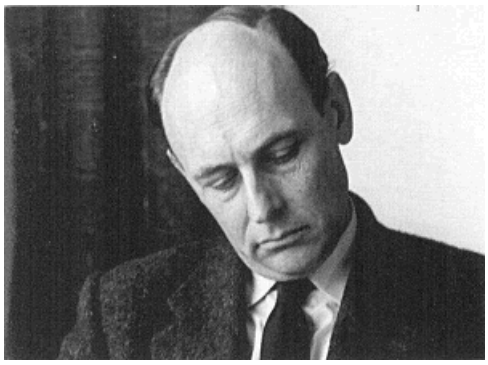

273 Jaap Romijn (1912-1986), redacteur van 1950 tot en met 1952, omstreeks 1955.
Foto door Hans Roest.

De besprekingen die hierna tussen de redacties van *De Gids* en *Ad Interim* gevoerd werden, hadden tot resultaat dat tot een fusie van beide tijdschriften besloten werd. Uit historische overwegingen werd afgesproken dat de naam van het gefuseerde tijdschrift *De Gids* zou zijn. De redactie van dit tijdschrift, dat in januari 1950 voor het eerst zou verschijnen, zou gevormd worden door E.J. Dijksterhuis en Jaap Romijn, terwijl de rest van de beide vroegere redacties een plaats vond in een zogenaamde ‘redactieraad’. Deze raad zou bestaan uit tien personen: J.W.F. Werumeus Buning, Anton van Duinkerken, B.A. van Groningen, A.N. Molenaar,

274 De redacteuren en de redactieraad van *De Gids*, zomer 1950, V.l.n.r.: E.J. Dijksterhuis, K. Kuypers, J. van der Woude (namens uitgeverij De Haan), Jaap Romijn, C.J. Kelk, Bert Voeten, Emmy van Lokhorst, B.A. van Groningen en A.N. Molenaar. Anton van Duinkerken, Ferdinand Langen, Gabriël Smit en J.W.F. Werumeus Buning ontbreken.

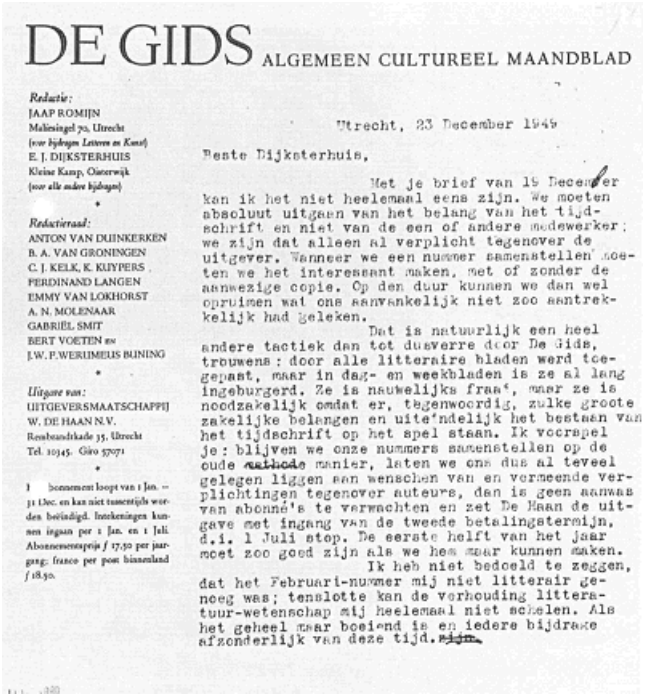

DE GIDS ALGEMEEN CULTUREEL MAANDBLAD

Redactie:
JAAP ROMIJN
Maliesingel 70, Utrecht
(voor bijdragen Letteren en Kunst)
E. J. DIJKSTERHUIS
Kleine Kamp, Oisterwijk
(voor alle andere bijdragen)

Redactieraad:
ANTON VAN DUINKERKEN
B. A. VAN GRONINGEN
C. J. KELK, K. KUYPERS
FERDINAND LANGEN
EMMY VAN LOKHORST
A. N. MOLENAAR
GABRIËL SMIT
BERT VOETEN en
J.W. F. WERUMEUS BUNING

Uitgave van:
UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
W. DE HAAN N.V.
Rembrandtkade 35, Utrecht
Tel. 10345. Giro 57071

Abonnement loopt van 1 Jan. – 31 Dec. en kan niet tusentijds worden beëindigd. Inteekeningen kunnen ingaan per 1 Jan. en 1 Juli. Abonnementsprijs *f* 17.50 per jaargang: franco per post binnenland *f* 18.50.

Utrecht, 23 December 1949

Beste Dijksterhuis,

Met je brief van 15 December kan ik het niet heelemaal eens zijn. We moeten absoluut uitgaan van het belang van het tijdschrift en niet van de een of andere medewerker; we zijn dat alleen al verplicht tegenover de uitgever. Wanneer we een nummer samenstellen moeten we het interessant maken, met of zonder de aanwezige copie. Op den duur kunnen we dan wel opruimen wat ons aanvankelijk niet zoo aantrekkelijk had geleken.

Dat is natuurlijk een heel andere tactiek dan tot dusverre door De Gids, trouwens: door alle litteraire bladen werd toegepast, maar in dag- en weekbladen is ze al lang ingeburgerd. Ze is nauwelijks fraai, maar ze is noodzakelijk omdat er, tegenwoordig, zulke groote zakelijke belangen en uiteindelijk het bestaan van het tijdschrift op het spel staan. Ik voorspel je: blijven we onze nummers samenstellen op de oude ~~methode~~ manier, laten we ons dus al teveel gelegen liggen aan wenschen van en vermeende verplichtingen tegenover auteurs, dan is geen aanwas van abonné's te verwachten en zet De Haan de uitgave met ingang van de tweede betalingstermijn, d.i. 1 Juli stop. De eerste helft van het jaar moet zoo goed zijn als we hem maar kunnen maken.

Ik heb niet bedoeld te zeggen, dat het Februari-nummer mij niet litterair genoeg was; tenslotte kan de verhouding litteratuur-wetenschap mij heelemaal niet schelen. Als het geheel maar boeiend is en iedere bijdrage afzonderlijk van deze tijd. ~~Rijm.~~

275 Jaap Romijn aan E.J. Dijksterhuis, 23 december 1949. *De Gids* moet op een andere manier worden samengesteld.

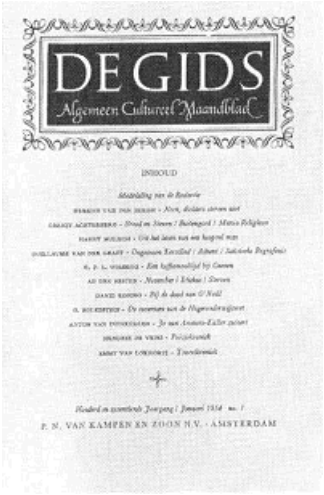
DE GIDS
Algemeen Cultureel Maandblad
INHOUD
P. N. VAN KAMPEN EN ZOON N.V. · AMSTERDAM

276 Prospectus voor de jaargang 1950. De redactie was ingrijpend gewijzigd. Het blad zou gaan verschijnen bij een nieuwe uitgever en met een nieuwe typografie, verzorgd door Jan van Krimpen.

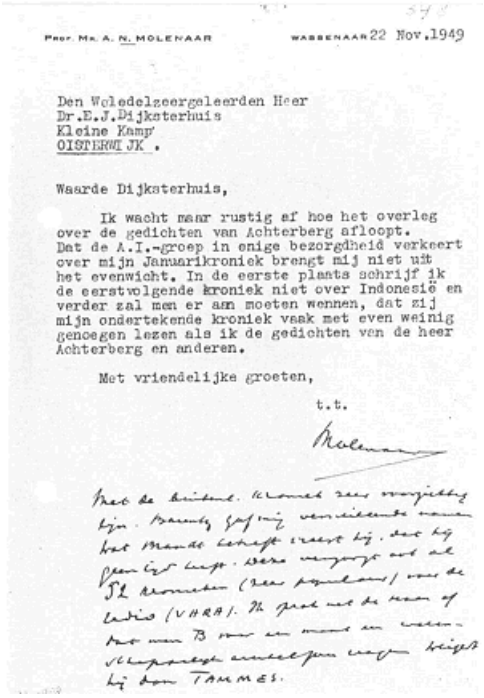

Prof. Mr. A. N. MOLENAAR WASSENAAR 22 Nov. 1949

Den Weledelgeergeleerden Heer
Dr. E. J. Dijksterhuis
Kleine Kamp
OISTERWIJK .

Waarde Dijksterhuis,

Ik wacht maar rustig af hoe het overleg over de gedichten van Achterberg afloopt. Dat de A.I.-groep in enige bezorgdheid verkeert over mijn Januarikroniek brengt mij niet uit het evenwicht. In de eerste plaats schrijf ik de eerstvolgende kroniek niet over Indonesië en verder zal men er aan moeten wennen, dat zij mijn ondertekende kroniek vaak met even weinig genoegen lezen als ik de gedichten van de heer Achterberg en anderen.

Met vriendelijke groeten,

t.t.

Molenaar

277 A.N. Molenaar aan E.J. Dijksterhuis, 22 november 1949. Politiek en literatuur zorgen al voor verdeeldheid in de redactie voordat er een nummer onder de nieuwe leiding is verschenen.

Emmy van Lokhorst, C.J. Kelk, de filosoof K. Kuypers-Dijksterhuis had hem bij *De Gids* betrokken -, Gabriël Smit, Ferdinand Langen en Bert Voeten. Bertus Aafjes zou wegens zijn veelvuldig verblijf in het buitenland niet tot de redactieraad toetreden. De uitgave van *De Gids* zou verder worden verzorgd door Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V. te Utrecht.

In het nummer van december 1949 van *De Gids* deelde de redactie over de wisseling van uitgever mee: ‘Met de voltooiing van den 112en jaargang van De Gids zal de band die gedurende meer dan een eeuw tussen het tijdschrift en zijn uitgever heeft bestaan, worden losgemaakt. De firma van Kampen heeft zich genoodzaakt gezien tot staking der uitgave te besluiten en de Redactie heeft deze beslissing geëerbiedigd.’ Hieraan voegde de redactie toe: ‘Bij de beëindiging van de langdurige samenwerking wil zij met erkentelijkheid wijzen op het belangrijke culturele werk, dat de firma van Kampen door het laten verschijnen van De Gids voor ons land heeft verricht.’

Verder merkte de redactie over de samenwerking met de groep rond *Ad Interim* op dat daardoor ‘een versterking van den band met de levende letterkunde van ons land’ tot stand zou kunnen komen (1949, II, 161).

Over de opmerking van de redactie dat de firma Van Kampen zich genoodzaakt had gezien ‘tot staking der

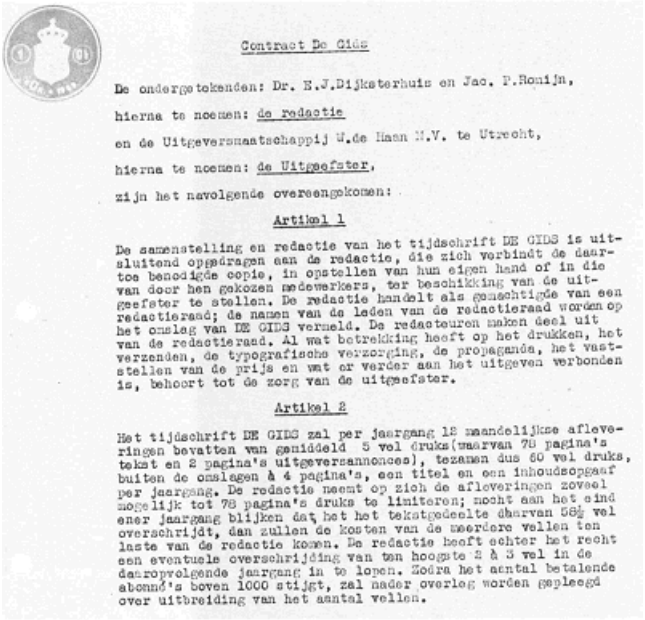

Contract De Gids

De ondergetekenden: Dr. E.J.Dijksterhuis en Jac. P.Romijn,

hierna te noemen: de redactie

en de Uitgeversmaatschappij W.de Haan N.V. te Utrecht,

hierna te noemen: de Uitgeefster,

zijn het navolgende overeengekomen:

Artikel 1

De samenstelling en redactie van het tijdschrift DE GIDS is uitsluitend opgedragen aan de redactie, die zich verbindt de daartoe benodigde copie, in opstellen van hun eigen hand of in die van door hen gekozen medewerkers, ter beschikking van de uitgeefster te stellen. De redactie handelt als gemachtigde van een redactieraad; de namen van de leden van de redactieraad worden op het omslag van DE GIDS vermeld. De redacteuren maken deel uit van de redactieraad. Al wat betrekking heeft op het drukken, het verzenden, de typografische verzorging, de propaganda, het vaststellen van de prijs en wat er verder aan het uitgeven verbonden is, behoort tot de zorg van de uitgeefster.

Artikel 2

Het tijdschrift DE GIDS zal per jaargang 12 maandelijkse afleveringen bevatten van gemiddeld 5 vel druks(waarvan 78 pagina's tekst en 2 pagina's uitgeversannonces), tezamen dus 60 vel druks, buiten de omslagen à 4 pagina's, een titel en een inhoudsopgaaf per jaargang. De redactie neemt op zich de afleveringen zoveel mogelijk tot 78 pagina's druks te limiteren; mocht aan het eind ener jaargang blijken dat het het tekstgedeelte dharvan 58½ vel overschrijdt, dan zullen de kosten van de meerdere vellen ten laste van de redactie komen. De redactie heeft echter het recht een eventuele overschrijding van ten hoogste 2 à 3 vel in de daaropvolgende jaargang in te lopen. Zodra het aantal betalende abonné's boven 1000 stijgt, zal nader overleg worden gepleegd over uitbreiding van het aantal vellen.

278 Contract met de nieuwe uitgever W. de Haan N.V., namens *De Gids* ondertekend door E.J. Dijksterhuis en Jaap Romijn, 1 oktober 1949.

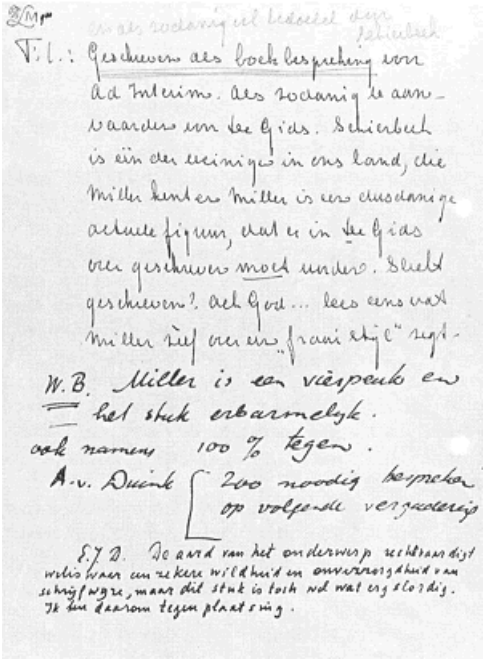

279 Oordelen over een artikel over Henry Miller van Bert Schierbeek, achtereenvolgens van Ferdinand Langen, J.W.F. Werumeus Buning (mede namens Anton van Duinkerken) en E.J. Dijksterhuis, 1950. Het artikel werd niet geplaatst.

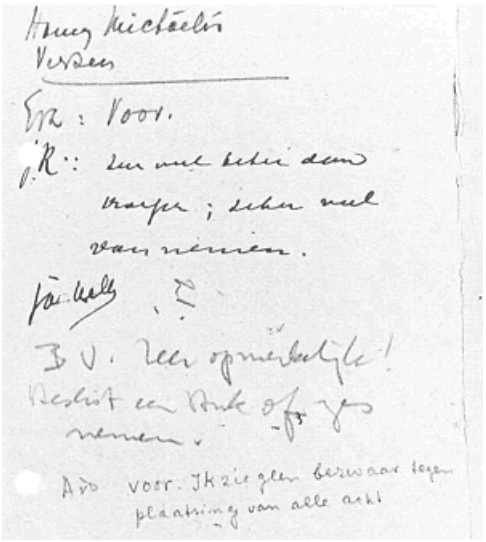

280 Oordelen over gedichten van Hanny Michaëlis, achtereenvolgens van Emmy van Lokhorst, Jaap Romijn, C.J. Kelk, Bert Voeten en Anton van Duinkerken, 1950. In *De Gids* van mei 1950 werden zes van de acht gedichten geplaatst.

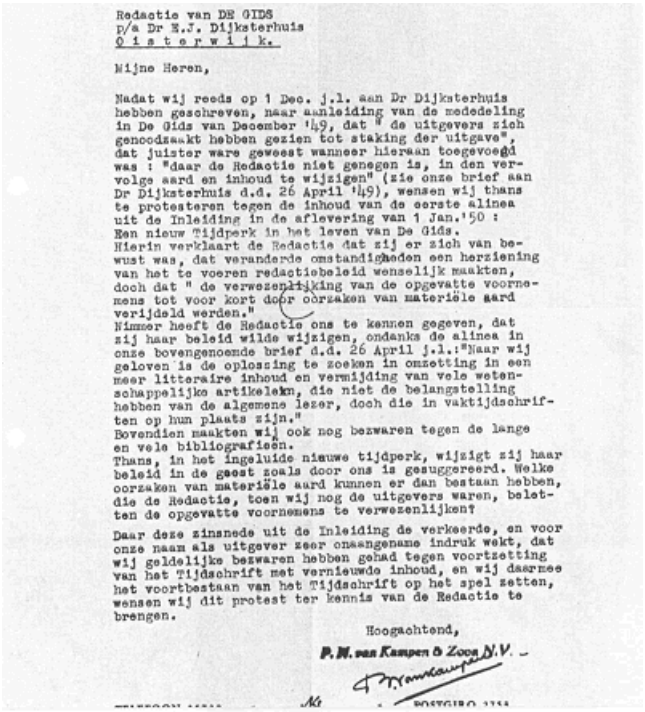

Redactie van DE GIDS
p/a Dr W.J. Dijksterhuis
Oisterwijk.

Mijne Heren,

Nadat wij reeds op 1 Dec. j.l. aan Dr Dijksterhuis hebben geschreven, naar aanleiding van de mededeling in De Gids van December '49, dat " de uitgevers zich genoodzaakt hebben gezien tot staking der uitgave", dat juister ware geweest wanneer hieraan toegevoegd was : "daar de Redactie niet genegen is, in den vervolge aard en inhoud te wijzigen" (zie onze brief aan Dr Dijksterhuis d.d. 26 April '49), wensen wij thans te protesteren tegen de inhoud van de eerste alinea uit de Inleiding in de aflevering van 1 Jan.'50 :
Een nieuw Tijdperk in het leven van De Gids.
Hierin verklaart de Redactie dat zij er zich van bewust was, dat veranderde omstandigheden een herziening van het te voeren redactiebeleid wenselijk maakten, doch dat " de verwezenlijking van de opgevatte voornemens tot voor kort door oorzaken van materiële aard verijdeld werden."
Nimmer heeft de Redactie ons te kennen gegeven, dat zij haar beleid wilde wijzigen, ondanks de alinea in onze bovengenoemde brief d.d. 26 April j.l.:"Naar wij geloven is de oplossing te zoeken in omzetting in een meer litteraire inhoud en vermijding van vele wetenschappelijke artikelen, die niet de belangstelling hebben van de algemene lezer, doch die in vaktijdschriften op hun plaats zijn."
Bovendien maakten wij ook nog bezwaren tegen de lange en vele bibliografieën.
Thans, in het ingeluide nieuwe tijdperk, wijzigt zij haar beleid in de geest zoals door ons is gesuggereerd. Welke oorzaken van materiële aard kunnen er dan bestaan hebben, die de Redactie, toen wij nog de uitgevers waren, beletten de opgevatte voornemens te verwezenlijken?
Daar deze zinsnede uit de Inleiding de verkeerde, en voor onze naam als uitgever zeer onaangename indruk wekt, dat wij geldelijke bezwaren hebben gehad tegen voortzetting van het Tijdschrift met vernieuwde inhoud, en wij daarmee het voortbestaan van het Tijdschrift op het spel zetten, wensen wij dit protest ter kennis van de Redactie te brengen.

Hoogachtend,

P. N. van Kampen & Zoon N.V.

281 Uitgeverij Van Kampen aan de redactie van *De Gids*, 16 december 1949. De uitgever plaatst enkele kritische kanttekeningen bij de mededeling over de verandering van uitgever in het decembernummer.

282 Illustratie bij ‘Jan van Krimpen, typograaf. Bij zijn zestigste verjaardag’ van H. de la Fontaine Verwey. *De Gids*, januari 1952.
Door S.L. Hartz.

283 Illustratie bij ‘In het grensgebied der beeldende kunst. Bij een tentoonstelling van P. Ouborg’ van Gabriël Smit. *De Gids*, december 1950. Tekening door P. Ouborg.

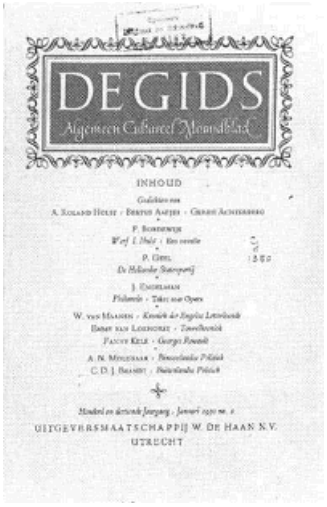
DE GIDS
Algemeen Cultureel Maandblad
INHOUD
UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N.V.
UTRECHT

284 Omslag van het eerste nummer verschenen bij de nieuwe uitgever, januari 1950. Omslagontwerp door Jan van Krimpen.

285 Vignet uit het eerste nummer van de honderddertiende jaargang, januari 1950.
Door G. Douwe.

286 Illustratie bij ‘De beeldhouwer Ossip Zadkine’ van Fanny Kelk. *De Gids*, februari 1950.
Door O. Zadkine.

uitgave te besluiten’, schreef Van Kampen begin december 1949 aan de redactie van *De Gids*, dat dit besluit pas was genomen nadat de redactie in het voorjaar niet bereid bleek te zijn tot een wijziging van haar beleid - namelijk: omzetting in meer literaire richting-, waartoe zij zich later na besprekingen met de redactie van *Ad Interim* wél bereid zou verklaren. Van Kampen legde er daarbij de nadruk op dat het nooit zijn bedoeling was geweest dat *De Gids* zou verdwijnen.

De nieuwe jaargang van *De Gids*, die in januari 1950 begon, bleek zowel wat het uiterlijk betreft - grotere bladspiegel, aantrekkeliike typografie (door de bekende vormgever J. van Krimpen) en vele vignetten tussen de tekst - als ook inhoudelijk sterk af te wijken van het ‘professorenblad’ dat het tijdschrift in de afgelopen jaren was geweest. Vooral het aandeel van de poëzie was duidelijk toegenomen: er werden niet alleen verzen opgenomen van ‘gevestigde’ schrijvers als Jan Engelman, Gerrit Achterberg, L. Th. Lehmann, C. Buddingh', Bert Voeten en Koos Schuur, maar ook van jonge, ‘experimentele’ dichters als Hans Andreus, Jan G. Elburg en Gerrit

Kouwenaar. Van de laatste werd bovendien de novelle ‘Val bom!’ in *De Gids* gepubliceerd.

Ook in 1951 kwam de ‘nieuwe’ literatuur aan bod - de Beweging van Vijftig begon in dat jaar in brede kring de aandacht te trekken -, zoals bijvoorbeeld in de zesde aflevering, waarin achtereenvolgens verzen van Hans Lodeizen, Simon Vinkenoog en Lucebert waren opgenomen

LUCEBERT

De mens hoopt op de dieren
die dragen de warmte in de armen
die werpen de armen in de warmte
de warmte van hun danspas
pas voor pas
de Dans Darwin de Darling

maar aan de rug van de aarde
onder de doormergelde sterren
kil en geklemd
de dierheer kust de korte
lippen van de lokstem en verstrikt zich
in zijn lange klemvlecht
kwelt hij zijn helder licht

nu kruipt
en nu komt
en keert niet weer
nu springt het donker
nu keert niet meer het weerlicht

287 Gedicht van Lucebert, opgenomen in *De Gids* van juni 1951.
Vignet door Lucebert.

288 Zelfportret van Henry Miller (1891-1980). Illustratie uit het Amerikanummer van *De Gids*, augustus/september 1950.

289 V.l.n.r.: Hugo Claus, Freddy Rutgers, Bert Voeten en Gerrit Kouwenaar te Knokke, 1956.

In dezelfde jaargang werkte ook de jonge Vlaamse schrijver Hugo Claus aan *De Gids* mee: van hem werd het verhaal ‘Wandelen’ opgenomen.

Intussen leidde het feit dat zowel de redactie als de redactieraad - samen twaalf personen! - beslissingsbevoegdheid hadden over de inhoud van het tijdschrift, ertoe dat er soms maar moeilijk besluiten genomen konden worden. Dit werd nog in de hand gewerkt doordat er onderling sterke verschillen bestonden in levensbeschouwelijk en artistiek opzicht. Vooral de voormalige *Ad Interim*-groep wilde ruim baan geven aan de moderne literatuur, terwijl sommige vroegere *Gids*-redacteuren niet veel moesten hebben van literaire uitingen die als schokkend of platvloers werden ervaren. Met name Anton van Duinkerken, die als joviale persoonlijkheid en legendarische kenner van de literatuur veel invloed had, was diep doordrongen van een ‘beschavingsideaal’, dat ook in de vorige eeuw de *Gids*-redactie

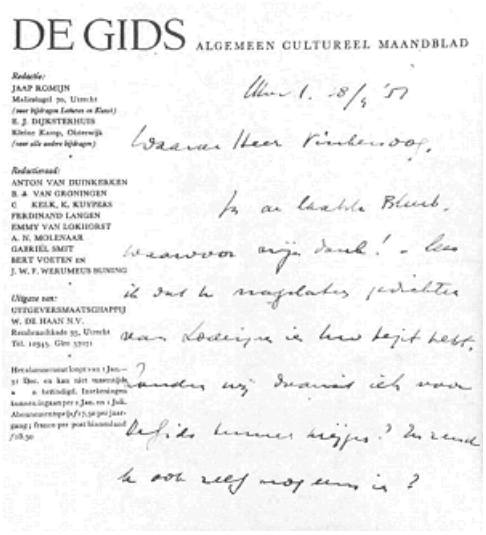

DE GIDS ALGEMEEN CULTUREEL MAANDBLAD

Redactie:
JAAP ROMIJN
Mollelaagel 30, Utrecht
(voor bijdragen Letteren en Kunst)
E. J. DIJKSTERHUIS
Kleine Kamp, Oosterwijk
(voor alle andere bijdragen)

Redactieraad:
ANTON VAN DUINKERKEN
B. A. VAN GRONINGEN
C. KELK, K. KUYPERS
FERDINAND LANGEN
EMMY VAN LOKHORST
A. N. MOLENAAR
GABRIËL SMIT
BERT VOETEN en
J. W. F. WERUMEUS BUNING

Uitgave van:
UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
W. DE HAAN N.V.
Reuelaanlaan 35, Utrecht
Tel. 19345. Giro 33031

Utr. 1. 18/4 '51

Waarde Heer Vinkenoog,

Ik ontving Uw Laatste Brief,

waarvoor mijn dank! - Het

is dat U nagelaten gedichten

van Lodeizen in het bezit hebt.

Zonder mij dwaalt ik voor

het, de kunner mijne? Zo rend

U ook reeds mogen zijn?

290 Jaap Romijn aan Simon Vinkenoog, 18 april 1951. In het juninummer werden gedichten van Lodeizen en Vinkenoog opgenomen.

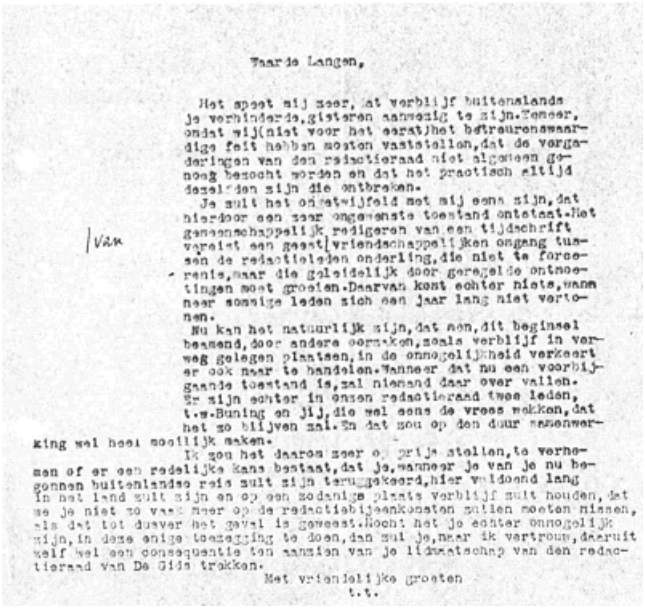

Waarde Langen,

Het spoet mij zeer, dat verblijf buitenslands je verhinderde, gisteren aanwezig te zijn. Zeneer, omdat wij niet voor het geval het betreurenswaardige feit hebben moeten vaststellen, dat de vergaderingen van den redactieraad niet algemeen genoeg bezocht worden en dat het practisch altijd dezelfden zijn die ontbreken.

Je zult het ongetwijfeld met mij eens zijn, dat hierdoor een zeer ongewenste toestand ontstaat. Het gemeenschappelijk redigeren van een tijdschrift vereist een geest[vriendschappelijken omgang tussen de redactieleden onderling, die niet te forceeren is, maar die gelsidelijk door geregelde ontmoetingen moet groeien. Daarvan kunt echter niets, wanneer sommige leden zich een jaar lang niet vertonen.

Van

Nu kan het natuurlijk zijn, dat een, dit beginsel beamend, door andere oorzaken, zoals verblijf in verweg gelegen plaatsen, in de onmogelijkheid verkeert er ook naar te handelen. Wanneer dat nu een voorbijgaande toestand is, zal niemand daar over vallen. Er zijn echter in onzen redactieraad twee leden, t.w. Buning en jij, die wel eens de vrees wekken, dat het zo blijven zal. En dat zou op den duur samenwerking wel heel moeilijk maken.

Ik zou het daarom zeer op prijs stellen, te vernemen of er een redelijke kans bestaat, dat je, wanneer je van je nu begonnen buitenlandse reis zult zijn teruggekeerd, hier voldoend lang in het land zult zijn en op een zodanige plaats verblijf zult houden, dat we je niet te vaak meer op de redactievergaderingen zullen moeten missen, als dat tot dusver het geval is geweest. Mocht het je echter onmogelijk zijn, in deze enige toezegging te doen, dan zul je, maar ik vertrouw, daaruit zelf wel een consequentie ten aanzien van je lidmaatschap van den redactieraad van De Gids trekken.

Met vriendelijke groeten
t.t.

291 E.J. Dijksterhuis aan Ferdinand Langen, 27 mei 1951. Een zelfde verzoek om een regelmatiger aanwezigheid op de redactievergaderingen of het aanvaarden van de consequenties van voortdurende afwezigheid werd gericht aan J.W.F. Werumeus Buning.

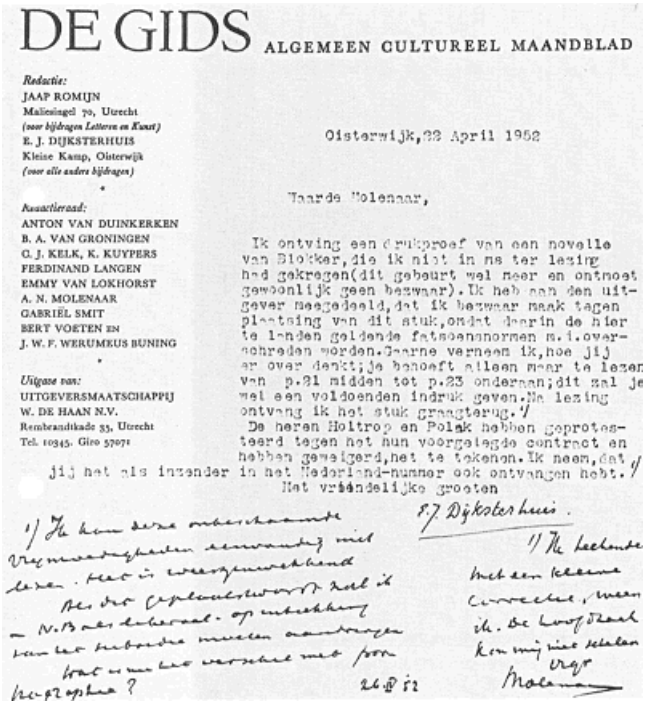

DE GIDS ALGEMEEN CULTUREEL MAANDBLAD

Redactie:
JAAP ROMIJN
Maliesingel 70, Utrecht
(voor bijdragen Letteren en Kunst)
E. J. DIJKSTERHUIS
Kleine Kamp, Oisterwijk
(voor alle andere bijdragen)

Redactieraad:
ANTON VAN DUINKERKEN
B. A. VAN GRONINGEN
G. J. KELK, K. KUYPERS
FERDINAND LANGEN
EMMY VAN LOKHORST
A. N. MOLENAAR
GABRIËL SMIT
BERT VOETEN EN
J. W. F. WERUMEUS BUNING

Uitgave van:
UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
W. DE HAAN N.V.
Rembrandtkade 33, Utrecht
Tel. 10345. Giro 57071

Oisterwijk, 22 April 1952

Waarde Molenaar,

Ik ontving een drukproef van een novelle van Blokker, die ik niet in ms ter lezing had gekregen (dit gebeurt wel meer en ontmoet gewoonlijk geen bezwaar). Ik heb aan den uitgever medegedeeld, dat ik bezwaar maak tegen plaatsing van dit stuk, omdat daarin de hier te landen geldende fatsoennormen m.i. overschreden worden. Gaarne vernam ik, hoe jij er over denkt; je hoeft alleen maar te lezen van p.21 midden tot p.23 onderaan; dit zal je wel een voldoenden indruk geven. Na lezing ontvang ik het stuk graagterug.//
De heren Holtrop en Polak hebben geprotesteerd tegen het hun voorgelegde contract en hebben geweigerd, het te tekenen. Ik neem, dat jij het als inzender in het Nederland-nummer ook ontvangen hebt.//
Met vriendelijke groeten

E.J. Dijksterhuis.

292 E.J. Dijksterhuis aan A.N. Molenaar, 22 april 1952. Beiden zijn tegen opname van de novelle ‘Parijs, dode stad’ van J. Blokker. Molenaar vreest dat hij, als het verhaal geplaatst wordt, zal moeten aandringen op intrekking van de subsidie voor *De Gids*.

Optimisme om de dood

De schoonheid van mijn lijk straalt al door mijn huid.
Ik ga mij scheren!
Mijn laatste jeugd ging met een glimlach uit,
om niet meer weer te keren.
Toch is er iets van vergulde veren,
die dwarrelen in mijn geluid,
als ik daar huppelend naar mijn spiegel ga,
voor het glas op mijn tenen te deinen sta
en zing: ik ga mij scheren! Ik ga mij scheren!!

Pierre Kemp
1950

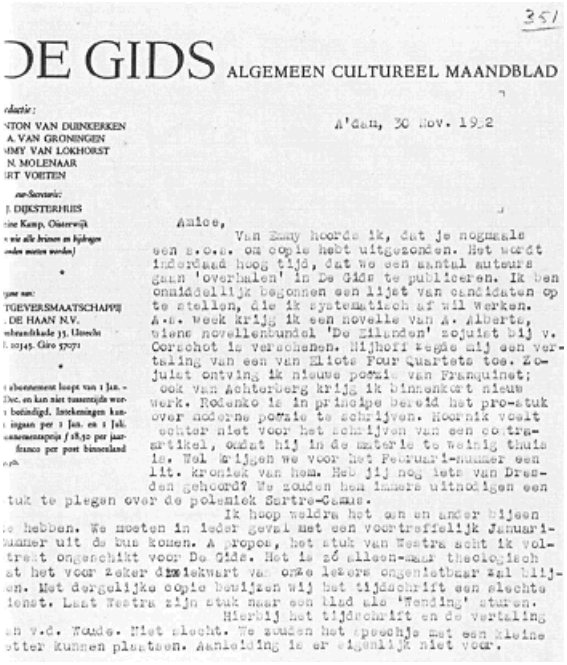

351

DE GIDS ALGEMEEN CULTUREEL MAANDBLAD

redactie:
NTON VAN DUINKERKEN
A. VAN GRONINGEN
MMY VAN LOKHORST
N. MOLENAAR
RT VOETEN

ue-Secretaris:
J. DIJKSTERHUIS
ine Kamp, Oisterwijk
wie alle brieven en bijdragen
anden moeten worden)

gave van:
TGEVERSMAATSCHAPPIJ
. DE HAAN N.V.
ebaandelaan 35, Utrecht
1. 10345. Giro 57071

abonnement loopt van 1 Jan. -
Dec. en kan niet tusentijds wor-
botindigd. Inschrijvingen kan-
ingaan per 1 Jan. en 1 Juli.
aanmeldingsprijs f 18,50 per jaar-
franco per post binnenland

A'dam, 30 Nov. 1952

Amice,

Van Emmy hoorde ik, dat je nogmaals een r.o.s. om copie hebt uitgezonden. Het wordt inderdaad hoog tijd, dat we een aantal auteurs gaan 'overhalen' in De Gids te publiceren. Ik ben onmiddellijk begonnen een lijst van candidaten op te stellen, die ik systematisch af wil werken. A.s. week krijg ik een novelle van A. Alberts, wiens novellenbundel 'De Eilanden' zojuist bij v. Corsehot is verschenen. Nijhoff zegde mij een vertaling van een van Eliots Four Quartets toe. Zojuist ontving ik nieuwe poëzie van Pfamgulnet; ook van Achterberg krijg ik binnenkort nieuw werk. Rodenko is in principe bereid het pro-stuk over moderne poëzie te schrijven. Hoornik weigert echter niet voor het schrijven van een contra-artikel, omdat hij in de materie te weinig thuis is. Wel krijgen we voor het Februari-Nummer een lit. kroniek van hem. Heb jij nog iets van Dresden gehoord? We zouden hem immers uitnodigen een stuk te plegen over de polemiek Sartre-Camus.

Ik hoop weldra het een en ander bijeen te hebben. We moeten in ieder geval met een voortreffelijk Januari-nummer uit de bus komen. A propos, het stuk van Westra acht ik voltreft ongeschikt voor De Gids. Het is zó alleen-maar theologisch dat het voor zeker driekwart van onze lezers ongenietbaar zal blijken. Met dergelijke copie bewijzen wij het tijdschrift een slechte dienst. Laat Westra zijn stuk naar een blad als 'Vending' sturen.

Hierbij het tijdschrift en de vertaling van v.d. Woude. Niet slecht. We zouden het gedichje met een kleine letter kunnen plaatsen. Aanleiding is er eigenlijk niet voor.

293 Bert Voeten aan E.J. Dijksterhuis, 30 november 1952. Voeten gaat proberen een aantal schrijvers als medewerker voor *De Gids* te werven.

voor ogen had gestaan: het ideaal om maatschappij en enkeling door redelijkheid en schoonheid te ‘verheffen’. Daarbij kwam dat Van Duinkerken als vroom katholiek huiverig stond tegenover uitingen waarin bepaalde waarden van zijn geloof in een karikaturaal daglicht werden gesteld. Daarnaast bestonden er ook meningsverschillen over de onderlinge verdeling tussen wetenschappelijke en literaire bijdragen. Veel wetenschappelijke essays die in *De Gids* gepubliceerd werden, muntten volgens de vroegere *Ad Interim*-groep bovendien uit in dorheid.

De spanningen die zich hadden opgehoopt, kwamen in het voorjaar van 1952 tot uitbarsting, toen tijdens een rumoerige vergadering van de redactie en de redactieraad in café Terminus te Utrecht bleek dat van verdere samenwerking geen sprake meer kon zijn. Na lange en heftige discussies besloten de redacteur Jaap Romijn en vijf leden van de redactieraad-grotendeels afkomstig uit het voormalige *Ad Interim*-zich uit het tijdschrift terug te trekken. In het nummer van juli 1952 werd hierover door de redactie medegedeeld: ‘*De Gids* is in zijn huidige vorm het product van een fusie

tussen het oorspronkelijke tijdschrift van Potgieter en het gedurende de tweede wereldoorlog illegaal uitgegeven en na de bevrijding openlijk verschenen literaire maandblad *Ad Interim*. In de loop van de ruim twee jaren dat [...] de beide redacties verenigd hebben samengewerkt, is gebleken, dat het [uit] hen samengestelde lichaam te groot was om doeltreffende leiding te kunnen geven. In ge-

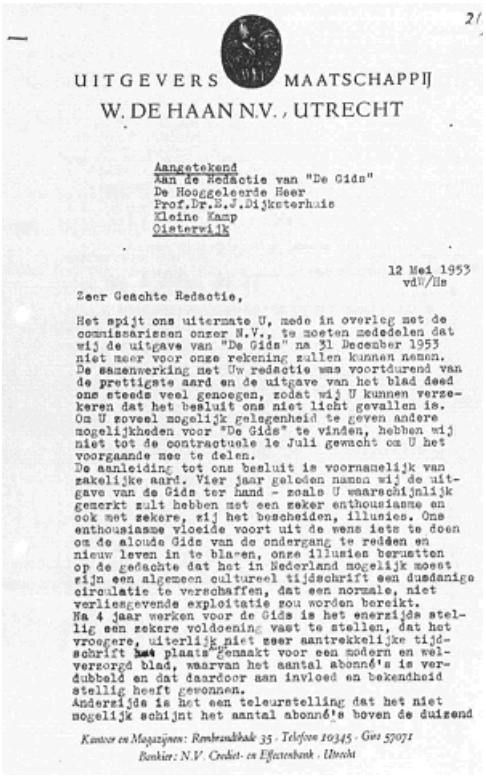

UITGEVERS MAATSCHAPPIJ
W. DE HAAN N.V., UTRECHT

Aangetekend
Aan de Redactie van "De Gids"
De Hooggeleerde Heer
Prof.Dr.E.J.Dijksterhuis
Kleine Kamp
Oisterwijk

12 Mei 1953
vdH/Hs

Zeer Geachte Redactie,

Het spijt ons uitermate U, mede in overleg met de commissarissen onzer N.V., te moeten mededelen dat wij de uitgave van "De Gids" na 31 December 1953 niet meer voor onze rekening zullen kunnen nemen.
De samenwerking met Uw redactie was voortdurend van de prettigste aard en de uitgave van het blad deed ons steeds veel genoegen, zodat wij U kunnen verzekeren dat het besluit ons niet licht gevallen is.
Om U zoveel mogelijk gelegenheid te geven andere mogelijkheden voor "De Gids" te vinden, hebben wij niet tot de contractuele le Juli gewacht om U het voorgaande mee te delen.
De aanleiding tot ons besluit is voornamelijk van zakelijke aard. Vier jaar geleden namen wij de uitgave van de Gids ter hand - zoals U waarschijnlijk gemerkt zult hebben met een zeker enthousiasme en ook met zekere, zij het bescheiden, illusies. Ons enthousiasme vloeide voort uit de wens iets te doen om de aloude Gids van de ondergang te redden en nieuw leven in te blazen, onze illusies berustten op de gedachte dat het in Nederland mogelijk moest zijn een algemeen cultureel tijdschrift een dusdanige circulatie te verschaffen, dat een normale, niet verliesgevende exploitatie zou worden bereikt.
Na 4 jaar werken voor de Gids is het enerzijds stellig een zekere voldoening vast te stellen, dat het vroegere, uiterlijk niet meer aantrekkelijke tijdschrift het plaats gemaakt voor een modern en welverzorgd blad, waarvan het aantal abonné's is verdubbeld en dat daardoor aan invloed en bekendheid stellig heeft gewonnen.
Anderzijds is het een teleurstelling dat het niet mogelijk schijnt het aantal abonné's boven de duizend

Kantoor en Magazijnen: Rembrandtkade 35 · Telefoon 10345 · Giro 57071
Bankier: N.V. Crediet- en Effectenbank · Utrecht

294 Uitgeverij De Haan aan de redactie van *De Gids*, 12 mei 1953. De uitgever zal de uitgave van het blad per 31 december 1953 staken.

meen overleg is daarom besloten tot een concentratie over te gaan. Om deze mogelijk te maken hebben Jaap Romijn, redacteur, en C. Kelk, K. Kuypers, Ferd. Langen, Gabriël Smit en J.W.F. Werumeus Buning, leden van de redactieraad, hun plaatsen ter beschikking gesteld. De overblijvende redactie betuigt haar welgemeende dank aan Jaap Romijn voor het vele werk dat hij als redacteur steeds met zo grote toewijding voor *De Gids* heeft gedaan en haar erkentelijkheid aan hem en de heengaande leden van de redactieraad voor hun bereidheid, in het belang van het tijdschrift af te treden.' (1952, II, 1)

Na deze wijziging in de leiding van het tijdschrift, die met heel wat meer bitterheid - met name bij Jaap Romijn, die zich sterk voor *Ad Interim* en later *De Gids* had ingezet - gepaard ging dan uit de toon van de zojuist geciteerde redactionele mededeling kan worden opgemaakt, bestond de redactie van *De Gids* uit vier voormalige *Gids*-redacteuren - E.J. Dijksterhuis, Anton van Duinkerken, B.A. van Groningen en A.N. Molenaar - en slechts twee vroegere redacteuren van *Ad Interim*: Emmy van Lokhorst en Bert Voeten. De redactieraad was van de aardbodem verdwenen.

Eén maand na deze redactiewijziging verscheen een speciaal nummer van *De Gids*, gewijd aan 'De tijd waarin wij leven' (nr. 8/9, 1952). In deze aflevering werden onder meer uitvoerige beschouwingen opgenomen over 'Nederland's economische situatie', 'De financiële toestand van Nederland' en 'Nederland en Indonesië'. Ook 'Het sociale vraagstuk', de situatie bij protestanten, katholieken en buitenkerkelijken en allerlei artistieke ontwikkelingen kwamen in dit nummer aan de orde. Opvallend is dat een overzicht van de ontwikkelingen in de poëzie - juist in een tijd waarin de Beweging van Vijftig luidruchtig de aandacht trok - achterwege bleef.

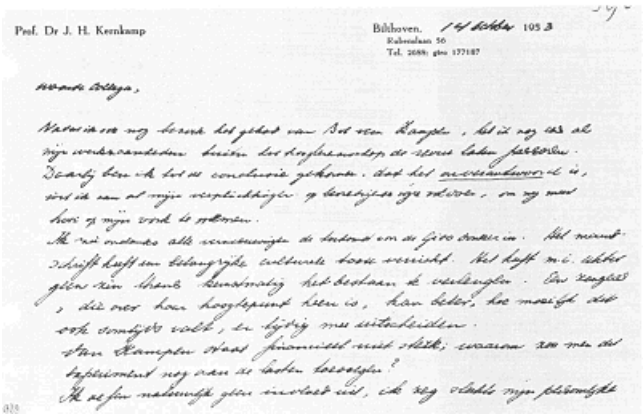

Prof. Dr J. H. Kernkamp

Bilthoven, 14 oktober 1953
Rubenslaan 56
Tel. 2688; giro 177187

Weledelgeboren Heer,

Hoewel ik nog steeds het gevoel van Bob van Kampen, dat ik nog als zijn medestudenten binnen het dagbestuur der Groene Laan functioneer. Daarbij kom ik tot de conclusie gekomen, dat het onverantwoord is, zowel in al mijn verplichtingen te verstrikken als nu, nu ik mijn werk te voltooien.
Ik wil evenwel alle vertrouwen de toekomst van de Gids donker in. Het nieuwe schrijfgebied van tijdgenoten eenmaal tot een vereniging. Het begrip m.i. slechts gelden kan, wanneer tweemaal het bestaan is verdwenen. Een tijdperk, dat over haar hoogtepunt heen is, kan beter, het moeilijk doet ook dramatisch valt, en tijdig mes uitscheiden.
Van Kampen weet persoonlijk niet precies, waarom zijn medebestuurder nog aan de Gids verbonden?
Ik zie geen mededeling, die ik nog verder mijn plichtmatigheid

295 J.H. Kernkamp aan E.J. Dijksterhuis, 14 oktober 1953. Kernkamp bedankt voor de eer redacteur te worden. Hij ziet de toekomst van *De Gids* donker in.

Weekeinde

Het liefst ben ik zaterdagavond
in een stad met schouders vol licht
en duizend aanplakbiljetten
de regenstemmen van duiven
de moord en de brandsirene
calypsozangers een standplaats
voor taxi's een man uit birma
café's met damesbediening

een grafzerkenetalage
de tunnelmond van een brug
water en steen en dromen
en een ongemerkte pijn
een pijn die geen naam verdraagt
een pijn een perron bij avond.

Bert Voeten
1951

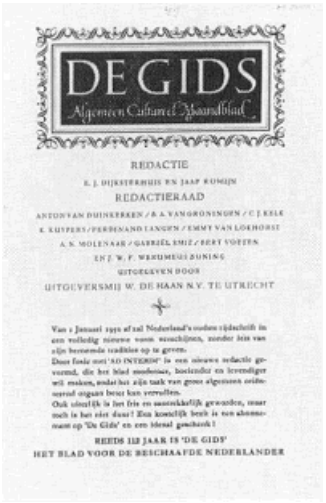
DE GIDS
Algemeen Cultuur- en Maandblad
REDACTIE
REDACTIERAAD
UITGEVERSMIJ W. DE HAAN N.V. TE UTRECHT
HEEFT HAAR TAAK VOLBRACHT
HET BLAD VOOR DE BESCHAAFDE NEDERLANDER

296 Omslag van het eerste nummer dat weer bij uitgeverij P.N. van Kampen en Zoon N.V. verscheen.

Tijdens de hierna volgende jaargang bleek dat uitgever W. de Haan, die de uitgave van *De Gids* sinds 1950 verzorgd had, er niet meer voor voelde het tijdschrift na 1953 verder te exploiteren: hij zag geen kans het aantal abonnees zo te vergroten dat ‘een normale, niet verliesgevende exploitatie’ mogelijk zou zijn. De Amsterdamse uitgever Van Kampen, die in 1949 niet zonder tegenzin afscheid van *De Gids* had genomen, bleek daarna snel bereid de uitgave van het tijdschrift - met ingang van januari 1954 - weer op zich te nemen. Bij deze gelegenheid werd de redactie - op verzoek van Bert Voeten, die het literaire element wilde versterken - uitgebreid met de dichter en essayist Ed. Hoornik. Een jaar later trad A.N. Molenaar, die sinds 1939 deel had uitgemaakt van de redactie en in die periode vele kronieken over de binnenlandse politiek had geschreven, af als redacteur. Zijn plaats werd ingenomen door K. Wiersma, secretaris van het College van Curatoren van de Leidse universiteit.

Tussen 1954 en 1960 - een periode waarin de invloed van

343

Amsterdam, 27 Augustus '53

Den WelEd.Hooggeleerden Heer Prof Dr E.J.Dijksterhuis,
Oisterwijk.

Zeer geachte heer Dijksterhuis,

U dankzeggend voor Uw uitnodiging om per 1 Januari a.s. toe te treden tot de redactie van "De Gids" - een uitnodiging die ik als een grote eer beschouw - zij het mij nochtans toegestaan, enkele wensen naar voren te brengen, waarover ik gaarne het oordeel van Uw redactie zou verhoren, alvorens een definitieve beslissing te nemen.

Hoewel ik er mij van bewust ben, dat de Gids door haar algemeen cultureel karakter nooit die literaire betekenis kan hebben als b.v. voor de oorlog "De Gemeenschap" en "Forum" hadden, geloof ik toch, dat het blad zo niet een leidinggevende, dan toch een belangrijke rol kan spelen in het culturele leven van vandaag. De nummers die ik in de afgelopen jaren onder ogen kreeg, hebben dat trouwens herhaaldelijk bewezen.

Om zulke nog meer dan vroeger te bereiken, lijkt het mij noodzakelijk, dat tussen de wetenschappelijke en literaire redactie een heel nauwe samenwerking bestaat, die uit iedere aflevering duidelijk spreekt. Ieder nummer afzonderlijk moet karakter hebben en moet meer zijn dan een bloemlezing van gedegen beschouwingen en fraaie lettdren. Ik zou het ook op prijs stellen, indien elk nummer, na grondig op een redactie-vergadering te zijn besproken, door een van de Amsterdamse redacteuren aan de hand van de drukproeven tezamen met de uitgever zou worden opgemaakt.

Dan ben ik een groot voorstander van vaste kronieken, die al naar gelang van de plaatsruimte maandelijks of tweemaandelijks zouden moeten worden geplaatst. Ik denk aan een kroniek Franse letteren (Pierre H.Dubois), Duitse letteren (G.W.Wentinck), Engelse letteren (Max Schuchart) , Amerikaanse letteren (Adriaan van der Veen); voorts een vaste kroniek voor de poëzie (D.A.M.Binnendijk) en voor het proza (Paul Rodenko) . Bijzonder belangrijk acht ik een maandelijkse kroniek van Anton van Duinkerken, waarbij deze redacteur de volledige vrijheid moet worden gelaten wat de keuze voor zijn onderwerpen betreft. Zoals de kroniek van ter Braak in "Groot Nederland" voor velen een van de grote aantrekkelijkheden van dit vooroorlogse tijdschrift vormde, zo moet van Duinkerkens kroniek dat nu van de Gids gaan doen.

Overwegende bezwaren heb ik tegen de toneelkroniek van mevrouw van Lokhorst, die in wezen niets anders is dan een verzameling van korte recenties, welke in een dagblad uitstekend op hun plaats zouden zijn, maar die in een maandblad m.i. geen zin hebben. Dat een krant een toneelpremière recenseert is logisch, dat een weekblad wat dieper op zo'n première ingaat, is verantwoord, maar dat een maandblad plotseling gaat doen alsof er geen kranten en weekbladen bestaan, is absurd. Natuurlijk moet de Gids een toneelkroniek hebben, maar dan in een andere stijl dan tot nu toe. Breder en dieper. Natuurlijk moet deze kroniek aansluiten op het toneelrepertoire, maar dan alleen op de werkelijk belangrijke stukken. Een opvoering van een drama van Tsjechov kan aanleiding zijn de betekenis van deze toneelschrijver duidelijk te belichten; ik noem Tsjechov, maar ik had, denkend aan opvoeringen van de laatste jaren, evengoed O'Neill, Fry, Eliot, Marcel, Sartre, Claudel of Anouilh kunnen noemen. Waarom zou mevr. van Lokhorst in deze kroniek ook niet belangwekkende boeken, die in het buitenland op toneelgebied verschijnen,kunnen bespreken? Hanningher zou gevraagd kunnen worden over het toneelleven in Amerika, v.d.Plas over Engeland enz. Koolhaas, die jarenlang in "De Groene" over toneel schreef en vaak voortreffelijk, zal zeker graag bepaalde toneelproblemen willen behandelen. De extra-onkosten die de toneelkroniek met zich meebrengt, zouden bij deze gang van zaken komen te vervallen of belangrijk gereduceerd worden.

Voorts zou ik in overweging willen geven met ingang van de nieuwe jaargang een roman van een belangrijk Nederlands auteur, verdeeld over een aantal afleveringen, te plaatsen. De literaire redactie zou er voorts een eer in moeten stellen iedere maand een novelle te brengen; ze zal daartoe contact moeten zoeken met auteurs als Debrot, Blaman, Alberts, van der Wal e.a. Dichters als Achterberg,Aafjes,Guillaume v.d.Graft, van Hillen, Jonckheere moeten het prettig gaan vinden in de Gids te publiceren. Voorts zou op een vergadering in het a.s. najaar ieder van de redacteuren

298 Ed. Hoornik aan E.J. Dijksterhuis, 27 augustus 1953. Hoornik is vereerd met de uitnodiging *Gids*-redacteur te worden maar wil eerst het oordeel van de redactie horen over zijn opvattingen over het blad.

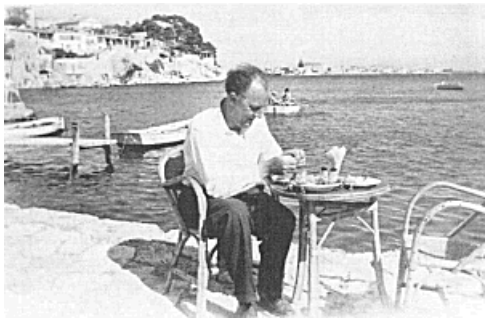

297 Ed. Hoornik (1910-1970), redacteur van 1954 tot en met 1970, op Mallorca, 1951.

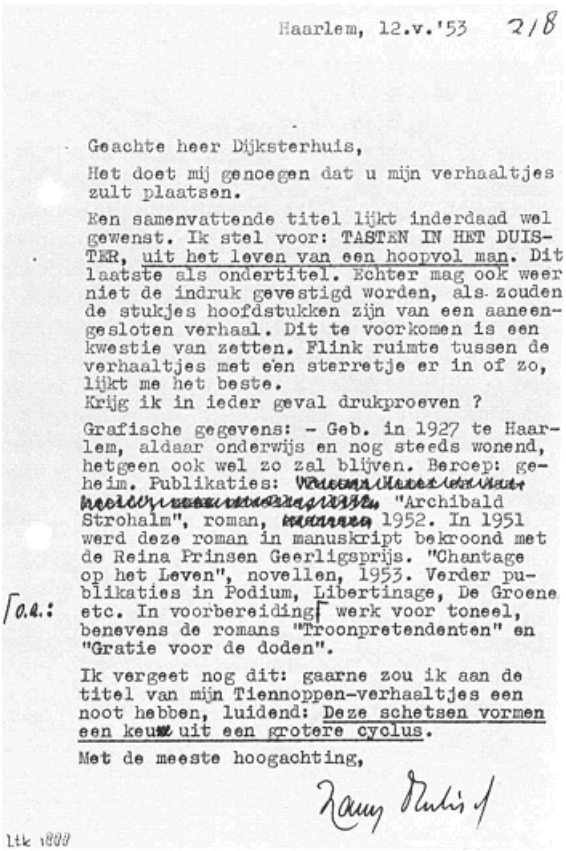

Haarlem, 12.v.'53 2/8

Geachte heer Dijksterhuis,

Het doet mij genoegen dat u mijn verhaaltjes zult plaatsen.

Een samenvattende titel lijkt inderdaad wel gewenst. Ik stel voor: TASTEN IN HET DUISTER, uit het leven van een hoopvol man. Dit laatste als ondertitel. Echter mag ook weer niet de indruk gevestigd worden, als zouden de stukjes hoofdstukken zijn van een aaneengesloten verhaal. Dit te voorkomen is een kwestie van zetten. Flink ruimte tussen de verhaaltjes met een sterretje er in of zo, lijkt me het beste.
Krijg ik in ieder geval drukproeven ?

Grafische gegevens: - Geb. in 1927 te Haarlem, aldaar onderwijs en nog steeds wonend, hetgeen ook wel zo zal blijven. Beroep: geheim. Publikaties: [illegible] "Archibald Strohalm", roman, [illegible] 1952. In 1951 werd deze roman in manuskript bekroond met de Reina Prinsen Geerligsprijs. "Chantage op het Leven", novellen, 1953. Verder publikaties in Podium, Libertinage, De Groene etc. In voorbereiding werk voor toneel, benevens de romans "Troonpretendenten" en "Gratie voor de doden".

O.a.:

Ik vergeet nog dit: gaarne zou ik aan de titel van mijn Tiennoppen-verhaaltjes een noot hebben, luidend: Deze schetsen vormen een keuze uit een grotere cyclus.

Met de meeste hoogachting,

Harry Mulisch

Ltk 1888

299 Harry Mulisch aan E.J. Dijksterhuis, 12 mei 1953. Fragmenten uit wat als boek *Het mirakel. Episodes van troost en liederlijkheid uit het leven van de heer Tiennoppen* (1955) zou gaan heten, verschenen in *De Gids* van juli 1953 en januari 1954.

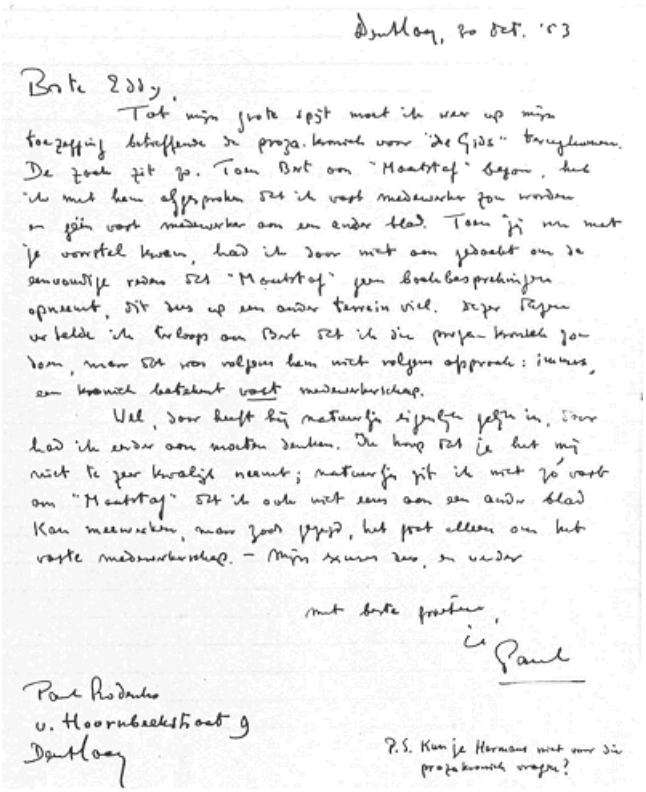

Den Haag, 30 Oct. '53

Beste Eddy,

Tot mijn grote spijt moet ik weer op mijn toezegging betreffende de proza-kroniek voor "De Gids" terugkomen. De zaak zit zo. Tom Bart om "Maatstaf" begon, dat ik met hem afgesproken dat ik vast medewerker zou worden en zijn vast medewerker aan een ander blad. Toen jij me met je voorstel kwam, had ik daar niet aan gedacht om de eenvoudige reden dat "Maatstaf" geen boekbesprekingen opneemt, dit zou op een ander terrein vallen. Deze papieren verhaal ik terloops aan Bart dat ik die proza-kroniek voor Gids, maar dat was volgens hem niet volgens afspraak: immers, een vaste betekent vast medewerkerschap.

Wel, daar heeft hij natuurlijk zijn gelijk in, daar had ik eerder aan moeten denken. De kwestie dat je het mij niet te zeer kwalijk neemt; natuurlijk zit ik niet zo vast aan "Maatstaf" dat ik ook niet eens aan een ander blad kan meewerken, maar goed gezegd, het gaat alleen om het vaste medewerkerschap. – Mijn excuses aan u beiden

met beste groeten,

Uw Paul

Paul Rodenko
v. Hoornbeeklaan 9
Den Haag

P.S. Kun je Hermans niet voor de proza-kroniek vragen?

300 Paul Rodenko aan Ed. Hoornik, 30 oktober 1953. Rodenko kan geen prozakroniek voor *De Gids* gaan verzorgen.

Ed. Hoornik tijdens de redactievergaderingen snel toenam - had *De Gids* een overwegend literair karakter. Er werd veel poëzie opgenomen, onder meer van A. Roland Holst, Pierre Kemp, Gerard den Brabander en Lucebert. Tot het verhalend proza dat in deze jaren in *De Gids* gepubliceerd werd, behoorden de verhalen ‘De daken’ van A. Alberts en ‘Mijn vriend, de moordenaar’ en ‘Kaddisj voor Sam Cohn’ van Marnix Gijsen. Ed. Hoornik droeg aan het tijdschrift zijn toneelstuk ‘Het water’ bij. Een poëziekroniek werd achtereenvolgens verzorgd door Hendrik de Vries en S. Vestdijk, een prozakroniek door Clara Eggink en J.W. Hofstra, terwijl Emmy van Lokhorst geregeld over toneel schreef. Ten gevolge van de sterke nadruk die in deze periode op het literaire aspect van *De Gids* gelegd werd, was het aandeel dat het wetenschappelijke essay kreeg - in de jaren voor 1950 nog overheersend -, sterk verminderd. Soms werden wetenschappelijke bijdragen in speciale nummers samengebracht, waardoor de vrijkomende ruimte in de rest van een jaargang grotendeels als speelterrein voor de literatuur kon worden ingericht. Dat redacteur Dijksterhuis, die als secretaris van de redactie

301 Marnix Gijsen (pseudoniem van J.A. Goris, 1899-1984), omstreeks 1950.
Foto door Charles Leirens.

302 Ed. Hoornik (l.) met Gerrit Achterberg (1905-1962) in Morzine, 1952.
Foto door W.S. Nijhoff.

303 E.J. Dijkjsterhuis (r.) houdt een inleiding op een *Gids*-avond in het Stedelijk Museum te Amsterdam, 16 april 1956. Achter de tafel v.l.n.r.: Bert Voeten met achter hem Adriaan van der Veen, Anna Blaman, Ed. Hoornik, A. Roland Holst, Herman van den Bergh en F.C. Gerretson.

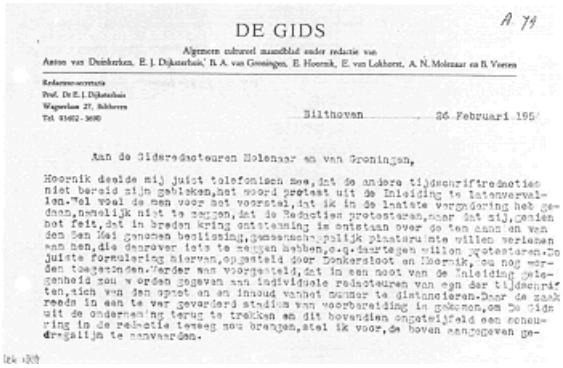

DE GIDS

Algemeen cultureel maandblad onder redactie van
Anton van Duinkerken, E. J. Dijksterhuis, B. A. van Groningen, E. Hoornik, E. van Lokhorst, A. N. Molenaar en B. Voeten

Redacteur-secretaris
Prof. Dr E. J. Dijksterhuis
Wagnerlaan 27, Bilthoven
Tel. 03402 - 3680

Bilthoven 26 Februari 195

Aan de Gidsredacteuren Molenaar en van Groningen,

Hoornik deelde mij juist telefonisch mee, dat de andere tijdschriftredacties niet bereid zijn gebleken, het woord protest uit de Inleiding te latenvervallen. Tot veel de een voor het voorstel, dat ik in de laatste vergadering heb gedaan, namelijk niet te zeggen, dat de Redacties protesteren, maar dat zij, gezien het feit, dat in breden kring ontstemming is ontstaan over de ten aanzien van den Mei genomen beslissing, gemeenschappelijk plaatsruimte willen verlenen aan hen, die daarover iets te zeggen hebben, o.a. daartegen willen protesteren. De juiste formulering hiervan, zo partels door Donkersloot en Hoornik, en nog verden toegezonden. Verder was voorgesteld, dat in een nadt van de Inleiding gelegenheid zou worden gegeven aan individuele redacteuren van een der tijdschriften, zich van den opzet en inhoud vanhet nummer te distancieren. Daar de zaak reeds in een te ver gevorderd stadium van voorbereiding is gekomen, om De Gids uit de onderneming terug te trekken en dit bovendien ongelukkig een schijn zou wekken, stel ik voor, de boven aangegeven gedragslijn te aanvaarden.

304 E.J. Dijksterhuis aan A.N. Molenaar en B.A. van Groningen, 26 februari 1954. Molenaar en Van Groningen distantiëren zich van *Nationale snipperdag*.

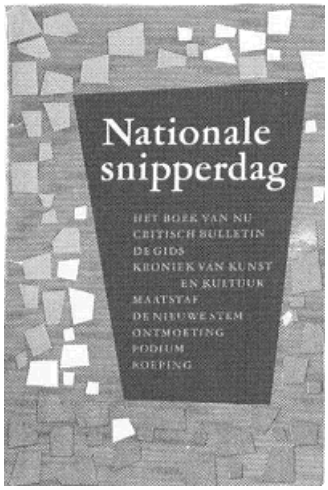

305 Omslag van ‘een gemeenschappelijke aflevering van de Nederlandse letterkundige en algemene tijdschriften, uitgegeven in plaats van de afzonderlijke Aprilnummers 1954 ter gelegenheid van de tiende Bevrijdingsdag 5 Mei 1945 - 5 Mei 1954’.

Zeven letterkundigen voor een kwartje

Een zeer talrijke schare letterlievenden dromde woensdagavond samen in de letterrijke winkelruimte van de Utrechtse boekhandel Broese, teneinde zich daar een zeer letterkundig 'gesproken nummer' van het maandblad De Gids te doen aanbieden.

Een gebeuren, dat alleszins de moeiten van het doen gebeuren bleek te rechtvaardigen; het werd een bijzonder onderhoudende, zelfs bezielende avond — ook voor de sprekende bellettristen, die grote aandacht aan de dag legden voor hun collegae gedurende de tijd, waarin zij zelf mochten zwijgen.

Prof. dr. E. J. Dijksterhuis wekte met de uitgestreken humor van zijn inleiding niet slechts sympathie voor de ruim 122-jarige Gids en deernis met de door goedwillende amateurs belaagde redactieleden, maar voerde ook de luisterlust van zijn gehoor ermee naar nog hoger toppen.

Dit ten profijte van Bert Voeten, Harry Mulisch, Gabriël Smit, Marga Minco, Guillaume van der Graft, Jac. van Hattum en Ed. Hoornik, wier voordracht van eigen proza en poëzie daardoor juist die geconcentreerde aandacht kreeg die bitter nodig was, om het geronk van passerende automobielen met succes het literaire hoofd te kunnen bieden.

Ook overigens vertoonde de bijeenkomst enkele loffelijke eigenschappen van een boeiend stuk drukwerk; één pagina ging blank ter perse doordat Geerten Gossaert niet op kwam dagen; een ander lid dezer kunstenaarssamenscholing trad halverwege de avond binnen gelijk een stukje Laatste Nieuws. Bovendien moest ieder zijn exemplaar van deze gesproken periodiek contant betalen — zo wil het nu eenmaal de verordening, die het houden van dit slag bijeenkomsten ten Domstede heet te regelen.

Maar ach, zeven kunstenaars en een professor voor één kwartje, dat is toch waarlijk niet te duur betaald.

In alle ernst: een geanimeerde avond van hoog letterkundig gehalte

306 Verslag van een *Gids*-avond bij boekhandel Broese te Utrecht, verschenen in *Het Vrije Volk*, 30 januari 1958.

307 Nieuw omslagontwerp, januari 1956.
Door Theo Kurpershoek.

de lopende zaken behartigde, bij de wenselijkheid van deze ontwikkeling vraagtekens plaatste, kan wellicht worden opgemaakt uit een causerie die hij in april 1956 - bij gelegenheid van een zogenaamd 'gesproken *Gids*-nummer' - in het Stedelijk Museum te Amsterdam hield. In deze causerie, waarvan de tekst onder de titel 'De Gids en de traditie' kort daarna in het tijdschrift werd gepubliceerd, merkte hij weliswaar op dat *De Gids* in die jaren een 'litteraire bloeitijd' beleefde, maar hij constateerde ook: 'Van 1893 af heeft in de redactie onafgebroken een vertegenwoordiger van de natuurwetenschap zitting gehad. De Gids zou bepaald met zijn traditie breken, als hij het natuurwetenschappelijke aspect van het moderne denken en het moderne leven veronachtzaamde en zich exclusief op een beperkt aantal facetten der cultuur, b.v. op geschiedenis of bellettrie, ging concentreren.' (1956, I, 305)

Overigens waren in deze periode niet alleen wetenschappelijke essays schaars in het tijdschrift vertegenwoordigd, ook beschouwingen op het gebied van de actuele politiek en andere maatschappelijke kwesties werden nauwelijks opgenomen.

Een opmerkelijke publikatie in dit opzicht was de aflevering van april 1954, die in samenwerking met andere literaire tijdschriften werd uitgebracht en gericht was 'tegen de disqualificatie van de 5de Mei, onze nationale feestdag, tot "nationale snipperdag"'.

Andere speciale nummers die in deze jaren werden uitgegeven, waren een aflevering, gewijd aan 'Toneel' (nr. 8/9, 1955), en een dubbelnummer (nr. 5/6, 1958) dat door *De Gids* en het literaire tijdschrift *Maatstaf* werd gepubliceerd bij gelegenheid van de zeventigste verjaardag van de dichter A. Roland Holst.

In het eerste nummer van jaargang 1960 werd vervolgens meegedeeld dat E.J. Dijksterhuis, die problemen met zijn gezondheid had, en K. Wiersma, die het te druk had met andere bezigheden, besloten hadden hun plaats in de redactie op te geven. Vooral Dijksterhuis, die vanaf 1934 redacteur was geweest en vele jaren lang het secretariaat had waargenomen, had veel voor het tijd-

Om wat ik van de liefde weet fragment

Om wat ik van de liefde weet
en van de vrouw die mijn moeder is, de vrouw die mijn vrouw
is, de vrouw die mijn dochter zal zijn o mijn dochter
en van het vechten vuur om vuur
en van de liefde.

In efficiënt getraliede kantoren
becijfert men de laatste stand der lopen
en wat het geld kost in Afghanistan
en hoe het zijn zal wanneer morgen
de zon weer twee seconden later opgaat
en domme naakte meisjes horen het
en in hun kleine zachte buiken hangen
hun smalle baarmoeders wachtend en open
en luiden luiden
megafonische
klokken van dood en leven.
Geen van hen weet hoe er in mensenmonden
een padde heerst van krompraat en verkrachting
en geen weet hoe de luchtmacht van de avond
haar stafkaart ontrolt boven stervenden.

Om wat ik van de liefde weet
en van dit land zonder hemel
en van der kanonnen kaatsebal heen en weer kijk ik niet 'k
vang je al edelman bedelman
en van de liefde.

Koos Schuur
1951

*

Er was een feest van balspelers op het veld in
de zomer, twee vuile kleine jongetjes
gaapten het wonder van de chaos aan
(hun zakken vol broodkruimeltjes)
en liepen toen door over de zon.

de balspelers aten biefstuk en hun vermoeide
spieren waren in gesprek met elkaar onder
de douche, het veld was in hun ogen, het groene,
de gewiekste komeet (de bal), en de witte
melkweg, in hun lichaam gespaard.

Hans Lodeizen
1951

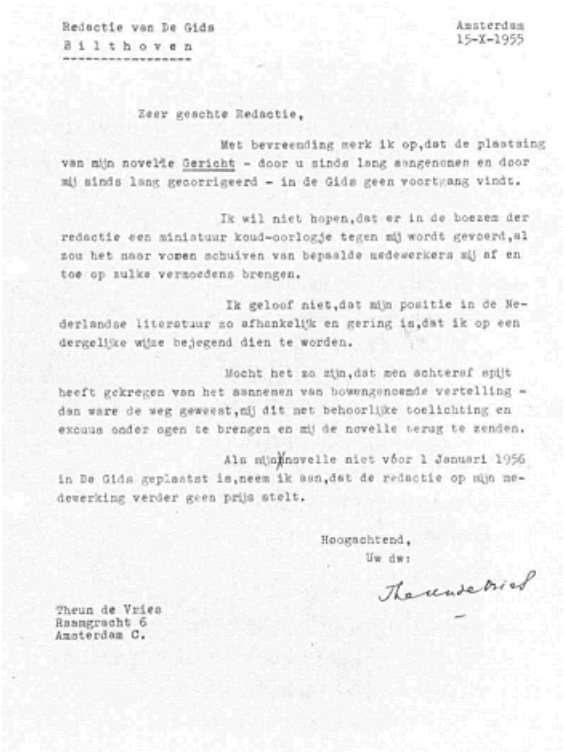

Redactie van De Gids
B i l t h o v e n

Amsterdam
15-X-1955

Zeer geachte Redactie,

Met bevreemding merk ik op,dat de plaatsing van mijn novelle Gericht - door u sinds lang aangenomen en door mij sinds lang gecorrigeerd - in de Gids geen voortgang vindt.

Ik wil niet hopen,dat er in de boezem der redactie een miniatuur koud-oorlogje tegen mij wordt gevoerd,al zou het naar vormen schuiven van bepaalde medewerkers mij af en toe op zulke vermoedens brengen.

Ik geloof niet,dat mijn positie in de Nederlandse literatuur zo afhankelijk en gering is,dat ik op een dergelijke wijze bejegend dien te worden.

Mocht het zo zijn,dat men achteraf spijt heeft gekregen van het aannemen van bovengenoemde vertelling - dan ware de weg geweest,mij dit met behoorlijke toelichting en excuus onder ogen te brengen en mij de novelle terug te zenden.

Als mijn novelle niet vóór 1 Januari 1956 in De Gids geplaatst is,neem ik aan,dat de redactie op mijn medewerking verder geen prijs stelt.

Hoogachtend,
Uw dw:

Theun de Vries

Theun de Vries
Raamgracht 6
Amsterdam C.

308 Theun de Vries aan de redactie van *De Gids*, 15 oktober 1955. Hij vreest dat de koude oorlog invloed heeft op het redactiebeleid. De Vries was lid van de CPN. Zijn verhaal verscheen in december 1955 in *De Gids*.

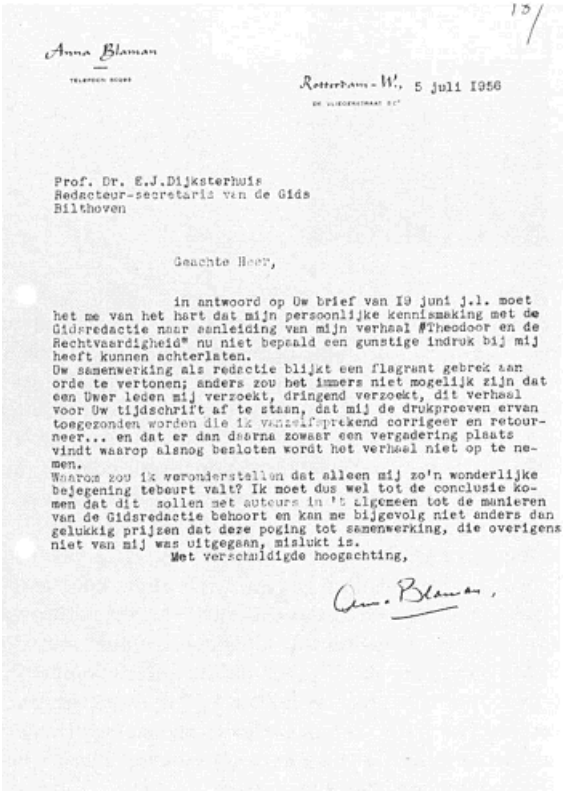

Anna Blaman

Rotterdam-W., 5 juli 1956

Prof. Dr. E.J.Dijksterhuis
Redacteur-secretaris van de Gids
Bilthoven

Geachte Heer,

in antwoord op Uw brief van 19 juni j.l. moet het me van het hart dat mijn persoonlijke kennismaking met de Gidsredactie naar aanleiding van mijn verhaal "Theodoor en de Rechtvaardigheid" nu niet bepaald een gunstige indruk bij mij heeft kunnen achterlaten.
Uw samenwerking als redactie blijkt een flagrant gebrek aan orde te vertonen; anders zou het immers niet mogelijk zijn dat een Uwer leden mij verzoekt, dringend verzoekt, dit verhaal voor Uw tijdschrift af te staan, dat mij de drukproeven ervan toegezonden worden die ik vanzelfsprekend corrigeer en retourneer... en dat er dan daarna zowaar een vergadering plaats vindt waarop alsnog besloten wordt het verhaal niet op te nemen.
Waarom zou ik veronderstellen dat alleen mij zo'n wonderlijke bejegening tebeurt valt? Ik moet dus wel tot de conclusie komen dat dit zollen met auteurs in 't algemeen tot de manieren van de Gidsredactie behoort en kan me bijgevolg niet anders dan gelukkig prijzen dat deze poging tot samenwerking, die overigens niet van mij was uitgegaan, mislukt is.
Met verschuldigde hoogachting,

Anna Blaman.

309 Anna Blaman (pseudoniem van J.P. Vrugt) aan E.J. Dijksterhuis, 5 juli 1956. Ze is onaangenaam verrast doordat een verhaal van haar werd afgewezen nadat het was aanvaard en zelfs voor publikatie gereed gemaakt.

310 Nederlandse auteurs bijeen in de tropische plantenkas van Artis te Amsterdam, april 1957. V.l.n.r.: Gerard den Brabander, Bert Voeten, F. Bordewijk, Clara Eggink, J.W.F. Werumeus Buning, François Pauwels, J.W. Hofstra, Bertus Aafjes, Henriëtte van Eyk, H.W.J.M. Keuls, J.C. Bloem, Clare Lennart, Johan Fabricius, Ed. Hoornik, Jeanne van Schaik-Willing, Hella S. Haasse en Willy Corsari.
Foto door Paul Huf.

Vrede fragment

Komt een duif van honderd pond,
een olijfboom in zijn klauwen,
bij mijn oren met zijn mond
vol van koren zoete vrouwen,
vol van kirrende verhalen
hoe de oorlog is verdwenen
en herhaalt ze honderd malen:
alle malen zal ik wenen.

Sinds ik mij zó onverwacht
in een taxi had gestort
dat ik in de nacht een gat
naliet dat steeds groter wordt,
sinds mijn zacht betraande schat,
droogte blozend van ellende
staan bleef, zo bleef stilstaan dat
keisteen ketste in haar lenden,
ben ik te dicht en droog van vel
om uit te zweten in gebeden,
kreukels knijpend evenwel,
en 'vrede' knarsend, 'vrede, vrede'.

Liefde is een stinkend wonder
van onthoofde wulpsigheden
als ik voort moet leven zonder
vrede, Jezus Christus, vrede;
want het scheurende geluid
waar ik van mijn lief mee scheidde
schrikt mij nu het bed nog uit
waar wij soms in dromen beiden
dat de oorlog van weleer
wederkeert op vilten voeten,
dat we, eigenlijk al niet meer
kunnend alles, toch weer moeten
liggen rennen en daarnaast
gillen in elkanders oren,
zo wanhopig dat wij haast
dromen ons te kunnen horen.

Leo Vroman
1954 (Nationale Snipperdag)

311 Ed. Hoornik (l.) en Bert Voeten (°1918), lid van de redactieraad van 1950 tot en met 1952 en redacteur van 1952 tot en met 1964, tijdens het Boekenbal, 1956.
Foto door Nico Jesse.

312 Omslag van een themanummer gewijd aan de toekomst, mei/juli 1961.

schrift betekend. Enkele maanden later trad de jurist H. Schadee, die raadsheer-plaatsvervanger was in het Gerechtshof te 's-Gravenhage, tot de redactie toe, begin 1961 gevolgd door A. de Froe, hoogleraar in de antropobiologie en menselijke erfelijkheidsleer aan de Universiteit van Amsterdam. Al eerder - in 1959 - was de tekstverzorger K. Lekkerkerker redactiesecretaris geworden.

Intussen was bij een deel van de redactie - met name Ed. Hoornik en Bert Voeten - ontevredenheid ontstaan over het karakter van *De Gids* in die periode. Hoornik en Voeten meenden dat het tijdschrift onvoldoende aansloot bij wat er in die tijd leefde, en dat het blad dringend vernieuwd moest worden. Daartoe zou niet alleen de redactie ingrijpend gewijzigd moeten worden - de invloed van vooral Van Duinkerken zou moeten worden beperkt -, maar ook moest de redactie meer financiële armslag krijgen dan uitgever Van Kampen bereid of in staat was te geven. De nieuwe redacteur De Froe was het in dit opzicht met hen eens. In 1961 werd daarom contact opgenomen met uitgeverij J.M. Meulenhoff te Amsterdam. Tijdens de besprekingen die ver-

volgens met Meulenhoff gevoerd werden, werd afgesproken dat met ingang van 1962 *De Gids* zou worden uitgegeven door een nieuw te vormen Stichting De Gids, terwijl de administratie en exploitatie van het tijdschrift door Meulenhoff zouden worden verzorgd. Het blad zou voortaan niet maandelijks, maar tien maal per jaar verschijnen. De redactie zou gevormd worden door A. de Froe, Ed. Hoornik en Bert Voeten, bijgestaan door een 'raad van redactie' - die geen medebeslissings-bevoegdheid zou krijgen! -, bestaande uit Anton van Duinkerken, E.J. Dijksterhuis - hij zou weer bij *De Gids* betrokken worden -, B.A. van Groningen, de

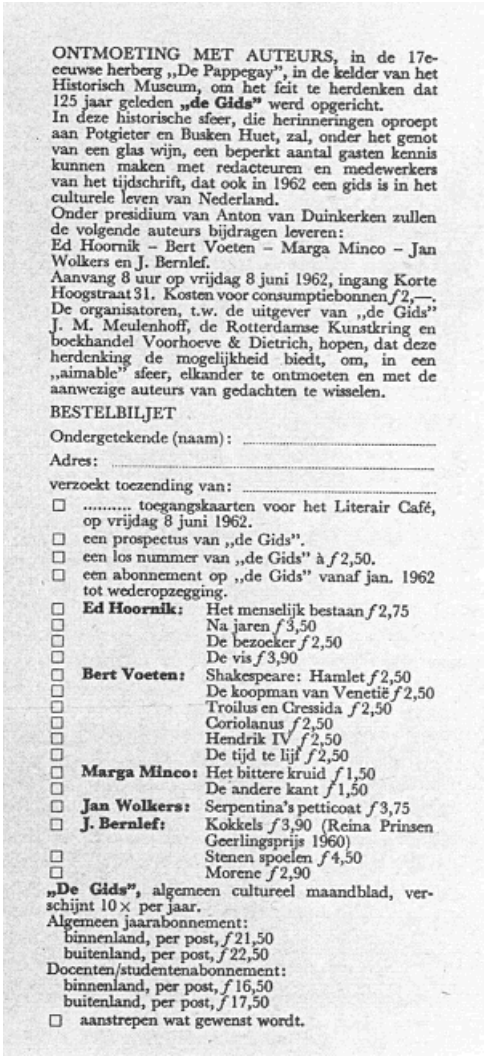

ONTMOETING MET AUTEURS, in de 17e-eeuwse herberg „De Pappegay", in de kelder van het Historisch Museum, om het feit te herdenken dat 125 jaar geleden **„de Gids"** werd opgericht.
In deze historische sfeer, die herinneringen oproept aan Potgieter en Busken Huet, zal, onder het genot van een glas wijn, een beperkt aantal gasten kennis kunnen maken met redacteuren en medewerkers van het tijdschrift, dat ook in 1962 een gids is in het culturele leven van Nederland.
Onder presidium van Anton van Duinkerken zullen de volgende auteurs bijdragen leveren:
Ed Hoornik – Bert Voeten – Marga Minco – Jan Wolkers en J. Bernlef.
Aanvang 8 uur op vrijdag 8 juni 1962, ingang Korte Hoogstraat 31. Kosten voor consumptiebonnen ƒ 2,—.
De organisatoren, t.w. de uitgever van „de Gids" J. M. Meulenhoff, de Rotterdamse Kunstkring en boekhandel Voorhoeve & Dietrich, hopen, dat deze herdenking de mogelijkheid biedt, om, in een „aimable" sfeer, elkander te ontmoeten en met de aanwezige auteurs van gedachten te wisselen.

BESTELBILJET

Ondergetekende (naam): .....
Adres: .....
verzoekt toezending van: .....

☐ ..... toegangskaarten voor het Literair Café, op vrijdag 8 juni 1962.
☐ een prospectus van „de Gids".
☐ een los nummer van „de Gids" à ƒ 2,50.
☐ een abonnement op „de Gids" vanaf jan. 1962 tot wederopzegging.

☐	**Ed Hoornik:**	Het menselijk bestaan ƒ 2,75
☐		Na jaren ƒ 3,50
☐		De bezoeker ƒ 2,50
☐		De vis ƒ 3,90
☐	**Bert Voeten:**	Shakespeare: Hamlet ƒ 2,50
☐		De koopman van Venetië ƒ 2,50
☐		Troilus en Cressida ƒ 2,50
☐		Coriolanus ƒ 2,50
☐		Hendrik IV ƒ 2,50
☐		De tijd te lijf ƒ 2,50
☐	**Marga Minco:**	Het bittere kruid ƒ 1,50
☐		De andere kant ƒ 1,50
☐	**Jan Wolkers:**	Serpentina's petticoat ƒ 3,75
☐	**J. Bernlef:**	Kokkels ƒ 3,90 (Reina Prinsen Geerlingsprijs 1960)
☐		Stenen spoelen ƒ 4,50
☐		Morene ƒ 2,90

„De Gids", algemeen cultureel maandblad, verschijnt 10× per jaar.
Algemeen jaarabonnement:
binnenland, per post, ƒ 21,50
buitenland, per post, ƒ 22,50
Docenten/studentenabonnement:
binnenland, per post, ƒ 16,50
buitenland, per post, ƒ 17,50
☐ aanstrepen wat gewenst wordt.

313 Aankondiging van een *Gids*-avond ter gelegenheid van het honderdvijfentwintigjarig bestaan van het blad, te houden op 8 juni 1962 in Rotterdam.

Vlaamse schrijver Karel Jonckheere, Emmy van Lokhorst en H. Schadee.

Na uitvoerige besprekingen bleek de rest van de redactie met de voorstellen van Hoornik, Voeten en De Froe akkoord te kunnen gaan. Voor uitgeverij Van Kampen was de overgang van *De Gids* naar een andere uitgever des te pijnlijker, omdat juist in 1962 het honderdvijfentwintigjarig bestaan van het tijdschrift, dat op enkele korte perioden na steeds door Van Kampen was uitgegeven, gevierd zou worden.

Bij gelegenheid van dit jubileum schreef Anton van Duinkerken over *De Gids* onder meer: 'Binnen de snelheid van de technische moderniteit werkt een maandblad

traag, doch selectief. Het kan zich veroorloven oud te zijn. De Gids is zo oud als de eerste spoorweg in ons land. Potgieter heeft nooit met Busken Huet getelefoneerd en nooit gefietst. Het is misschien aan hun nalatenschap te merken. Dit is het dan echter niet uitsluitend in het nadeel van dit erfbezit. Zelfs al zou het moderne maandschrift meer tot aandachtige volgzaamheid genoopt zijn dan dat het kans krijgt op vurig leiderschap, dan nog blijft het een noodzakelijk en onmisbaar orgaan voor het bijhouden van de algemene cultuur. Waar alles en iedereen zoekt te verrassen, heeft het waarde op te vallen door traditietrouw. Gelijk iedere levende trouw verheugt zij zich oprecht bij de geboorte van het nieuwe. De beginselen van een algemene cultuur vragen in elk geval verheldering en in menig geval verdediging. Dit blijft bestaansrecht schenken aan een tijdschrift, dat honderdvijfentwintig jaar geleden werd gesticht.' (1962, I, 61-62)

Vermeldenswaard is dat in de jaren hierna de aandacht die in *De Gids* besteed werd aan politieke en sociale ontwikkelingen, duidelijk groter werd. Een uiting hiervan was de Kroniek van de buitenlandse politiek, die vanaf 1962 verzorgd werd door de journalist A.L. Constandse, die al in de jaren twintig sterk geboeid was door anarchistische bewegingen en sinds 1945 bij het *Algemeen Handelsblad* werkte. In 1963 begon Han Lammers - toen redacteur van het *Algemeen Dagblad*, kort

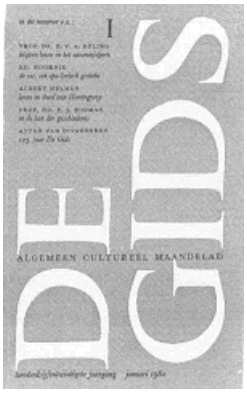

314 Omslag van het eerste nummer van de honderdvijfentwintigste jaargang, de eerste aflevering die verscheen bij de nieuwe uitgever J.M. Meulenhoff, januari 1962.

315 Jan Wolkers (°1925), 1963.
Foto door Jutka Rona.

Niets doen natuurlijk

Dacht dat het oorlog werd als herfst
of zondag. een grauw costuum een
stalen paraplu is al wat men behoeft
en eten eten eten d.d.t. en hele
schoenen voor de vlucht met duizend
door deze zelfde regen overvallen mensen
en spaden voor een graf of greppels.
en stomverbaasd kreperen.
en prachtig denken.
denken.

denken.
kan prachtig denken.
wil stomverbaasd kreperen.
een graf een greppel een gekochte spade.
een aarde zonder graan. geaderd
van wroeten kreten draden en metaal.
millioenen voeten in die onbegrepen
mars op hem af om in zijn strot te bijten.
een oorlog als een koude eb of vloed.
niets aan te doen.
hoofdschuddend sterven.

een dood gemaakt als drank.
gedestilleerd, als winst becijferd.
bedoeld. verwekt. gebaard. gevoed.
verpakt. als een machine. en verstuurd.
en stomverbaasd kreperen.
kan prachtig denken.
denken.

Jan G. Elburg
1952

Fokke Sierksma - Amerika's zelfkritiek, I
J. Bernlef / K. Schippers - Gesprek met A. Alberts
Redbad Fokkema - Het taboe rond Achterberg
DE 1
januari 1964
GIDS
Algemeen Cultureel Maandblad

316 Eerste nummer met een nieuw omslagontwerp, januari 1964.

hierna werkzaam bij *De Groene Amsterdammer* - de Binnenlandse kroniek voor zijn rekening te nemen. Ook in de *Gids*-commentaren, die in deze periode geregeld werden opgenomen, werd vaak stelling genomen in actuele politieke en maatschappelijke kwesties.

Over het standpunt van *De Gids* schreef Gabriël Smit, die in het literaire maandblad *Roeping* (april 1963) een interview met De Froe, Hoornik, Lammers en Voeten publiceerde, onder meer: 'Voeten verklaart dat "De Gids" sinds Potgieter niet alléén liberaal is, maar vooral ook het standpunt van de liberaliteit handhaaft. Dat wil zeggen: in één nummer kan men bijdragen aantreffen van prof. Geyl en de communist Theun de Vries, gedichten van Keuls en van de experimentelen.' (1963, jg. 38, nr. 12, p. 658)

Opvallend in literair opzicht was dat er in deze tijd verscheidene verhalen van de jonge beeldhouwer-schrijver Jan Wolkers in *De Gids* werden gepubliceerd. Tot deze verhalen behoorden 'Dominee met strooien hoed', 'Gesponnen suiker' en 'Zwarte advent'.

Intussen was Ed. Hoornik, die het politieke en sociale engagement van het tijdschrift verder wilde versterken, in de loop van 1964 begonnen het pad te effenen voor een meer radicale vernieuwing van het tijdschrift. Zijn pogingen hadden succes. In 1965 opende de nieuwe jaargang onder de kop 'Veranderingen bij De Gids' met een spectaculaire mededeling: 'Opnieuw is thans een redactiewijziging doorgevoerd, waarbij vertegenwoordigers van een jongere generatie aan het blad worden verbonden.

De in 1962 ingestelde raad van redactie, waarin zitting hadden Emmy van Lokhorst, Anton van Duinkerken, E.J. Dijksterhuis, B.A. van Groningen, Karel Jonckheere en H. Schadee, van wie de meesten daarvoor ge-

durende een lange reeks van jaren De Gids hadden geredigeerd, is afgetreden. Dit lichaam komt hiermee te vervallen. De eveneens in 1962 door het stichtingsbestuur benoemde redactie, bestaande uit A. de Froe, Ed. Hoornik en Bert Voeten, wordt uitgebreid met W.L. Brugsma, A.L. Constandse, Sybren R. de Groot en Han Lammers; de door Bert Voeten ter beschikking gestelde redacteursplaats wordt thans ingenomen door Harry Mulisch. K. Lekkerkerker heeft zijn functie van secretaris van de redactie, die hij sinds 1959 waarnam, neergelegd. Ed. Hoornik zal voortaan als redacteursecretaris optreden.

Het blad blijft een uitgave van de Stichting De Gids, terwijl voor de produktie en exploitatie ervan, sedert 1962 in handen van J.M. Meulenhoff te Amsterdam, met ingang van januari 1965 mede Uitgeverij De Bezige Bij te Amsterdam verantwoordelijk zal zijn.

Wij zeggen de raad van redactie dank voor het werk dat hij in het belang van De Gids heeft verricht. In het bijzonder danken wij Bert Voeten en K. Lekkerkerker voor de vele uren die zij, maand in maand uit, hebben geofferd, opdat De Gids zijn plaats in het culturele leven van Nederland kon blijven innemen.' (1965, I, 2) Ook al werd over het aftreden van de volledige raad van redactie in deze mededeling uiterst laconiek geconstateerd: 'Dit lichaam komt hiermee te vervallen', de con-

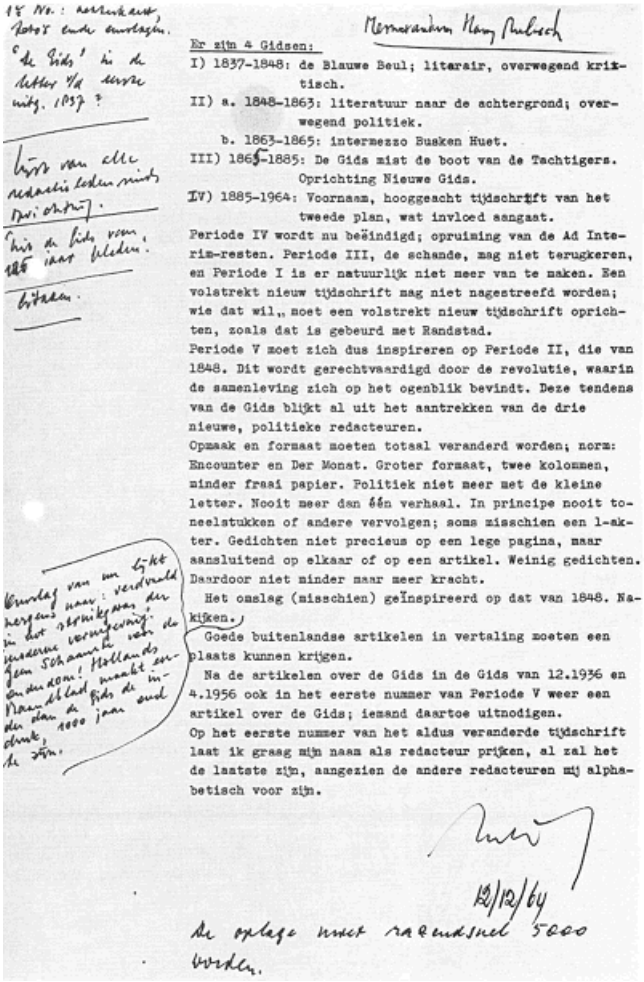

Memorandum Harry Mulisch

Er zijn 4 Gidsen:

I) 1837-1848: de Blauwe Beul; literair, overwegend kritisch.

II) a. 1848-1863: literatuur naar de achtergrond; overwegend politiek.

b. 1863-1865: intermezzo Busken Huet.

III) 1865-1885: De Gids mist de boot van de Tachtigers. Oprichting Nieuwe Gids.

IV) 1885-1964: Voornaam, hooggeacht tijdschrift van het tweede plan, wat invloed aangaat.

Periode IV wordt nu beëindigd; opruiming van de Ad Interim-resten. Periode III, de schande, mag niet terugkeren, en Periode I is er natuurlijk niet meer van te maken. Een volstrekt nieuw tijdschrift mag niet nagestreefd worden; wie dat wil, moet een volstrekt nieuw tijdschrift oprichten, zoals dat is gebeurd met Randstad.

Periode V moet zich dus inspireren op Periode II, die van 1848. Dit wordt gerechtvaardigd door de revolutie, waarin de samenleving zich op het ogenblik bevindt. Deze tendens van de Gids blijkt al uit het aantrekken van de drie nieuwe, politieke redacteuren.

Opmaak en formaat moeten totaal veranderd worden; norm: Encounter en Der Monat. Groter formaat, twee kolommen, minder fraai papier. Politiek niet meer met de kleine letter. Nooit meer dan één verhaal. In principe nooit toneelstukken of andere vervolgen; soms misschien een 1-akter. Gedichten niet precieus op een lege pagina, maar aansluitend op elkaar of op een artikel. Weinig gedichten. Daardoor niet minder maar meer kracht.

Het omslag (misschien) geïnspireerd op dat van 1848. Nakijken.

Goede buitenlandse artikelen in vertaling moeten een plaats kunnen krijgen.

Na de artikelen over de Gids in de Gids van 12.1936 en 4.1956 ook in het eerste nummer van Periode V weer een artikel over de Gids; iemand daartoe uitnodigen.

Op het eerste nummer van het aldus veranderde tijdschrift laat ik graag mijn naam als redacteur prijken, al zal het de laatste zijn, aangezien de andere redacteuren mij alphabetisch voor zijn.

12/12/64

de oplage moet ongeveer 5000 worden.

317 Memorandum van Harry Mulisch over de toekomst van *De Gids*, 12 december 1964.

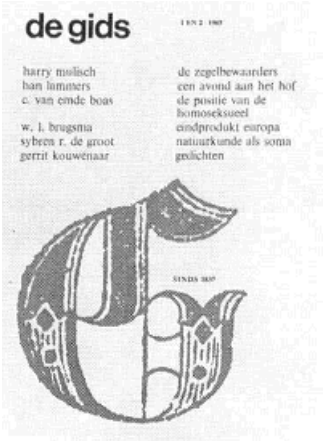

318 Het nieuwe uiterlijk van *De Gids* na de ingrijpende redactiewijziging, januari/februari 1965. Typografie door Joke Reynders.

Droom

Doorgaans slaap ik, maar soms
wek je mij met nagels
in de thee van mijn droom.

Die ik dronk met Jean-Paul Sartre.
Hij zat in een trein
en bleef er in voor mij.

Hij was vriendelijk. ‘Camus en ik,’
zei hij, ‘hebben land gekocht
buiten Parijs, daar houden we een feest

bijna elke dag.’ Het regende
tegen de treincoupé. Het landschap
was van zand. ‘Hier

gaan we huizen bouwen
voor iedereen. Schrijf maar op
wat ik zeg en publiceer het stiekum.’

Hij glimlacht en maakt plaats
voor Ella Fitzgerald. Wat een
vriendelijke dame! Ze

ruikt naar kruiden. Heeft
ze rheumatiek? Ze is overigens
vol leven en giert

om mijn vriend van vroeger
die zijn moeder ontvlucht
en met mij pokeren wil.

Remco Campert
1952

† Martinus Nijhoff

Wat bleef er in de leegte nog bewaard?
Vroeg winterlicht; het knappen van de haard:
Binnen - een tafel, een retort, een kruisbeeld;
buiten - heldere heidenen te paard.

A. Roland Holst
Bergen N.H. febr. 1953

sequenties ervan waren ingrijpend. Vooral Anton van Duinkerken had immers meer dan dertig jaar als redacteur of als lid van de redactieraad het beleid van *De Gids* van dichtbij mee bepaald en daardoor een belangrijk stempel op het tijdschrift gedrukt. Met zijn verdwijnen uit de raad van redactie kwam voor *De Gids* het einde aan een tijdperk.

Een ander gevolg van de wijzigingen bij *De Gids* was dat het academische milieu, dat altijd sterk in het tijdschrift vertegenwoordigd was geweest - het meest recent

door Dijksterhuis, Van Duinkerken, Van Groningen en De Froe - duidelijk aan belang inboette. Na de ‘coup van 1965’ - precies honderd jaar na de bekende breuk in de

319 De redactie van *De Gids* bijeen in ‘De Silveren Spieghel’ te Amsterdam, 1965. Staand v.l.n.r.: Han Lammers, W.L. Brugsma, Sybren R. de Groot. Zittend: A. de Froe, Ed. Hoornik, Harry Mulisch en A.L. Constandse.
Foto door Eddy Posthuma de Boer.

Een speelkamer

Ik zie mijn handen in twee bloemen.
Ik ruik azië in miin kamer.
Ik denk een bruine klip in zee,
een hamer in de zee van Permeke.

Er klimt een kleven in mijn hoofd,
een kruipend gewicht op een ladder,
een kruipdier ongelooflijk smeulend,
een kurken zeef. Een schaakbord.

Een woeste mond tot een wortel gebald
wist alles uit. Veegt alles weg uit
de hals van het geurende water.
dat ik denk en meen te zien, te ruiken.

Paul Snoek
1957

Bronnen der slaaploosheid

Wolvin en wolf in 't winters ledikant
als het gehuil des harten krimpt tot fluistren:
uit de angsten ranken namen op in 't duister
met in hun wijn de bloedsmaak van het lam.

Als in de tijd van de ouders zijn de nachten,
op 't huis gestapeld drukt het tempelpuin;
en waar een lichtstraal door een schaduw suist,
bederft de waan tot schimmel op de wanden.

't Gedroomde kinderhandje slaapt in ons;
zijn polsje klot gelijk in nood de borst
der vogels die men treurig vrij moet laten.

Samen, onder de vlag van 't beddelaken,
als na een veldslag zijn wij opgebaard.
- Maria's hand rust op mijn grauwend haar.

Maurice Gilliams
1957

redactie, waarbij Potgieter en Busken Huet het tijdschrift hadden verlaten - telde de *Gids*-redactie nog slechts twee leden die met dit milieu nauw verbonden waren: De Froe en de nieuwe redacteur Sybren de Groot, die hoogleraar in de theoretische natuurkunde aan de Universiteit van Amsterdam was. In plaats daarvan kwam een groep journalisten de redactionele gelederen versterken: Brugsma - hij had vooral de aandacht getrokken met zijn reisreportages uit diverse conflicthaarden, waarbij hij een indrukwekkende reeks van vooraanstaande politici, onder wie Chroesjtsjov, Nasser, Nehru en Soekarno, had weten te interviewen -, Constandse en Lammers. Kenmerkend voor alle drie was dat zij in het algemeen kritisch stonden tegenover het politieke establishment - sinds 1958 regeringen van confessioneel-liberale snit -

en tegenover vele politieke activiteiten van het westers bondgenootschap, met name van de Verenigde Staten. De invloed van Constandse zou - mede doordat Brugsma en Lammers in 1966 de redactie van *De Gids* weer zouden verlaten - in dit opzicht het sterkst blijken te zijn. De grote bewondering die Constandse in de kring van *De Gids* genoot, zou onmiskenbaar tot uiting komen in 1969 en 1979, toen bij gelegenheid van zijn zeventigste en tachtigste verjaardag een speciale aflevering aan hem werd gewijd.

De oriëntatie in linkse richting werd nog versterkt doordat een van de nieuwe redacteuren, de schrijver Harry Mulisch, zich in deze jaren duidelijk engageerde met politiek-radicale groeperingen - zijn boek *Bericht aan de rattenkoning* (1966), waarin hij de provo-beweging verdedigde, was er een uiting van - en met bevrijdingsbewegingen in de zogenaamde Derde Wereld, waarbij vooral Cuba zijn belangstelling wekte. Ook zijn vriend Ed. Hoornik, die als redacteur-secretaris ontzaglijk veel werk voor het tijdschrift verzette en wiens huis aan de Amsterdamse Prinsengracht een befaamde ontmoetingsplaats voor diverse medewerkers van *De Gids* werd, trad in deze periode geregeld bij politieke manifestaties naar voren.

De verandering die *De Gids* bij de redactiewisseling van 1965 doormaakte, was door dit alles ingrijpend. Het blad, dat de afgelopen jaren het politieke en culturele debat eerder had gevolgd dan gestimuleerd, kwam door het versterkte engagement van de redactie in de voorhoede terecht. Velen zagen in deze woelige jaren, waarin de binnenlandse verhoudingen door het optreden van de provo-beweging en van nieuwe stromingen als D'66 en Nieuw Links in de Partij van de Arbeid sterk werden gewijzigd, met belangstelling naar elk nieuw nummer van *De Gids* uit. Het was dan ook niet verbazingwekkend dat de oplage, die in 1965 ongeveer zestienhonderd abonnementen had bedragen, in de jaren daarna opvallend steeg.

Sterk de aandacht trokken dikwijls de *Gids*-commentaren, die voorzien waren van de letter G - ontleend aan

320 V.l.n.r.: Ed. Hoornik, Jan Hein Donner en Han Lammers tijdens een feestje ten huize van Hoornik, 1966.

het eerste nummer in 1837 - en die gewoonlijk van een van de drie secties in de redactie afkomstig waren. Zoals in de aflevering van september 1965 van *De Gids* werd meegedeeld, waren deze drie secties: een literaire (Hoornik, Mulisch), een politieke (Brugsma, Constandse, Lammers) en een wetenschappelijke (De Froe, De Groot). Aan deze mededeling werd toegevoegd: 'Van meet af aan was het nu zo, dat een commentaar op een bepaald terrein in de eerste plaats de mening van de desbetreffende groep uitdrukt. Dit kan in sommige gevallen natuurlijk inhouden, dat een redacteur van een andere sectie het er niet mee eens is.' (1965, II, 141)

Het opvallendste commentaar in deze periode van *De Gids* werd opgenomen in de aflevering van juni 1965 en betrof de mogelijkheid dat kroonrinses Beatrix een huwelijk zou sluiten met de Duitse diplomaat Claus von Amsberg. Met een verwijzing naar de Spaanse prins Carlos Hugo van Bourbon Parma, die met prinses Irene getrouwd was - hetgeen haar ertoe gebracht had haar aanspraken op de Nederlandse troon op te geven -, merkte *De Gids* met betrekking tot een eventueel huwelijk van prinses Beatrix onder meer op: 'We zien maar één mogelijkheid. Deze: dat prinses Beatrix, indien zij haar hart aan de heer von Amsberg gegeven heeft, ervan afziet om voor haar huwelijk de toestemming van de volksvertegenwoordiging te vragen. Zodat hetgeen voor de heer Hugo heeft gegolden, ook geldt voor de heer Claus. Dat houdt in dat wij prinses Margriet en haar toekomstige echtgenoot Pieter van Vollenhoven kandidaat stellen voor de positie van de onschendbaren in ons midden. Zij hebben tot nu toe een uitermate be-

Archaisch, een blaadtjen

koel is de nacht

zo laat nog vogels vliegen
langs de oevers van de maan

zelfs niet hun vleugels hoorbaar
en fluisteren allerlei bomen

zo groeit, maar ik leef nog,

het heimwee

want waar koelte is wil ik,
en eindelijkheid,
waar niet,
zoals nu,
naar de levenden heimwee
wil ik
wil ik.

een blaadtjen langzaam in het water valt
en langzaam het water het meevoert weg.

Cees Nooteboom
1958

Afstand

Van mij tot jou
weinig aarde
korte maan
lange doorn

Van mij tot jou
vallen stemmen
zoals eikels
in het duin

Herman van den Bergh
1959

† J.W.F. Werumeus Buning

Een dichter, manbaar tot in zijn gebreken,
wachtte, miskend, norsch en vergeefs, ons teeken
van eerherstel. Voor hem zijn wij te laat;
niet voor zijn taal, al ligt hij zelf bezweken.

A. Roland Holst
1958

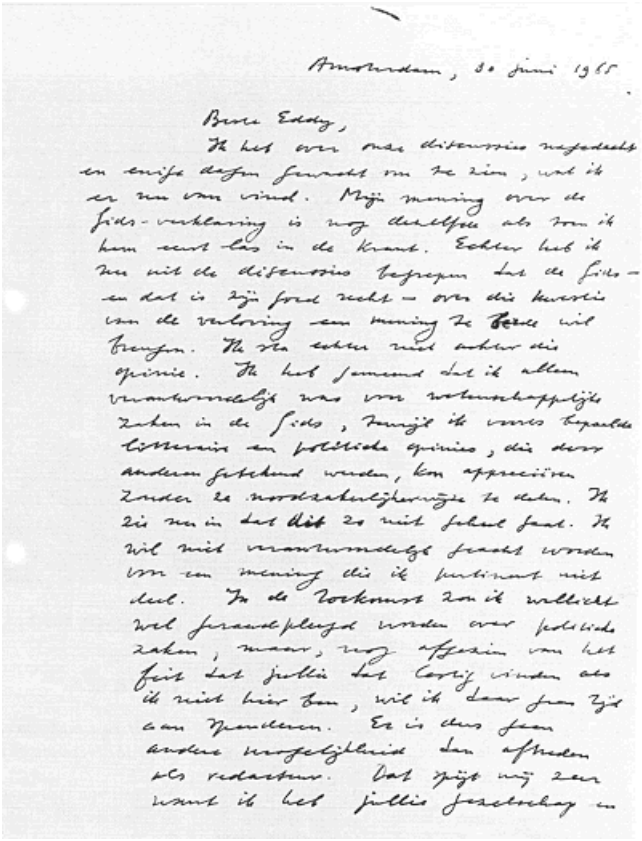

Amsterdam, 30 juni 1965

Beste Eddy,

Ik het over onze distensies nagedacht en ervoor gevoeld om te zien, wat ik er nu van vind. Mijn mening over de Gids-verloving is nog dezelfde als toen ik hem eerst las in de krant. Echter heb ik nu uit de distensies begrepen dat de Gids – en dat is zijn fout recht – over die kwestie van de verloving een mening te [illegible] wil brengen. Ik ha echter niet achter die opinie. Ik het gemeend dat ik alleen verantwoordelijk was voor redactionele zaken in de Gids, hoewel ik voor bepaalde literaire en politieke opinies, die door anderen gehuldigd worden, kan appreciëren zonder te noodzakelijkerwijze te delen. Ik zie nu in dat dit zo niet gehuld gaat. Ik wil niet verantwoordelijk gesteld worden voor een mening die ik fundamenteel niet deel. In de toekomst zou ik volledig wel gezamenlijk willen overleggen over politieke zaken, maar, mijn afkeuring van het feit dat publiek het Gedrag vinden als ik niet hier ben, wil ik daar geen zijn aan toevoegen. Er is dus geen andere mogelijkheid dan aftreden als redacteur. Dat spijt mij zeer want ik het publiek gezelschap en

321 Sybren R. de Groot aan Ed. Hoornik, 30 juni 1965. Hij treedt af als redacteur naar aanleiding van het commentaar op de verloving van prinses Beatrix met Claus von Amsberg in *De Gids* van juni. De zaak werd gesust en De Groot verliet de redactie pas in 1971.

scheiden, nuchtere indruk gemaakt. Geheel in overeenstemming met de signatuur van onze samenleving.' (1965, II, 2)

Dat niet alle redacteuren het met dit commentaar eens waren bleek uit de aflevering van september 1965, waarin uit een brief van de redacteur Sybren de Groot onder meer het volgende werd geciteerd: '[...] eerst over dat redactiecommentaar in het juni-nummer. Nu berichten die ik bij terugkomst vond, de schijn wekken dat ik daarover geraadpleegd ben, moet mij (wat anders nooit gebeurd zou zijn) het volgende van het hart. Ik kan niet akkoord gaan met een verklaring, die lijnrecht ingaat tegen enige van mijn principes. Ik wil nooit iemand voor wat dan ook ongeschikt achten alleen omdat hij een bepaalde nationaliteit bezit (met inbegrip van alles wat dat, buiten iemands verantwoordelijkheid, inhoudt) en ik wil nooit veronderstellen of suggereren dat iemand bepaalde meningen heeft, als hij die niet zelf verklaart te bezitten. Ik wil iemand de kans geven te zeg-

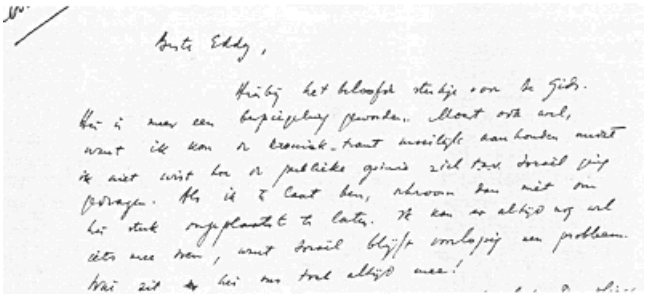

322 Han Lammers aan Ed. Hoornik, 23 juni 1967. Hij stuurt een bijdrage over Israël, 'Nederland in het Midden-Oosten', die wordt opgenomen in *De Gids* van juli/augustus 1967.

gen wat hij is en wat hij vindt, alvorens ik hem beoordeel. De verklaringen van de prinses en haar aanstaande, die ik inmiddels las, zijn voor mij geheel bevredigend, en ik vind dat de regering van ons koninkrijk de zaak op juiste en efficiënte wijze heeft behandeld.' (1965, II, 162)

Behalve in de *Gids*-commentaren werden ook in de kronieken - waarvan het aantal met ingang van januari 1965 sterk werd uitgebreid - geregeld controversiële onderwerpen behandeld. Constandse en Lammers zetten hun buitenlandse respectievelijk binnenlandse kroniek, die zij sinds enige jaren verzorgden, voort, waarbij zij de gelegenheid hadden scherpe kanttekeningen bij actuele ontwikkelingen te plaatsen. Vooral Constandse nam daarbij fel stelling tegen de Amerikaanse inmenging in de Vietnamese oorlog. Hans Andreus en J. Bernlef schreven geregeld over nieuw verschenen poëzie, Paul de Wispelaere verzorgde kronieken over het proza, Reinbert de Leeuw en Louis Andriessen over muziek, Hans Keller over film en Peter Lohr en David Koning over toneel. De laatste stelde in een van zijn bijdragen de jaarlijkse traditie van de opvoering van *Gysbreght van Aemstel* van Joost van den Vondel ter discussie. Het begin van Konings bijdrage, getiteld 'De Gysbreght van heden' en opgenomen in de aflevering van december 1965, luidde: 'Nederland kent welgeteld één theatertraditie of liever: een tot zinloosheid verstarde gewoonte. Dat is de steeds terugkerende opvoering in de Amsterdamse Stadsschouwburg op de eerste januari van de *Gysbreght van Aemstel* door Joost van den Vondel, gevolgd door een boerenbruiloft van opgeschroefde vrolijkheid uit de nalatenschap van "spullebaas" De Vries, met als oubolligheidshoogtepunt een nieuwjaarswens in beuzelrijm. De combinatie is afschuwelijk. Maar erger nog is dat men een pronkstuk uit een tijdperk van onze culturele ontwikkeling op Europees niveau meer en meer van glans berooft en daarna kennelijk genoegen neemt met een stupide pastorale uit een burgerlijke vervalperiode zonder weerga. Er gaan dan ook vele stemmen op, zij het niet zo erg doordringend, om die onwaardige vertoning te staken.' (1965, II, 339)

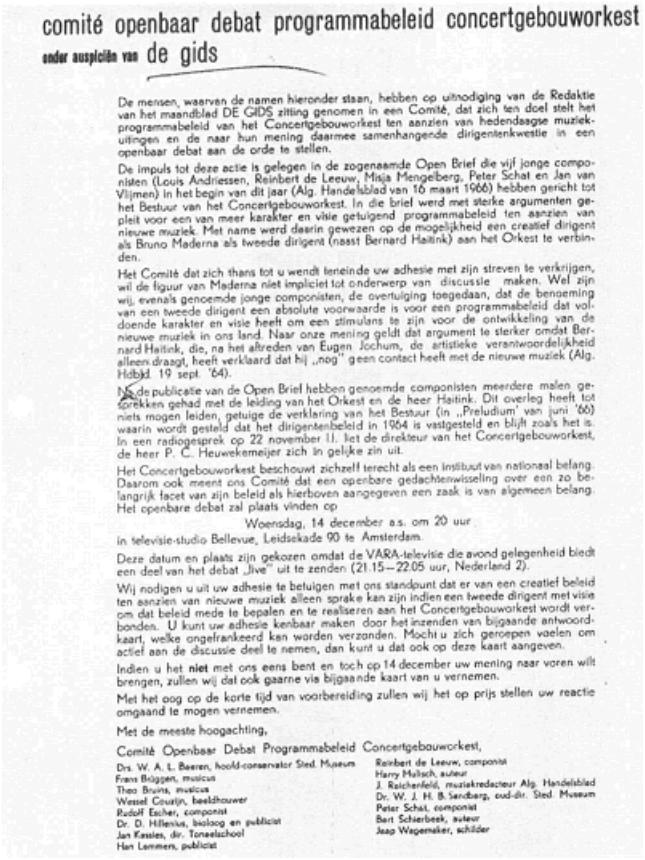

comité openbaar debat programmabeleid concertgebouworkest
onder auspiciën van de gids

De mensen, waarvan de namen hieronder staan, hebben op uitnodiging van de Redaktie van het maandblad DE GIDS zitting genomen in een Comité, dat zich ten doel stelt het programmabeleid van het Concertgebouworkest ten aanzien van hedendaagse muziekuitingen en de naar hun mening daarmee samenhangende dirigentenkwestie in een openbaar debat aan de orde te stellen.

De impuls tot deze actie is gelegen in de zogenaamde Open Brief die vijf jonge componisten (Louis Andriessen, Reinbert de Leeuw, Misja Mengelberg, Peter Schat en Jan van Vlijmen) in het begin van dit jaar (Alg. Handelsblad van 16 maart 1966) hebben gericht tot het Bestuur van het Concertgebouworkest. In die brief werd met sterke argumenten gepleit voor een van meer karakter en visie getuigend programmabeleid ten aanzien van nieuwe muziek. Met name werd daarin gewezen op de mogelijkheid een creatief dirigent als Bruno Maderna als tweede dirigent (naast Bernard Haitink) aan het Orkest te verbinden.

Het Comité dat zich thans tot u wendt teneinde uw adhesie met zijn streven te verkrijgen, wil de figuur van Maderna niet impliciet tot onderwerp van discussie maken. Wel zijn wij, evenals genoemde jonge componisten, de overtuiging toegedaan, dat de benoeming van een tweede dirigent een absolute voorwaarde is voor een programmabeleid dat voldoende karakter en visie heeft om een stimulans te zijn voor de ontwikkeling van de nieuwe muziek in ons land. Naar onze mening geldt dat argument te sterker omdat Bernard Haitink, die, na het aftreden van Eugen Jochum, de artistieke verantwoordelijkheid alleen draagt, heeft verklaard dat hij „nog" geen contact heeft met de nieuwe muziek (Alg. Hdblad 19 sept. '64).

Na de publicatie van de Open Brief hebben genoemde componisten meerdere malen gesprekken gehad met de leiding van het Orkest en de heer Haitink. Dit overleg heeft tot niets mogen leiden, getuige de verklaring van het Bestuur (in „Preludium' van juni '66) waarin wordt gesteld dat het dirigentenbeleid in 1964 is vastgesteld en blijft zoals het is. In een radiogesprek op 22 november l.l. liet de directeur van het Concertgebouworkest, de heer P. C. Heuwekemeijer zich in gelijke zin uit.

Het Concertgebouworkest beschouwt zichzelf terecht als een instituut van nationaal belang. Daarom ook meent ons Comité dat een openbare gedachtenwisseling over een zo belangrijk facet van zijn beleid als hierboven aangegeven een zaak is van algemeen belang. Het openbare debat zal plaats vinden op

Woensdag, 14 december a.s. om 20 uur

in televisie-studio Bellevue, Leidsekade 90 te Amsterdam.

Deze datum en plaats zijn gekozen omdat de VARA-televisie die avond gelegenheid biedt een deel van het debat „live" uit te zenden (21.15—22.05 uur, Nederland 2).

Wij nodigen u uit uw adhesie te betuigen met ons standpunt dat er van een creatief beleid ten aanzien van nieuwe muziek alleen sprake kan zijn indien een tweede dirigent met visie om dat beleid mede te bepalen en te realiseren aan het Concertgebouworkest wordt verbonden. U kunt uw adhesie kenbaar maken door het inzenden van bijgaande antwoordkaart, welke ongefrankeerd kan worden verzonden. Mocht u zich geroepen voelen om actief aan de discussie deel te nemen, dan kunt u dat ook op deze kaart aangeven.

Indien u het **niet** met ons eens bent en toch op 14 december uw mening naar voren wilt brengen, zullen wij dat ook gaarne via bijgaande kaart van u vernemen.

Met het oog op de korte tijd van voorbereiding zullen wij het op prijs stellen uw reactie omgaand te mogen vernemen.

Met de meeste hoogachting,

Comité Openbaar Debat Programmabeleid Concertgebouworkest,

Drs. W. A. L. Beeren, hoofd-conservator Sted. Museum
Frans Brüggen, musicus
Theo Bruins, musicus
Wessel Couzijn, beeldhouwer
Rudolf Escher, componist
Dr. D. Hillenius, bioloog en publicist
Jan Kassies, dir. Toneelschool
Han Lammers, publicist
Reinbert de Leeuw, componist
Harry Mulisch, auteur
J. Reichenfeld, muziekredacteur Alg. Handelsblad
Dr. W. J. H. B. Sandberg, oud-dir. Sted. Museum
Peter Schat, componist
Bert Schierbeek, auteur
Jaap Wagemaker, schilder

323 Aankondiging van een openbaar debat over het programmabeleid van het Concertgebouworkest, november 1966.

Kwatryn

Aeneas laai sy vader op sy rug
en klem sy knaap se handjie om diè twee
te red uit Troje - meet met elke tree
hoe lenig liefde is, hoe loodswaar plig.

Elisabeth Eybers
1958

Mede naar aanleiding van deze bijdrage van David Koning ontstond in latere afleveringen van *De Gids* een uitvoerige discussie over de *Gysbreght van Aemstel*-traditie - en in verband daarmee over de hele situatie van het Nederlandse toneel -, waarin zich ook Johan de Meester, W. Ph. Pos en Lo van Hensbergen mengden. In dezelfde periode begon de Actiegroep Tomaat met bedorven ooft en scherpe verwijten over het gebrek aan artistieke en maatschappelijke betrokkenheid dat het Nederlandse toneel aan de dag zou leggen, haar aanval op de traditionele toneelcultuur in ons land, wat in 1969 mede zou leiden tot het einde van de *Gysbreght van Aemstel*-traditie.

Ook in afzonderlijke essays-zelfs in speciale uitgaven die als 'Vlugschrift van De Gids' de aandacht trokkenwerden in deze periode allerlei omstreden kwesties aan de orde gesteld. Zo schreef C. van Emde Boas over 'De positie van de homoseksueel in Nederland', B.V.A. Röling over 'Oorlogsvormen en vredeswetenschap' en L.H.C. Hulsman over 'Provo en de handhaving van de openbare orde'. De provo-beweging kwam overigens in deze jaren geregeld ter sprake in *De Gids*, onder meer in een interview dat Constandse en Mulisch hadden met een van de meest op de voorgrond tredende provo's, Roel van Duyn, en in een reeks kronieken, in het bijzonder gewijd aan 'Amsterdam' en verzorgd door de *Parool*-journalist Aad van der Mijn. De essayist G. van Benthem van den Bergh, die in die tijd in Berkeley studeerde, schreef onder de titel 'De uilenspiegels van Amerika' een beschouwing over de Free Speech Movement en andere groeperingen in de Verenigde Staten die streefden naar radicale verandering van de maatschappelijke orde.

Daarnaast werden enkele afleveringen aan speciale onderwerpen gewijd, waaronder een dubbelnummer over de dood (nr. 4/5, 1966), dat in ieder geval aan deze zijde van dit fenomeen grote belangstelling wekte, en een dubbelnummer over de tien jaren sinds de opstand in Hongarije (nr. 7/8, 1966), waarin vooral een essay van Max Nord, getiteld 'Hongarije 1956 en de Nederlandse schrijvers', tot verhitte discussies leidde. Dat laatste was ook het geval met een *Gids*-nummer over 'Onbehagen' (nr. 9/10, 1967): hierin werd onder meer het essay 'Het onbehagen bij de vrouw' van Joke Kool-Smit gepubliceerd, dat door velen in Nederland wordt beschouwd als het begin van 'de tweede feministische golf'.

Door het sterke accent dat na de redactiewijziging in januari 1965 werd gelegd op allerlei maatschappelijke en

324 Eerste vlugschrift van *De Gids*, over een jaar demonstraties en politie-optreden in Amsterdam, 1966. De reeks verscheen onder auspiciën van de *Gids*-redactie, Harry Mulisch was 'werkredakteur'.

325 Drie *Gids*-redacteuren met vrienden in Volendam, omstreeks 1966. Staand v.l.n.r.: Ed. Hoornik, W.L. Brugsma, Ineke Verwayen en Harry Mulisch. Zittend: Bascha Brugsma, Philip van Vliet, Fanny en Cees Nooteboom, Mies Bouhuys en Jan Hein Donner.

326 Themanummer over de dood, april/mei 1966.

327 Tijdens een televisieprogramma over *De Gids*, 1966. V.l.n.r.: A.L. Constandse, A. de Froe, Harry Mulisch, gespreksleider Joop van Tijn, Ed. Hoornik en Sybren R. de Groot.

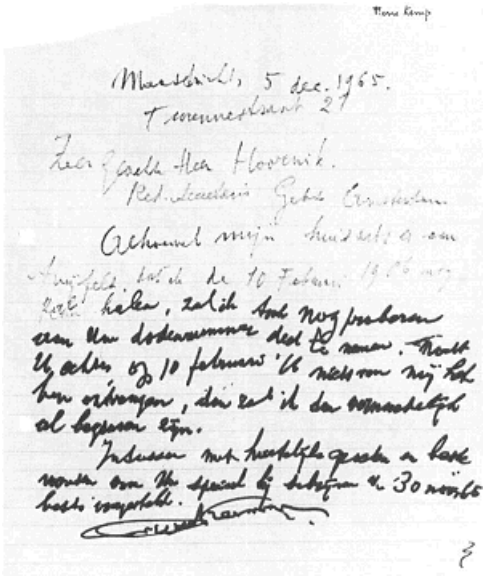

328 Pierre Kemp aan Ed. Hoornik, 5 december 1965. Hoornik had hem om een bijdrage gevraagd voor het themanummer over de dood. ‘Alhoewel mijn huisarts er aan twijfelt, dat ik de 10 Februari 1966 nog zal halen, zal ik toch nog proberen aan Uw dodennummer deel te nemen. Mocht U echter op 10 februari '66 niets van mij hebben ontvangen, dan zal ik dan waarschijnlijk al begraven zijn.’

Dood van een boom

Langzaam begaf het hart
Ik moest zo diep in de aarde kijken
dat het drupte

hout splinterde stilte
zich eeuwig herinnerend
één hartslag eerder
de bijlslag

avondlicht praatte als altijd
over zijn buitenzijde
maar hij lag
onbestaanbaar geweest

mijn vlees messcherp, zich van geen grens

bewust, juicht niet maar kijkt
ik volg hem met de zintuigen
in het donker, de schacht

ik tast wat hij nu is
open mijn binnenzijde

wat hij was blijft schemer
wordt nacht, omsluitend voorgoed
het volledige leven.

Gerrit Kouwenaar
1958

329 Pierre Kemp (1886-1967) voor de deur van zijn huis te Maastricht, 1961.
Foto door Hein de Bouter.

Groteske

Waar staat haar huis? Achter de bergen.
Wat zijn haar knechten? Draken en dwergen.
Wat is hun werk? Spoken en stelen.
Zijn het er weinig? Neen; het zijn velen.

Wat ligt op tafel? Een toverdoos.
Wat at ze gister? Een bord vol kroos.
Wat eet ze vandaag? Niet één enkele hap,
Maar om te drinken schuurt ze haar nap.

Wat zal ze drinken? Een wonderdrank.
Die trekt ze uit stekels van egelhuid,
Mengt ze met blad van de herfsttijloos,
Vingerhoedstengels en hondestank.

Wat eet ze morgen? Een hondewervel,
Bittere nachtschade en dolle kervel,
Een eendevoet en een varkenssnuit
En paddeslijm over bilzekruid.

Hendrik de Vries
1958

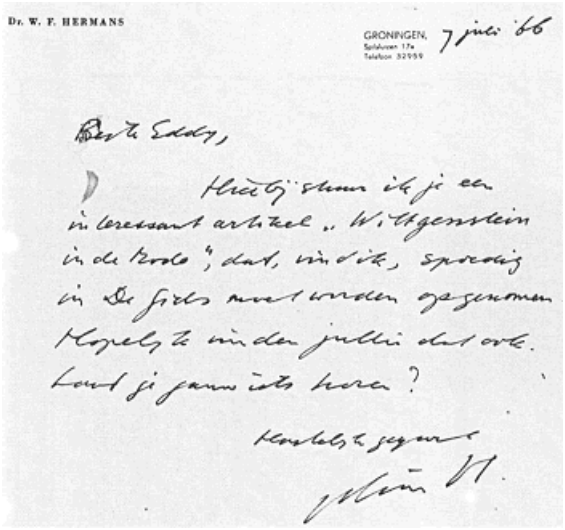
Dr. W. F. HERMANS

GRONINGEN, 7 juli '66

Beste Eddy,

Hierbij stuur ik je een interessant artikel „Wittgenstein in de kerk", dat, wanneer ik, spoedig in De Gids moet worden opgenomen. Hopelijk te vinden juiste adres. Lees je jammer iets horen?

Hartelijke groeten

330 W.F. Hermans aan Ed. Hoornik, 7 juli 1966. Hij biedt een artikel aan dat hij kort daarop weer zal terugtrekken. Het verscheen in februari 1967 in boekvorm.

Afscheid

Er staat een plant begonia vaarwellis
in het venster; hij zal niet omkijken
niet zien - ik plant een hagepreek
van lieve woorden om hem heen;
hij wil wel luisteren maar voor 't laatst.
zo ga ik langzaam over in een oude vrouw,
een oudere zuster der vitrages,
met plotseling een zoon maar hij is weg,

en met een kat imaginair, niet te verjagen.

Wilfred Smit
1959

politieke kwesties, werd het strikt literaire aandeel (poëzie en verhalend proza) in *De Gids* duidelijk kleiner. Overigens was de redactie er ook in deze periode op uit zo veel mogelijk belangrijke schrijvers van elke richting aan het woord te laten. Tot de dichters die aan het blad meewerkten, behoorden J.C. van Schagen, A. Roland Holst, Pierre Kemp, Leo Vroman en Cees Nooteboom. Van de jonge dichters J. Bernlef en K. Schippers, die sinds 1958 samen met G. Brands het tijdschrift *Barbarber* redigeerden, werd poëzie opgenomen; daarnaast publiceerden Bernlef en Schippers in *De Gids* een aantal literaire interviews.

In *De Gids* werd verder verhalend proza gepubliceerd van onder meer Theun de Vries, Alfred Kossmann, Harry Mulisch - van hem werden de prozafragmenten 'De zegelbewaarders' en negentien 'Anekdoten rondom de dood' opgenomen -, en J.W. Holsbergen. Ook de jonge auteurs Heere Heeresma en Bob den Uyl werkten met korte verhalen aan *De Gids* mee.

Intussen waren in februari 1966 zowel W.L. Brugsma als Han Lammers uit de redactie getreden. De aanleiding hiervoor was dat Brugsma kort daarvoor lid was geworden van de hoofdredactie van *Elseviers Weekblad*. Omdat Lammers vreesde dat dit tot een identificatie tussen *De Gids* en het toenmalige *Elsevier* - volgens hem 'een rechts blad' - zou kunnen leiden, was hij van mening dat Brugsma zijn redacteurschap van *De Gids* zou moeten opgeven. Brugsma, die *Elseviers Weekblad* ingrijpend wilde veranderen, bracht daartegen in dat Lammers zelf aan *De Groene* meewerkte. Na lange dis-

Receptie

‘Poëzie’, sta ik te beweren
tegen een paar ongelovige klootzakken
in wandeltoilet, ‘komt niet uit de lucht vallen.’
En ineens zeg komt er, je zou het
poëtiseren kunnen noemen, poëzie
uit de lucht vallen.
Gelukkig dat niemand het zag verder.

Cornelis Bastiaan Vaandrager
1963

De hond

Al wat hij doet,
vergeef de hond;
zijn heer is weg,
onder de grond.

Als hij u bijt,
en graaft en gromt,
dan weet u nu,
waardoor dat komt.

Hij wil zijn heer
na in de grond.

Ik ben die hond.

Ed. Hoornik
1960

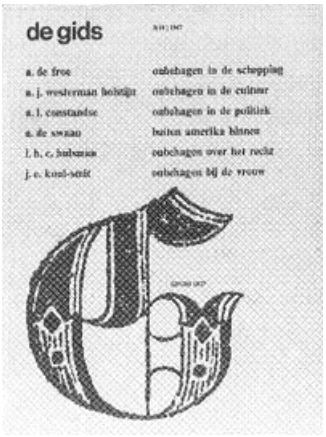

331 Themanummer over het onbehagen, november/december 1967.

Een dode hagedis

Zijn dood een fraaie pose
op de bodem van de put
door het water nog vergroot:
hij draagt op zijn rug liggend

de pootjes omhooggetrokken zijn sierlijke autogram
tot in de uithaal van zijn staart,
zijn hoedje zijn paraplu zijn decent
aan het oog onttrokken.
Zo ontslaapt een heer een hagedis.

Bijna dringt het tikken van mijn horloge
door de roerloze waterspiegel.

J. Bernlef
1963

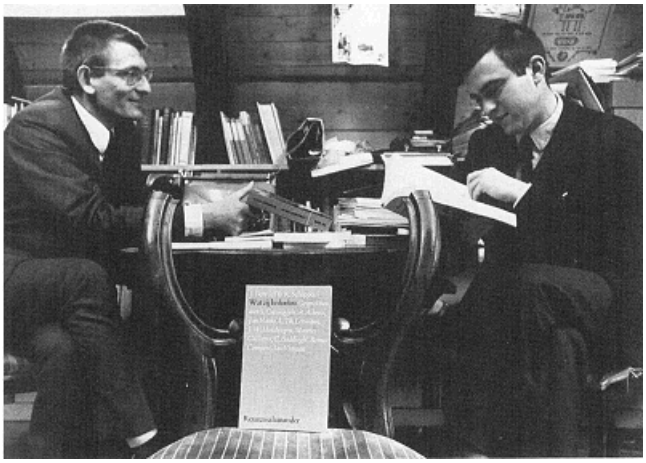

332 J. Bernlef (l., pseudoniem van H.J. Marsman, °1937) en K. Schippers (pseudoniem van G. Stigter, °1936), 1965. Op de voorgrond een bundel interviews die van oktober 1963 tot september 1965 waren verschenen in *De Gids*.
Foto door Oscar van Alphen.

cussies besloten tenslotte beiden zich uit de redactie van *De Gids* terug te trekken. Lammers bleef overigens ook daarna nog geregeld de binnenlandse kroniek verzorgen.

Enkele jaren later - in 1968 - trad G. van Benthem van den Bergh, die als wetenschappelijk hoofdmedewerker bij het Instituut voor Sociale Studiën te 's-Gravenhage werkte en al eerder in *De Gids* had gepubliceerd, tot de redactie toe. In 1969 werd deze redactie verder uitgebreid met de politicoloog en journalist Theo Stibbe - hij had zich in het voorgaande decennium sterk betrokken gevoeld bij de strijd van de FLN voor de onafhankelijkheid van Algerije en was sindsdien in allerlei politieke bewegingen actief gebleven - en de jonge socioloog A. de Swaan, die in de Verenigde Staten had gestudeerd en in 1967 de aandacht had getrokken met zijn boek *Amerika in termijnen*.

In 1970 werd *De Gids* door twee zware slagen getroffen. Op 1 maart van dat jaar stierf Ed. Hoornik, die sinds zijn aantreden als redacteur in 1954 - en vooral na de redactiewisseling in 1965 - een uiterst stimulerende rol in *De Gids* had gespeeld, plotseling door een hartverlamming. Enkele dagen later - in de nacht van 4 op 5 maart - maakte Theo Stibbe, die sinds jaren door depressies werd gekweld, een einde aan zijn leven. Van de verslagenheid die deze beide gebeurtenissen in de kring van *De Gids* veroorzaakten, en van de grote bewondering voor de beide overleden redacteuren getuigden de speciale aflevering (nr. 3, 1970) van *De Gids*, die aan de nagedachtenis van Ed. Hoornik werd gewijd, en het zesde nummer van deze jaargang, dat als een ‘liber amicorum’ aan Theo Stibbe werd opgedragen. Over Ed. Hoornik schreef de redacteur Harry Mulisch onder meer: ‘Altijd was hij beschikbaar. Met raad, daad, geld, drank, relaties, intriges, machinaties. Nooit had hij geen tijd. Iedere avond was zijn huis vol dichters, schrijvers, schakers, komponisten, architekten, journalisten, politici; akties werden beraamd, tijdschriften samengesteld, andermans vrouwen opgevreeën, stukken in de kraag gedronken, toneelstukjes geïmproviseerd, gruwelijke spelletjes gespeeld, sinistere raadsels opgegeven, vuurwerk afgestoken, en soms sloegen de stoppen door in het narrenschip en er waren geleerden die naar buiten holden en in de gracht sprongen, om naderhand bij de kachel op te drogen, in het te grote ondergoed van de dichter. De dichter zelf bewoog zich niet veel; net als Oedipus had hij last van zijn voeten. Hij zat in zijn grote stoel als het oog van de cycloon: een moeder, die tevreden naar haar kuikens keek.’ (1970, I, 210)

Intussen was met de komst van G. van Benthem van den Bergh en A. de Swaan het politieke en sociologische element in de redactie duidelijk versterkt. *De Gids* publiceerde in deze jaren een reeks speciale nummers, onder meer gewijd aan ‘Peru en de plaats van dit land binnen Latijns Amerika’ (nr. 1, 1970), ‘Wetenschap en welzijn’

Opening van het visseizoen

Eindelijk buiten.
Water is water.
Riet is riet.
Een eend lijkt op een eend.

Maar nu begint mijn vader (62) weer.

Hij noemt waterhoentjes strijkbouten

en vindt dat de maan
ondergaat
als
de
zon.

K. Schippers
1964

Johnson Brothers Ltd

Vroeger toen mijn vader nog groot was,
in de uitpuilende zakken van zijn jas
gevaarlijk gereedschap, in zijn pakken
de geuren van geplozen touw en lood,
achter zijn ogen de onbegrijpelijke wereld
van een man, een gasfitter eerste klas
zei moeder, hoe anders heb ik mij moeten
voelen als hij de deuren sloot
voor haar en mij.

Nu is hij dood, ben ik ineens zo oud als
hij, blijkt tot mijn verbazing ook in hem
verval ingebouwd. In zijn agenda lees ik
afspraken met onbekenden, aan zijn muur
kalenders met labyrinten van gasleidingen,
op de schoorsteenmantel het portret van
een vrouw in Parijs, zijn vrouw, de onbegrijpelijke
wereld van een man.

Kijkend in het porselein uit de dertiger
jaren met de twee lullige leeuwen
Johnson Brothers Ltd, hoog in het dood-
stille huis het droevige sloffen van moeder,
jezus christus vader, komen de tranen
om nu en om toen, vloeien ze samen
door het lood van de zwanehals,
niet meer te scheiden van de druppels
uit het koperen kraantje met cold.

Rutger Kopland
1968

Padde

Hij is zo mooi, zo droog, zacht leer,
een zak voor goud, een voor de ouderlingen
op tafel neergelegde wel-
gevulde, dungesleten kerkezak.

De dood is een omhelzing van de wind
waarachter van nature niets dan onbruik
en dor geraamte zich bevindt.

Een pad misschien, hij is zo oud,
zijn vleugels zijn vergaan, een plant
als steen teruggevonden, zwart
altaar, hij denkt, hij denkt erover na.

Chr. J. van Geel
1966

Fatum

Of ik nu goede gedichten schrijf
of niet, of ik nu 1 liter melk
of bier drink, of als
het ophoudt te regenen
En ga zo nog maar even door
- Het is een goedkoop thema
zoals ook lucht goedkoop is
maar onmisbaar,
ik weet het -

Mijn haren zullen schaarser,
m'n brilleglazen dikker
en m'n ogen kleiner worden.
Ook zal ik niet meer door
voor aanstormende auto's weg te sprinten
veilig de overkant bereiken.

Ik bedoel dichters
gaan ook dood. Iets anders
houd ik niet voor mogelijk

Hans Vlek
1966

Grote Woorden

Grote woorden zijn voor grote
hoofden. Zijn bantamgewicht-identiteit
echter zoekt de minimummens, de
halve en ¾-mens; de -1 mens en
40 + mens, de X-mens.

U wijst hem af: het is
beneden uw marktwaardigheid.

En toch.

het is onschadelijk, als destijds,
kort na WO II
een epidemie van engelen;
de engelen bleken vliegen en er was
DDT

Sybren Polet
1970

In het donker

Fluitekruid, ik kom tot u, want gij zijt wit
en voor hetzelfde geld ook rein.
Als ik neerdaal in het gras, omdat mijn
kruis weer strak gespannen staat,
vindt gij dat niet afkeurenswaardig.
Want gij zijt een echte moeder en al wat goed is voor
uw kind bevordert gij uit alle macht.

O, geurige bloem, ik ruik u niet, maar
gij zijt er toch, al heerst alom nacht.
Achter mij sluit ik de deur en ga
over de schreiende aarde op zoek naar u.
Omdat het een hete zomer is, draag ik slechts een wit overhemd.
Over mijn wangen ligt een bezeten blos,
maar ik vind u niet.

O, duistere nacht.
O, wedervaren, met hier en daar een bui.

Kees Ouwens
1967

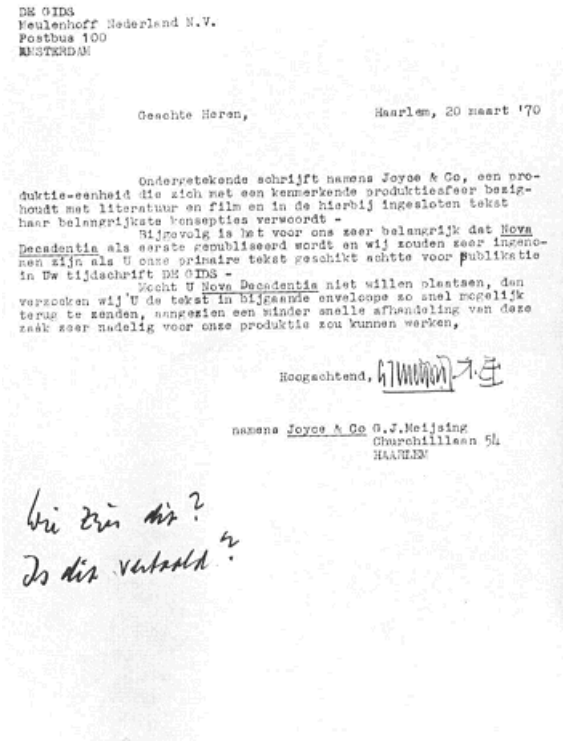

DE GIDS
Meulenhoff Nederland N.V.
Postbus 100
AMSTERDAM

Geachte Heren, Haarlem, 20 maart '70

Ondergetekende schrijft namens Joyce & Co, een produktie-eenheid die zich met een kenmerkende produktiesfeer bezighoudt met literatuur en film en in de hierbij ingesloten tekst haar belangrijkste konsepties verwoordt -
Bijgevolg is het voor ons zeer belangrijk dat Nova Decadentia als eerste gepubliseerd wordt en wij zouden zeer ingenomen zijn als U onze primaire tekst geschikt achtte voor publikatie in Uw tijdschrift DE GIDS -
Mocht U Nova Decadentia niet willen plaatsen, dan verzoeken wij U de tekst in bijgaande enveloppe zo snel mogelijk terug te zenden, aangezien een minder snelle afhandeling van deze zaak zeer nadelig voor onze produktie zou kunnen werken,

Hoogachtend,

namens Joyce & Co G.J.Meijsing
Churchilllaan 54
HAARLEM

Wie zijn dit?
Is dit verzaald?

333 G.J. Meijsing aan de redactie van *De Gids*, 20 maart 1970. Hij biedt namens het schrijvers- en filmerscollectief Joyce & Co de tekst ‘Nova decadentia’ aan. Met deze beginselverklaring debuteerde het collectief in *De Gids* van januari 1971.

uit: Polaroid-opnamen van Jezus Christus

Een van zijn gedaanten predikte
het volgende: ‘Hé, volgelingen!
Wat krijgen we nu? Men wil,
God betere het, geil op zuiverheid,
goud door wit vervangen!
Men wil, onbevlekt door het minerale,
zijn zintuigen verliezen,
zijn darmen loochenen,
het goud van de gedachten
veranderen in kleurloos lafhartig wit!
Alsof het haar van mijn vader
niet gekruld en verguld was!
Alsof aflaten en inkeer
recht geven op onsterfelijkheid!
Vergeet het.
God zit alleen in goud
en goud is de enige reden
voor een bijna redelijke glimlach’

Hugo Claus
1973

334 De makers van de opera *Reconstructie* tijdens hun retraite in een klooster, 1969. Staand v.l.n.r.: Misha Mengelberg, Harry Mulisch, Hugo Claus, Reinbert de Leeuw en drie geestelijken. Daarvoor: Jan van Vlijmen, Peter Schat en Louis Andriessen.

Geen antwoord

Het uitgestorven dorp lag door de maan beschenen;
Ik was er nooit geweest, maar wist er nog de weg:
Waarheen en waarom was ik er toen ooit verdwenen?
Zou ik mij dit, hier staande bij klaarlichte dag,
ook hebben afgevraagd? de maan stond helder
het antwoord te verzwijgen boven de dorpsbrink.
Ik wachtte nog een wijl, maar het werd kil en killer
en ik liep verder, denkend waar ik nog aan denk.

A. Roland Holst
1973

(nr. 7/8, 1970), ‘Sociale revolutionaire bewegingen’ (nr. 10, 1970), ‘Van en over Norbert Elias’ (nr. 2, 1971) en ‘Arbeiders in de industrie’ (nr. 4, 1971). In de laatste aflevering werd het essay ‘Een boterham met tevredenheid’ van A. de Swaan, dat vele tongen in vakbondsland in beroering zou brengen, opgenomen.

Het literaire element in de redactie, dat na de onverwachte dood van Ed. Hoornik nog alleen door Harry Mulisch vertegenwoordigd was, werd kort daarna - in het voorjaar van 1970 - versterkt door het toetreden van de Vlaamse schrijver Hugo Claus, die in het begin van dat jaar met de verzenreeks ‘Heer Everzwijn’ al aan *De Gids* had meegewerkt. Bijna een jaar later - bij het verschijnen van het tweede nummer van jaargang 1971 - trok Sybren R. de Groot zich wegens tijdrovende onderzoekingen op natuurkundig gebied uit de redactie terug.

Intussen was het secretariaat van de redactie na de dood van Hoornik, die hierin tijdens de laatste periode van

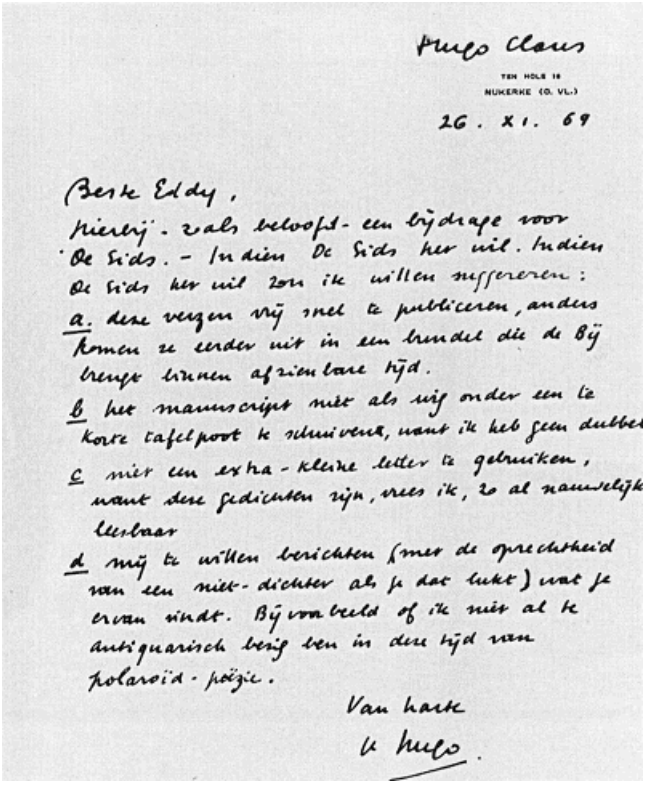

Hugo Claus
TEN HOLE 18
NUKERKE (O. VL.)
26. XI. 69

Beste Eddy,
hierbij - zoals beloofd - een bijdrage voor
De Gids. - Indien De Gids hem niet. Indien
De Gids hem niet zou ik willen suggereren:
a. deze versjes vrij snel te publiceren, anders
komen ze verder uit in een bundel die de Bij
binnen afzienbare tijd.
b het manuscript niet als vrij onder een te
korte tafelpoot te schuiven, want ik heb geen dubbe
c niet een extra-kleine letter te gebruiken,
want deze gedichten zijn, vrees ik, zo al nauwelijk
leesbaar
d mij te willen berichten (met de oprechtheid
van een niet-dichter als je dat lukt) wat je
ervan vindt. Bij voorbeeld of ik niet al te
antiquarisch bezig ben in deze tijd van
polaroïd-poëzie.

Van harte
U Hugo.

335 Hugo Claus aan Ed. Hoornik, 26 november 1969. Hij stuurde de cyclus ‘Heer Everzwijn’, die werd gepubliceerd in *De Gids* van januari 1970.

Droom van 't Italiaanse meisje

De rijder en z'n paard, ze zullen zeker komen

daarom oefen ik m'n vleugels in 't ruisen

daarom is m'n bed zo zacht

en we zullen luisteren naar 't geluid van de regen
op 't golfplaten dak

maar misschien is z'n bus wel blijven steken
in de modder, zoals laatst

hoe vind je eigenlijk m'n lippenstift?

Hans Tentije
1974

zijn leven al was bijgestaan door Rudolf Geel en Theo Stibbe, overgenomen door G. van Benthem van den Bergh en Rudolf Geel. De laatste, die wetenschappelijk medewerker was aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam en verscheidene romans en verhalenbundels had geschreven, trad bij het begin van jaargang 1972 ook toe tot de redactie; zijn naam was overigens al vanaf het achtste nummer van jaargang 1971 in de lijst van redacteuren opgenomen geweest. Begin 1972 werd de redactie verder uitgebreid met de bioloog en politicus Bram van der Lek, die sinds 1967 voor de Pacifistisch Socialistische Partij lid van de Tweede Kamer was en als gastredacteur tot de samenstellers behoorde van een speciale *Gids*-aflevering over ‘Politiek en technologie’ (nr. 9/10, 1971). Van der Lek zou voor *De Gids* onder meer de binnenlandse kroniek, die tot september 1968 door Han Lammers was bijgehouden, gaan schrijven.

Vermeldenswaard is dat uitgeverij De Bezige Bij, die sinds 1965 samen met Meulenhoff de produktie van *De Gids* had verzorgd, zich hieruit tijdens de jaargang 1971 terugtrok. Evenals in de periode van 1962 tot en met 1964 zou voortaan alleen uitgeverij Meulenhoff de produktie van het tijdschrift voor haar rekening nemen.

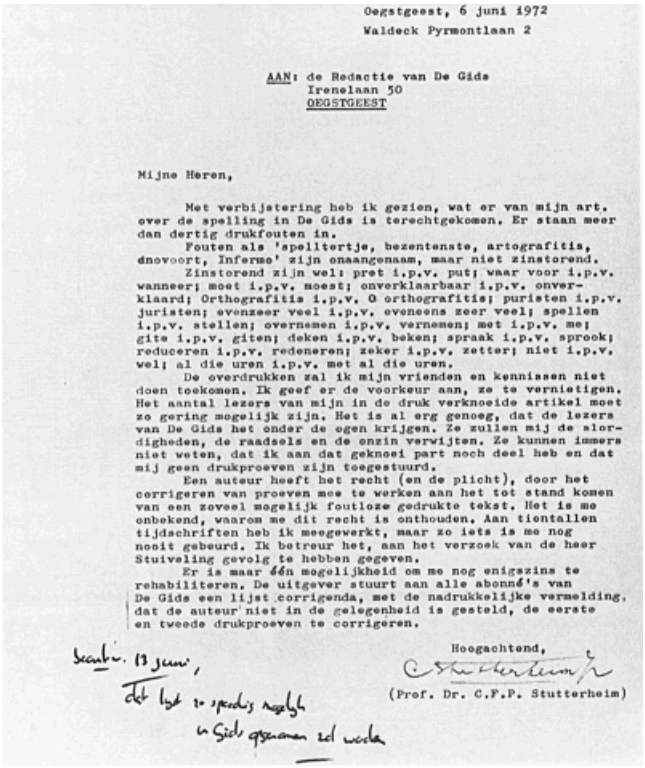

Oegstgeest, 6 juni 1972
Waldeck Pyrmontlaan 2

AAN: de Redactie van De Gids
Irenelaan 50
OEGSTGEEST

Mijne Heren,

Met verbijstering heb ik gezien, wat er van mijn art. over de spelling in De Gids is terechtgekomen. Er staan meer dan dertig drukfouten in.

Fouten als 'spelltertje, bezentenste, artografitis, dnovoort, Inferno' zijn onaangenaam, maar niet zinstorend.

Zinstorend zijn wel: pret i.p.v. put; waar voor i.p.v. wanneer; moet i.p.v. moest; onverklaarbaar i.p.v. onverklaard; Orthografitis i.p.v. O orthografitis; puristen i.p.v. juristen; evenzeer veel i.p.v. eveneens zeer veel; spellen i.p.v. stellen; overnemen i.p.v. vernemen; met i.p.v. me; gite i.p.v. giten; deken i.p.v. beken; spraak i.p.v. sprook; reduceren i.p.v. redeneren; zeker i.p.v. zetter; niet i.p.v. wel; al die uren i.p.v. met al die uren.

De overdrukken zal ik mijn vrienden en kennissen niet doen toekomen. Ik geef er de voorkeur aan, ze te vernietigen. Het aantal lezers van mijn in de druk verknoeide artikel moet zo gering mogelijk zijn. Het is al erg genoeg, dat de lezers van De Gids het onder de ogen krijgen. Ze zullen mij de slordigheden, de raadsels en de onzin verwijten. Ze kunnen immers niet weten, dat ik aan dat geknoei part noch deel heb en dat mij geen drukproeven zijn toegestuurd.

Een auteur heeft het recht (en de plicht), door het corrigeren van proeven mee te werken aan het tot stand komen van een zoveel mogelijk foutloze gedrukte tekst. Het is me onbekend, waarom me dit recht is onthouden. Aan tientallen tijdschriften heb ik meegewerkt, maar zo iets is me nog nooit gebeurd. Ik betreur het, aan het verzoek van de heer Stuiveling gevolg te hebben gegeven.

Er is maar één mogelijkheid om me nog enigszins te rehabiliteren. De uitgever stuurt aan alle abonné's van De Gids een lijst corrigenda, met de nadrukkelijke vermelding, dat de auteur niet in de gelegenheid is gesteld, de eerste en tweede drukproeven te corrigeren.

Hoogachtend,

(Prof. Dr. C.F.P. Stutterheim)

Ontv. 13 juni,
Het lijkt te spoedig mogelijk
en Gids opgenomen zal worden

336 C.F.P. Stutterheim aan de redactie van *De Gids*, 6 juni 1972. Hij is zeer ontstemd over het grote aantal drukfouten in zijn artikel 'Ja/nee/geen oordeel. Beschouwingen over orthografie en orthografitis' dat was verschenen in het themanummer over spelling, mei 1972.

Als uitgever van het blad bleef de Stichting De Gids te Amsterdam verantwoordelijk.

Over de oplage van *De Gids* - het aantal abonnees was uiteraard kleiner - werd in het laatste nummer van 1972 medegedeeld dat deze per aflevering varieerde ‘tussen de 4000 en 4500 exemplaren, met af en toe een uitschieter van 5000’ (1972, p. 590).

Opvallend is dat in deze periode meer aandacht aan literatuur werd besteed dan in de tweede helft van de jaren zestig vaak het geval was geweest. In 1973 werd een speciale aflevering (nr. 3) aan poëzie gewijd - tot de dertien opgenomen dichters behoorden Armando, Harry Mulisch en A. Roland Holst -, in 1975 een speciaal nummer (nr. 4) aan Poetry International. Verder werd verhalend proza gepubliceerd van Julio Cortázar en van de - tot dan toe nog nauwelijks opgemerkte - Nederlandse surrealist Hendrik Cramer.

In maart 1974 trad vervolgens Hugo Claus af als redacteur van *De Gids*. Hij werd opgevolgd door de dichter Gerrit Kouwenaar, van wie in het vijfde nummer van deze jaargang zes gedichten werden gepubliceerd.

Bijzondere aandacht wekten in deze periode enkele speciale nummers, achtereenvolgens handelend over ‘Romantiek’ (nr. 6/7, 1974) en ‘Tijd’ (nr. 9/10, 1974). In

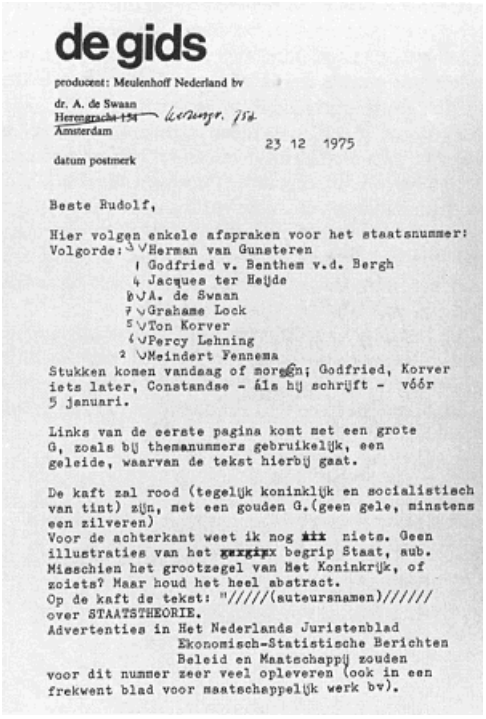

de gids

producent: Meulenhoff Nederland bv

dr. A. de Swaan
Herengracht 154 Keizersgr. 758
Amsterdam

23 12 1975
datum postmerk

Beste Rudolf,

Hier volgen enkele afspraken voor het staatsnummer:
Volgorde: 3 ∨Herman van Gunsteren
1 Godfried v. Benthem v.d. Bergh
4 Jacques ter Heijde
10 ∨A. de Swaan
7 ∨Grahame Lock
5 ∨Ton Korver
6 ∨Percy Lehning
2 ∨Meindert Fennema
Stukken komen vandaag of morgen; Godfried, Korver iets later, Constandse - áls hij schrijft - vóór 5 januari.

Links van de eerste pagina komt met een grote G, zoals bij themanummers gebruikelijk, een geleide, waarvan de tekst hierbij gaat.

De kaft zal rood (tegelijk koninklijk en socialistisch van tint) zijn, met een gouden G.(geen gele, minstens een zilveren)
Voor de achterkant weet ik nog xxx niets. Geen illustraties van het xxxxxx begrip Staat, aub. Misschien het grootzegel van Het Koninkrijk, of zoiets? Maar houd het heel abstract.
Op de kaft de tekst: "/////(auteursnamen)//////
over STAATSTHEORIE.
Advertenties in Het Nederlands Juristenblad
Ekonomisch-Statistische Berichten
Beleid en Maatschappij zouden
voor dit nummer zeer veel opleveren (ook in een frekwent blad voor maatschappelijk werk bv).

337 A. de Swaan aan Rudolf Geel, 23 december 1975. De Swaan stelde met gastredacteur Herman van Glinsteren een themanummer over staatstheorie samen dat verscheen in maart 1976.

338 De *Gids*-redactie bijeen ten huize van G. van Benthem van den Bergh, omstreeks 1976. Staand v.l.n.r.: G. van Benthem van den Bergh, Bram van der Lek, Rudolf Geel, A.L. Constandse, Laurens van Krevelen (namens uitgeverij Meulenhoff) en A. de Swaan. Zittend: Harry Mulisch, Gerrit Kouwenaar en A. de Froe. Foto door Mark van Benthem van den Bergh.

de laatste aflevering werd ‘Een essay over Tijd’ van de socioloog Norbert Elias opgenomen, waarvan later in *De Gids* nog verscheidene delen zouden verschijnen. Daarnaast verscheen in 1975 (nr. 3) een bijzondere aflevering over ‘Amnesty International’, waarna het negende nummer van deze jaargang voor een belangrijk deel gewijd was aan de Zuidafrikaanse dichter en schilder Breyten Breytenbach, die op 19 augustus 1975 gearresteerd was. In een begeleidend commentaar schreef de redactie: ‘Met de bijdragen van en over Breytenbach in dit nummer wil de redactie eer bewijzen aan deze Zuid-afrikaanse kunstenaar, voor wie de problemen van zijn land meer betekenen dan een paspoort en een eigen taal - een taal waarin hij ondanks alles in Parijs zijn werk moest maken, en waarin hij nu wordt verhoord, eindelijk weer thuis.’ (1975, p. 564)

In de hierna volgende jaren werd poëzie opgenomen van onder meer Jules Deelder, Wiel Kusters en Eddy van Vliet. In 1977 (nr. 4/5) werd een exclusief gesprek gepubliceerd dat Leo Fretz had gevoerd met de Franse

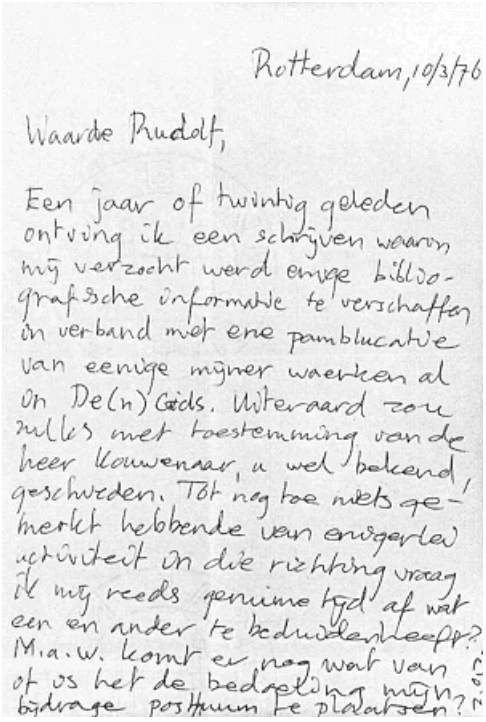

Rotterdam, 10/3/76

Waarde Rudolf,

Een jaar of twintig geleden ontving ik een schrijven waarin mij verzocht werd enige bibliografische informatie te verschaffen in verband met ene pamblicatie van eenige mijner waerken al in De(n) Gids. Uiteraard zou zulles met toestemming van de heer Kouwenaar, u wel bekend, geschieden. Tot nog toe niets gemerkt hebbende van enigerlei activiteit in die richting vraag ik mij reeds geruime tijd af wat een en ander te beduiden heeft?
M.a.w. komt er nog wat van of is het de bedoeling mijn bijdrage posthuum te plaatsen?

339 Jules Deelder aan Rudolf Geel, 10 maart 1976. Hij maakt zich zorgen over het uitblijven van publikatie van een aantal gedichten. Ze verschenen in april 1976.

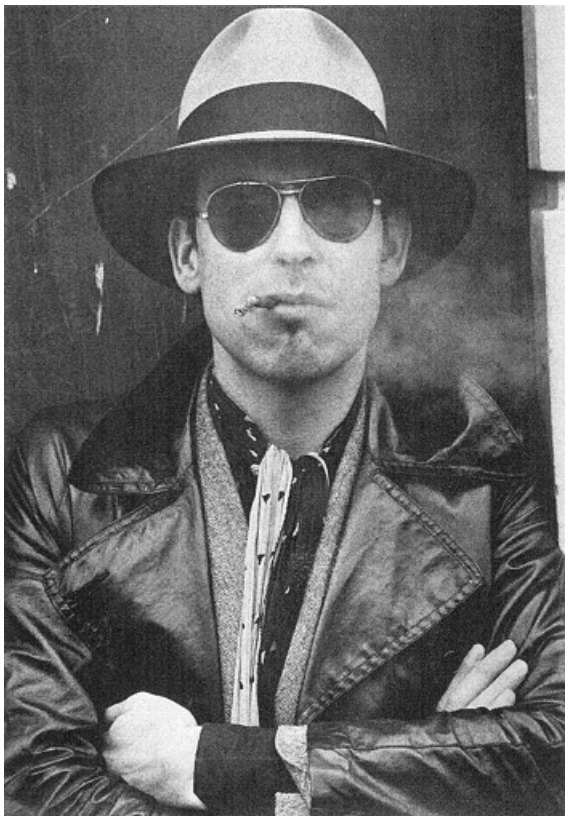

340 Jules Deelder (°1944), 1976.
Foto door Vincent Mentzel.

Alexander von Humboldt vertrekt van Cuba en laat zijn geliefde achter

Zegevierend, haar gezicht
Met gesloten ogen in de tegenwind, haar haren
Landinwaarts waaiend
Kromt de palm zich aan het strand van onze jaren.

Herinnering aan haar steigert in het kielzog,
Ontvlucht schuimend ons schip.
Achter de horizon trekt het spoor bedarend
Vlak in het gelaten rijzen

En dalen van de zee
tussen haar en mij.
Daarboven terugkeer,
daarboven de meeuwen.

Harry Mulisch
1974

*

De chrysanten,
die in de vaas op de tafel
bij het raam staan: dat

zijn niet de chrysanten,
die bij het raam
op de tafel
in de vaas staan.

De wind die je zo hindert
en je haar door de war maakt,

dat is de wind die je haar verwart;
het is de wind waardoor je niet
meer gehinderd wilt worden
als je haar in de war is.

Hans Faverey
1974

Herinnering aan Paul Rodenko

De volière die (driehoog)
een kamermuur besloeg.
Het Turkse waterpijpentoestel.
Twee dichters, maar de dialoog
nauwelijks literair te noemen;
tussen ons achteloos ja en nee
het milde van drank; de balalaika.
Dan toch een paar sleutelwoorden
en plotseling danst zijn denken koord,
Blondin over de Niagara.
Buiten een duister en doodstil Den Haag.
Ik moet de laatste trein nog halen.
Ik reis van toen door naar vandaag:
de te jonge foto op het journaal,
waarbij zijn dood wordt voorgelezen,
een smal voldongen feit. Maar ik denk:
het werkelijk nieuws heeft hij geschreven.

Hans Andreus
1977

Ik zal sterven en naar mijn vader gaan

ik zal sterven en naar mijn vader gaan
naar Wellington met lange benen
glanzend in het licht
waar de kamers zwaar en donker zijn
waar sterren als zeemeeuwen op de nok zitten
en engelen naar wurmen pikken in de tuin,
ik zal sterven en met weinig bagage
op weg gaan

over de bergen van Wellington
tussen bomen en schemer door
en naar mijn vader gaan
de zon zal in de aarde kloppen
de branding van de wind laat de voegen kraken
we horen de huurders
schuifelvoeten boven ons hoofd
we zullen dammen achter op de veranda
- pa beet nemen -
en bij de radio
luisteren naar het nieuws van de nacht

vrienden, medestervenden -
vrees niet - nu hangt het leven, nog als vlees om onze lijven
maar de dood beschaamt niet -
ons komen en ons gaan
is als water uit de kraan
als klanken uit de mond
als ons komen en ons gaan:
onze benen zullen de vrijheid kennen -
kom mee
in mijn sterven in mijn naar mijn vader gaan
naar Wellington waar de engelen -
met wurmen vette sterren uit de hemel hengelen -
laten we sterven en vergaan en vrolijk zijn:
mijn vader heeft een groot pension

Breyten Breytenbach
1975

Reiger

met het rietpenseel

De winterreiger, bedaagd zinbeeld
van het lange leven, wuift maar weer eens
het gewicht weg van zijn wiekslag,
checkt - richting volgend stekje -
zijn blikveld nog even: vlimt
daar nou toch iets vissigs?
De kop gespitst, met slepende poten
taxiet hij een paar tellen, staat dan
wat verderop langs de plas, gesleten schrift-
teken, afnemend in de winddag.

Jacques Hamelink
1978

Hoofden

Een mand met hoofden wiegde daar,
hoofden waarvandaan?

De schemering. Ik rilde van die hoofden.
De mand ging dalen, maar ik wachtte niet,

ik was niet gek, ik was al acht.
Een mand. Omlaag. Omhoog. En wiegend.

Wie had mijn hoofd erin gedaan?
Alsof ik iemand kuste!

Al sliep ik in een kamer zonder raam,
nooit zag ik hoofden zo

en geen. Ik kon me door mijn
handen heen verstaan:

‘Ik zie hoofden, hoofden
in een mand de grond in gaan.’

Wiel Kusters
1980

Nacht

Nu lig en staar ik star in nacht van git,
het flikkert her en der, omdat zo eindloos ver
nog prachtig praalt een enkle stille ster
zuiver en hard en onaanraakbaar wit;
dit dan is eeuwigheid: glimlach verklonk
daarboven, terwijl wij hooploos moe, gewond,
bang zijn, twijflen, geloven, met bevende mond
verlangen naar geluk; en ginds die vreemde vonk.

Alles vervluchtigt ras: een kus, een lied,
een stem, een koestering, een geur - maar niet
d'oneind'ge nacht van het heelal, glanzend graniet
waarin de wereld rust en 't leven zinloos vliedt,
zwijgende ster, onaangedaan, die alles ziet:
is er toch lust in 't schouwen op verdriet?

Anton Constandse winter 1941
1979

Rijmprent

Een jaar van één maand is al meer
dan hij verdraagt die uit de schacht
omhooggehaald werd door zijn weer
bekeerde putbroeders van de nacht:
Joseph uit Dothaan teruggekeerd.

Een maand van één week is een zee
(Dode Zee) van tijd voor wie de zin
verspild is van de mond die spreekt.
Verdronken walvis die nooit zinkt:
Jonas Profeet in Niniveh.

Een week van één dag is reeds veel
voor wie de schapen niet meer hoedt,
geen koren maalt, geen vee meer teelt,
geen honing eet, geen wijn meer proeft:
Baals Ezel trekt zijn eigen zeel.

Een dag van één uur duurt genoeg
voor wie zijn psalm als klager zingt.
Gal en edik spuwt hij laat of vroeg
weer uit gelijk hij walgend drinkt
in Rama, Jeremiahs kroeg.

Hans Berghuis
1983

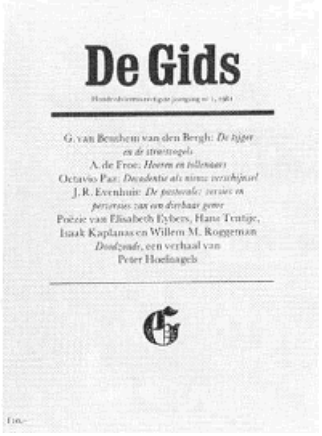
De Gids
G. van Beusekom van den Bergh: De tijger en de struisvogels
A. de Free: Heeren en lijfeigenen
Octavio Paz: Desalentar als niets verachtzaam
J.R. Evenhuis: De gestoelde: verzen en personen van een dierbaar genre
Poëzie van Elisabeth Eybers, Hans Tentije, Isaak Kaplanas en Willem M. Roggeman
Doodgoed, een verhaal van Peter Hoelnagels

342 Nieuw omslag van *De Gids*, januari 1981.
Basisontwerp grafische vormgeving door Joost van de Woestijne.

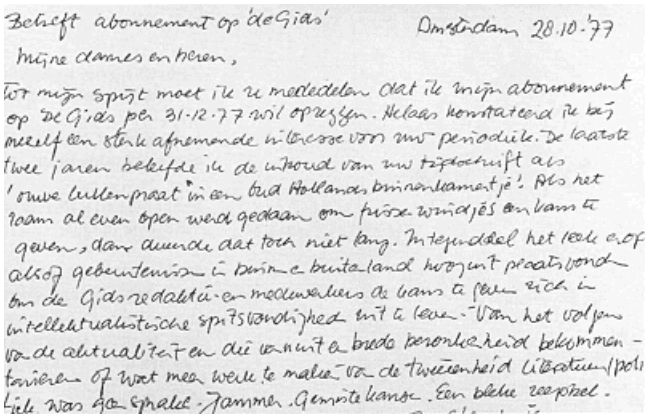
Betreft abonnement op 'de Gids' Amsterdam 28.10.'77

Mijne dames en heren,

Tot mijn spijt moet ik U mededelen dat ik mijn abonnement op 'De Gids' per 31-12-77 wil opzeggen. Helaas konstateer ik bij mezelf een sterke afnemende interesse voor uw periodiek. De laatste twee jaren bekeek ik de inhoud van uw tijdschrift als 'ouwe koeien praat' in een bad Hollands binnenlandsmetje'. Als het roam al even open werd gedaan om frisse windjes en kans te geven, dan duurde dat toch niet lang. Intussendeel het leek er op alsof gebeurtenissen in binnen- en buitenland hoogst proaktisch voor de Gids redakteurs- en medewerkers de kans te geven zich in intellektualistische spitsvondigheid uit te leven. Van het volgen van de aktualiteit en die van uit a-brede deskundigheid bekommentariëren of wat meer werk te maken van de tweeënheid Liberalisme/Poli
Liefs was ook smaken, Jammer. Gemiste kansen. Een bleke reaspijzel.

341 Een teleurgestelde abonnee zegt *De Gids* op, 28 oktober 1977.

Mijn vader danst een tango

Je dans om de dorst te behoeden
Het golvend haar en geur die vergaat
Een horizon voor het grijpen
Een hut die kantelt in het hoofd

Ademloos herhaal ik de namen
Van de havensteden als gebeden
Kijk ik over je schouder mee
Het orkest dat speelt, je ogen:
Mijn vader danst een tango

Het was in Rio op een terras
- een tango danst men niet in Wenen -
De bandoléon, de zon, je werd als was
Het bijschrift is vervaagd, verdwenen

Het ongeluk in je hand, het glas
Dat je hief, je oog dat het poeder
Zag breken, sigaretterook en lipstick
De voile van het geheugen schudt de muziek:
Mijn vader danst een tango.

filosoof Jean-Paul Sartre. Verder polemiseerden W.F. Hermans en Garmt Stuiveling over Multatuli.

Begin 1979 werd meegedeeld dat Bram van der Lek uit de redactie was getreden. Hij werd opgevolgd door Sybren de Groot, die al eerder - van 1965 tot 1971 - deel had uitgemaakt van de redactie.

Een belangrijker redactiewijziging had in het voorjaar van 1982 plaats. In dubbelnummer 3/4 van deze jaargang deelde Harry Mulisch mee: 'Op de redactievergadering van 21 december 1981 heeft de redactie unaniem besloten tot een vernieuwing van zichzelf. Daartoe wees zij uit haar midden twee "formateurs" aan, die naar haar oordeel *De Gids* het meest vertegenwoordigen, terwijl tegelijk werd afgesproken, dat hun voorstel bindend zou zijn. Deze formateurs waren Godfried van Benthem van den Bergh en ik.

Wij besloten in eerste instantie tot een drastische inkrimping. Alleen Henk Hofland is toegetreden. Hij kan beschouwd worden als de vervanger van Anton Constandse - en wel met diens uitdrukkelijke instemming.' (1982, p. 144)

De door Mulisch aangekondigde 'drastische inkrimping' bestond eruit dat Arie de Froe, Anton Constandse, Sybren de Groot, Rudolf Geel en Gerrit Kouwenaar uit de redactie waren getreden, zodat alleen Van Benthem van den Bergh, Mulisch en De Swaan van de vroegere redactie waren overgebleven. De nieuwe redacteur Henk Hofland werkte als journalist bij *NRC Handelsblad* en *Haagse Post*. Een jaar later - in het voorjaar van 1983 - trad ook de dichter Wiel Kusters tot de redactie toe. Hij zou - samen met Harry Mulisch - vooral verantwoordelijk zijn voor het literaire gehalte van *De Gids*. Intussen was begin 1983 meegedeeld dat *De Gids* voortaan zou worden uitgebreid met een vaste rubriek over buitenlandse literatuur. Deze rubriek zou worden verzorgd door de redactie van het kort daarvoor verdwe-

343 Geïllustreerde titelpagina van de bijdrage van Charlotte Mutsaers aan het themanummer ‘Het pak van Sjaalman’, november 1984.

nen tijdschrift *Literair Paspoort*. De redactie hiervan bestond uit Christel van Boheemen (Amerikaans/Engels), Piet Calis - hij zou namens de samenstellers van de rubriek Buitenlandse literatuur de redactievergaderingen van *De Gids* bijwonen -, Jan van Geelen (Frans), Klaus Siegel (Duits), Maarten Steenmeijer (Spaans) en Willem G. Weststeijn (Slavische talen). Aan het eind van 1983 zou Jan van Geelen, die als redacteur van *Literair Paspoort* grote verdiensten heeft gehad voor de receptie van de buitenlandse literatuur in Nederland, zijn medewerking aan de rubriek Buitenlandse literatuur weer beëindigen.

In deze rubriek, die zo sterk beantwoordde aan Potgieters streven de Nederlandse lezers in aanraking te brengen met wat buiten onze grenzen geschreven wordt, werden in de daarop volgende jaren vele speciale thema's uitvoerig behandeld, waaronder ‘Actueel surrealisme’ (nr. 5, 1984), ‘Futurisme’ (nr. 7, 1985) en ‘Nieuwgriekse literatuur’ (nr. 2, 1986).

Een wel heel bijzondere aflevering van *De Gids* was het driedubbele nummer (nr. 8/9/10, 1984) dat in het najaar van 1984 verscheen en getiteld was ‘Het pak van Sjaalman’. In deze aflevering werden honderdzevenenveertig opstellen opgenomen die over de titels handelden, opgesomd in de beroemde passage over ‘het pak van Sjaalman’ in Multatuli's roman *Max Havelaar*. Deze opstellen waren gewijd aan de meest gevarieerde onderwerpen, zoals ‘Over witte mieren’ door de bioloog-schrijver Maarten 't Hart, ‘Over het tekenen als

*

Zo helder is het werkelijk zelden, men ziet
het riet wit voor de verte staan

iemand klopt aan, vraagt water, het is
een verdwaalde jager

het antwoord is drinkbaar, zijn kromme weg
uitlegbaar in taal

in zijn weitas een bloedplas, het water
verspreekt zich al pratend in wijn

kijk, zegt hij, omstreeks het riet wijzend bij wijze
van afscheid, dit is een rouwmantel

later staat zijn glas daar nog, men ziet
het riet en eet wat -

Gerrit Kouwenaar
1984

*

voorbij gaat de
ster van mijn
naam aan
de wind die

achter de heg
nawaait, aan
licht dat

nog eenmaal zich
opricht voor
dat het weggaat

Leo Herberghs
1983

344 Bijdrage van Lucebert, ‘Over de zwaarte van het licht’, aan het themanummer ‘Het pak van Sjaalman’, november 1984.

uit: Sneeuw. Geruimd

***Liefste*,**

Ik leg mijn handen
op het water, voor jou
bega ik sneeuw,

die naderhand gevlogen,
snijdt tot op de huid,
de riem van wind, aangetrokken

en smal het bed van slakken,
de natte voeten onderin,

de lucht die warm en zwart,
vol van ijzer, aanbreekt

als weleer.

Frans Budé
1984

De gloriëtte

De gloriëtte. Als ik haar binnenga
zet ik het licht naar mijn hand
en fotografeer de foto van hem
die opdracht tot bouwen gaf.

Verdubbelde stilstand.

Het kind dat naast mij staat
ontdekt in het sepiakleurige gras
de pas geplante spar die lange
schaduwen naar beneden werpt,
die kilte kerft in mijn nek.

Eddy van Vliet
1986

Verkeerde raadhuizen

Hartelijk lachend zit je
In de verkeerde raadhuizen
En zachtjes huilend zit je
In de verkeerde raadhuizen

Verkeerde raadhuizen, zijn
Alleen maar verkeerde raad-
Huizen; maar goede raadhuizen
Zijn de verkeerde raadhuizen

Alleen je eigen bleue hals
Draagt het goede raadhuis dat

Misschien het verkeerde maar
Toch het enige raadhuis is

H.H. ter Balkt
1985

Oplosbare vis

Ach, dat ik visje was. Een sloot lijkt wel heel groot
als je visje bent maar je kunt er alleen naar buiten
zien als je naar boven kijkt. Ik ving me dus liever
om rond te zwemmen in het glaasje aan het raam.

's Nachts waren de gordijnen dicht. Ik
moest er niet aan denken hoe ik temidden
van het duistere land in het water zou staan
zonder mijn dekens om over het hoofd te slaan.

's Morgens stond ik op en lag op de bodem dood.
Zo eenvoudig deed ik dat. Ik begroef me
in de tuin, in een heel klein gat. Toen ik er
naderhand naar zocht vond ik niets terug,

ik maakte slechts mijn vinnen vochtig zwart,
mijn handen vanzelfsprekend. Het wordt tijd
dat ik ze was: omdat ik evenzo oplosbaar ben
ben ik nog geen vis. Of vind je wel? Ruik 's.

Huub Beurskens
1985

345 De huidige redactie van *De Gids*, januari 1987. V.l.n.r.: Wiel Kusters, A. de Swaan, H.B.G. Casimir, Harry Mulisch en G. van Benthem van den Bergh.
Foto door Taco Anema.

Beweging

We moeten soms schandelijke
dingen doen omdat we eenzaam zijn

Elke beweging is goed of slecht
en we moeten bewegen

als een graszode onder
een scherpe ploegschaar

is ieder van ons een kuil
voor de ander, in bed of aarde.

Remco Ekkers
1986

346 Omslag van het eerste nummer van de jubileumjaargang, januari 1987.

natuurlyk schrift' door de tekenaar Jeroen Henneman en 'Over het mensen-eten der Bataks en het koppensnellen der Alfoeren' door de culinaire specialist Hugh Jans.

Kort hierna - aan het begin van jaargang 1985 - werd de fysicus H.B.G. Casimir, die van 1946 tot 1972 directeur was geweest van het Philips Natuurkundig Laboratorium, in de redactie van *De Gids* opgenomen. Anderhalf jaar later trad Henk Hofland, die als correspondent van *NRC Handelsblad* naar de Verenigde Staten was vertrokken, uit de redactie.

Op maandag 19 januari 1987 werd tijdens een feestelijke bijeenkomst in het Rijksmuseum te Amsterdam het honderdvijftigjarig bestaan van het tijdschrift luisterrijk gevierd. Eregasten op deze bijeenkomst waren koningin Beatrix en prins Claus, wat aantoonde hoezeer de opvattingen binnen de kring van *De Gids* ook in de laatste decennia zijn geëvolueerd.

Tijdens de viering in het Rijksmuseum werden onder meer twee liederen gezongen, waarvan de tekst geschreven was door de beide oprichters van *De Gids:* E.J. Potgieter en C.P.E. Robidé van der Aa. Daarmee werd niet alleen aan de voorlopers uit het verleden herinnerd, maar ook aan de idealen die indertijd tot oprichting van het tijdschrift hadden geïnspireerd. Hoeveel veranderingen *De Gids* in de loop van anderhalve eeuw ook heeft doorgemaakt, de kern van deze idealen is bewaard gebleven.

PIET CALIS

Grondlucht

Er wordt op ons geregend en gewacht
en als wij door de nanacht zijn verzwolgen
nog even over ons gereden en gedacht
zonder te veel gevolgde gevolgen
voor het vervloekt gezegend nageslacht.

Dit is wel zeker hoe de wind ook waait
Dat met ossen nauwelijks meer te mennen
in ons wordt geploegd en raar gezaaid
uit handen die ons niet meer willen kennen
terwijl we om en om worden gedraaid

Dit is wel zeker waar wij toe verteren
is even bruikbaar als ontkiemend zaad
dat verhelderende de mist in gaat.
Alleen wat is verweerd kan zich verweren
wanneer de dood het leven laat.

Leo Vroman
1986

347 Karikatuur van de *Gids*-redactie, verschenen in *Vrij Nederland*, 24 januari 1987. Van boven naar beneden: Harry Mulisch, G. van Benthem van den Bergh, Wiel Kusters, A. de Swaan en H.B.G. Casimir. Door Siegfried Woldhek.

Register

Cursief gedrukte nummers verwijzen naar een illustratie

Aafjes, Bertus, 163, 165, *176*
Abraham, R., 145
Achterberg, Gerrit, 128, 129,*130*, 167, *173*
Ad Interim, 163, 165, 167, 168, 170, 171
Adwaita, eig. J.A. Dèr Mouw, 119
Alain-Fournier, 130
Alberdingk Thijm, J.A., 28, 36, *56*, 56
Alberdingk Thijm, K.J.L., eig. van Lodewijk van Deyssel, *zie* aldaar
Alberts, A., 173
Algemeen Dagblad, 178
Algemeen Handelsblad, 95, 178
Algemeen Letterlievend Maandschrift, 8, 23, 24
Algemeene Konst- en Letterbode, 8
Amorie van der Hoeven, H.A. des, 41, 42
Amsberg, Claus von, *zie* Claus, prins der Nederlanden
Amsterdammer, De, 80, 81, 82
Amsterdamsche Courant, 13, 32
Amsterdamsche Studenten-Almanak, 18, 20
Andersen, H.C., 27
Andreus, Hans, pseud. van J.W. van der Zant, 161, 167, 185, 197
Andriessen, Louis, 185, *192*
Apollo, 9
Argus, 9
Armando, pseud. van H.D. van Dodeweerd, 195
Asbeck, H.E. baron van, 108
Asselbergs, W.J.M.A., eig. van Anton van Duinkerken, *zie* aldaar
Aulnis de Bourouill, J.d', 81, 99
Aurora, 49

Baak, C., 124, 125, 137
Backer, H.J., 19
Bakhuizen van den Brink, R.C., 9, 12, 14, 16, 18, 20, *21*, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 47
Balkt, H.H. ter, 201
Barbarber, 188
Baruch, J.Z., 145
Baur, C.F., 44
Beatrix, kroonprinses en koningin der Nederlanden, 183, 203
Beaufort, J.A.A.H. de, 132
Beaufort, W.H. de, *70*, 70, 93, 110
Becker, C.H., 110
Beers, Jan van, 47, 74
Beets, Nicolaas, pseud. Hildebrand, 9, *15*, 15, 20, 46, 47, 48, 74
Beijerinck, G.J.A., *8*, 8, 9, 10, 13, 15, 21, 22, 23

Belcampo, pseud. van H.P. Schönfeld Wichers, *143*
Bellaar Spruyt, C., 65
Benthem van den Bergh, Godfried van, 186, 190, 194, *195*, 199, *202, 203*
Béranger, Pierre Jean de, 45, 47
Bergh, Herman van den, 115, *174*, 184
Bergh, P.T. Helvetius van den, 48
Bergh, S.J. van den, *20*, 20, 23, 28, 32, 37, 38, 48
Berghuis, Hans, 198
Bergson, Henri, 127
Bernhard, prins der Nederlanden, 140
Bernlef, J., pseud. van H.J. Marsman, 185, 188, *189*, 189
Besnard, Albert, 128
Beunke, H.E., 56
Beurskens, Huub, 201
Beweging, De, 104, 116, 117, 128
Bezige Bij, De, 180, 194
Bierens de Haan, Johannes Diederik, 127
Bijl, Jan, pseud. van J. van Gilse, *zie* aldaar
Binger, H., 77
Blaman, Anna, pseud. van J.P. Vrugt, *174*, 176
Blanc, Louis, 48
Blanken, G.H., 150
Bles, Dop, 115, 119, 128
Bloem, J.C., 105, 116, *117*, 122, 125, 128, 132, 133, 140, 149, *176*
Blokker, J., 169
Blom, Durk van, 108, 110, 112, 113, *121, 124*, 124, 138, 143
Boddaert, Marie, 77, 90
Boekzaal der Geleerde Wereld, 8
Boer, R.C., 90
Boer, W.R., 35
Bogaers, Adrianus, 48
Bogcheljoen, Piet, pseud. van Jan Pieter Heije, *zie* aldaar
Boheemen, Christel van, 200
Boissevain, Charles, pseud. M. van Oudenaerde, 61, *62*, 62, 65, 70, 78, 80, 81, 86, 87, 88, 95
Bolland, G.J.P.J., 84, 85
Bom, Emmanuel de, 153
Bonn, S., 109
Boon, Louis Paul, 161
Boot, J., 18
Bordewijk, F., 140, *142*, 142, 143, 149, 160, 161, *176*
Borel, Henri, 90
Bosboom-Toussaint, A.L.G., *17*, 17, 20, 28, 46, 47, 48, 56, 74, 77
Boudier-Bakker, Ina, 105
Bouhuys, Mies, *186*
Bourbon Parma, prins Carlos Hugo van, 183
Boutens, P.C., 101, 103, 104, *114*, 114, 116, 128, 129, 132, 151
Braak, Menno ter, 132, 136, 138, *145*, 145
Brabander, Gerard den, pseud. van J.G. Jofriet, 173, 176

Braga, 24, 25
Brands, G., pseud. van G. Bron, 188
Breton, André, 130
Breytenbach, Breyten, 196, 197
Brill, W.G., 43
Bruggen, Carry van, 105, 118, *119*, 119
Brugsma, W.L., 180, *181*, 182, 183, *186*
Buddingh', C., 167
Budé, Frans, 201
Bull, A.J. de, 28
Busken Huet, Cd., 44, 45, 47, 48, *49*, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 68, 74, 75, 81, 88, 141, 178, 182
Busken Huet-van der Tholl, Anne, pseud. C. Hasselaar, 74
Bussemaker, U. Cats, 18
Buys, J.T., 45, 47, 52, 54, 56, 66, *67*, 67, 68, 70, *79*, 79, 80, 91, *93*, 93, 97, 107, 112
Buysse, Cyriel, 90
Byvanck, W.G.C., 81, 90, 91, *93*, 93, 94, 103, 104, 107

Calcar, Elise van, 46
Calis, Piet, 200
Campert, Jan, 140, 146
Campert, Remco, 181
Casimir, H.B.G., 202, *203*, 203
Claus, prins der Nederlanden, 183, 203
Claus, Hugo, *168*, 168, *192*, 192, 193, 195
Clercq, Gerrit de, 28, *29*, 29, 30, 31, 32, 42, 47, 48
Cleveringa, R.P., 159, 160
Cocteau, Jean, 130
Coen, Jan Pieterszoon, 149, 155
Coenen, Frans, 90
Cohen Stuart, A.B., 133
Colenbrander, H.T., 104, 107, 108, *109*, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 118, *121*, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 142, 143, 149
Colijn, Hendrik, 136, 140, 143
Columbus, 156, 157, 162
Conscience, Hendrik, 47
Constandse, Anton L., 178, 180, *181*, 182, 183, 185, 186, *187, 195*, 198, 199
Constantijn, pseud. van M.P.W.C. van der Does-Scheltema, 56
Cooplandt, A., pseud. van Arij Prins, *zie* aldaar
Coppée, François, 65, 70, 77
Coronel, S.S., 48
Corsari, Willy, pseud. van W.A. Schmidt, *176*
Cort van der Linden, P.W.A., 81, 93, 94, 97, 110
Cortázar, Julio, 195
Costa, Isaac da, 47
Coster, Dirk, 115, 119
Couperus, Louis, *77*, 77, 83, 90, 91, 92, *94*, 94, 95, 96, 100, 103, 105

Crabbe, George, 47
Cramer, Hendrik, 195
Cranendoncq, A., 13
Cremer, J.J., 47, 56, 60, 61
Crena de Iongh, D., 129, 137
Criterium, 151, 156, 162
Curie-Skodowska, Marie, *96*

Dam, C.F.A. van, 149, 150
Dante Alighieri, 20, 122, *123*
Darwin, Charles, 44
Deelder, Jules, *196*, 196
Deventer, Charles M. van, 108, 122
Deventer, Coenraad Th. van, *99*, 99, 100, 108, 112, 125
Deyssel, Lodewijk van, pseud. van K.J.L. Alberdingk Thijm, 83, 84, 119, 122, 151, 153
Dickens, Charles, 19, 47
Dijksterhuis, E.J., 122, 138, 140, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, *158*, 162, 163, *164*, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 173, *174*, 174, 175, 176, 178, 179, 181
Doesburg, Theo van, pseud. van Chr. E.M. Küpper, 115
Donker, Anthonie, pseud. van N.A. Donkersloot, 129, *137*, 137, 140
Donkersloot, N.A., eig. van Anthonie Donker, *zie* aldaar
Donner, Jan Hein, *183, 186*
Douwe, G., 167
Douwes Dekker, Eduard, eig. van Multatuli,

zie aldaar
Dozy, R., 47
Drost, Aernout, 9, 12
Duijn, Roel van, 186
Duinkerken, Anton van, pseud. van W.J.M.A. Asselbergs, *139*, 139, 140, 142, 151, 152, 153, *154*, 154, 156, 159, 163, 166, 168, 170, 171, 177, 178, 179, 181

Eeden, Frederik van, 83, *98*, 98, 99, 103, 104
Eerde, J.C. van, 125
Eggink, Clara, 173, 176
Einstein, Albert, *96*, 96, 122
Ekkers, Remco, 202
Elburg, Jan G., 167, 179
Elias, Norbert, 193, 196
Elliot Boswel, G.H.J., 59
Elout, C.K., 101, 143, 144
Elro, H. van, pseud. van Roel Houwink, 128
Elsevier's Maandschrift, 149
Elseviers Weekblad, 188
Elsschot, Willem, pseud. van A.J. de Ridder, 140
Emants, Marcellus, 62, *63*, 79, 88, 89, 90, 103, 104
Emde Boas, C. van, 186
Engelbregt, C.A., 45, 47, 48
Engelman, Jan, 167
Erasmus, 140
Erens, Frans, 128
Eybers, Elisabeth, 185
Eyck, P.N. van, 105, *120*, 128, *134*, 134, 135, 136
Eyk, Henriëtte van, *176*

Fabricius, Johan, *176*
Faverey, Hans, 197
Feen, A.H. van der, 142, 153
Fiora della Neve, pseud. van M.G.L. van Loghem, 83
Fokker, A.D., 122
Fokker, T.H., 124
Fontaine Verwey, H. de la, 167
Fortuijn, C.J., 22, 23
Fortunio, pseud. van J.N. van Hall, *zie* aldaar
Forum, 132, 140
Frederik Hendrik, prins en stadhouder, 161
Fretz, Leo, 196
Freud, Sigmund, 123
Froe, Arie de, 177, 178, 179, 180, *181*, 181, 182, 183, *187, 195*, 199
Fruin, R.J., 39, 47, 52, 54, *55*, 55, 56, 68, 70, 81, 112, 136

García Lorca, Federico, 140, 144

Geel, Jacob, 18, 26, *27*, 27
Geel, Rudolf, 194, *195*, 196, 199
Geel, Chris J. van, 146, 191
Geelen, Jan van, 200
Geerts, A.J.C., 55
Gemeenschap, De, 139
Genderen Stort, R. van, 130, 140
Genestet, P.A. de, 41, 46, 47, 49, 53
Gerhardt, Ida G.M., *150*, 150, 151
Gerretson, F.C., pseud. Geerten Gossaert, 105, 155, *174*
Gervinus, Georg G., 39
Getij, Het, 127
Geuns, J. van, *18*, 20, 22, 23, 25, 28, 30, 32
Geuns, J.J. van, 129, 140, 142
Geyl, Pieter, 123, 132, *134*, 134, 135, 136, 179
Gezelle, Guido, 97
Gide, André, 130
Gijsen, Marnix, pseud, van J.A. Goris, *173*, 173
Gilliams, Maurice, 182
Gilse, J. van, eig. van Jan Bijl, *43*, 43, 44, 45
Goedewaagen, T., 151, 152
Goekoop-de Jong van Beek en Donk, Cecile, 100
Goeman Borgesius, Hendrik, 97
Goes, Frank van der, pseud. Ph. Hack van Outheusden, 79, 80, 83, 99
Goethe, Johann Wolfgang von, 20, 35
Gorter, Herman, 84
Gorter, Simon, 56, 58, *60*, 60, 69
Gossaert, Geerten, pseud. van F.C. Gerretson, *zie* aldaar
Greshoff, Jan, 105, *128*, 129, 136, 140
Greuve, F.C. de, 24
Groene Amsterdammer, De, 179, 188
Groningen, B.A. van, *161*, 161, 163, *164*, 171, 174, 178, 179, 181
Groot, Sybren R. de, 180, 181, 182, 183, 184, *187*, 193, 199
Groot Nederland, 96, 103, 110, 151
Gunsteren, Herman van, 195

Haagsche Post/Haagse Post, 115, 199
Haan, Jacob Israël de, 105, 107, 111, 114, *115*, 115
Haan N.V., uitgeversmaatschappij W. de, 164, 165, 170, 172
Haar, Bernard ter, 28, *34*, 34, 46, 48
Haasse, Hella S., *176*
Hall, J.N. van, pseud. Fortunio, 65, 70, 72, *73*, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 92, *93*, 94, 95, 96, 100, *102*, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, *112*, 112, 113, 114
Hamel, A.G. van, 78, 90, *91*, 93, 94, 105
Hamelink, Jacques, 198
Hammacher, A.M., 132
Hart, Maarten 't, 200
Harting, D., 43, 44

Hartz, S.L., 167
Hasebroek, J.P., 9, 20, 74
Hasselaar, C., pseud. van Anne Busken Huet-van der Tholl, *zie* aldaar
Hasselt, W.J.C. van, 16, 21, 23, 25, 26, 28
Heemskerk Bz., J., 32, 36, 37, 39, 47
Heeresma, Heere, 188
Heering, ds.P., *56*, 56, 77
Heeroma, K., eig. van Muus Jacobse, *zie* aldaar
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 127
Heije, Jan Pieter, pseud. Piet Bogcheljoen, H., 9, *20*, 20, 21, 25, 28, 32, 35, 38, 41, 45
Heijermans, Herman, 90
Heim, jhr. H.J. van der, 36
Heine, Heinrich, 29, 45
Helman, Albert, pseud. van L.A.M. Lichtveld, 140, 142
Henneman, Jeroen, 203
Hensbergen, Lo van, 186
Herberghs, Leo, 200
Hermans, W.F., 188, 199
Heym, Georg, 127
Heymans, G., 79, 80, 96, 97, 122
Hildebrand, pseud. van Nicolaas Beets, *zie* aldaar
Hitler, Adolf, 137, 140
Hoekstra Bzn., S., 65, 77
Hoekstra-van Geuns, R.A., 96
Hoëvell, W.R. baron van, 34
Hofdijk, W.J., 36, 45, 74
Hoff, J.H. van 't, 96
Hofland, Henk, 199, 203
Hofstra, J.W., 173, *176*
Hoghe, Andries de, pseud. van P.C. Boutens, *zie* aldaar
Hollandsche Illustratie, De, 57
Hollenberg, A., 144
Hollidee, H., pseud. van E.A. Rovers, 56
Holsbergen, J.W., 188
Honigh, Cornelis, 62, 66, 73, 77, 93
Hood, Thomas, 33
Hooft, P.C., 47, 74, 75, 161
Hoornik, Ed., 140, 141, *172*, 172, *173*, 173, *174, 176, 177*, 177, 178, 179, 180, *181*, 182, *183*, 183, 184, *186, 187*, 188, 189, 190, 193
Hooyer, J.H., *73*, 73, 77, 78, 79, 92
Hope, Marion, 56
Hopman, Frits, 115
Houten, S. van, 48, 64, 67
Houwink, Roel, pseud. H. van Elro, 128
Hubrecht, A.A.W., 93, 94, 96, 97, 107, 108, *109*
Hugo, Victor, 20, 61, 62, 78
Huizinga, Johan, 112, 113, 114, 115, 116, 118, *121*, 122, 123, *124, 126*, 127, 128, 132, *134, 135*, 136, 140, 149

Huizinga, Leonhard, 153
Hulsman, L.H.C., 186
Hulzen, Gerard van, 104

Idema, H.A., 140
IJntema, Jacob Wijbrand, 8, 9, 12, 13, 14
Indische Gids, De, 89
Irene, prinses der Nederlanden, 183

Jacobs, Aletta, *100*, 101
Jacobse, Muus, pseud. van K.H. Heeroma, 159, 160
Jans, Hugh, 203
Jolles, André, 128, 132
Jonckbloet, W.J.A., 8, 25, *26*, 26, 27
Jonckheere, Karel, 178, 179
Jorissen, E.J.P., 44
Joyce & Co, 192
Juliana, prinses der Nederlanden, 140

Kaiser, F., 16
Kaiser, J.W., 14, 20
Kalff, Gerrit, 90, 97, *102*, 103
Kampen, P.N. van, uitgever, 21, 23, 27, 30, 32, 49, 54, 75, *88*, 88
Kampen en Zoon, P.N. van, uitgeverij, 22, 75, 88, 103
Kampen en Zoon N.V., P.N. van, uitgeverij, 140, 141, 149, 162, 163, 165, 166, 167, 171, 172, 177, 178
Kant, Immanuel, 110, 127
Kapteyn, J.C., 122
Karnebeek, jhr. H.A. van, 132
Kate, J.J.L. ten, 24, 25, 46, 57, 74
Katholieke Gids, De, 89
Kavafis, K., 150
Kehrer, Albertine, 46

Kelk, C.J., 163, *164*, 165, 166, 171
Kelk, Fanny, 167
Keller, Gerard, *55*, 55, 60, 61, 77
Keller, Hans, 185
Kemp, Pierre, 170, 173, *187*, 187, 188
Kernkamp, J.H., 171
Keuls, H.W.J.M., 123, *176*, 179
Kinderen, A.J. der, *121*, 132
Klaauw, C.J. van der, *154*
Klomp, H.M., *zie* Opstro, M.
Kloos, Willem, 77, 83, 90, *93*
Kneppelhout, J., 28, 74
Knoop, W.J., 47
Knuttel-Fabius, Elize, 85
Koetsveld, C.E. van, 48
Kok, A.S., 43
Konijnenburg, W.A. van, 93, 114
Koning, David, 185, 186
Kool, Halbo C., 140
Kool-Smit, Joke, 186
Koolhaas, A., 138
Koorders, D., 38, 42
Kopland, Rutger, pseud. van R.H. van den Hoofdakker, 190
Kossmann, Alfred, 188
Kouwenaar, Gerrit, 167, *168*, 187, *195*, 195, 199, 200
Kramers, Martina G., 101, *102*
Krevelen, Laurens van, *195*
Krige, Uys, 142
Krimpen, Jan van, 164, 167
Kristensen, W.B., 123
Kroniek, De, 90
Kropotkin, Pjotr, 80
Kuenen, J.P., 112, 121, *122*, 122, 129
Kurpershoek, Theo, 175
Kusters, Wiel, 196, 198, 199, *202, 203*
Kuypers, K., *164*, 165, 171

La Fontaine, Jean de, 149
Lammers, Han, 178, 179, 180, *181*, 182, *183*, 183, 185, 188, 190, 194
Lampo, Hubert, 161
Lange jr., D. de, 122
Lange, J.P., 15, 17, 20
Langen, Ferdinand, pseud. van E. Pannekoek, 149, 163, 165, 166, 169, 171
Lassalle, Ferdinand, 48
Last, Jef, 143, *144*, 144
Ledeganck, K.L., 47
Leeuw, Aart van der, 105, *107*, 107, 115, 119, 125

Leeuw, Reinbert de, 185, *192*
Lehmann, L.Th., 167
Leibniz, Gottfried W., 127
Lek, Bram van der, 194, *195*, 199
Lekkerkerker, K., 177, 180
Lenau, Nikolaus, 45
Lennart, Clare, pseud. van C.H. van den Boogaard-Klaver, *176*
Lennep, Jacob van, 16, *24*, 24, 48, *57*, 57
Leopardi, Giacomo, 78
Leopold, J.H., 113, 125, 128, 139
Lély, Nicolas G., 156
Lijsen, Herman, 119
Limburg, J., 103, 107
Limburg Brouwer, P.A.S. van, 39, *40*, 40, 43, 44, 45, 47, 52, 62, 63
Limburg Stirum, J.P. van, 125
Linden, J.W. van der, 80
Literair Paspoort, 200
Lodeizen, Hans, 168, 169, 175
Lohr, Peter, 185
Lokhorst, Emmy van, 129, 139, 140, *163*, 163, *164*, 165, 166, 171, 173, 178, 179
Loman, A.D., 44, 63
Lombroso, Cesare, 97
Longfellow, Henry Wadsworth, 45, 47, 77
Looy, Jacobus van, 83
Lorentz, H.A., *96*, 96, 112, 122
Lotsy, M.C.L., 68
Loveling, Virginie, 77
Lucebert, pseud. van L.J. Swaanswijk, 168, 173, 200
Lütkebühl jr., C.L., 75

Maatstaf, 175
Mallarmé, Stéphane, 79
Margriet, prinses der Nederlanden, 183
Marja, A., pseud. van A.Th. Mooij, 148, 149
Marsman, H., 115, 125, *126*, 126, 127, 128, 129, 132, 139, 140
Maupassant, Guy de, 77
Mauriac, François, 130
Meester, Johan de, 104, *105*, 105, 108, *109*, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 119, *121*, 125, 129, 130, 186
Meijboom, L.S.P., 43
Meijsing, G.J., 192
Mendes, Joost, pseud. van Em. Querido, 114
Mengelberg, Mischa, *192*
Meulenhoff, J.M., uitgeverij, 177, 178, 180, 194
Meyboom, Margaretha, 100
Mérode, Willem de, pseud. van W.E. Keuning, 115, 129
Michaëlis, Hanny, 166
Middelburgsche Courant, 51

Mijn, Aad van der, 186
Militaire Gids, De, 89
Mill, John Stuart, 65, *66*
Miller, Henry, 166, *168*
Millies, H.C., 32, 34, *35*, 40, 43
Minne, Richard, 149
Moerkerken, P.H. van, 105, 119
Mok, Maurits, 140, 142
Molenaar, A.N., 143, 144, 153, 154, 156, 159, 163, *164*, 165, 169, 171, 172, 174
Molengraaff, W.L.P.A., 97, 108
Molière, 74
Mont, Pol de, 77, 79, 90, *91*
Mooy, A.Th., eig. van A. Marja, *zie* aldaar
Motley, John L., 39
Mulisch, Harry, 172, 180, *181*, 182, *186*, 186, *187*, 188, 190, *192*, 193, *195*, 195, 196, 199, *202, 203*
Muller, P.N., 36, 39, 45, 52, 68, 72
Muller, Samuel, 9, *13*, 13, 14
Multatuli, pseud. van Eduard Douwes Dekker, 40, 85, 86, 87, 199, 200
Mussert, Antoon, 140
Mussolini, Benito, 124, 137
Mutsaers, Charlotte, 200
Muzen, De, 9, 10

Naber, Johanna, 101
Naber, S.A., 37
Naeff, Top, 109, 129
Nederlandsche Mercurius, De, 9
Nederlandsche Muzen-Almanak, 8, 11, 15, 17
Nederlandsche Spectator, De, 48, 60, 63, 69, 80, 86, 87, 89, 92, 93, 102
Nescio, pseud. van J.H.F. Grönloh, 105, *106*, 106, 110
Netscher, Frans, 79, 81
Nienhuis, Bert, 140, 141
Niermeijer, A., 43
Nietzsche, Friedrich, 127
Nieuwe Amsterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad, 9, 15, 23
Nieuwe Gids, De, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 89, 90, 104
Nieuws van den Dag, 61
Nieuwsblad voor den Boekhandel, 21
Nievelt, Carel van, 56, 77
Nijhoff, A.H., 130, 149
Nijhoff, Martinus, 112, 115, 116, *117*, 117, 118, 119, 125, 128, 129, 130, 137, 138, 140, 142, 149, 151, 153, 154, 156, *158*, 158, 161
Nijlen, J. van, 116, 129, 135
Nooteboom, Cees, 183, *186*, 188
Nord, Max, 186
Nouhuys, W.G. van, 90, 103
NRC, 105, 133, 136

NRC Handelsblad, 199, 203

Oltmans, J.F., 20, 21, 23
Onze Eeuw, 92
Opregte Haarlemsche Courant, 9
Opstro, M., Mien Proost, pseud. van H.M. Klomp, 153
Otten, P., 119
Ouborg, P., 167
Oudenaerde, M. van, pseud. van Charles Boissevain, *zie* aldaar
Oudshoorn, J. van, pseud. van J.K. Feylbrief, 116, 119
Ouwens, Kees, 191
Ovidius Naso, Publius, 140

Pareau, N.E.M., pseud. van H.J. Scheltema, 149
Parool, Het, 186
Pasteur, Louis, 96
Patijn, J.G., 97
Pauwels, François, *176*
Pekelharing, C.A., 96
Perk, Jacques, 76, 77
Perron, E. du, 125, *129*, 129, 140
Piaget, E., 26
Pierson, Allard, 44, 64, *65*, 65, 81, 90
Pierson, N.G., 66, 97
Pijzel, E.D., 78
Pillecyn, Filip de, 142
Pinkhof, S., 119
Pirenne, Henri, 135, 136
Plantenga, J.H., 139, 140, 145, 152, *154*
Plate, A., 132
Plato, 42, 127
Podium, 156, 162
Pol, H., 22, 23, 25, 26, 28
Polet, Sybren, pseud. van S. Minnema, 191
Pos, H.J., *154*
Pos, W.Ph., 186
Potgieter, Everhardus Johannes, pseud. P., v.H., S.O., W.D-s, 9, 10, *12*, 12, 13, 15,

16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 68, 88, 94, 95, 103, 105, 113, *147*, 170, 178, 179, 182, 200, 203
Prins, Arij, pseud. A. Cooplandt, 78, 79
Prins, Jan, pseud. van C.L. Schepp, 148, 149, 153, 160
Proloog, 156, 157, 162

Quack, H.P.G., 45, 47, 48, 49, *54*, 54, 56, 66, 70, 73, 74, 75, 80, 81, 92, 93, 94, 97
Quarles van Ufford, jhr. J.K.W., 36
Querido, Is., 103, 104

Raëskin, P., 119
Ramuz, C.F., 130
Randwijck, L.N. graaf van, 50, 52
Ranitz, jhr. S.M.S. de, 64
Raptschinsky, B., 145
Ravenswood, J., pseud. van J. Slauerhoff, *zie* aldaar
Recensent, ook der Recensenten, De, 8
Reynders, Joke, 180
Riehm, Henry, 37, 38
Ritsema van Eck, S., 125
Robidé van der Aa, C.P.E., 10, *11*, 12, 15, 16, 203
Rodenko, Paul, 173
Roelants, M., 130, 140
Röling, B.V.A., 186
Röntgen, Wilhelm C., 96
Roeping, 179
Roland Holst, Adriaan, 105, *106*, 116, *117*, 117, 120, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 137, 139, 140, 150, 151, 152, 153, 173, *174*, 175, 181, 184, 188, 193, 195
Roland Holst, Richard Nicolaas (Rik), *128*, 129, 132, *135*, 137
Roland Holst-van der Schalk, Henriette, 128
Romijn, Jaap, *163*, 163, *164*, 164, 165, 166, 169, 170, 171
Roorda, T., 18
Rooses, Max, 78, 79
Rutten, Felix, 119, 120

Sachse, J.E., 90
Salomons, Annie, 105, 119
Sartre, Jean-Paul, 199
Sassen, F., 150
Schaaf, Nine van der, 153
Schadee, H., 177, 178, 179
Schagen, J.C. van, 153, 188
Schaik-Willing, Jeanne van, 132, 161, *176*
Scharten, Carel, 90, 97, 102, *103*, 103, 104, 105, 113, 119, 140

Scharten-Antink, Margo, *102, 103*, 103, 104, 119, 140
Schat, Peter, *192*
Scheffel, J.V. von, 74
Schendel, Arthur van, 105, 115, 119, 130, *131*, 131
Schierbeek, Bert, 166
Schiller, Friedrich, 20
Schimmel, H.J., 20, 37, 43, *45*, 45, 47, 48, 52, 56, 57, 58, 69
Schippers, K., pseud. van G. Stigter, 188, *189*, 190
Schleiermacher, F., 44
Schmid, J.J. von, 137
Schmid, jhr. L.M.A. von, 132
Schmidt Crans, J.M., 80, 86, 89
Schmidt Degener, F., 132, 138
Schuur, Koos, 167, 175
Scott, Walter, 20
Seipgens, Emile, 77, 92
Shakespeare, William, 43
Shelley, Percy Bysshe, 61, 76, 91, 93
Siegel, Klaus, 200
Sillem, J.A., *64*, 65, 93
Sitter, W. de, 122
Slauerhoff, J., pseud. J. Ravenswood, 128, *129*, 129, 130, 140
Smit, Gabriël, 140, 163, 164, 165, 167, 171, 179
Smit, Wilfred, 188
Snoek, Paul, pseud. van E.A.C. Schietekat, 182
Snouck Hurgronje, C., 81, 110
Soera Rana, pseud. van Is. Esser jr., 73, 77
Sophie, koningin der Nederlanden, 49, 50
Spengler, Oswald, 123
Spin, C.A., 10, 12
Staël-Holstein, Germaine barones de, 37
Steenmeijer, Maarten, 200
Stem, De, 151
Stibbe, Theo, 190, 194
Stols, A.A.M., 130
Strauss, D.F., 24, 44
Streuvels, Stijn, pseud. van F.P.M. Lateur, 104
Stuers, jhr. Victor de, 68, *69*
Stuiveling, Garmt, 199
Stutterheim, C.F.P., 194
Suchtelen, Nico van, 105, 108, 123
Swaan, A. de, 190, 193, *195*, 199, *202, 203*
Swart Abrahamsz, Th., 85, 86
Swarth, Hélène, 77, 88, 90, *102*, 103, 104, 106, 111, 114, 129
Swift, Jonathan, 19
Sylvius, G.W., pseud. van Augusta de Wit, *zie* aldaar

Tak, P.L., 90
Teirlinck, Herman, 104, 120, 121

Telders, B.M., 138, 143, 145, *146*, 146, 148, 149, 160
Telegraaf, De, 138, 151
Tentije, Hans, pseud. van J. Krämer, 194
Terburh, C., pseud. van Is. Esser jr., 77
Theuriet, André, 77
Thienen, F.W.S. van, 153
Thorbecke, J.R., 22, 29, 32, *33*, 35, 38, 40, 47, 50, 66, 67, 143
Thouars, G.A.C.W. markies de, 25
Tiele, C.P., 44, 63, *64*
Tijn, Joop van, *187*
Tocqueville, Alexis graaf de, 39
Toorop, Jan, 132
Toussaint, A.L.G., *zie* Bosboom-Toussaint, A.L.G.
Trakl, Georg, 128
Treub, M.W.F., 99
Tribune, De, 121
Trigt, Van, 45
Troelstra, Pieter Jelles, 123
Tutein Nolthenius, R.P.J., 96, 97, 100, 107, *109*, 112, 125
Tweemaandelijksch tijdschrift, Het, 90

Uhland, Ludwig, 45
Uilenspiegel, De, 98
Uyl, Bob den, 188

Vaandrager, Cornelis Bastiaan, 189
Vaderlandsche Letteroefeningen, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 21, 23
Vaderland, Het, 134, 135, 145
Valéry, Paul, 130
Valkenburg, C.T. van, 123
Van nu en straks, 90
Veegens, J.D., 68
Veen, Adriaan van der, *174*
Verhuell, Alexander, 47
Verlaine, Paul-Marie, 79, 90
Vermeulen, Matthijs, *128*, 130
Verster, Floris, 132
Verwey, Albert, 79, 83, 84, 85, *104*, 104, 108, 116, 117, 128, *134*
Vestdijk, S., 130, 138, 140, 149, *160*, 160, 173
Veth, Cornelis, 134
Veth, Jan, 62, 79, 107, 108, *111*, 112, 113, 115, 116, 117, *121*, 122, *124*, 124, 127, 129, 132
Veth, P.J., 28, 32, 34, *35*, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 52, 54, 56, 70, 108, 112
Vinkenoog, Simon, 168, 169
Viotta, Henri, 90, *91*
Visser, Ab, 149
Vissering, S., 32, 36, *42*, 42, 47, 48, 52, 54, 67, 68, 70, 112
Vlek, Hans, 191
Vliet, Eddy van, 196, 201

Vlijmen, Jan van, *192*
Vloten, Johannes van, 24, 25, 42, *50*, 50, 51, 62
Vluchtig, Piet, pseud. van F. Smit Kleine, 77
Vlugt, W. van der, 74, 81, 90, 91, 92, 93
Voeten, Bert, 163, *164*, 165, 166, 167, *168*, 170, 171, 172, *174, 176, 177*, 177, 178, 179, 180
Volk en Vaderland, 152, 153
Vollenhoven, C. van, *108*, 108
Vollenhoven, Pieter van, 183
Vondel, Joost van den, 18, 36, 58, 185
Voorhelm Schneevoogt, G.E., 30, 32, 37, 42, 45, 47, *58*, 58
Vooys, Is. de, 116
Vos, H.B., 132
Vosmaer, Carel, 68
Vragen des Tijds, 68, 93
Vriend des Vaderlands, 8
Vries, Hendrik de, 128, 140, 173, 188
Vries, Hk. de, 122
Vries, Theun de, 123, 129, 142, 149, 176, 179, 188
Vriesland, Victor E. van, 115, 119
Vrij Nederland, 203
Vrije Volk, Het, 174
Vroman, Leo, 177, 188, 203

Waag, De, 145
Waals jr., J.D. van der, 129, 132, 137
Waarsenburg, Hans van de, 199
Wagner, Richard, 90, *91*
Walschap, Gerard, 130, 131, 140, 142, 161
Wasch, Karel, 115
Weijers, H.E., 18
Wells, H.G., 123

Wertheim, J.L., 71
Werumeus Buning, A., 77
Werumeus Buning, J.W.F., 119, 125, 128, 129, 130, 136, *138*, 138, 140, 142, 144, 147, 149, *150*, 151, 152, 153, 156, 157, 161, 163, 164, 166, 169, 171, *176*
Wessem, Constant van, 128
Weststeijn, Willem G., 200
Wiersma, K., 172, 175
Wijck, jhr. B.H.C.K. van der, 65
Wijdeveld, G., 149
Willem I de Zwijger, prins van Oranje, stadhouder, *133*, 133, 136
Willem III, koning der Nederlanden, 34
Winkler, C., 96
Winkler Prins, A., 44
Winkler Prins, J., 95
Wispelaere, Paul de, 185
Wit, Augusta de, pseud. G.W. Sylvius, 90, *102*, 103, 104, 119, 130
Withuys, C.G., 9, 48
Woestijne, Joost van de, 199
Woestijne, Karel van de, 105, 110, 120, 121, 128, 129
Woldhek, Siegfried, *203*
Wolkers, Jan, *179*, 179
Wolters, W.P., 56, 77
Woord, Het, 156, 157, 162, 163
Wordsworth, William, 19
Woude, J. van der, *164*
Wundt, Wilhelm, 127

Zaaijer, J., 81
Zadkine, Ossip, 167
Zeeman, J., 45
Zeggelen, W.J. van, 48
Zernike, Elizabeth, 140
Zimmerman, Joh. C., pseud. D.W., 40, 42, 45, 46, 47, 48, 52, 57, 58, 67, 68, 70
Zola, Emile, 62, *78*, 78
Zwaardemaker, A.F., 145
Zwaardemaker, H., 97

Geraadpleegde bronnen en literatuur

Archief De Gids 1840-1958. Onderdeel van het archief van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Universiteitsbibliotheek Leiden.
Colenbrander, H.T., ‘Uit het *Gids*-archief’. In: *De Gids* 95 (1931), II, 380-409 en III, 225-258.
Potgieterarchief. Opgenomen in de handschriftenverzameling van de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.

Aerts, R., ‘Busken Huet en het beeld van *De Gids*’. In: *De Gids* 150 (1987), I, 45-63.
Akker, W.J. van den en Dorleijn, G.J., ‘Stemmen uit de redactie; Een documentaire over het redactiebeleid van *De Gids* tussen 1916 en 1926’. In: *Traditie en vernieuwing. Opstellen aangeboden aan A.L. Sötemann*, Utrecht/Amsterdam 1985, 146-177.
Bakker, S., *Literaire tijdschriften van 1885 tot heden*, Amsterdam 1986, 25-43.
Brom, G., *Hollandse schilders en schrijvers in de vorige eeuw*, Rotterdam 1927, 5-35.
Busken Huet, C., ‘Nederlandsche tijdschriften in 1878’. In: *Litterarische fantasien en kritieken*, dl. 10, Haarlem 1880, 185-189.
Duinkerken, A. van, ‘Honderdvijfentwintig jaar’. In: *De Gids* 125 (1962), I, 58-62.
Dunk, F. von der, ‘De Prins weergekeerd onder professoren. De Colenbrander-affaire van 1933’. In: *De Gids* 150 (1987), VI/VII, 536-554.
Dijksterhuis, E.J., ‘*De Gids* en de traditie’. In: *De Gids* 119 (1956), II, 301-308.
Dyserinck, J., ‘Uit het verleden van *De Gids*. Mr. C.J. Fortuyn’. In: *De Gids* 74 (1910), IV, 262-279.
Fondscatalogus Beyerinck en Fondscatalogus Van Kampen. Archief van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels te Amsterdam.
De Gids 50 (1886), IV, 377-590. Jubileum-nummer bij het vijftigjarig bestaan.
De Gids 100 (1936), IV, 253-437. Jubileum-nummer bij het honderdjarig bestaan.
Groenewegen J.H., *Everardus Johannes Potgieter*, Haarlem 1894.
Hamaker, M.J., ‘Brieven van Geel (1836-1846)’. In: *De Gids* 70 (1906), III, 177-206 en 418-446.
Hijmans, P., *J.W.F. Werumeus Buning 1891-1958*, Groningen 1969.
Lammers, H., ‘Een avond aan het hof. Het conflict in *De Gids*-redactie van 1865’. In: *De Gids* 128 (1965), I, 9-15.
Lem, G.A.C. van der, ‘“Onze grijze tempeltjes”. De historische bijdragen in De Gids tijdens het redacteurschap van Colenbrander en Huizinga’. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 99 (1986), 430-452.
Quack, H.P.G., ‘Cd. Busken Huet 1826-1886. Persoonlijke herinneringen’. In: *De Gids* 50 (1886), II, 397-424.
Quack, H.P.G., ‘Gerrit de Clercq’. In: *De Gids* 50 (1886), IV, 446-484.
Quack, H.P.G., ‘Mr. J.T. Buys’. In: *De Gids* 57 (1893), IV, 201-265.
Quack, H.P.G., *Herinneringen 1834-1914*, Amsterdam 1915.
Romijn, J., ‘De Gidsvaas’. In: *Anton van Duinkerken 1903-1968*, samengesteld door B. Asselbergs, Nijmegen 1983.
Smit, G., ‘*De Gids*: algemeen cultureel’. In: *Roeping* 38 (1963), nr. 12, 657-659.
Smit, Jacob, *Leven en werken van E.J. Potgieter*, 1808-1875, tweede herziene druk, Leiden 1983.
Stuiveling, G., *Een eeuw Nederlandse letteren*, Amsterdam 1982.
Tutein Nolthenius, R.P.J., ‘Toen ik nog was Gidsredacteur 1897-1919’. In: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1936-1937*, Leiden 1937, 63-86.
Verkade, E., ‘Thorbecke, Potgieter en De Gids’. In: *De Gids* III (1948), IV, 137-161.
Verwey, A., ‘De Gids nu hij vijftig jaar is’. In: *De Nieuwe Gids* 2 (1887), I, 409-431.

Vliet, H.T.M. van, ‘Marsman en *De Gids*’. In: *Traditie en vernieuwing. Opstellen aangeboden aan A.L. Sötemann*, Utrecht/Amsterdam 1985, 178-190.
De Volledige Briefwisseling van E.J. Potgieter en Cd. Busken Huet, J. Smit ed. 2 delen, Groningen 1972.
Vooys, C.G.N. de, ‘Potgieter en het Liberalisme’. In: *Letterkundige Studieën*, Groningen 1910, 82-223.
Vooys, C.G.N. de, ‘H.J. Schimmel als letterkundig criticus in de Gids’. In: *De Gids*, III (1948), II, 29-50.